

2018

JURIDISKĀS KOLEDŽAS ZINĀTNISKIE RAKSTI

2018 JURIDISKĀS KOLEDŽAS ZINĀTNISKIE RAKSTI

UDK 3=65

Juridiskās koledžas zinātniskie raksti. 2018.-

Rīga: Juridiskā koledža, 2018.- 320 lpp.

Krājuma zinātniskais redaktors:

Dr. habil. sc. pol., Dr. iur. Tālav Jundzis

Starptautiskā redakolēģija:

Dr. iur. Jānis Bolis (ASV)

Ph. D. Jānis Peniķis (ASV)

Ph. D. Juris Dreifelds (Kanāda)

Dr. habil. iur. Viktoras Justickis (Lietuva)

Dr. iur. Gintautas Bužinskas (Lietuva)

Literārā redaktore un maketētāja: **Anīta Rudziša**

Visi raksti ir recenzēti

Priekšvārds

Latvijas simtgades jubileju atzīmējot, katrs cenšas sagādāt kādu dāvanu mūsu Dzimtenei. Juridiskās koledžas docētāji un studenti, sagaidot Latvijas simtgadi un savas koledžas pilngadību (rudenī mums paliek 18), piedāvā lasītājiem savu pētījumu rezultātus zinātnisku rakstu veidā.

Šajā krājumā iekļauti 10 akadēmiskā personāla, kā arī 14 studentu un absolventu raksti. Tie veltīti ne tikai tiesībām, bet arī personāla vadības, finanšu un grāmatvedības, nekustamo īpašumu pārvaldīšanas, datorzinību u.c. jautājumiem. Vairāki studenti savus rakstus ir sagatavojuši publicēšanai pēc valsts eksāmenu un kvalifikācijas darbu aizstāvēšanas komisiju ieteikuma, ņemot vērā aizstāvēto darbu augsto kvalitāti.

Publicēšanai iesniegtos rakstus vērtējusi starptautiska ekspertu un speciālistu redkolēģija, kurā pārstāvēti seni mūsu sadarbības partneri no ASV, Kanādas un Lietuvas.

Krājuma raksti varētu būt noderīgi tālākajā studiju procesā koledžā, kā arī tie būs pieejami citu augstskolu studentiem un interesentiem visā Latvijā. Līdz šim jau iznākuši seši Juridiskās koledžas Zinātnisko rakstu krājumi un katrs no tiem bijis pieprasīts ne tikai Juridiskās koledžas bibliotēkā, bet arī daudz plašākā interesentu lokā. Šis krājums ar daudziem interesantiem rakstiem par aktuālām tēmām noteikti nebūs izņēmums.

Tālavs Jundzis

Dr. habil. sc. pol., Dr. iur.

Juridiskās koledžas direktors

SATURA RĀDĪTĀJS

I Akadēmiskā personāla raksti

Tālavs Jundzis

Latvijas un Krievijas sarunas 1992.–1994. gadā
un noslēgtie līgumi par Krievijas Federācijas
jurisdikcijā esošā karaspēka izvešanu no Latvijas 9

Gundars Kungs

Latvijas iedzīvotāju novecošanas aspekti un to mijiedarbība 25

Una Lutere

Motivācija ilgtspējīgā organizācijā 39

Ruta Mekša

Cilvēktiesību institūts konstitucionālajās tiesībās 56

Vineta Mistre

Alkohola ietekmes noteikšana
transportlīdzekļu vadītājiem un ar to saistītā problemātika 70

Līga Mizovska

Likumīga piekrišana 79

Iveta Puķīte

Klientu apmierinātības noteikšana
dzīvojamo māju pārvaldības nozarē 86

Sarmīte Reķe

Noziedzīgi iegūtu līdzekļu legalizācijas
un terorisma finansēšanas novēršanas likuma prasību ievērošana
nodokļu konsultantiem un ārvalsts pakalpojuma grāmatvežiem 100

Ieva Serjakova

Ražošanas vadības un optimizācijas pamati uzņēmumos 114

Normunds Streņģe

Puses nodoms vērsties Satversmes tiesā
ar pieteikumu nevar būt par pamatu
likumīgā spēkā stājušās sprieduma izpildes atlikšanai 126

II Absolventu un studentu raksti

Maija Artamonova

Pasažieru tiesības sakarā ar iekāpšanas atteikumu
un lidojuma atcelšanu vai ilgu kavēšanos 135

Dace Bērziņa

Administratīvie sodi nodokļu kontroles jomā
Valsts ieņēmumu dienestā 148

Kristīne Čapase-Jastržemska

Eiropas tiesības caur intelektuālā īpašuma prizmu 160

Tatjana Gorbunova

Noziedzīgi iegūtu līdzekļu legalizācijas novēršana 170

Ilja Ivanovs

Dzīvojamo māju pārvaldīšanas organizēšana 181

Anete Krūmiņa

Tiesiskās palāvbības princips administratīvajās tiesībās 196

Liene Matveja

Patvēruma procedūra 212

Kaspars Melnis

Lauksaimniecības zemes pirkuma līgums 225

Irina Moisejeva

Dzīvojamo māju pārvaldīšanas
un komunālo pakalpojumu parādu piedziņas aktualitāte
un kārtība, veidošanas cēloņi, neatgūstamo parādu riski 247

Inga Muraševa

Vienlīdzības principa nodrošinājums darba tiesiskajās attiecībās 258

Kristīna Pavlova

Ražošanas uzņēmuma saimnieciskās darbības izvērtējums 272

Evita Pētersone

Pašvaldības tiesības un pienākumi darbā
ar vidi degradējošām ēkām 281

Arta Rozīte

Piespiedu piedziņa uz nekustamo īpašumu 294

Gints Šukteris

Energoefektivitātes pasākumu īstenošana 305

I

AKADĒMISKĀ
PERSONĀLA
RAKSTI

Dr. habil. sc. pol., Dr. iur. Tālavš Jundzis

LATVIJAS UN KRIEVIJAS SARUNAS 1992.–1994. GADĀ UN NOSLĒGTIE LĪGUMI PAR KRIEVIJAS FEDERĀCIJAS JURISDIKCIJĀ ESOŠĀ KARASPĒKA IZVEŠANU NO LATVIJAS

Atslēgvārdi: Krievijas karaspēks, stratēģiskie objekti, militārie pensionāri, starpvalstu sarunas, karaspēka izvešana, Latvijas-Krievijas līgums.

Neatkarības atjaunošanas pasludināšana Latvijā 1990. gada 4. maijā notika ne tikai sarežģītos politiskos apstākļos, bet arī ievērojama PSRS karaspēka kontingenta klātbūtnē. Pārejas periodā uz pilnīgu neatkarības atgūšanu Latvijā 1990.–1991. gadā atradās PSRS bruņoto spēku, Jūras kara flotes un PSRS robežapsardzības karaspēka vienības, kuru personālsastāvā bija ap 60–70 tūkstoši cilvēku. Rīgā atradās Baltijas kara apgabala štābs, kam pakļāvās karaspēks ne tikai Latvijā, bet arī Igaunijā, Lietuvā un Krievijas Federācijas Kaļiņingradas apgabalā.

Visā pārejas perioda laikā no neatkarības atjaunošanas pasludināšanas līdz tās starptautiskajai atzīšanai Latvija izmisīgi centās panākt militāro un citu samilzušo problēmu risināšanu politiska dialoga ceļā ar PSRS valdību un M. Gorbačovu. Maskava no šāda dialoga konsekventi izvairījās, demonstrējot savu kategorisko nostāju pret Baltijas valstu neatkarību un centieniem atdalīties no PSRS. Arī Īslandes 1991. gada martā izteiktais piedāvājums kļūt par starpnieci Baltijas valstu un PSRS sarunās Maskavai nebija pieņemams.

Šķietamā bezcerība attiecībās ar PSRS nemazināja Latvijas apņēmību agrāk vai vēlāk panākt PSRS karaspēka izvešanu. Pieaicinot Latvijas valdībai lojālus militāros speciālistus un ekspertus, jau 1990. gada jūlijā Latvijas Republikas Augstākās padomes Aizsardzības un iekšlietu komisijas deputātu grupa sāka apzināt un izvērtēt PSRS militāro potenciālu Latvijā, lai veidotu koncepciju sarunām ar PSRS par karaspēka izvešanu. Šī darba procesā izveidojās cieša sadarbība ar Lietuvas un Igaunijas parlamentāriešiem, kā rezultātā jau 1991. gada 25. martā bija radies kopīgs Baltijas valstu koncepcijas projekts sarunām par PSRS karaspēka izvešanu. Tas paredzēja PSRS karaspēka izvešanas secību un kārtību, pušu saistības, tiesības un pienākumus izvešanas laikā, kā arī PSRS karaspēka uzturēšanās

noteikumus līdz tā pilnīgai izvešanai, paredzot to īstenot divu gadu laikā.¹ Jau pēc nepilna gada šīs iestrādes izrādījās ļoti noderīgas.

Situācija mainījās pēc 1991. gada augusta puča, kad sākās strauja Baltijas valstu neatkarības starptautiska atzīšana. Latvijas Republikas Augstākā padome 1991. gada 29. augustā oficiāli pieprasīja Padomju Savienībai pilnīgi izvest savu karaspēku no Latvijas termiņos un kārtībā, kas saskaņota ar Latvijas Republiku. "PSRS bruņoto spēku atrašanās Latvijā vērtējama kā viena no pēdējām Molotova–Ribentropa noziedzīgā pakta seku paliekām Eiropā," uzsvērts Latvijas Republikas Augstākās padomes lēmumā.²

Sarunas par karaspēka izvešanu

Pēc Padomju Savienības sabrukuma par tās tiesību pēcteci un juridisko mantinieci pieteicās Krievijas Federācija, kas 1992. gada 27. janvārī paziņoja par PSRS karaspēka Baltijā un Baltijas kara flotes pārņemšanu Krievijas jurisdikcijā. Lai sāktu sarunas par karaspēka izvešanu, jau 1992. gada 1. februārī Rīgā ieradās Krievijas Federācijas valdības priekšsēdētāja vietnieka Sergeja Šahraja vadītā delegācija. Latvijas delegāciju vadīja valsts ministrs Jānis Dinevičs. Ja Krievijas delegācijas 6 locekļiem un 29 ekspertiem bija vērā ņemama diplomātiskā vai militārā pieredze³, tad 23 Latvijas delegācijas locekļiem šādas pieredzes nebija vai tā bija minimāla.⁴

Sarunu sākums bija cerīgs. Īsās, dažas stundas ilgušās tikšanās rezultātā delegācijas ātri nonāca pie kopīga komunikē. Tajā tika atzīts, ka Latvijā dislocētie bijušās PSRS bruņotie spēki atzīstami par ārvalstu bruņotajiem spēkiem, kas izvedami no citas suverēnas valsts teritorijas.⁵

1 Konceptija "Par Latvijas Republikas delegācijas sarunu ar Padomju Sociālistisko Republiku Savienības delegāciju par Latvijā izvietoto Padomju Sociālistisko Republiku Savienības karaspēku izvešanu no Latvijas Republikas." Par pamatu ņemti 1991. gada 25. martā Viļņā Lietuvas, Latvijas, Igaunijas Augstākās padomes deputātu un ekspertu izstrādātie dokumenti.– LVA, 290.f., 12. apr., 9.l., 33.–36. lp.

2 Par PSRS Bruņoto Spēku pilnīgu izvešanu no Latvijas Republikas. Latvijas Republikas Augstākās padomes 1991. gada 29. augusta lēmums.– likumi.lv/doc.php?id=68780.– (Resurss apskatīts 29.05.2014.).

3 Состав государственной делегации Российской Федерации на переговорах с Латвийской Республикой.– LVA, 270.f., 8.apr., 35.l., 51.–53. c.

4 Par Latvijas Republikas delegāciju starpvalstu sarunās ar KPFSR. Latvijas Republikas Augstākās padomes 1991. gada 5. novembra lēmums// Latvija – PSRS karabāze: 1939–1998. Materiāli un dokumenti par Padomju armijas atrašanos Latvijā un tās izvešanu/ Upmalis I., Tilgass E., Dinevičs J., Gorbunovs A.– Rīga: Zelta grauds, 2006.– 201. lpp.

5 Komunikē par Krievijas Federācijas valsts delegācijas un Latvijas Republikas valsts delegācijas sarunām Rīgā 1992. gada 1. februārī.– LVA, 270.f., 8.apr., 35.l., 83.lp.; Communiqué About Negotiations between the Republic of Latvia and the Russian Federation State Delegation in Riga on February 1 1992.– LVA, 270.f., 8.apr., 35.l., 121.–122. lp.

Latvijas delegācijai izdevās panākt, lai šo bruņoto spēku izvešana sāktos jau 1992. gada martā.⁶ Tomēr Latvijas delegācija neizvirzīja jautājumus par šī karaspēka atrašanos Latvijā okupācijas un aneksijas rezultātā un tam atbilstošo karaspēka starptautiski tiesisko statusu.⁷ Tas krietni apgrūtināja Latvijas pozīcijas tālākajās sarunās, padarot neiespējamu vairāku Latvijai būtisku jautājumu atrisināšanu.

Sākotnējais cerīgums sarunu sākuma posmā izrādījās maldinošs, jo tās izvērās ļoti smagas un sarežģītas, prasot delegācijām un ekspertiem pūles 26 mēnešu garumā un 13 delegāciju tikšanās reizes gan Latvijā, gan Krievijā.

Sarunas iespaidoja gan delegāciju un ekspertu sastāvs, gan it īpaši to vadītāji. Latvijas delegācijas vadītājs enerģētikas speciālists Jānis Dinevičs starpvalstu sarunas vadīja pirmo reizi, turklāt bez jebkāda diplomātiskā darba pieredzes vai izglītības. To viņš kompensēja ar savu politisko intuīciju un dažus gadus ilgo pieredzi Atmodas un neatkarības atjaunošanas procesos.

Pēc Saeimas ievēlēšanas un jaunās valdības apstiprināšanas par Latvijas delegācijas vadītāju 1993. gada 3. augustā kļuva Ārlietu ministrijas parlamentārais sekretārs vēsturnieks Mārtiņš Virsis, nomainot Jāni Dineviču. M. Virsis tikko bija ievēlēts par Latvijas Saeimas deputātu un viņam bija gandrīz trīs gadu pieredze Ārlietu ministrijā.

Sarunu veicināšanai delegācijas vienojās par ekspertu darba grupu izveidošanu, kas kopīgi strādātu pie līgumu projektu sagatavošanas. Latvijas ekspertu grupu vadīja aizsardzības ministra vietnieks pulkvedis Dainis Turlais. Ekspertu grupas un tās vadītāju kompetence bija nozīmīga Latvijas delegācijai, kurai šādas pieredzes nebija. Tā, piemēram, jau ekspertu grupu otrās tikšanās laikā 1992. gada 17.–19. martā Līgatnē Latvijas ekspertu grupa varēja piedāvāt apspriešanai dokumenta projektu “Vienošanās starp Latvijas Republiku un Krievijas Federāciju par bijušās PSRS bruņoto spēku, kuri atrodas Krievijas Federācijas jurisdikcijā, plānveidīgas pilnīgas izvešanas no Latvijas teritorijas nosacījumiem, termiņiem un kārtību un to tiesisko statusu izvešanas periodā”.⁸ Vienošanās galvenās nostādnes, kas bija formulētas 96 punktos, ekspertu līmenī turpat tika arī saskaņotas, vien atstājot daļu strīdīgo jautājumu izlemšanai starpvaldību delegācijām. Par

6 Turpat. Sk. arī informāciju un diskusijas par Krievijas – Latvijas 1992. gada 1. februāra sarunām Latvijas Republikas Augstākās padomes plenārsēdē: Latvijas Republikas Augstākās padomes (1990–1993) 4. sesijas 9. sēdes (1992.02.04.) stenogramma// Latvijas Vēstnesis. Dokumenti. Latvijas Republikas Augstākās padomes stenogrammas. 213. burtnīca, 5367.–5370. lpp.

7 Bij. Latvijas delegācijas vadītājs Jānis Dinevičs apstiprina, ka okupācijas tēmu sarunās netika pacelta, lai tās nonāktu strupceļā (intervija šī raksta autoram, 05.06.2014.).

8 LVA, 270.f., 8.apr., 35.l., 84.–109. lp.

šo dokumentu Dainis Turlais saka, ka tas Latvijai bijis izdevīgāks, nekā gala rezultātā Maskavā parakstītais.⁹

Krievijas delegācijas vadītāju Sergeju Šahraju jau 1992. gada aprīlī nomainīja Krievijas ārlietu ministrijas ārkārtējais un pilnvarotais vēstnieks, ministrijas pārvaldes priekšnieka vietnieks, diplomāts ar pieredzi Sergejs Zotovs, kurš sarunas veda līdz to noslēgumam 1994. gada aprīļa beigās.

Sarunas kļuva pavisam saspringtas un nervozas kopš 1993. gada beigām, kad notikumi Krievijā liecināja par nacionālradikālo politisko spēku aktivizēšanos un pat iespējamo nonākšanu pie varas. Latvijas delegācija M. Virša vadībā un Latvijas Republikas Ministru prezidenta Valda Birkava tiešā pārraudzībā centās iespējami ātrāk panākt līguma parakstīšanu, tiekot skaidrībā par armijas izvešanas gala termiņu. Pārējie jautājumi palika novārtā, līdz 1994. gada pavasarī, jau pēc līgumu paketes parafēšanas 15. martā, sākās intensīvi protesti un politiskas akcijas Latvijā tās latviskajā sabiedrības daļā, kā arī pašā Saeimā.

Latvijas pozīcija sarunās

Jau dažus mēnešus pēc sarunu uzsākšanas tās tālāk uz priekšu nevirzījās, jo Krievijas puse izvirzīja aizvien jaunus un jaunus, galvenokārt politiska rakstura, priekšnosacījumus armijas izvešanai. Latvijas delegācijas vienīgais mērķis par katru cenu ātrāk šķirties no svešas armijas neattaisnojās. Sarunas bija tuvu strupceļam.

Latvijas delegācijai bija vajadzīgs politisks atbalsts un skaidri definēta Latvijas politiskā nostāja visaugstākajā līmenī. Šim nolūkam kalpoja Latvijas Republikas Augstākās padomes lēmums “Par starpvalstu sarunām ar Krieviju karaspēka izvešanas jautājumā”, ko tā pieņēma 1992. gada 15. septembrī.¹⁰ Šajā lēmumā formulēti pamatprincipi turpmākajām sarunām, tai skaitā nosakot, ka Krievijas karaspēka pilnīga izvešana jāpabeidz 1993. gadā, un tā nav saistāma ne ar kādiem Latvijai diktētiem nosacījumiem. Debatēs par šī lēmuma pieņemšanu Augstākajā padomē pacēlās arī jautājums par Krievijas karaspēka nosaukšanu lēmumā atbilstoši vēsturiskajai īstenībai – par okupācijas karaspēku. Taču šis priekšlikums atbalstu neguva, lai nesarežģītu tālākās sarunas ar Krieviju.

Pēc Latvijas Republikas Saeimas ievēlēšanas un jaunas valdības sastādīšanas kopš 1993. gada rudens Latvijas Republikas Ārlietu ministrija

9 Mille A. Te un citadelē// Peters J. Tumšsarkanā.– Rīga: Atēna, 2006.– 272. lpp.

10 Par starpvalstu sarunām ar Krieviju karaspēka izvešanas jautājumā: Latvijas Republikas Augstākās padomes lēmums (pieņemts 15.09.1992.).– www.likumi.lv/doc.php?id=66328.– (Resurss apskatīts 08.06.2014.).

un Saeimas ārlietu komisija regulāri sprieda par Latvijas pozīciju sarunās ar Krieviju. Tā laika ārlietu ministrs Georgs Andrejevs atceras, ka šajās diskusijās apsprieda vairākus risinājumus. Viens no tiem paredzēja panākt karaspēka izvešanu bez jebkāda līguma. Tas tika noraidīts, jo tad Krievija varētu vēl paildzināt sava karaspēka atrašanos Latvijā. Dažādi bija viedokļi, vai piekrist Krievijas kategoriskajai prasībai par Skrundas ballistikko raķešu uzbrukuma agrīnās brīdināšanas lokatora saglabāšanu Latvijā vēl vismaz uz 6 gadiem. Beigu beigās Latvija nonāca pie pozīcijas, ka Skrundas objekta funkcionēšanu varētu pieļaut ne ilgāk par trim gadiem, paredzot vēl papildus gadu šī objekta demontāžai un nojaukšanai pēc tā darbības izbeigšanas.¹¹

Latvijas kļūda bija tā, ka sarunu posmā kopš 1993. gada rudens tā veltīja visus savus spēkus un koncentrējās uz karaspēka ātrāku izvešanu, kā arī Skrundas problēmas risināšanu, novārtā atstājot Krievijas citas prasības, t.sk. par sociālajām garantijām militārajiem pensionāriem. Latvijas delegācija arī ignorēja deklarācijas “Par Latvijas Republikas neatkarības atjaunošanu” 9. punktu, kas uzlika pienākumu sarunās ar Krieviju kā PSRS tiesību pēcteci nerīkoties pretēji valsts nepārtrauktības doktrīnai.¹²

Krievijas nostāja sarunās

Krievijas pozīcija starpvalstu sarunās balstījās uz gatavību armiju no Latvijas izvest. Tomēr armijas izvešanas termiņus Krievija saistīja ar daudziem nosacījumiem, kuru skaits pakāpeniski pieauga, un saistībām, kuras Latvijai būtu jāuzņemas. Krievija nevēlējās uzņemties jebkādu atbildību par bijušās Padomju Savienības karaspēka nodarītajiem zaudējumiem Latvijā un kategoriski noliedza Baltijas valstu okupācijas un aneksijas faktu.

Dažu mēnešu laikā pēc sarunu uzsākšanas Krievijas prasības pieauga tiktāl, ka tās jau veidoja veselu paketi, ko Baltijas valstu ārlietu ministriem 1992. gada 6. augustā iesniedza Krievijas ārlietu ministrs V. Kozirevs. Krievija pauda gatavību karaspēku izvest līdz 1994. gada beigām, ja Baltijas valstis būtu gatavas vienoties deviņos jautājumos, no kuriem būtiskākie bija:

- saglabāt savu valstu teritorijā uz laiku dažus stratēģiskos objektus;
- necelt prasības par zaudējumu atlīdzību, kas izvirzītas Padomju Savienībai par periodu no 1940. gada līdz 1991. gadam;

11 Par starpvalstu sarunām ar Krieviju karaspēka izvešanas jautājumā: Latvijas Republikas Augstākās padomes lēmums (pieņemts 15.09.1992.). – www.likumi.lv/doc.php?id=66328. – (Resurss apskatīts 08.06.2014.).

12 Sk.: Malksoo L. *Illegal Annexation and State Continuity: The Case of the Incorporation of the Baltic States by the USSR*. – Leiden; Boston: M. Nijhoff Publishers, 2003. – 382. p.

- piedalīties dzīvokļu celtniecībā, t.sk. izmantojot starptautiskos avotus, izvedamo karaspēka daļu karavīriem, vienojoties par objektu skaitu un to nodošanas termiņiem;
- atrisināt jautājumu par izvedamā karaspēka atstātā nekustamā īpašuma kompensāciju;
- sociāli tiesiskās aizsardzības garantijas un personīgās tiesības karavīriem, militārajiem pensionāriem un viņu ģimenes locekļiem.¹³

Krievijas prasības Baltijas valstīm bija pat stingrākas nekā tām Centrāleiropas un Austrumeiropas valstīm, kurās padomju karaspēks atradās uz līgumu pamata un kuras arī pieprasīja tā izvešanu pēc Varšavas līguma militārās organizācijas sairšanas. Iespējams, tā bija Krievijas atbilde uz Baltijas valstu panākto politisko atbalstu EDSA 1992. gada jūlijā. Krievija arī apzinājās, ka tā nepārkāpj EDSA prasības, kas runā par ārzemju, nevis okupācijas karaspēka izvešanu no Baltijas valstīm.¹⁴

Krievijas pozīcija bija pilnīgā pretrunā ar starptautiskajām tiesībām un to pamatprincipiem, atbilstoši kuriem okupācijas karaspēkam ne tikai iespējami ātri un bez jebkādiem nosacījumiem jāpamet svešas valsts teritorija, bet arī jāatlīdzina visi nodarītie zaudējumi.¹⁵ Pasludinot sevi par Padomju Savienības juridisko pēcteci, Krievija labprāt piesavinājās visus no tā izrietošos labumus, bet darīja visu, lai izvairītos no pienākumiem un zaudējumu atlīdzināšanas. Vēl vairāk tā centās sevi nostādīt valsts-labvēles pozīcijā, pieprasot par saviem “pakalpojumiem” pilnīgi nepamatotu un neadekvātu atlīdzību.

Strīdīgie militārie objekti

Sarunās par Krievijas jurisdikcijā nonākušā padomju karaspēka izvešanu no Latvijas, Krievijas delegācija vispirms centās panākt, ka vairākiem stratēģiski militāriem objektiem Latvijā būtu jāpaliek kā Krievijas karabāzēm. Krievija uzstāja, ka savas stratēģiskās intereses pēc karaspēka pilnīgas izvešanas tā nespēs nodrošināt bez Skrundas radiolokācijas stacijas, kosmiskās izlūkošanas objekta “Zvaigznīte” Ventspils apkārtnē un Baltijas

13 A. Kozireva priekšlikumi, iesniegti Baltijas valstu ārlietu ministriem Maskavā 06.08.1992.// Latvija – PSRS karabāze: 1939–1998. Materiāli un dokumenti par Padomju armijas atrašanos Latvijā un tās izvešanu/ Upmalis I., Tilgass Ē., Dinevičs J., Gorbunovs A.– Rīga: Zelta grauds, 2006.– 327.–328. lpp.

14 Helsinki Summit Declaration. Conference for Security and Co-operation in Europe. 1992 Summit. Helsinki 9-10 July 1992.– www.osce.org/mc/39530?download=true.– (Resurss apskatīts 03.06.2014.).

15 Bojārs J. Starptautiskās publiskās tiesības. I.– Rīga: Zvaigzne ABC, 2004.– 241. lpp.; Klabbers J. International Law.– Cambridge: Cambridge University Press, 2013.– pp. 126.– 128.

jūras kara flotes bāzes Liepājā Tosmārē. Tūlīt bija jūtams, ka Krieviju īpaši interesē Skrundas radiolokācijas stacija, kura Latvijā darbojoties atbilstoši PSRS un ASV līgumam. Krievijas delegācija skaidroja, ka Krievija ne tikai nevar ignorēt savas stratēģiskās intereses šī objekta sakarā, bet arī to, ka tai nav tiesību vienpusēji lauzt savulaik noslēgto starpvalstu līgumu ar ASV, kurš juridiski joprojām ir spēkā.

ASV un PSRS 1972. gada 26. maijā Maskavā parakstītais līgums par pretballistisko raķešu sistēmu ierobežojumu tik tiešām noteica ierobežojumus katrai valstij arī attiecībā uz maksimālo radaru skaitu un to jaudām, bet neprecizēja to atrašanās konkrētās ģeogrāfiskās vietās.¹⁶ Turklāt līguma IX pants aizliedza pretballistisko raķešu sistēmu izvietošānu ārpus līgumslēdzēju valstu nacionālajām teritorijām.¹⁷

Sarunu rezultātā Skrundas radiolokācijas vecā stacija darbu Latvijā turpināja līdz 1998. gada augustam, bet jaunajai stacijai "Darjal-UM" domāto 18 stāvu korpusu uzspriecināja ar ASV u.c. rietumvalstu atbalstu un finansējumu 1995. gada 4. maijā. Krievija tomēr spēja iztikt bez Skrundas aizvietotājstacijas vēl 3 gadus 8 mēnešus, kamēr darbu sāka stacija Baranovičos.

Sarunās par armijas izvešanu kosmiskās telpas kontroles sistēma "Zvaigznīte" bija viens no strīdus jautājumiem līdz pat 1993. gada rudenim. Taču Krievija delegācijas argumenti tās saglabāšanai bija jūtami vājāki nekā attiecībā uz Skrundas lokatoru. Turklāt Krievija nespēja un īpaši arī necentās attaisnot "Zvaigznītes" kā kosmiskās spiegošanas objekta būtību.

Krievijas diplomātiskās spēles un patiesās intereses attiecībā uz stratēģiskajiem objektiem Latvijā drīz vien arī nonāca atklātībā. Krievijas ārlietu ministra vietnieks V. Čurkins 1993. gada decembra sākumā Briselē informēja Latvijas ārlietu ministru Georgu Andrejevu, ka Krievija ir gatava atteikties no prasības saglabāt Ventspils objektu un Liepājas kara ostu, ja Latvija piekritīs Skrundas radara saglabāšanai vēl sešus gadus.¹⁸

Militāro pensionāru problēma

Pamazām Latvijā visos līmeņos sāka apzināties padomju armijas militāro pensionāru problēmas patieso būtību un slēptos draudus drošībai.

16 Treaty between the United States of America and the Union of Soviet Socialist Republics on the Limitation of Anti-ballistic missile systems. Signed at Moscow May 26, 1972.— <http://www.state.gov/www/global/arms/treaties/abm/abm2.html>.— (Resurss apskatīts 28.12.2003.).

17 Izņēmums tika piemērots attiecībā uz ASV pretballistisko raķešu brīdināšanas stacijām Tulē (Grenlandē) un Failingdeilā (Lielbritānijā), kas tur atradās jau līguma parakstīšanas brīdī (Līguma VI (b) pants).

18 Autora intervija ar bij. Latvijas Republikas ārlietu ministru Georgu Andrejevu 2014. gada 28. maijā Rīgā.

Būtfībā militārie pensionāri bija daļa no tās pašas padomju (okupācijas) armijas, tikai pārgērbta civilajās drēbēs. Viņi visi bija zvērējuši uzticību Padomju Savienībai vai Krievijai un tās armijai. Viņu vidū bija gan bijušie armijas izlūkošanas un pretizlūkošanas daļu speciālisti, gan politisko pārvalžu ideoloģiskie darbinieki, gan speciālo uzdevumu un desanta vienību karavīri.

Militāro pensionāru skaits Latvijā bija daudz lielāks nekā Lietuvā, kur to bija pavisam maz, un Igaunijā. Latvijas situāciju šai ziņā vēl vairāk sarežģīja arī lielais civiliedzīvotāju skaits, kuri bija te ieradušies vēl padomju laikos no visdažādākajiem Padomju Savienības reģioniem, lielākoties meklējot sev labākus dzīves apstākļus. Latvijā pamatnācija jau jutās apdraudēta tā iemesla dēļ, ka ciitautiešu skaits tuvojās pusei no visiem iedzīvotājiem (48%). Te atstāto militāro pensionāru skaits sasniedza vismaz 25000, no kuriem 22320 tika legalizēti ar Latvijas–Krievijas līgumu.¹⁹ Ņemot vērā, ka katram pensionāram bija arī ģimene, tad kopā Latvijā palikušo skaits mērāms robežās no 75000–100000.

Sarunās ar Krieviju Latvija jau sākotnēji izturējās ar izpratni militāro pensionāru jautājumā un bija gatava piekrist, ka Latvijā paliktu visi tie, kuri demobilizējušies un ieradušies te pirms 1990. gada 4. maija. Nedaudz vēlāk Latvija jau bija gatava piekāpties, par robežšķirtni iezīmējot 1991. gada 21. augustu, bet Krievija turpināja pieprasīt, lai te varētu palikt visas pensionētās militārpersonas, neatkarīgi no tā, kad tās te ieradušās. M. Virša vadītā delegācija beigu beigās piekāpās, ka Latvijā paliks visi tie militārie pensionāri un viņu ģimenes locekļi, kuri te ieradušies līdz 1992. gada 28. janvārim. 1994. gada 15. martā līdz ar to Latvijas un Krievijas delegācijas parafēja visu līgumprojektu paketi. Faktiski tas nozīmēja visu Latvijā esošo Krievijas militāro pensionāru un viņu ģimeņu atstāšanu. Kā norāda J. Bojārs: “Latvijas puses juridiski analfabētiski sastādītajā, demogrāfiski un politiski mums ļoti neizdevīgajā līgumā Latvija piekrita dot plašas tiesiskas garantijas savai bijušajai, esošajai un nākamajai “piektajai kolonnai”, kas tālāk radīja valstij lielas problēmas. Okupācijas armijas demobilizēšana anektētajā valstī ir Makjavelli aprakstīta seno romiešu metode.”²⁰

Līgumprojektu parafēšana, galvenokārt militāro pensionāru jautājumā, noveda pie augstākā līmeņa politiskās spriedzes Latvijas sabiedrībā, kas draudēja ar masveida revolucionārām akcijām. Tika prasīta gan ārlietu ministra, gan valdības demisija un pat Latvijas Republikas Saeimas ār-

19 Protokols pie Latvijas Republikas Valdības un Krievijas Federācijas Valdības vienošanās par Latvijas Republikas teritorijā dzīvojošo Krievijas Federācijas militāro pensionāru un viņu ģimenes locekļu sociālo aizsardzību// Latvijas Vēstnesis, Nr. 144 (1994, 10. decembris).

20 Bojārs J. Starptautiskās publiskās tiesības. I. Rīga: Zvaigzne ABC, 2004.– 276. lpp.

kārtas vēlēšanas, lai nepieļautu līgumu parakstīšanu. Sākotnēji arī Valsts prezidents Guntis Ulmanis paziņoja, ka šādā redakcijā līgumu parakstīšana nav iespējama. Tomēr beigu beigās valdība Valda Birkava vadībā nedaudz nomierināja daļu sabiedrības, iekļaujot līgumu paketē vēl vienu papildus protokolu, kurš paredzēja veicināt militāro pensionāru un viņu ģimenes locekļu brīvprātīgu aizbraukšanu no Latvijas, t.sk. veicinot fondu un finanšu līdzekļu piesaisti.²¹

Strīdi par zaudējumu segšanu

To risinājums atkal tieši bija atkarīgs no pamatjautājuma par to, vai karaspēka atrašanās Latvijā bijusi okupācijas un aneksijas rezultātā, vai tas tur atrodas pēc Latvijas, tās valdības un tautas gribas atbilstoši starptautisko tiesību normām. Ņemot vērā pušu pilnīgi atšķirīgos viedokļus šajā jautājumā, tikpat atšķirīgi bija uzskati par materiālo zaudējumu kompensāciju un armijas nekustamo īpašumu piederību.

Jau pirmajā delegāciju tikšanās reizē 1992. gada 1. februārī Krievijas puse atzina Latvijas Republikas īpašuma tiesības tikai uz tām bruņoto spēku lietošanā esošajām ēkām un būvēm, kuras Latvija uzcēlusi līdz 1940. gada 17. jūnijam.²² Sākotnēji Krievija vēlējās panākt, lai Latvija kompensētu visu to armijas atstāto nekustamo īpašumu vērtību, kas uzcelti pēc 1940. gada 17. jūnija. Latvija tam kategoriski nepiekrīta. Jūtot Latvijas stingro pozīciju, drīz vien Krievija mainīja savu nostāju, piedāvājot tā saukto nulles variantu. Tas nozīmēja, ka Krievija atteiktos no īpašumu vērtības kompensācijas, ja Latvijas puse atteiktos no jebkurām prasībām par karaspēka nodarītajiem ekoloģiskajiem un ekonomiskajiem zaudējumiem visā to “klātbūtnes laikā” Latvijā. Latvijas delegācija Jāņa Dineviča vadībā noraidīja Krievijas piedāvāto nulles variantu un iesniedza savus aprēķinus par visiem zaudējumiem, kas radušies Latvijai, atrodoties Padomju Savienības sastāvā.²³ Šie zaudējumi nepārprotami vairākkārt pārsniedza armijas rīcībā esošo nekustamo īpašumu vērtību un kalpoja kā papildus arguments Latvijas delegācijas sarunās.

21 Protokols pie Latvijas Republikas Valdības un Krievijas Federācijas Valdības vienošanās par Latvijas Republikas teritorijā dzīvojošo Krievijas Federācijas militāro pensionāru un viņu ģimenes locekļu sociālo aizsardzību// Latvijas Vēstnesis, Nr. 144 (1994, 10. decembris).

22 Komunikē par Krievijas Federācijas valsts delegācijas un Latvijas Republikas valsts delegācijas sarunām Rīgā 1992. gada 1. februārī.– LVA, 270.f., 8. apr., 35.l., 83. lp.

23 Par Latvijas un PSRS savstarpējiem norēķiniem un kompensāciju par padomju armijas īpašumu, ko pārņēms Latvijas valsts/ sast. M. Šmulders, Latvijas statistikas institūts// Upmalis I., Tilgass Ē., Stankevičs E. Latvija padomju militāristu varā. 1939-1999.– Rīga: Latvijas okupācijas izpētes biedrība, 2011.– 227.–228. lpp.

Latvijas puses nepieņemamība nekustamā īpašuma jautājumā noveda pie tā, ka armijas daļu komandieri un virsnieki Latvijā aktīvi sāka ne tikai iznomāt, bet arī pārdot nekustamos īpašumus komercstruktūrām.²⁴ Šos procesus nespēja apturēt pat Latvijas Republikas Augstākās padomes jau 1991. gada 5. novembrī pieņemtais lēmums, kas visus padomju armijas nekustamos īpašumus pasludināja par valsts īpašumu un saimnieciskos darījumus ar tiem pieļāva tikai ar Latvijas Republikas Ministru padomes atļauju.²⁵

Augstākās padomes lēmums, pasludinot padomju armijas nekustamo īpašumu par Latvijas valsts īpašumu, bija atbilstošs starptautisko tiesību normām un principiem, jo izrietēja no Latvijas okupācijas un aneksijas fakta. Tas nonāca zināmā pretrunā ar 1994. gada 30. aprīlī parakstīto starpvalstu līgumu, kura 7. panta 5. punktā teikts: “Latvijas Puse sniedz Krievijas Pusei taisnīgu kompensāciju par tai nododamo nekustamo īpašumu, kurš uzcelts vai nopirkts par Krievijas Federācijas Bruņoto spēku līdzekļiem un ir Krievijas īpašums.”²⁶

Latvijas delegācijas nepietiekami aktīvās pozīcijas dēļ starpvalstu sarunās tā nepanāca kompensāciju par Latvijas armijai 1940. gadā atņemto bruņojumu. Okupācijas rezultātā Padomju Savienība piesavinājās vairāk nekā 200000 šauteņu un ložmetēju, 128 kara lidmašīnas, divas zemūdenes, vairāk nekā 40 dažādu kuģu un muitas kuteru.²⁷

Sarunu laikā Latvijas delegācija vēl neapzinājās ekoloģisko zaudējumu apjomus un apmērus, ko karaspēka daļas bija nodarījušas apkārtējai videi Latvijas teritorijā. Aizejošā armija pameta ar sprāgstvielām un bumbu atlūzām pilnus mācību poligonus, ar raķešu degvielu un citām ne mazāk toksiskām vielām piesārņotu grunti simtiem hektāru platībā. Palika arī simtiem ēku un objektu, kuru izmantošana vai pielāgošana citiem mērķiem nebija iespējama.

Sarunās ar Krieviju Latvijas delegācija Jāņa Dineviča vadībā aktīvi uzstāja, lai Krievija atlīdzinātu videi nodarītos zaudējumus reiz tā pati uzņēmusies Padomju Savienības mantinieces pienākumus un atbildību par

24 Karaspēka daļu saraksts, kas iztirgotas komercstruktūrām.— LVA, 270.f., 8. apr., 35.l., 55. lpp.

25 Par PSRS Aizsardzības ministrijas, PSRS robežapsardzības karaspēka un PSRS Iekšlietu ministrijas iekšējā karaspēka pārziņā esošā īpašuma pārņemšanu Latvijas Republikas valsts īpašumā. Latvijas Republikas Augstākās padomes 1991. gada 5. novembra lēmums (pieņemts 5.11.1991.).— likumi.lv/doc.php?id=70833 (Resurss apskatīts 02.06.2014.).

26 Latvijas Republikas un Krievijas Federācijas līgums par Krievijas Federācijas Bruņoto spēku pilnīgas izvešanas no Latvijas Republikas teritorijas nosacījumiem, termiņiem un kārtību un to tiesisko stāvokli izvešanas laikā. Parakstīts Maskavā 1994. gada 30. aprīlī// Latvijas Vēstnesis, Nr. 144 (1994, 10. decembris).

27 Latvijas armijas bruņojums 1940. gadā// Latvijas valsts aizsardzības likumi.— Rīga: Junda, 1993.— 276.—279. lpp.

armijas izvešanu. Sarunu otrajā posmā šiem jautājumiem tika pievērsta vien otršķirīga loma, koncentrējoties uz armijas izvešanas termiņiem un Skrudas objekta jautājumiem. Tā rezultātā starpvalstu līguma 13. pantā iekļauts ieraksts, kas Krievijai neuzliek nekādus pienākumus: “Visi nododamie objekti tiek pārbaudīti, lai konstatētu apkārtējās vides piesārņojumu, dabas resursu bojājumu un noplicināšanas pakāpi.”²⁸ Pamatojoties uz to un ekspertu aprēķinātajiem zaudējumiem Latvijai būtu bijis pareizi iesniegt oficiālu prasību Krievijai un strīdus gadījumā šo jautājumu risināt starptautiskajā šķīrējtiesā, kā to paredz Starptautiskās tiesību komisijas izstrādātie un ANO Ģenerālajā asamblejā 2001. gada 12. decembrī ar rezolūciju 56/83 zināšanai pieņemtie Pantu projekti par valstu atbildību starptautiski prettiesiskas rīcības gadījumos.²⁹

Starptautiskais atbalsts karaspēka izvešanai

Starptautiskais atbalsts Krievijas karaspēka izvešanai tika meklēts visās iespējamās starptautiskajās organizācijās – gan tajās, kur Latvija jau bija kļuvusi par dalībvalsti (ANO, EDSA u.c.), gan tajās, kur vēl tikai cerēja iekļūt (Eiropas Padome, Rietumeiropas Savienība, NATO Parlamentārā asambleja u.c.). Visās šajās organizācijās tādā vai citādā formā tika pieņemti dokumenti, kuros atzīmēta nepieciešamība izvest Krievijas karaspēku no Baltijas valstīm.

Ņemot vērā Baltijas valstu uzstājību, kā arī ASV, Zviedrijas un daudzu citu rietumvalstu atbalstu, EDSA pēc būtības bija pirmā starptautiskā organizācija, kas skaidri un nepārprotami 1992. gada jūlijā deklarēja ārvalstu karaspēka izvešanas nepieciešamību no Baltijas. Kā uzskatīja Zviedrijas premjerministrs K. Bilts, tieši Helsinkos Jēlcins pirmo reizi īsti aptvēra, cik lielu nozīmi šim jautājumam piešķir starptautiskā sabiedrība.³⁰

Līdzīgi kā starptautiskajās organizācijās, arī divpusējās attiecībās ar rietumvalstīm gan Latvija, gan pārējās Baltijas valstis izmantoja katru iespēju gūt atbalstu Krievijas karaspēka izvešanai. Īpašas attiecības Latvijai šajā jomā izveidojās ar ASV un Zviedriju, kuras abas vistiešākajā un

28 Latvijas Republikas un Krievijas Federācijas līgums par Krievijas Federācijas Bruņoto spēku pilnīgas izvešanas no Latvijas Republikas teritorijas nosacījumiem, termiņiem un kārtību un to tiesisko stāvokli izvešanas laikā. Parakstīts Maskavā 1994. gada 30. aprīlī// Latvijas Vēstnesis, Nr. 144 (1994, 10. decembris).

29 Draft articles on Responsibility of States for internationally wrongful acts, adapted by the International Law Commission (2001). – http://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/draft%20articles/9_6_2001.pdf. – (Resurss apskatīts 26.06.2014.).

30 Fredēns L. P. Atgriešanās. Zviedrijas drošības politika un Baltijas valstu atgūtās neatkarības pirmie gadi. 1991–1994. – Rīga: Atēna, 2011. – 75. lpp.

viskonkrētākajā veidā iesaistījās Krievijas karaspēka izvešanas jautājuma risināšanā.³¹

ASV un Zviedrija Krievijas karaspēka izvešanas problēmu kopš 1993. gada decembra risināja kopā gan apmainoties ar informāciju un viedokļiem, gan koordinēti mudinot un ietekmējot Krieviju. Abas valstis aktīvi konsultēja Latvijas un Igaunijas politiķus un sarunvedējus, kā arī deva tiem padomus. ASV prezidents Klintons bija tas, kurš pārliecināja B. Jeļcinu, ka jāatrod kompromiss par Skrundas objekta saglabāšanas ilgumu pēc 1993. gada 31. augustā paredzētās karaspēka izvešanas pabeigšanas. Latvijā tolaik premjerministrs un ārlietu ministrs pieļāva iespēju Skrundas lokatoru saglabāt ne ilgāk kā uz 3 gadiem, papildus paredzot vēl 12 mēnešus pēc tam objekta demontāžai. Krievija pieprasīja ne mazāk kā 5 gadus un 24 mēnešus demontāžai. Beigu beigās B. Klintons un B. Jeļcins 1994. gada 13. janvārī Maskavā vienojās par kompromisu starp šiem diviem piedāvājumiem: 4 gadiem objekta saglabāšanai un 18 mēnešiem demontāžai.³²

ASV un Zviedrijas palīdzība Krievijas karaspēka izvešanā no Latvijas koncentrējās uz termiņiem un Skrundas radara problēmas risināšanu, atstājot novārtā Krievijas pieaugošās prasības nodrošināt īpašas tiesības krievvalodīgajiem Latvijā un sociālās garantijas tur palikušajām militārpersonām.

Starptautu līgumi

Sarunas par Krievijas bruņoto spēku izvešanu no Latvijas turpinājās līdz pat 1994. gada 30. aprīlim, kad Maskavā Latvijas prezidents Guntis Ulmanis, Latvijas Ministru prezidents Valdis Birkavs un Krievijas Federācijas prezidents Boriss Jeļcins parakstīja starptautu līgumu paketi par Krievijas jurisdikcijā esošā karaspēka izvešanu no Latvijas.

Līgumi ignorēja vienu no Latvijas konstitucionālajiem aktiem – 1990. gada 4. maija deklarācijas “Par Latvijas Republikas neatkarības atjaunošanu” 9. punktu. Tā saturu interpretējusi Satversmes tiesa 2007. gada 29. novembra spriedumā par Abrenes novada atdošanu Krievijai, norādot: “Neatkarības deklarācijas 9. punkta pirmais teikums liedz Latvijai, slēdzot starptautiskus līgumus ar Krieviju, atkāpties no Latvijas nepārtrauktības

31 Laikā, kad Latvijas delegāciju vadīja Jānis Dinevičs, ar konsultācijām un padomiem daudz palīdzēja Vācijas ārkārtējais un pilnvarotais vēstnieks Latvijā Hāgens grāfs Lamsdorfs (*Hagen Graf Lambsdorff*), ko intervijā šī raksta autoram apstiprināja J. Dinevičs 05.06.2014.

32 Fredēns L. P. Atgriešanās. Zviedrijas drošības politika un Baltijas valstu atgūtās neatkarības pirmie gadi, 1991–1994. – Rīga: Atēna, 2011. – 228. lpp.

doktrīnas.³³ Tādējādi 1994. gada 30. aprīlī Maskavā parakstītie līgumi ir tiešā pretrunā ar Latvijas konstitucionālajām tiesībām un minēto nepārtrauktības doktrīnu, kura plaši atzīta starptautiskajās tiesībās un pamato PSRS karaspēka ienākšanu Latvijā kā agresijas aktu, kas noveda pie Latvijas okupācijas un aneksijas. No šī fakta izriet Krievijas starptautiski tiesiskā atbildība.

No starptautisko tiesību viedokļa Latvijai kā suverēnai valstij bija tiesības atteikties no savām prasībām un šajā ziņā parakstītie līgumi atbilda pēc savas formas un procedūrām 1969. gada Vīnes konvencijai par starptautisko līgumu tiesībām.³⁴ Arī pēc satura tie nebija pretrunā ar starptautisko tiesību principiem un normām, jo bija divos gados sasniegtais sarunvedēju pušu kompromiss. Šis kompromiss Latvijai nozīmēja Skrundas pretballistisko raķešu agrīnās brīdināšanas stacijas saglabāšanu savā teritorijā vēl uz četriem gadiem, nesaņemot nekādas kompensācijas par armijas nodarītajiem zaudējumiem, t.sk. apkārtējai videi, nodrošināt sociālās garantijas Krievijas armijas demobilizētajiem pensionāriem un pat piedalīšanos dzīvokļu celtniecībā Krievijā, izvesto militārpersonu izmitināšanai.

Latvijas un Krievijas parakstītie līgumi tika ratificēti noteiktajā kārtībā abu valstu parlamentos. Latvijas Republikas Saeima to ratificēja 1994. gada 24. novembrī, kad Latvijā vēl turpināja funkcionēt Skrundas radiolokators, bet karaspēka izvešana jau bija pabeigta 31. augustā. Krievijas Federācijas Doms šos līgumus ratificēja 1994. gada 28. oktobrī – pirms ratifikācijas Latvijā, kas parasti Krievijai nav raksturīgi attiecībās ar mazākām valstīm. “Par” nobalsoja 60,4% deputātu, lai gan “pret” balsoja tikai 2,4%, pārējie atturējās.³⁵

Noslēgtos līgumus gan Latvijā, gan Krievijā joprojām vērtē pretrunīgi. Vieni tos uzskata par diplomātisku uzvaru, citi par politisko kompromisu, bet vēl citi – par Latvijas “mīkstmiesību”.³⁶ Raugoties no starptautisko tiesību viedokļa, ja starptautiskā sabiedrība būtu uzstājīgāka un aktīvāk atzinusi Latvijas okupācijas un aneksijas faktu, tad Krievijas pienākums būtu ne tikai izvest savā jurisdikcijā pārņemto karaspēku, bet kā Padomju Savienības tiesiskajai pēctecei tai pienāktos arī nolīdzināt visus nodarītos materiālos zaudējumus un morālo kaitējumu.

33 Latvijas Republikas Satversmes tiesas spriedums 2007. gada 29. novembrī lietā Nr. 2007-10-0102 (Abrene)// Latvijas Republikas Satversmes tiesas spriedumi, 2007.– Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2009.– 242. lpp.

34 Bojārs J. Starptautiskās publiskās tiesības. II.– Rīga: Zvaigzne ABC, 2006.– 74.–76. lpp.

35 Справка о голосовании по вопросу „Закон о ратификации договора „О выводе войск из Латвии”. 28.10.1994. Федеральное собрание Российской Федерации. Государственная Дума.– www.vote.duma.gov.ru.– (Resurss apskatīts 12.06.2014.).

36 Bojārs J. Starptautiskās publiskās tiesības. I.– Rīga: Zvaigzne ABC, 2004.– 277. lpp.

Secinājumi

Sarunās par karaspēka izvešanu Latvija nepārprotami uzskatīja, ka Padomju Savienības karaspēks, ko savā jurisdikcijā pārņēma Krievija, Latvijā atrodas okupācijas un aneksijas rezultātā. Taču sarunās Latvija aprobežojās ar terminu “ārvalstu karaspēks, kas izvedams no Latvijas”. Tas ļāva Krievijai izvirzīt jaunus un jaunus nosacījumus karaspēka izvešanai līdz pat kompensāciju pieprasīšanai par armijas atstāto nekustamo īpašumu, sociālajām garantijām militārpersonām un pensionāriem, līdzdarbībai dzīvokļu celtniecībā izvedamajam karaspēkam Krievijā. Krievija sarunās kategoriski noliedza Latvijas okupācijas un aneksijas faktu un izvairījās no jebkādas atbildības par to.

Krievijas karaspēka izvešanā no Latvijas un pārējām Baltijas valstīm nozīmīga bija vairāku starptautisku organizāciju loma un atsevišķu valstu (īpaši ASV un Zviedrijas) atbalsts un palīdzība. Taču rūpējoties tikai par karaspēka ātrāku izvešanu, starptautiskā sabiedrība nevēlējās iedziļināties Krievijas pieaugošajās prasībās Baltijas valstīm un to pamatotībā un atbilstībā starptautiskajām tiesībām. Rezultātā Latvija samaksāja neadekvātu cenu par Krievijas karaspēka izvešanu.

Okupācijas karaspēka izvešana atbilstoši starptautiskajām tiesībām Krievijai kā PSRS tiesību pēctecei bija jāīsteno bez jebkādiem nosacījumiem un prasībām, kompensējot Latvijai visus materiālos zaudējumus un morālo kaitējumu. Tā vietā Krievija saņēma līgumu paketi (1994. gada 30. aprīlī), kurā lielāko daļu atbildības par okupācijas seku likvidēšanu uzņēmās pati Latvija.

LATVIA–RUSSIA NEGOTIATIONS LEADING TO TREATIES SETTING THE TIMETABLE FOR DEPARTURE FROM LATVIAN TERRITORY OF ARMED FORCES UNDER THE JURISDICTION OF THE RUSSIAN FEDERATION

Keywords: *Russian armed forces, strategic installations, military pensioners, international negotiations, Russia–Latvia Treaty.*

Summary

An analysis is presented of negotiating positions adopted by Latvia and Russia during talks leading to the departure of Russian armed forces from Latvia. The Latvian position was clear in that Soviet armed forces, whose jurisdiction was assumed by the Russian Federation, had been stationed in Latvia as the result of occupation and annexation. Nevertheless, in negotiations Latvia was content with the formulation “a foreign military force that must be removed from Latvia”. This wording allowed the Russian Federation to issue a number of demands, whose numbers grew with time, including a demand to receive compensation for property left behind by departing units, as well as social guarantees for de-mobilised and retired military personnel who would remain.

Negotiating positions adopted by the Russian Federation did not correspond either to its true aims or to actions undertaken during the period of negotiations. All strategic military units were secretly removed during 1992, a move that stemmed from a decision by the Russian Federation ultimately not to station its conventional military units any longer in the Baltic States. By failing to reveal its actions Russia used the presence of its remaining military units in Latvia, up until signature of the treaty on their removal, to exert political pressure and to win a number of concessions not in accordance with international law.

An important role in removal of Russian armed forces from Latvia and the other Baltic States was played by several international organisations and assistance was rendered by several states (notably the USA and Sweden). Given an overwhelming desire to see off the Russian armed forces as quickly as possible, little international attention was paid to increasingly strident Russian demands addressed to the Baltic States, as whether

these claims were well founded and consistent with international law. As a consequence Latvia had to pay a disproportionately high price for departure of Russian armed forces, notably continued function of the Skrunda early-warning radar facility for four years, receiving no compensation for environmental damage caused by these armed forces and having to assume unreasonable responsibilities, such as ensuring social guarantees for demobilised army personnel, etc. Former Soviet military personnel and their family members were quite numerous and their continued presence in Latvia led to deep divisions in society, the negative consequences of which are still felt today.

Mg. sc. psych. Gundars Kungs

LATVIJAS IEDZĪVOTĀJU NOVECOŠANAS ASPEKTI UN TO MIJIEDARBĪBA

Atslēgvārdi: novecošana, ekonomiskie riski, politiskie riski, izglītība, inovācijas, strukturālās reformas.

Iedzīvotāju novecošana ir vērojama visā Eiropā. 2030. gadā vēl vairāk pensionāru uz 100 strādājošajiem nekā Latvijā būs Lietuvā, Grieķijā, Portugālē, Itālijā, un tikai nedaudz mazāk Somijā. Šī problēma kļūst aizvien aktuālāka, jo cilvēki ir galvenais resurss, kurš var veidot un saglabāt valsts labklājību, ekonomisko izaugsmi un tās pastāvēšanu ilgtermiņā. Šodien parādās aizvien jauni pētījumi, žurnālistu raksti, tādi kā domnīcas *Certus*, M. Hazana emigrācijas pētījumi. Arī atsevišķas valsts pārvaldes iestādes ir apzinājušas izmaiņas iedzīvotāju struktūrā un mēģina ieviest reformas (par to turpmāk). Tomēr M. Hazana un I. Mieriņas pētījums pieskaras tikai socioloģiskajiem aspektiem. *Certus* pētījums vairāk pievēršas ekonomiskajiem un nedaudz politiskajiem.

Rakstā ir mēģināts apskatīt ar novecošanu saistītos bioloģiskos, psiholoģiskos, sociālos, politiskos, ekonomiskos un arī ģeogrāfiskos aspektus, jo vairāki no tiem savstarpējā mijiedarbē rada kumulatīvu efektu – viens otru pastiprina.

Raksts ietilpst tai pašā diskursā, kur jaunā Latvijas ilgtspējas attīstības stratēģija līdz 2030. gadam. Gribētos norādīt, ka iepriekšējais Latvijas attīstības plāns bija pārāk optimistisks un lielākoties netika izpildīts, jo nebija ņemti vērā jau minētie aspekti. Jaunais plāns, kurš tika izstrādāts Roberta Kīļa vadībā, iekļauj daudz vairāk ietekmējošo faktoru un ir arī piesardzīgāks prognozēs. Šai rakstā īpaša uzmanība tiks pievērsta arī laika aspektam, jo visi procesi – gan ekonomiskā, gan sociālā un politiskā attīstība notiek laikā (un novecošana arī). Tādā kontekstā Latvijai īpaši nozīmīgs būs 2020. gads un arī 2030. gads.

Latvijas iedzīvotāju skaits kopš 20.gs. 90. gadiem turpina samazināties un vienlaikus mainās arī vecuma struktūra. Latvijas iedzīvotāji noveco. 2017. gada sākumā republikā dzīvoja 1,95 miljoni iedzīvotāju, tajā skaitā 388000 bija vecāka gadagājuma cilvēki (65 gadi un vairāk). Iedzīvotāju vecumā virs 65 gadiem īpatsvars šī gada sākumā veidoja 19,9%. Kopš 2010. gada sākuma iedzīvotāju kopējais skaits ir samazinājies par 170000

jeb 8%, bet vecākās paaudzes (65 gadi un vecāki) iedzīvotāju skaits, savukārt, ir pieaudzis par 4000 jeb 1%.

Gada sākumā 46% Latvijas iedzīvotāju bija vīrieši, bet 54% – sievietes, taču vecumā no 65 gadiem vīriešu īpatsvars bija 33%, bet sieviešu – 67%. No Eiropas Savienības valstīm Baltijas valstīs ir lielākā vīriešu un sieviešu disproporcija vecākās paaudzes iedzīvotāju kopskaitā. Lielākais vecākās paaudzes iedzīvotāju īpatsvars 2017. gada sākumā bija Latgales (21,3%) un Vidzemes (20,9%) reģionos, savukārt mazākais – Pierīgas reģionā (18%).

Vidējais iedzīvotāju vecums lielākais bija Latgalē – vīriešiem 41 gads, bet sievietēm 47 gadi, kamēr mazākais – Pierīgas reģionā, kur vīriešu vidējais vecums bija 38 gadi, bet sieviešu – 43 gadi. 2017. gada sākumā 66% vīriešu un 28% sieviešu vecumā virs 65 gadiem bija precēti, 44% sieviešu bija atraitnes, bet 20% – šķirtenes. No senioriem vīriešiem atraitņi bija 15%, savukārt 13% bija šķirteni.¹

Demogrāfiskās tendences liecina par strauju sabiedrības novecošanos. Paredzams, ka 2030. gadā gandrīz puse Latvijas iedzīvotāju būs vecāki par 50 gadiem, katrs ceturtais – pensionārs. Uz katru strādājošo būs viens pensionārs². Līdzšinējās demogrāfijas prognozes paredzēja, ka Latvijas iedzīvotāju skaits turpinās strauji sarukt. ANO aplēses liecina, ka 2030. gadā tas būs samazinājies līdz 1,8 miljoniem, bet 2050. gadā – līdz 1,6 miljoniem.

Galvenie novecošanas cēloņi ir zemā dzimstība un mūža ilguma pagarināšanās. Tomēr ir atšķirība – dažas valstis (Vācija, Lielbritānija u.c.) šo negatīvo tendenci kompensē ar pozitīvu migrāciju. Latvijā migrācija ir negatīva. No valsts izbrauc daudz vairāk cilvēku nekā ieBrauc. Kopš 2000. gada migrācijas rezultātā Latvija zaudējusi vairāk nekā 250000 cilvēku, liecina Centrālās statistikas pārvaldes dati.³

Saskaņā ar Centrālās statistikas pārvaldes (turpmāk CSP) datiem 2016. gadā vien Latviju pameta vairāk nekā 20000 cilvēku, no kuriem vairāk nekā 17000 ir Latvijas valsts piederīgie. Uz dzīvi Latvijā pārcēlās 8000, no tiem Latvijas pilsoņi un nepilsoņi – tādā reemigranti – ir nedaudz vairāk kā 5000. Lai gan savā laikā pastāvēja lielas cerības uz reemigrāciju un Ekonomikas ministrija prognozēja lielu atpakaļ atbraukušo iedzī-

1 Iedzīvotāji: galvenie rādītāji.– <http://www.csb.gov.lv/statistikas-temas/iedzivotaji-galvenie-raditaji-30260.html>.– (Resurss apskatīts 5.02.2018.).

2 Latvijas demogrāfiskais portrets šodien un rīt.– <http://certusdomnica.lv/agenda/latvijas-demografiskais-portrets-sodien-un-rit-2/>.– (Resurss apskatīts 5.02.2018.).

3 Iedzīvotāji: galvenie rādītāji.– <http://www.csb.gov.lv/statistikas-temas/iedzivotaji-galvenie-raditaji-30260.html>.– (Resurss apskatīts 5.02.2018.).

vojāžu skaitu (kuri tad kompensētu samazinājumu), tagad ir skaidrs, ka 2013. gadā izstrādātais reemigrācijas plāns ir izgāzies.

Vēl viena negatīva tendence – ja agrāk aizbrauca mazizglītotie Latvijas iedzīvotāji, tad tagad Starptautiskā valūtas fonda pētījumā secināts, ka vairāk kā pusei no valsts izbraukušo ir augstākā izglītība.⁴ Latvijas Universitātes (turpmāk LU) pētnieki Inta Mieriņa un Mihails Hazans savos pētījumos secina, ka tuvākajos piecos gados atgriezties plāno tikai 16% emigrantu. 30% uz aptaujas jautājumu atbildēja, ka apsvērtu atgriešanos pie noteiktiem apstākļiem, bet vēl 30% to darīt nedomā vispār.⁵

No tā var secināt, ka Latvijai ir divas iespējas: vai nu plānoti veidot migrācijas politiku, lai iebrauktu jauni un izglītoti migranti no citām valstīm, vai arī efektīvi izmantot tos cilvēku resursus, kuri tobrīd būs pieejami. Tādēļ tik svarīgi ir noskaidrot, kādas ir vecu cilvēku bioloģiskās, psiholoģiskās un sociālās īpatnības. Novecošana ir dabīgs un individuāls process, bet katrs cilvēks noveco atšķirīgi, tādēļ ir svarīgi ņemt vērā vidējos rādītājus, jo balstoties uz tiem, iespējams izdarīt tālāk ejošas prognozes. Vecumu iedalījums pēc hronoloģiskā vecuma ir sekojošs:

- 55–70 gadi – padzīvojis cilvēks;
- 70–85 gadi – vecs cilvēks;
- 85 gadi un vairāk – ļoti vecs cilvēks.

Gerontoloģija izdala trīs novecošanas aspektus. Pirmais no tiem ir *bioloģiskā novecošana*. Tās pamatā ir organisma šūnu nespēja pietiekami ātri atjaunoties, kā rezultātā tiek traucēta vielmaiņa un visu orgānu darbība. Nozīmīgākās izmaiņas notiek sensorajos procesos un orgānos, orgānu sistēmās. Sensorās uztveres izmaiņas, galvenokārt, izpaužas kā receptoru jutīguma samazināšanās (dzirdes asums, ādas jutīgums utt.). Izmaiņas nervu sistēmā ir saistītas ar iegaumēšanas pasliktināšanos, informācijas pārvades ātruma samazināšanos, kas atstāj iespaidu uz kognitīvajām (izziņas) un sensomotorajām spējām. Izmaiņas kaulu – muskuļu, sirds un asinsvadu, gremošanas un reproduktīvajā sistēmā izraisa fiziskās aktivitātes samazināšanos vecumā, samazinās skābekļa piegāde audiem un vielu maiņas ātrums. Fizioloģiskās izmaiņas nosaka darbaspēju mazināšanos, daļēji iespaido arī vajadzību sfēras sašaurināšanos. Liela nozīme ir imūnsistēmas darbības izmaiņām, jo mazinās spēja pretoties dažādām slimībām.

4 Emigration and Its Economic Impact on Eastern Europe.– <https://www.imf.org/external/pubs/ft/sdn/2016/sdn1607.pdf>.– (Resurss apskatīts 5.02.2018.).

5 Atgriešanās Latvijā: reemigrantu aptaujas rezultāti.– https://www.diaspora.lu.lv/fileadmin/user_upload/lu_portal/projekti/diaspora/petijumi/Atgriesanas_Latvija_-_petijuma_zinojums_FINAL03.pdf.– (Resurss apskatīts 5.02.2018.).

Nemot vērā, ka lielākai daļai veco cilvēku domāšana, uztvere, lēmumu pieņemšana un darbība notiek lēnāk kā jaunībā, vecie ļaudis var nonākt neveiksmīgās situācijās tad, kad apkārtējā realitāte prasa ātru lēmuma pieņemšanu un reakciju.

Otrais aspekts – *psiholoģiskā novecošana*. Psiholoģiskās novecošanas izpausme ir pazemināta iegaumēšanas un informācijas pārstrādes spēja, tādēļ samazinās mācīšanās spējas. Tomēr, pielietojot piemērotu saskarsmi un pedagoģiskās metodes, veci cilvēki var mācīties tāpat kā jaunībā, tikai vajadzīgs ilgāks laiks un jāpielieto piemērotas pedagoģijas metodes. Senioriem palielinās psihisko procesu rigiditāte. Vērojamas izmaiņas arī intelektuālajā darbībā: neverbālā intelekta līmenis samazinās, taču verbālā intelekta līmenis paliek samērā nemainīgs. Kognitīvie procesi tiek ievērojami izmainīti palielinoties vecumam, bet šīs izmaiņas nav proporcionālas gadu skaitam. Vecākām personām ir pazemināta spēja apgūt jaunu materiālu vai pazemināta problēmu risināšanas spēja. Tomēr daudzi indivīdi var saglabāt augstu intelektu un spriešanas spējas arī lielā vecumā. Izmaiņas kognitīvajos procesos vecumā bieži saistītas ar aterosklerozes procesu, augstu arteriālo asinsspiedienu un citu fizioloģisko procesu un orgānu sistēmu izmaiņām.

Atmiņas izmaiņas visbiežāk tiek saistītas ar vecumu. Īslaicīgās atmiņas spējas traucējumi vecumā izpaužas nedaudz. Ja uzdevums nav saistīts ar jaunas informācijas apguvi, atmiņas traucējumus var nenovērot nemaz. Liela nozīme ir atmiņas trenēšanai, aktivitātēm smadzeņu darbības vingrināšanai (valodas apgušana, lasīšana, dzejoļu skaitīšana, agrāko notikumu atcerēšanās).

Trešais aspekts – *sociālā novecošana*. Biežākās veco ļaužu sociālās problēmas:

- nabadzība – ienākumi vairs nenodrošina ierasto dzīves kvalitāti;
- imobilitāte – pārvietošanās grūtības slimības vai veselības stāvokļa dēļ;
- komunikācijas grūtības – redzes, dzirdes pavājināšanās, afāzija, demence, kas dara cilvēku viegli ievainojamu un veidojas sociālā atstumtība;
- mainījušās audzināšanas tradīcijas, vecie cilvēki netiek iekļauti aktivitātēs.

Sabiedrībā notiek sociālās izmaiņas, līdz ar to vajadzētu mainīties arī veco cilvēku uzskatiem, kas viņiem ir ļoti grūti izdarāms. Tā ir arī sabiedriskā statusa zaudēšana – jaunā paaudze zināšanas apgūst, izmantojot galvenokārt interneta informācijas avotus. Veci cilvēki vairs nav galvenais

zināšanu avots, līdz ar to mazinās viņu prestižs sabiedrībā. Mainījušās ir audzināšanas tradīcijas, seniori tiek it kā atbīdīti no dzīves aktivitātēm.⁶

Kopumā veciem cilvēkiem raksturīga depresīva izturēšanās, kas saistīta ar ienākumu samazināšanos un sociālā statusa zaudēšanu. Jāņem vērā, ka mūsdienās gados jaunu cilvēku dzīvēs stils un vērtības ļoti atšķiras no vecākās paaudzes. Tādēļ vietās, kur ir daudz vecu cilvēku, jaunieši uzturas nelabprāt un nevēlas apmesties uz dzīvi.

Ekonomiskais aspekts

Ekonomiskās sadarbības un attīstības organizācija (turpmāk OECD) prognozē, ka Latvijas iekšzemes kopprodukts (turpmāk IKP) šogad pieaugs par 5,2% un 4,2% nākamgad. Tas ir visstraujākais pieaugums Baltijas valstīs.⁷ Šo pieaugumu nodrošinās gan ārējie faktori eksporta (arī tranzīta) pieaugums, gan arī iekšējie faktori: Eiropas Savienības investīcijas, algas pieaugums un iekšējā patēriņa pieaugums.

Tomēr ir arī negatīvas prognozes. CV-Online pētījums⁸ parāda, ka pieaugums vērojams tikai dažās nozarēs, bet citur saglabājas zems atalgojuma līmenis. Latvijā joprojām daudz cilvēku saņem mazu atalgojumu. Tāpat jāņem vērā lielais pensionāru skaits un viņu pensijas ir ļoti zemas. 60% pensionāru dzīvo ar ienākumiem, kuri ir zem nabadzības riska robežas. Tas norāda uz to, ka iekšzemes patēriņa pieaugums nebūs ilgstošs. Pie tam algu pieaugums samazinās Latvijas konkurētspēju.⁹

IKP pieaugumu var nodrošināt investīcijas, kuras šobrīd, galvenokārt, nodrošina Eiropas Savienības finansējums no dažādiem fondiem. Tomēr jāņem vērā, ka 2020. gadā Latvija vairs nesaņems šādus maksājumus un visdrīzāk kļūs par ES donorvalsti. Lai piesaistītu privātas investīcijas, valstij ir jābūt pievilcīgai investoru acīs un šeit svarīga gan nodokļu politika, gan pieejamais darbaspēks. Diemžēl šobrīd uzņēmumiem sāk pietrūkt darbinieku un tādēļ uzņēmumiem, kā to apliecina Citadele Index pētījums¹⁰, bieži pašiem tie ir jāapmāca.

6 Geriatrijas pamati. Veco ļaužu aprūpes un saskarsmes īpatnības.– <http://www.medkursi.lv/wp-content/uploads/2010/02/geriatrija-ger-pamati.pdf>. – (Resurss apskatīts 7.03.2018.).

7 OECD Latvijai prognozē straujāko ekonomikas izaugsmi Baltijas valstīs.– http://www.delfi.lv/bizness/ekonomika_skaitlos/oecd-latvijai-prognoze-straujako-ekonomikas-izaugsmi-baltijas-valstis.d?id=49492803. – (Resurss apskatīts 7.03.2018.).

8 Latvijas algu un atlīdzību pētījums.– <https://www.cv.lv/content/index.php?id=1432&gr=1>. – (Resurss apskatīts 7.03.2018.).

9 Pieaugums darba devēju izmaksas darbinieku algām.– <http://www.lsm.lv/raksts/zinas/ekonomika/pieaugums-darba-deveju-izmaksas-darbinieku-algam.a248574/>. – (Resurss apskatīts 7.03.2018.).

10 Mediju telpa.– <https://www.cblgroup.com/lv/mediju-telpa/citadele-index/>. – (Resurss apskatīts 7.03.2018.).

Problēma slēpjas tajā apstākļī, ka potenciālajiem darbiniekiem trūkst vajadzīgās zināšanas vai arī tie nav gatavi strādāt par esošo atalgojumu. Atalgojuma celšana daudzās nozarēs var radīt risku, ka samazināsies uzņēmuma konkurētspēja. Tādēļ aug pieprasījums pēc imigrantiem. Tieši izglītības un migrācijas politika šai aspektā kļūst par īpaši svarīgu izaicinājumu Latvijai, bet par to vēlāk.

Ekonomiskā izaugsme nebūs mūžīga un, ņemot vērā ekonomikas cikliskumu, vienmēr sekos recesija. Nākamā krīze ir gaidāma 2020. gadā, par ko jau 2016. gadā brīdināja Latvijas bankas prezidents Ilmārs Rimšēvics.¹¹

2020. gads var būt kritisks arī nozīmīgai Latvijas nozarei – tranzītam, jo 70% Latvijas dzelzceļa kravu ir no Krievijas, bet te jāņem vērā, ka Krievijā ir pieņemts politisks lēmums novirzīt šīs kravas uz savām ostām pie Sanktpēterburgas. Ja arī tas nenotiks pilnībā, tad ir otrs iemesls tranzīta samazinājumam. Lielāko daļu kravu sastāda ogles, bet ES politika šajā jautājumā ir vērsta uz ogļu patēriņa samazinājumu. Arī naftas produktu tranzītā nav gaidāms pieaugums.¹² ņemot vērā iepriekš minēto, ļoti apšaubāms ir Satiksmes ministrijas izvirzītais plāns par dzelzceļa elektrifikāciju Krievijas virzienā. Domājams, ka šis projekts būs nerentabls un tādēļ valstij labāk ieguldīt līdzekļus citos infrastruktūras projektos.

Vēl viens veids, kā veicināt IKP pieaugumu, – paaugstināt inovācijas. Tas nozīmē, ka uzņēmumi investēs tehnoloģijās, lai palielinātu konkurētspēju, bet tam būs sekas – būtiska daļa strādājošo var palikt bez darba un nokļūt bezdarbnieku rindās. Daudzi no viņiem būs vecumā ap kritiskajiem 50 gadiem un gan dzelzceļā gan ostās strādājošajiem nav arī augstas kvalifikācijas. Pētījumi parāda, ka cilvēkiem, kuri jau sasnieguši 50 gadu vecumu, par 50% samazinās iespējas atrast darbu veselības problēmu dēļ, kā arī tāpēc, ka trūkst nepieciešamo kompetenču.¹³ Tātad valstij būs jādomā, kā šos cilvēkus pārkvalificēt.

Vēl lielāks izaicinājums Latvijas ekonomikai būs 2030. gads. Vesela nozare – vieglo automašīnu ražošana – būtiski manīsies. Daudzu valstu politika un arī lielāko auto ražotāju stratēģijas paredz pilnīgu pāreju uz elektrotransportu vai hibrīda tehnoloģijām.¹⁴ Tas izraisīs tā saucamo

11 Jāgatavojas jaunām krīzēm.– <http://www.la.lv/latvijai-jagatavojas-nakamajam-krizem-bridinab-lb-prezidents-rimsevics/>.– (Resurss apskatīts 22.02.2018.).

12 Tranzīts: izaicinājumi un iespējas.– <http://certusdomnica.lv/agenda/tranzits-izaicinajumi-un-iespejas/>.– (Resurss apskatīts 22.02.2018.).

13 Vecums ir kā klupšanas akmens darba tirgū.– <http://nra.lv/latvija/izglitiba-karjera/68460-vecums-ir-ka-klupšanas-akmens-darba-tirgu.htm>.– (Resurss apskatīts 22.02.2018.).

14 Lielbritānija un Francija grasās pāriet uz elektroauto līdz 2040. gadam.– <http://www.lsm.lv/raksts/dzive--stils/tehnologijas-un-zinatne/lielbritanija-un-francija-plano-2040.gada-aizliegt-jaunu-benzina-un-dizeldegvielas-auto-pardosanu.a244767/>.– (Resurss apskatīts 22.02.2018.).

Kodratjeva ekonomiskā cikla krīzi – būs nepieciešamas lielas investīcijas pamatlīdzekļu, tehnoloģiju un jaunas infrastruktūras ieviešanai, kas, savukārt, prasīs darbaspēka pārkvalifikāciju. Vienas profesijas izzudīs, to vietā tiks radītas jaunas. Vienlaikus daudzi zinātnieki paredz arī Ceturto industriālo revolūciju, kura saistās ar mākslīga intelekta attīstību un digitalizāciju.¹⁵ Visas prognozētās inovācijas ļoti būtiski mainīs pasaules ekonomisko struktūru, darba tirgu un tirdzniecības ceļus.

No iepriekš minētā secināms, ka Latvijai jāizmanto nākamo gadu ekonomiskā attīstība, lai paspētu veikt strukturālas reformas, jo kā jau minēts, nākotnē Latvijā būs ļoti daudz pensijas vecuma cilvēku un arī ne mazums strādājošo pirmspensijas vecumā. Tātad ievērojams cilvēku skaits būs jāpārkvalificē (mūžizglītība) vai arī sociāli jāuztur. Jebkurā gadījumā tas prasīs finanšu resursus un to efektīvu izmantošanu, bet tai pašā laikā samazināsies nodokļu bāze, jo mazāks būs nodokļu maksātāju skaits. Jau tagad aptuveni 300000 strādājošo nemaksā sociālās iemaksas.¹⁶ Tas, savukārt, apdraud pensiju sistēmu, lai gan jāsaka, ka politiķu veiktās pensijas sistēmas daudzās izmaiņas nav veicinājušas uzticību tai. Jau tagad ir skaidrs, ka solījums sadalīt sociālās iemaksas 10% pirmajā pensiju līmenī un 10% otrajā līmenī netiks izpildīts. Otrajā līmenī paliks tikai 6% iemaksu, jo valstij jau tagad nepietiek līdzekļu pirmajam līmenim.

Politiskais aspekts

Lai veiktu valstij nozīmīgas strukturālas reformas, jābūt vienotai izpratnei par to nepieciešamību un arī ceļiem, kā šīs reformas virzīt. Tomēr ir vairāki riski, kas apdraud šo procesu. Viens no tiem ir gaidāmās Saeimas vēlēšanas 2018. gadā. Ņemot vērā apstākli, ka vecāka gadagājuma cilvēki ir aktīvākie vēlētāji (samērā konservatīvi un noskaņoti pret pārmaiņām), tad pastāv risks, ka politiķi veidos savas programmas konservatīvā virzienā, kas izraisīs gados jauno vēlētāju neapmierinātību, t.i., vienkārši tiks veikts protesta balsojums, kā tas bija vērojams iepriekšējās vēlēšanās. Spilgts piemērs ir Artusa Kaimiņa ievēlēšana. Vēl sliktāk, viņi var izvēlēties “nobalsot ar kājām” – aizbraucot. Tai pašā laikā netiks stimulēta imigrācija (darbaspēka piesaiste no ārpuses), jo vecāka gadagājuma cilvēkiem ir raksturīga ksenofobija. Neredzot pārmaiņas un perspektīvu,

15 Davosas ideologa Ceturta industriālā revolūcija. – http://www.tvnet.lv/financenet/viedokli/593347-davosas_ideologa_ceturta_industriala_revolucija. – (Resurss apskatīts 22.02.2018.).

16 Reirs: Tomēr jāatrod risinājumi, lai novērstu 300 000 strādājošo sociālo neaizsargātību. – http://www.tvnet.lv/financenet/viedokli/644408-reirs_tomer_jaatrod_risinajumi_lai_noverstu_300_000_stradajoso_socialo_neaizsargatibu. – (Resurss apskatīts 22.02.2018.).

gados jauni cilvēki var pamest valsti, kā to jau ir izdarījuši daudzi Latvijas iedzīvotāji. Par augstu neuzticības līmeni valsts pārvaldei liecina pēdējās aptaujas: valdībai neuzticas 82%, Saeimai 86% iedzīvotāju.¹⁷ Tātad starp valsts funkcijām un sabiedrības vēlmēm ir izveidojusies plaisa.

Nav jau tā, ka valsts pārvalde nesaprot pārmaiņu nepieciešamību, Izglītības un zinātnes ministrija, Vides aizsardzības un reģionālās attīstības ministrija un Valsts kanceleja plāno reformas un restrukturizāciju. Diemžēl, jāsecina, ka reformas notiek ļoti lēnām un nav konsekventas. Ļoti lēni tiek veikta Vides aizsardzības un reģionālās attīstības ministrijas (turpmāk VARAM) reģionālā reforma, lai gan tai vajadzētu kalpot par pamatu citām reformām (piemēram, veselības un izglītības nozarē). Iepriekšējā reforma, kura bija politiskā kompromisa rezultāts, faktiski ir izgāzusies. Šobrīd likuma kritērijiem neatbilst aizvien vairāk pašvaldību. Vairākos novados vispār nav spēcīgu attīstības centru, iedzīvotāju skaita ziņā sistēma ir ļoti neviendabīga. Būtiski, ka ir daudz novadu, kuriem trūkst ienākumu no nodokļiem, lai spētu pastāvīgi realizēt savas autonomās funkcijas.

Latvijā ir daudz novadu ar nelielu iedzīvotāju skaitu. Piemēram, Baltaivā, kas iedzīvotāju skaita ziņā ir vismazākais Latvijas novads, ir tikai 1054 iedzīvotāji. No 119 novadiem 57 administratīvās teritorijas jeb apvienību puse neatbilst administratīvo teritoriju un apdzīvoto vietu likumā noteiktajiem skaitliskajiem administratīvo teritoriju izveidošanas nosacījumiem. 39 novados iedzīvotāju skaits ir mazāks par 4000. Kopš teritoriāli administratīvās reformas sākuma, šādu novadu skaits ir palielinājies, jo tajos ir strauji sarucis iedzīvotāju skaits. 52 pašvaldībās, savukārt, nav neviena ciema vai pilsētas, kurā iedzīvotāju skaits būtu lielāks par 2000.¹⁸

VARAM plāno, ka reforma tiks ieviesta 2021. gadā, kad būs pašvaldību vēlēšanas. Viens no ministrijas piedāvātajiem variantiem paredz, ka tiks izveidots 49 novadu un deviņu republikas pilsētu administratīvā iedalījuma modelis. Izstrādājot šo modeli, tika ņemti vērā vairāki kritēriji: attīstības centrs ar vismaz 1000 iedzīvotājiem, izveidots ceļu tīkls, atbilstoša infrastruktūra. Kā kritēriji ir arī vismaz viena perspektīva vidusskola novadā un tas, ka vidējais attālums no apdzīvotām vietām līdz novada administratīvajam centram ir ap 30 kilometriem.

Kā otru variantu VARAM piedāvā sākotnēji 29 sadarbības teritoriju izveidošanu ap nacionālās un reģionālās nozīmēs attīstības centriem, kur

17 SKDS.– <http://www.delfi.lv/news/national/politics/skds-parlamentam-uzticas-14-1-iedzivotajubet-valdibai-17-1.d?id=49484647>.– (Resurss apskatīts 22.02.2018.).

18 Gandrīz puse novadu neatbilst likuma nosacījumiem.– <http://www.lsm.lv/raksts/zinas/latvija/gandriz-puse-novadu-neatbilst-likuma-nosacijumiem.a236813>.– (Resurss apskatīts 22.02.2018.).

pašvaldībām būs iespēja brīvprātīgi pievienoties. Šis modelis ir vistuvāk bijušajam LPSR pastāvēšanas laikā izveidotajam rajonu tīklam ar atbilstošu ceļu infrastruktūru.

Tomēr autoram optimāla liekas sākotnējā iecere veidot 16 apriņķus, jo ir skaidrs, ka iedzīvotāju migrācija no laukiem uz pilsētām un arī ārzemēm turpināsies. Tādēļ jāveido pēc iespējas mazāks administratīvais sadalījums, lai pašvaldībām būtu pietiekama ekonomiskā kapacitāte, nodokļu bāze un mazāks administratīvais slogs.

Reformas veic arī Izglītības un zinātnes ministrija. Uzreiz jāpiemin, ka šoreiz ministrija sasaistījusi skolu tīkla reformu ar optimālo ceļu tīklu, lai spētu nodrošināt skolēnu nokļūšanu skolās. Arī plānotā pāreja uz obligāto vidējo izglītību varētu veicināt Latvijas konkurētspēju globālajā ekonomikā.

Tai pašā laikā ministrijai jāsāk reformēt augstākās izglītības sistēma, jo uzņēmēji aizvien vairāk norāda, ka darba tirgū republikā trūkst vidējā līmeņa speciālistu.

Arī pašā izglītības nozarē ir lielas problēmas ar pedagogu sagatavošanu. Gan skolotāju ir pārāk daudz, ņemot vērā skolnieku skaita samazināšanos kā pamatzglītības otrajā posmā, tā vidusskolās, gan pedagogu vidējais vecums Latvijā ir 48 gadi, kas ir trešais augstākais visās OECD dalībvalstīs un partnervalstīs. Apmēram 50% šajās izglītības pakāpēs strādājošo skolotāju ir 50 gadus veci un vecāki pedagogi, kas ir ievērojami vairāk nekā OECD vidējais rādītājs – 36% vidējās izglītības pirmajā posmā un 40% vidējās izglītības otrajā posmā.

Latvijā tikai 7% pedagogu ir vecumā līdz 30 gadiem, teikts Latvijas Izglītības un zinātnes darbinieku arodbiedrības rezolūcijā, kuru paredzēts pieņemt LIZDA kongresā. 43% pedagogu ir vecāki par 50 gadiem, un tuvāko piecu līdz desmit gadu laikā jutīsim izteiktu jauno pedagogu trūkumu. Šie brīdinājumi vistiešākajā veidā attiecas arī uz Latviju. Pirms 15 gadiem jaunāki par 30 gadiem bija 20% skolotāju, tagad – vairs tikai 7%. Kvalificētu skolotāju īpaši eksaktajās zinātnēs un svešvalodās, trūkst jau sen. Pētījuma dati parāda – lai veicinātu pedagogu paaudžu nomaiņu, ik gadu darbam izglītības iestādēs būtu jāpiesaista 500 jauno speciālistu, taču pēdējos gados darba gaitas reāli sāk vidēji vien 150 jauno pedagogu. 2014. gada rudenī skolās sāka strādāt 379 jauni skolotāji. Pat pieņemot, ka visi nāk no pedagoģijas programmām – un tā noteikti nav – tā ir tikai trešdaļa no togad pedagoģijas grādu ieguvušo skaita, t.i., aptuveni 70% no tiem, kuru mācības finansēja valsts.

Jāpiebilst, ka minētā statistika gan nav pilnīga. Saliekot kopā augstskolu un IZM datus, varētu konstatēt, kur nonāk absolventi, bet tas netiek darīts. Likums uzliek šo pienākumu veikt augstskolām pašām, kas statistiku sastāda sev vēlamajā virzienā, vai nedara to nemaz. RPIVA norāda, ka saskaņā ar pēdējo gadu aptaujām skolās strādā vairāk nekā 90% absolventu. Savukārt LU, Liepājas un Daugavpils Universitātes precīzu skaitu nosaukt nevar. Ministrija tagad ir apņēmusies izstrādāt sistēmu, kas atainotu reālo situāciju, kā arī to, cik ilgi augstskolu beidzēji paliek pedagoģiskajā darbā skolās.

McKinsey pētījumā uzsvērts – tur, kur tiek ierobežots studentu skaits (māca tikai to, kas nepieciešams darbam skolās) un vienlaikus noteiktas augstas prasības, notiek visefektīvākā skolotāju izglītošana. Dodot iespēju par pedagogu iet un mācīties katram, kurš vēlas, tiek pazemināts studiju un arī profesijas prestižs.

To, ka tieši skolotāju sagatavošanai jāpievērš lielāka uzmanība, apliecina pirms dažiem gadiem veiktais *McKinsey* starptautiskais pētījums, ko darījušas valstis, kuru skolēnu akadēmiskie sasniegumi ievērojami pārspēj citus. Secinājums – izglītības kvalitāti nenosaka ne skolas gaitu sākšanas vecums, ne klašu lielums, pat ne absolūtais izglītībā ieguldītās naudas daudzums. Panākumi ir tad, ja par skolotājiem pēc lielas atlases kļūst spējīgākie jaunieši, viņi tiek izcili sagatavoti un prot atrast pareizo pieeju katra bērna apmācībā.

Ilgus gadus reitinga galvgalī pavadījušajā Somijā kvalitāte sākas ar topošo skolotāju atlasi. Studēt pedagoģiju netikt, ja neesi starp labākajiem 20% no visiem absolventiem. Taču ar to nepietiek. Augstskolas rīko iestājekšāmenus, kuros vairākās kārtās pārbauda gan akadēmiskās zināšanas, gan motivāciju, komunikācijas spējas un vēlmi mācīties, t.i., visu, kas būs nepieciešams labam skolotājam. Somijā, nu jau arī Igaunijā, darbam šai profesijā ir obligāts maģistra grāds.¹⁹

Līdzīgas paaudzes novecošanas problēmas ir vērojamas arī veselības nozarē.

Ģimenes ārsti noveco, bet jauni viņu vietā nenāk. Ja visi 80 ģimenes ārsti, kas šobrīd Latvijā strādā, būdami vecāki par 70 gadiem, atteiktos turpināt darbu, bez aprūpes paliktu ap 122000 pacientu. Turklāt 85% ģimenes ārstu ir vecāki par 50 gadiem, bet 30% jau ir sasnieguši pensijas vecumu.²⁰ Tai pašā laikā valsts sagatavo daudz vairāk ārstu, nekā reāli atvēlētas

19 Jauns. Gudrs. Skolotājs?! – <https://rebalta.lv/2015/09/jauns-gudrs-skolotajs/>. – (Resurss apskatīts 22.02.2018.).

20 Asociācija: “Laukos drīz nebūs ģimenes ārstu”. – http://www.tvnet.lv/zinas/latvija/656634-asociacija_laukos_driz_nebus_gimenes_arstu. – (Resurss apskatīts 22.02.2018.).

vietas rezidentūrā un jaunaļiem speciālistiem nekas cits neatliek, kā doties strādāt uz ārzemēm.²¹

Kopumā var secināt, ka valstij precīzi jādefinē – cik un kādi speciālisti ir nepieciešami, kurās nozarēs veidot valsts apmaksātas izglītības programmas un vienlaicīgi stimulēt jauno speciālistu došanos uz lauku reģioniem. Tas paredz valsts augstskolu tīklu optimizāciju, bet nav vēlama izglītības koncentrācija Rīgā. Tai jābūt decentralizētai ar filiāļu tīklu, lai jaunie speciālisti nonāktu reģionos.

Arī Valsts policija ir izpratusi reformu nepieciešamību.²² Reforma ir nepieciešama, jo lielai daļai policijas darbinieku, kā norāda valsts kontrole, nav atbilstošas izglītības.²³ Policijā trūkst darbinieku, lai gan katru gadu Valsts policijas koledžā tiek uzņemti 120 kadeti, bet nav nekādas informācijas, cik no viņiem paliek strādāt pēc tam policijā ilgstoši. Pastāv arī problēma, ka nav pietiekami daudz studēt gribētāju nākamajā augstākās izglītības līmenī. Atbalstāma un pozitīvi vērtējama ir vēlme veikt policijas funkciju auditu, izmantojot speciālistus no ārpuses. Kā rāda pieredze, pati valsts pārvalde no iekšpuses nevēlas pārmaiņas un, ja tādas veic, tad tās lielākoties ir “kosmētiskas”. To apliecina Valsts kontroles secinājums par 17 valsts mazajām institūcijām,²⁴ kuras vajadzētu reorganizēt vai likvidēt.

Arī Valsts kanceleja paredzējusi veikt tiešās valsts pārvaldes reformu, paredzot paaugstināt valsts pārvaldes darbības efektivitāti un samazinot darbinieku skaitu par 6% triju gadu laikā. Tas ir komplekss darbu kopums, kur viens no piedāvātajiem risinājumiem ir atbalsta funkciju centralizācijas iespējas, piemēram, grāmatvedībai un personāla lietvedībai.²⁵ Latvijas valsts pārvaldē strādājošo skaits uz vienu iedzīvotāju ir pat mazāks nekā Igaunijā, bet kaimiņvalsts reformas ir veikusi 10–15 gadus ātrāk un arī

21 Vairāk nekā simt par valsts līdzekļiem izmācītie medicīnas studenti netiek pie rezidentūras.– <https://www.lsm.lv/raksts/zinas/latvija/vairak-neka-simt-par-valsts-lidzekliem-izmacitie-medicinas-studenti-netiek-pie-rezidenturas.a133868/>– (Resurss apskatīts 22.02.2018.).

22 Plāno reorganizēt Ceļu policijas darbu: Rīgā trūkst 30% darbinieku.– <https://www.diena.lv/raksts/latvija/zinas/plano-reorganizet-celu-policijas-darbu-riga-trukst-30-darbinieku-14185132>– (Resurss apskatīts 1.03.2018.).

23 Policijā izmeklētājiem trūkst kvalifikācijas.– <http://www.delfi.lv/news/national/politics/policija-izmekletajiem-trukst-kvalifikacijas-klibo-ari-uzraudziba-secina-vk.d?id=49322151>– (Resurss apskatīts 1.03.2018.).

24 Nav šķēršļu reorganizēt vai likvidēt 17 mazās valsts institūcijas, secina Valsts kontrole.– <http://www.delfi.lv/news/national/politics/nav-skerslu-reorganizet-vai-likvidet-17-mazas-valsts-institucijas-secina-valsts-kontrole.d?id=49423399>– (Resurss apskatīts 1.03.2018.).

25 Valsts pārvalde strādās ekonomiskāk, lietderīgāk un efektīvāk.– <http://www.mk.gov.lv/lv/aktualitates/valsts-parvalde-stradas-ekonomiskak-lietderigak-un-efektivak>– (Resurss apskatīts 1.03.2018.).

veiksmīgi ieviesusi e-pārvaldi. Tai pašā laikā Latvijā e-pārvaldes ieviešana daudzos gadījumos nav bijusi veiksmīga.²⁶

Neveiksmīgi piemēri ir e-skolas un e-veselības modeļu ieviešana. Jāņem vērā, ka ieviešot e-pārvaldi valstij jānodrošina, lai tā būtu pēc iespējas efektīvāka un dotu reālu pārvaldē strādājošo samazinājumu, kā arī būtu saprotama vecākās paaudzes cilvēkiem (jāveic viņu apmācība). Tai jābūt visiem sasniedzamai, tādēļ ir jānodrošina interneta pieejamība.

Secinājumi

Apkopojot visu iepriekš minēto, var secināt, ka Latvijas valstij ir gaidāmi jauni izaicinājumi ekonomiskajā un politiskajā jomā. Tādēļ valstij jāveic strukturālas reformas valsts pārvaldē. Tas jā dara pietiekami ātri, ņemot vērā laika faktoru un izvirzītos mērķus, kuri definēti jaunajā Latvijas ilgtspējas attīstības stratēģijā līdz 2030. gadam. Galvenais – izveidot efektīvu un nelielu valsts pārvaldes un pašvaldību tīklu, kurš varēs veikt visas nepieciešamās funkcijas arī apstākļos, kad samazināsies budžeta ieņēmumi. Vienlaikus būs jā dara divas savstarpēji pretējas lietas: jāveicina inovācijas, jāsekmē investīciju piesaiste un paralēli jānodrošina sociālais atbalsts vecāka gada gājuma cilvēkiem. Pretrunīgas šīs darbības ir tādēļ, ka viena prasa gados jaunu, izglītotu cilvēku piesaisti un finansu resursu novirzīšanu izglītībai un zinātnei, bet otra – šo līdzekļu novirzīšanu medicīnai un sociālajai sfērai.

Viennozīmīgi jāveic pašvaldību reforma iespēju robežās samazinot pašvaldību skaitu. Tomēr jāņem vērā, ka Latvijas ģeogrāfiskā atrašanās vieta un ceļu tīkls neizbēgami novedīs pie tā, ka Rīga kļūs par visas valsts ekonomisko dzinējspēku.

Balstoties uz pašvaldību reformu, nepieciešams izveidot optimālu ceļu tīklu, ar ko sasaistīt skolu un veselības sistēmas reformu. Likvidēto skolu un slimnīcu vietā (ja tas ir iespējams) veidot sociālās aprūpes centrus, kuros varētu izvietot un aprūpēt vecos cilvēkus. Tas valstij izmaksās lētāk, dodot iespēju vienlaikus pašvaldībās radīt jaunas un saglabāt esošās darba vietas. Jau tagad Rīga ir gatava apmaksāt savā teritorijā dzīvojošo veco ļaužu aprūpi, jo tas finansiāli ir izdevīgāk.

Veicot veselības sistēmas reformu, ieteicams stingri nodalīt sociālo aprūpi, ko faktiski veic dažas slimnīcas (piemēram, Rīgas 1. slimnīca), un

26 Jauna reforma – vēl mazāka un efektīvāka valsts pārvalde.– <http://www.lsm.lv/raksts/zinas/latvija/jauna-reforma--vel-mazaka-un-efektivaka-valsts-parvalde.a226645/>.– (Resurss apskatīts 1.03.2018.).

paliatīvo aprūpi no medicīnas, kura ārstē un pilnībā novērš slimības sekas. Tieši sociālā un paliatīvā aprūpe ir būtiski nepieciešama veciem cilvēkiem, jo lielākā daļa viņu slimību jau ir hroniskas.

Valstī jāveido optimāls lielu un spēcīgu skolu tīkls, tas paaugstinās izglītības kvalitāti. Ja valdība nolems ieviest vispārējo obligāto vidējo izglītību, tad atbilstoši jāveido arī profesionālo skolu tīkls.

Arī augstākās izglītības sistēmai ir nepieciešamas reformas. Augstskolu skaits ir jāsamazina un perspektīvās studiju programmas jāveido atbilstoši ekonomisko nozaru pieprasījumam. Optimāls būtu vienas vai divu klasisko universitāšu un specializēto augstskolu modelis ar filiālēm, bet faktiski – ar koledžu tīklu reģionos, jo tādā veidā jaunieši mācītos dzīves vietas tuvumā un tur arī paliktu, nevis dotos uz Rīgu. Tai pašā laikā jāveido un jāattīsta mūžizglītības sistēma, jo daudziem darba ņēmējiem būs nepieciešama pārkvalifikācija.

Tieši augsti izglītoti iedzīvotāji būs tas resurss, kurš atbalstīs inovācijas un piesaistīs investīcijas, sekmēs jaunu un labi apmaksātu darba vietu radīšanu un paaugstinās Latvijas konkurētspēju globālajā tirgū.

THE ASPECTS AND SYNERGY OF THE AGEING OF CITIZENS OF LATVIA

Keywords: *ageing, economic risks, political risks, education, innovations, structural reforms.*

Summary

In 2030 the population of Latvia will diminish to 1,7 million, 50% will be older than 50 and 25% will be retired. At the same time, it can be predicted that global economic change will take place because of digitalization and new technological advances. Such fabric of people will result in big problems with introducing innovations and creating highly-paid jobs that ensure budget income, which is later used for financing pensions and social welfare. At this time, there is economic growth in the country, but in the future budget income can diminish because many of these people will be unable to find jobs – their education won't be compatible with the labor market.

Their re-qualification will have to be ensured, and at the same time educated immigrants will have to be let in the country. Using the current favorable economic situation, the government has to make the structural reforms, diminish the number of municipalities, digitize and lessen the number of institutions, reform education and health systems. However, there is a risk that politicians will not be interested in making unpopular reforms or introduce more immigrants in the country, since the older generation is conservative, reluctant to learn and xenophobic towards immigrants because of various biological and psychological factors.

Mg. sc. *Una Lutere*

MOTIVĀCIJA ILGTSPĒJĪGĀ ORGANIZĀCIJĀ

Atslēgvārdi: motivācija, motivēšana, darbinieku piesaiste, darbinieku iesaiste, VUCA, A. Maslovs, vajadzību piramīda, vajadzību hierarhija.

Ievads

Cilvēce un pasaule piedzīvo straujas un dinamiskas pārmaiņas – kas vakar bija neapstrīdama patiesība, tas šodien vairs nav aktuāls vai pat darbojas pilnīgi pretēji. Šodien organizācijas strādā *VUCA*^{1,2} pasaulē, kas nozīmē, ka veiksmīgākie (cilvēki un organizācijas) ir tie, kuri spēj pieņemt mainīgumu un nenoteiktību kā pastāvīgus spēles nosacījumus. Tātad mainīgums ir šodienas stabilitātes izpausme.

Tāpat kā liela daļa terminu un metožu cilvēkresursu vadībā, arī *VUCA* jēdziens ir radies militārajā nozarē, kad pasaule pēc Aukstā kara tika raksturota ar šīm 4 iezīmēm – svārstīgums, nenoteiktība, sarežģītība un neskaidrība. Biznesa pasaulē *VUCA* jēdziens sāk iedzīvoties 2008.–2009. gadā pēc globālās finanšu krīzes, kas prasa no cilvēka spējas un prasmi “dzīvot šeit un tagad” (jo nākotne ir grūti paredzama), apstrādāt milzīgu apjomu informācijas, izvēlēties un prioritizēt dažādas iespējas, ātri pieņemt lēmumus, apzinoties, ka viss savstarpēji ir saistīts un mijiedarbojas. Viss ir iespējams, neskatoties uz iepriekš notikušām situācijām un to sekām. Instinkts izvairīties vai vismaz baidīties no pārmaiņām, kas iepriekš ir nodrošinājis cilvēces izdzīvošanu, praktiski šodien nozīmē neveiksmi un regresu.

Lielā mērā šīs pasaules pārmaiņas nosaka nepieciešamību mainīties visam – sākot ar cilvēku un organizāciju un beidzot ar procesiem un sistēmām. Tas attiecas arī uz cilvēkresursu vadības funkcijām, – lai nodrošinātu šodienas darbinieku ar labas kvalitātes cilvēkresursu vadības pakalpojumu, ir krasi jāpārskata metodes un paņēmieni, kurus līdz šim esam uzskatījuši par efektīvu risinājumu. Šodien darbiniekus meklē savādāk, – darba sludinājums drīzāk ir darba reklāma, darbinieku novērtēšanas sistēmas mainās no garām anketām uz īsām, efektīvām atgriezeniskām saitēm. Lielā mērā

1 Abreviatūra no angļu valodas vārdiem *volatility* (svārstīgums), *uncertainty* (nenoteiktība), *complexity* (sarežģītība), *ambiguity* (neskaidrība).

2 Bennett N., Lemoine G. J. What VUCA Really Means for You// Harvard Business Review, (2014, jan.–feb.).

arī motivēšana ir mainījusi tās saturu un vispār motivācijas jēdziens šodienas kontekstā pieprasa motivācijas jēdziena satura redefinēšanu.

Maslova vajadzību hierarhija toreiz un šodien

Parasti un visvienkāršāk, domājot par darbinieku motivāciju, personāla vadības speciālisti atsaucas uz A. Maslova vajadzību piramīdu. Taču ikdienas prakse liecina, ka šāda pieeja nesniedz ilgtspējību ne mūsdienu indivīda vadībā, ne vispārējā progresā.

Jāvērš uzmanība, ka A. Maslovs, amerikāņu psihologs, sakārtoja 1943. gadā cilvēku vajadzību grupas hierarhiskā secībā un 1954. gadā to precizēja.³ Šajā laikā pasaules vēsturē ir iezīmēti tādi fakti kā Otrais pasaules karš, Aukstā kara sākums, pirmo reizi tiek izmantoti atomieroči (Japānā), dibinātas tādas organizācijas kā ANO un NATO, zinātne iepazīst pirmo datorierīci u.c. tehnoloģiski sasniegumi, kas šodien ir ikdienas prece un bieži vien – nepieciešamība.

Darba apstākļi un nosacījumi 20. gs. 40. un 50. gados⁴ krasi atšķīrās no šodienas situācijas (jāņem vērā, ka šie apstākļi un nosacījumi vienā un tajā pašā laika periodā atšķīrās arī ģeogrāfiski (piemēram, darba kultūra Padomju Savienībā bija radikāli atšķirīga no darba kultūras Eiropā vai ASV)). Darba aizsardzība bija pamata līmenī, kur galvenais mērķis bija saglabāt darbinieka dzīvību, bet emocionālā darbinieka labklājība un attiecīgi psiholoģiskā veselība bija svešs jēdziens darbinieka ikdienā.^{5,6} Darba apstākļi jebkurā gadījumā bija pakārtoti darbam (ergonomikas jēdziens šajā laikā nav pazīstams), darba stundas – vairāk, un arī profesijas un darāmie uzdevumi atšķīrās. Telefonu, datoru, planšetu u.c. viedierīču neesamība nodrošināja cilvēkiem skaidri noteiktu robežu starp darba un privāto dzīvi, t.i., izejot pa darba vietas durvīm, cilvēks praktiski kļuva darba jautājumiem nesasniedzams un socializēšanās iespējas stipri ierobežotas.

3 Maslow A. H. A Theory of Human Motivation// Psychological Review, N. 50, (1943), pp. 370–396.– <http://psychclassics.yorku.ca/Maslow/motivation.htm>.– (Resurss apskatīts 30.08.2017.).

4 Barrow B. Workers in the 1950s worked longer hours in tougher conditions and with less holiday – so why were they happier than we are now?– <http://www.thisismoney.co.uk/money/news/article-2094769/Workers-1950s-worked-longer-hours-tougher-conditions-holiday--happier-now.html>.– (Resurss apskatīts 30.08.2017.).

5 ASV (kur dzīvoja un veica izpēti A.Maslovs) reģistrētie darba aizsardzības rādītāji: 1941. g.– 15,39%, 1950. g.–9,3%, 1956. g.– 6,4% darbinieku cieta nelaimes gadījumos, bet reģistrēto nāves gadījumu, pildot darba pienākumus, skaits bija trīs reizes lielāks nekā šobrīd – 16000 nāves gadījumu 1951. g., 13300 nāves gadījumu 1958. g.

6 LaBar G. Seven Decades of Safety: Good Times Take Their Toll. 01.10.2007.– http://www.ehstoday.com/safety/management/good_times_toll.– (Resurss apskatīts 01.09.2017.).

Šajā laikā visvairāk nodarbinātība bija tieši rūpniecībā (kas šodien ir vairākkārtīgi samazinājusies dēļ ievērojamiem automatizācijas un robotizācijas uzlabojumiem) tā laika industrijai raksturīgos darba apstākļos un darba vidē. Arī informācijas apjoms un informācijas apmaiņas ātrums šajā periodā, salīdzinot ar šodienu, ir minimāls. Līdz ar radikāli atšķirīgo informācijas apmaiņu un pieejamību vistiešāk ir mainījušās cilvēces vērtības darbā, veids, kā cilvēki savā starpā komunicē un sadarbojas, un cilvēka attieksme kā tāda. 50. gados labs darbinieks ir darbinieks, kurš seko noteikumiem un paklausa autoritātei, – tiek sagaidīts, ka darbinieks iekļaujas sistēmā, nevis to definē vai pilnveido. Jaunieša vēlmes ir iekārtoties darbā, kļūt par ekspertu, agri nodibināt ģimeni un praktiski nemainīt darba vietu. Tā bija tā laika vērtība – piesaiste vienai organizācijai visu darba mūžu, neskatoties uz ieguldījumu vai atdevi. Uz to arī strādāja tā laika darba devēju motivācijas sistēmas – stiprināt darbinieka piesaisti šai vienai darba vietai, visu uzmanību fokusējot uz šī darbinieka mehānisku, ārēju stimulēšanu tomēr paveikt darbu kvalitatīvāk vai ātrāk.

Šādos un vēl citos radikāli atšķirīgos, salīdzinot ar šodienu, darba vides un attiecību nosacījumos A. Maslovs nonāca pie vajadzību hierarhijas. Pārpildus faktors, kas jāņem vērā, ir šodien cilvēkresursu vadībā aktuālā tēma – paaudzes darbā, kur ikdienā var novērot būtiskas atšķirības – atšķiras gan dažādu paaudžu darbinieku vērtības, motivācija, piesaiste un iesaiste. Tādēļ, apsverot un analizējot iepriekš minēto, rodas pamatotas šaubas par A. Maslova vajadzību hierarhijas aktualitāti mūsdienu darba vidē un darba attiecībās.

A. Maslovs par pamatu visam lika fizioloģisko vajadzību apmierināšanu, uzskatot, ka garīgās vērtības vai statusu cilvēki vēlas tikai tad, kad ir apmierinājuši savas fizioloģiskās vēlmes. Šādu priekšnosacījumu aktualitāti šodien liek apšaubīt vairāki sabiedrībā novērojami fenomeni:

- 1) Cilvēki ilgstoši ievēro gavēni vai kļūst par veģetāriešiem pārliecības vārdā, lai sasniegtu kādu izvirzītu mērķi, trenētu gribasspēku, uzturētu uzskatus, principus, piederētu kādai sabiedrības daļai (dzīvesstils un modes tendences) u.tml. Tātad garīgās vērtības, principus vai statusu uzskata par svarīgākiem nekā fizioloģiskas vajadzības.
- 2) Savā tuvākā vai tālākā paņiņu lokā gandrīz katrs var atrast cilvēku, kuram ir viens no pēdējiem viedtālruņa modeļiem vai luksusa klases auto, dārga zīmola drēbes, bet tajā pašā laikā pietrūkst līdzekļu pilnvērtīgam uzturam, sadzīves apstākļu uzlabošanai u.tml. Tātad

šiem cilvēkiem svarīgāks ir ārējais statuss sabiedrībā, citu viedoklis par viņiem, nevis fizioloģiskās vai pat drošības vajadzības. Šāds fenomens novērojams visā pasaulē, piemēram, Taizemē pabijušie tūristi stāsta par dārgu luksus klases auto atrašanos pie, nepārspīlējot, zaru būdas.

- 3) Mūsdienu sociālo tīklu iespēja – paša foto (angļu val. *selfie*) veidošana un savas dzīves notikumu, uzskatu popularizēšana apmierina cilvēka vajadzību gan pēc sociālām vajadzībām, socializēšanas, gan pēc ārēja novērtējuma un atzinības, jo īpaši, saņemot pozitīvas atsauksmes par publicēto ziņu vai attēlu. Šādam vajadzības apmierinājumam ir maza saistība ar fizioloģiskām vajadzībām, tieši pretēji – var veidot savu tēlu, neskatoties uz savām A. Maslova vajadzību hierarhijā zemākā līmenī iekārtotām vajadzībām.
- 4) Gan personiskā, gan profesionālā pieredze liecina, ka cilvēki seko savām interesēm un aicinājumam, fizioloģiskās vajadzības (t.sk., algas apmēru) uzskatot par mazāk svarīgākām, nekā paša intereses, profesionāls izaicinājums, pašapliecināšanās un personīgu mērķu un interešu realizēšana. Aizvien biežāk var lasīt par indivīdiem un ģimenēm, kuras izvēlas atteikties no augstiem amatiem ar labiem atalgojumiem, labiem dzīves apstākļiem, mājvietām ar augsta komforta līmeni par labu dzīvošanai neapdzīvotā vietā (“laukos”) ar daļējām vai pat minimālām ērtībām, kur pat visminimālākās fizioloģiskās vajadzības ir iespējams apmierināt ar grūtu darbu.⁷ Taču šos cilvēkus vada pašrealizācijas vajadzības un mērķi, kad viņiem ir svarīga pašaktualizācija un personīgas vērtības (miers, dzīves prioritāšu sakārtošana, harmonija u.tml.), nevis fizioloģiskās, drošības un dažkārt pat sociālās vajadzības.
- 5) Saskaņā ar A. Maslova teoriju, cilvēkiem, kuri saņem mazu atalgojumu un attiecīgi visbiežāk šie cilvēki ir mazkvalificēti darbinieki, būtu jābūt ierobežotiem fizioloģiskās un labākā gadījumā – drošības vajadzības līmenī. Balstoties uz populāro vajadzību piramīdu, mazkvalificētiem darbiniekiem dabiski nevajadzētu būt sapņiem, mērķiem un pašrealizācijas vēlmēm. Tātad nav dabiski vienkāršu darbu darītājam censties sasniegt atzinību par sevis paveiktiem darbiem. Darbiniekiem, kuri varbūt saņem zemu vai pat nepietiekamu atalgojumu, nav dabiski (pēc A. Maslova teorijas) vēlēties veidot draudzīgas saites, piemēram, ar kolēģiem

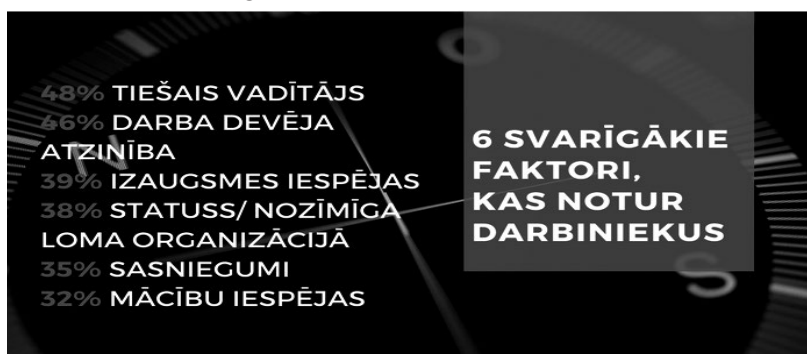
7 Peipiņa A., Olšteina I. Jaunie laucinieki// Annas Psiholoģija.– Nr. 3 (2017, jūnijs), 16.–25. lpp.

vai citām sabiedrības grupām, jo viņiem ir jābūt koncentrētiem tikai uz fizioloģisko vajadzību apmierināšanu. Šāda situācija šķiet absurda. Arī mazkvalificēts vienkāršu darbu darītājs var izjust un arī izjūt vajadzību pēc iekļaušanās sociālā grupā, pēc cieņpilna statusa sabiedrībā, pēc ārējas atzinības un arī pēc sasniegumiem un pašrealizācijas sajūtas.

Šos apgalvojumus par to, ka darbinieka ieguldījumam, noturībai un iesaistei darba vietā nav tieša sasaiste ar fizioloģiskām vajadzībām, apstiprina arī personālvadības konsultāciju un atlases uzņēmuma “Eiropersonāls” veiktais pētījums par to, kas “notur” darbiniekus (sk. 1. attēlu).

1. attēls

6 svarīgākie faktori, kas notur darbiniekus⁸

Apskatot šī pētījuma rezultātus, var secināt, ka dominē tieši augstākie līmeņi A. Maslova vajadzību piramīdā.

Interesantu skatījumu uz A. Maslova izstrādāto vajadzību piramīdu piedāvā arī biheiviorālās zinātnes speciālists Niks Naumofs: “Cilvēkiem ir vajadzīga pārtika, bet viens no veidiem, kā to iegūt, ir sadarbībā ar draugiem, ģimeni un sabiedrotiem. Cilvēkiem ir vajadzīga sociāla un fiziska drošība, un viens no veidiem, kā to iegūt, ir, apvienojoties lielākās sociālās grupās.”⁹ Tātad, var secināt, ka vajadzības neizriet viena no otras, iepriekšējās vajadzības apmierināšana nav priekšnosacījums nākošā līmeņa vajadzības izraisīšanai. Tieši otrādi, vispirms cilvēkam var rasties

8 Infografika: 6 svarīgākie faktori, kas notur darbiniekus.— <http://www.eiropersonals.lv/aktualitates/2017/09/08/6-svarigakie-faktori-kas-notur-darbiniekus-infografika>.— (Resurss apskatīts 20.10.2017.).

9 Naumof N. Why Maslow’s Hierarchy of Needs is Dead Wrong.— <http://www.naumof.com/single-post/2017/05/22/Why-Maslow%E2%80%99s-Hierarchy-of-Needs-is-Dead-Wrong>.— (Resurss apskatīts 05.10.2017.).

nepieciešamība pēc augstāka līmeņa vajadzību apmierinājuma, lai nodrošinātu pamatlīmeņa jeb fizioloģiskās vai drošības vajadzības. Turklāt tas nav tikai šodienas fenomens, piemēram, aprēķina laulības sabiedrībā ir tikušas apzināti veidotas gadsimtiem ilgi. Turklāt iemesli, kādēļ veidotas šādas sociālas alianses, ir dažādi – gan fizioloģisko vajadzību nodrošināšana (kad nabadzīgas ģimenes apvienojās ar turīgām), gan drošības (kad pie varas esošās ģimenes apvienojās, lai nodrošinātu savu zemju neaizskaramību), gan ārējā statusa (kad tikai noteiktas sociālās piederības ģimenes drīkstēja apvienoties) apsvērumu dēļ. Atkāpjoties cilvēces vēsturē vēl tālāk, var novērot, ka jau alu cilvēks bija tieši atkarīgs no sociālām grupām – mamutu nevarēja nomedīt vienatnē, kā arī mājās palikušie bērni bija jāpasargā no plēsoņām, tātad to uzņēmās cits šīs cilts loceklis.¹⁰ Atkal fizioloģiskās un drošības vajadzības varēja apmierināt tikai tad, ja bija pietiekamā līmenī nodrošinātas sociālās jeb iekļaušanās sociālā grupā vajadzības. Vēl joprojām izteikta sociālo kastu sistēma ir Indijā. Arī šodienas partnerattiecību veidošanas principi vairākos gadījumos nav balstīti uz romantiskām jūtām, bet gan balstoties uz ārējām īpašībām (izskats, apģērbs, amata nosaukums, varas līmenis, finansiālie resursi u.tml.).

Pētot personālvadības funkcijas, vēl aizvien viena no populārākajām kandidātu meklēšanas metodēm ir izvēlēties jauno darbinieku starp radiem, draugiem un paziņām, neskatoties uz lielu risku gan emocionālu saišu dēļ nepamanīt nepieciešamo kompetenču trūkumu konkrētajai vakancei, gan risku ar darbu saistītu problēmsituāciju dēļ zaudēt ārpusdarba attiecības. Darba meklētājam tas nozīmē, ka darba atrašanas iespējas ir tieši atkarīgas no cilvēka socializēšanās aktivitātes jeb, jo plašāks draugu, radu un paziņu loks (it īpaši ar augstāku statusu sabiedrībā), jo lielāka iespēja ir atrast darbu. Tātad atkal lielā mērā tiek izjaukta šī A. Maslova izveidotā vajadzību hierarhija. Statuss, socializēšanās jeb iekļaušanās sociālā grupā un pašrealizācija ir veids, kā sasniegt cilvēka pamata jeb fizioloģiskās vajadzības.

Turpinot pētīt personāla atlasī, nevar ignorēt faktu, ka šodien viens no atlases kritērijiem ir kandidāta atbilstība organizācijas kultūrai, lai indivīda vērtības atbilstu organizācijas vērtībām. Taču šīs vērtības ir atrodamas A. Maslova piramīdas augšējos līmeņos. Tas liek secināt, ka arī noformulēta un realizēta indivīda reputācija, sasniegumi (4. līmenis) un paša personības attīstība un vērtības (5. līmenis) ir būtisks kritērijs, lai atrastu piemērotu darbu un attiecīgi nodrošinātu savas pamata vajadzības.

10 Rutledge P.B. Social Networks: What Maslow misses. 08.11.2011. – <https://www.psychologytoday.com/blog/positively-media/201111/social-networks-what-maslow-misses-0>. – (Resurss apskatīts 06.10.2017.).

Līdz ar to jebkādas sistēmas, kas balstītas uz mehānisku darbinieku stimulēšanu, it kā nodrošinot A. Maslova vajadzību hierarhijas zemākos līmeņus, nespēs dot to rezultātu un ietekmi uz darbiniekiem, ko sagaida mūsdienīga organizācija. To spēj nodrošināt cilvēka augstākās vērtības, principi un mērķi, tādēļ autore piekrīt grāmatas “Atrod savu kāpēc” autora un augsta līmeņa vadītāju konsultanta Saimona Saineka apgalvojumam,¹¹ ka darbinieki var nejust piepildījumu par savu darbu pat tad, kad ir sasnieguši lielu atalgojumu un augsta līmeņa statusu sabiedrībā, jo piepildījuma sajūta rodas tikai tad, kad padarītais darbs kalpo cilvēka dziļākajiem iemesliem, kādēļ viņš veic konkrēto darbu (par to vairāk nākošajās nodaļās).

Skarbs ir N. Naumofa secinājums: “Ja jūs dzirdat, ka kāds 21. gadsimtā atsaucas uz A. Maslova vajadzību hierahiju, runājot par cilvēku vajadzībām, tad nevilcinieties viņu atlaist, jo šim cilvēkam nav nekādas saprašanas, par ko viņš vai viņa runā”.¹² Lai to nedaudz mīkstinātu, autore novērtē pozitīvi A. Maslova paveikto vajadzību grupējumu, taču piekrīt, ka tām nav hierarhiska izkārtojuma un līdz ar to vajadzību piramīda nav sistemātiski pielietojama personālvadībā.

Darbinieku piesaiste un iesaiste

Par ko personālvadības speciālisti var domāt šodien darbinieku potenciāla atraisīšanas kontekstā? Autore sprāt, pirmkārt, ir jāspēj pieņemt apgalvojumu, ka cilvēku nevienam ārēji nav iespējams motivēt tādā līmenī, lai viņš patiesi varētu atraisīt savu potenciālu un sasniegtu labāko rezultātu. Otrkārt, personālvadības speciālistiem ir jāapjauš, cik patiesībā sarežģīts ir šis jautājums, jo ārējiem stimuliem ir pārāk īslaicīgs efekts, lai tiešām nodrošinātu to, ko šodienas organizācijām ir nepieciešams “saņemt” no sava darbinieka un kas ir nepieciešams, lai organizācijas nodrošinātu ilgtspējību šodienas tirgus apstākļos. Protams, ir ārkārtīgi vienkārši visu “atstāt” stimulēšanas robežās, – ja darba devējam finansiālu līdzekļu ir daudz un svarīga ir mehāniska darba tempa izpilde. Taču aizvien vairāk augsta līmeņa vadītāji atzīst – stimulu un bonusu sistēma atņem iespējas radošumam, inovācijām un uzlabojumu meklējumiem. Šāda atziņa tika

11 Sinek S. What's the difference between fulfillment and happiness? – <https://www.linkedin.com/pulse/whats-difference-between-fulfillment-happiness-simon-sinek/> – (Resurss apskatīts 29.10.2017.).

12 Naumof N. Why Maslow's Hierarchy of Needs is Dead Wrong. – <http://www.naumof.com/single-post/2017/05/22/Why-Maslow%E2%80%99s-Hierarchy-of-Needs-is-Dead-Wrong> – (Resurss apskatīts 06.10.2017.).

pausta gan uzņēmuma *Brabantia Latvia Ltd*¹³ vadītājs Georgs Buklovskis mācību programmā “Produktīva ražošanas vadība” (2017. gada aprīlī), gan Dena Pinka izklāstītajā eksperimentā par monetāra bonusa efektu uz radošumu un darba izpildi.¹⁴ Šajā eksperimentā tika konstatēts, ka monetārs stimuls panāca iepriekš zināmu darbību atkārtotšanu ātrāk, bet tas negatīvi ietekmēja cilvēku spēju atrast jaunu risinājumu problēmsituācijā.

Tātad, meklējot paņēmienus, kā iedarboties uz darbinieku (lai gan jāapšaubā, vai šodien viens modelis, kas piemērots visām darbinieku paudzēm un visās organizācijās, ir iespējams), ir jāvērtē vēlamais mērķis, ko ir nepieciešams sasniegt. Autore izvirza divas stadijas, uz ko virzīties vadītājiem un personālvadības speciālistiem, tie ir **piesaiste** un **iesaiste**.

Darba devēja un darbinieka attiecības sākas ar **piesaisti**:

- ar darba devēja tēla veidošanu (aktivitātes vietējā kopienā, informācijas telpā (sociālie tīkli), atsauksmes par darba devēju no tā esošiem, bijušiem darbiniekiem, kā arī trešajām personām);
- darba sludinājums jeb šodien vairāk kā darba reklāma, kas dažkārt pat tiek realizēta kā sociāla vai reklāmas kampaņa (piemēram, *McDonalds* pieeja¹⁵),
- atlases procesi – priekšstata radīšana par organizācijas profesionalitāti un iekšējo kultūru un vidi;
- darba piedāvājums, darba nosacījumi – amats, atalgojums, papildus ieguvumi vai atvieglojumi;
- adaptācijas periods – jaunais darbinieks saskaras ar reālo darba vidi, ikdienu, lielā mērā šajā periodā ir iespēja pārliecināties, vai sākotnēji šķietamais ir tiešām darba devēja ikdiena un realitāte.

Tātad var secināt, ka tikai sākotnējā “attiecību fāzē” noteiktu lomu spēlē atalgojums, darba apstākļi u.c. ārēji gūstami ieguvumi, kādēļ kandidāts izvēlas kādu konkrētu darba devēju. Šādi tiek radīta darbinieka (uzmanības) piesaiste, kad darbinieks vēlas izvēlēto vakanci konkrētajā organizācijā, viņš/viņa ir pieņemti darbā, ir apņemšanās par abpusēju saistību izpildi, taču šajā posmā darbinieks nejūt lojalitāti pret darba devēju, šīs saites veidojas tikai pakāpeniski. Ir tikai piesaistīta darbinieka uzmanība un noslēgtais darba līgums fiksē abām pusēm pienākumus un tiesības, bet

13 2017. gada 19. oktobrī Biznesa efektivitātes asociācija pasludināja *Brabantia Latvia Ltd* par efektīvāko ražošanas uzņēmumu.

14 Pink D. The Puzzle of Motivation. – https://www.ted.com/talks/dan_pink_on_motivation#t-156547. – (Resurss apskatīts 20.10.2017.).

15 Nodarbinātība. – <http://mcdonalds.lv/lv/darbs>. – (Resurss apskatīts 01.09.2017.).

vēl nav pamata gaidīt no darbinieka ārpus kārtas ieguldījumu, radošumu un inovāciju, jo trūkst paša galvenā – iesaistes. Šajā posmā darbinieks labprāt atkārtο iepriekš apgūtas prasmes, lai pierādītu sevi kā pareizi izvēlētu esošu vai potenciālu profesionāli, vēl nav attīstījusies dabiska sajūta par to, kas konkrētai organizācijai varētu būt pievienotā vērtība un kā to sniegt.

Neskatoties uz iepriekš minēto, vēl aizvien tiek uzskatīts, ka darbinieku un darba devēju saista gaidāmais atalgojums un padarītais darbs. Šādi visbiežāk domā arī paši darba meklētāji, kuru lojalitātes pakāpe ir izmērāma proporcionāli algai. Taču vairāku gadu praktiskā pieredze un padziļinātas intervijas ir pierādījušas, ka atalgojums neveido attiecības starp konkrētu cilvēku un konkrētu darba devēju. Ienākumi un atalgojums rada cilvēkam nepieciešamību strādāt jeb piesaisti nodarbinātībai kā tādai, taču šajā aspektā cilvēkam ir gluži vienalga, kādu darbu viņš dara un kur viņš to dara. Tātad, ja darba devēju un darbinieku saista tikai naudiskas izteiksmes attiecības, tad var uzskatīt, ka nav izveidojusies saikne, un jebkurš cits darba devējs ar pat nedaudz lielāku atalgojuma solījumu var viegli pārvilināt darbinieku pie sevis.

Ko darba devējs var cerēt sagaidīt no tikai piesaistīta darbinieka? Uzdots darba uzdevumu izpildi un disciplīnu. Šo apgalvojumu apliecina arī praksē bieži sastaptie gadījumi, kad darbinieks pārbaudes laikā parāda daudz labāku sniegumu, nekā pēc pārbaudes laika. Tas nozīmē, ka darbinieku pie konkrētā darba devēja piesaista tikai darba esamība (un līdz ar to ienākumi kā tādi), ir “veiksmīgi” izveidota abpusēja “piesaiste”, taču vai ar to ir pietiekami?

Rietumu profesionālajā literatūrā jau sen runā par darbinieku **iesaisti** (*engagement*) kā būtiskāko cilvēkresursu vadības mērķi. Darbinieka iesaiste ir emocionāla saikne ar darba devēju, kā rezultātā tiek mainīta vai ietekmēta darbinieka uzvedība un piepūles pakāpe veicamajā darbā.¹⁶ Tikai iesaistīts darbinieks spēs sniegt to, ko šodienas organizācijas uzskata par savu pastāvēšanas priekšnosacījumu – produktivitāti, efektivitāti un pievienoto vērtību ikdienas procesos. Darbinieka iesaiste visbiežāk rada dabisku darbinieka attīstību un izaugsmi, kam iet līdzi organizācijas attīstība un izaugsme (darbinieku profesionalitāte veido organizācijas produkta vai pakalpojuma profesionālisma un kvalitātes līmeni).

Tātad darbinieka iesaiste ir viņa klātesamība darba procesos, sava darba kvalitātes “kontrolē”, nepārtraukta attīstība (ne tikai apmeklējot kursus

16 Employee engagement. Business Dictionary– <http://www.businessdictionary.com/definition/employee-engagement.html>. – (Resurss apskatīts 01.09.2017.).

u.tml., bet meklējot pašam jaunus risinājumus un citas prakses) un jaunu risinājumu meklējumi, negaidot rīkojumu vai vēlāk – atalgojumu. Cieša integrācija ar veicamo darbu nozīmē paša iniciētas pārmaiņas, spēju pārskatīt paša paveikto un nepārtraukti to mainīt, uzlabot atbilstoši situācijai un vajadzībām. Šie risinājumi rodas dabiski, bez piepūles, jo tā ir darbinieka iekšēja vajadzība.

Darbinieks var būt iesaistīts konkrētā **organizācijā**, kad viņš jūt dabisku vēlmi darīt visu, lai sasniegtu organizācijas mērķus, jo īpaši, ja darbinieka individuālie mērķi tieši vai netieši sakrīt ar darba devēja mērķiem. Šādā gadījumā darbinieks dabiski visas savas darbības veiks tikai organizācijas labā.

Iesaiste var veidoties noteiktā **komandā**, kad sava komanda ir kā ģimene, par kuras statusu ir vēlme cīnīties un aizstāvēt. Dažkārt šajā iesaistē parādās sacensības elements, kad svarīga ir uzvara un būt labākajai komandai ar labākajiem sasniegumiem. Organizācijās, kurās ir izteikta komandu struktūra jeb tīklveida organizācijas struktūra, šāda pieeja var būt ļoti efektīva, taču vislielākais izaicinājums šādā situācijā ir integrēt šo komandu kopējos organizācijas mērķos, respektējot citu komandu uzdevumus.

Profesionālā iesaiste ir situācija, kad darbinieks ir iesaistīts veicamajā darbā, profesijā. Darbiniekam patīk darbs, ko dara, līdz ar to darbinieks attīstās un apgūst darbu aizvien vairāk, jo tieši profesionalitāte un eksperta statuss ir paša kritērijs un mērķis. Augstā kvalitātē un profesionāli paveikts darba uzdevums un citu profesionāļu atzinība šim darbiniekam ir augstākais apbalvojums. Šādam darbiniekam ir izaicinājums iesaistīties komandas mērķos, jo vieglāk ir ar individuālu darbu sasniegt organizācijas mērķus.

Sociālā iesaiste ir tad, kad darbinieks lepojas ar savu piederību konkrētajai organizācijai vai komandai kā sociālai kopienai. Šāda veida iesaistes gadījumā visbiežāk darbiniekiem nav tik būtisks profesionālais statuss, tādēļ viņiem ir svarīgi, lai būtu interesanti, viņi piekrīt iesaistīties visdažādākajos projektos un uzdevumos, sasniedzot īstermiņa rezultātus un pozitīvu efektu. Izaicinājums šajā gadījumā ir sasniegt tiešām eksperta līmeni, jo visbiežāk šie darbinieki izvēlas vai uzrāda vislabāko sniegumu īstermiņa uzdevumos un projektos, kur ir sākums un beigas, ātri rezultāti un ātri sasniegumi. Pēc tam viņi meklē jaunus “interesantus piedzīvojumus”, kur iesaistīties, piedalīties, bet viņiem neizdodas mērķtiecīga un stabila attīstība līdz izcilībai. Līdz ar to šo darbinieku iesaisti nodrošināt ilgtermiņā ir sarežģīti – līdzko beidzas iespēja izmēģināt kaut ko jaunu, piedalīties kādā jaunā uzdevumā, sāk zust iesaiste pašā organizācijā.

Visos iepriekš minētos gadījumos organizācija, gudri vadot darbinieku iesaisti (neskatoties uz tās formu), ir ieguvēja. Tieši iesaiste nodrošina labu bāzi pievienotai vērtībai. Tādēļ autore iesaka personālvadības speciālistiem un tiešajiem vadītājiem mērķtiecīgi meklēt katra darbinieka iesaistes motīvus, sākot ar atļasi, adaptāciju un beidzot ar vadības sistēmām un vadīšanas pieeju, tādā veidā izprotot un izmantojot darbinieka dabisko iesaisti izvirzīto mērķu sasniegšanai.

Kas veido darbinieka iesaisti, ņemot vērā to, ka tā ir emocionāla saikne? Tas noteikti nevar būt atalgojums (pat ne liels atalgojums), tāpat iesaisti neveido prēmijas, bonusu sistēmas, veselības apdrošināšanas polises, apmaksāti ceļojumi un pat ne diplomi par “labākā darbinieka statusu”. Tāpat darbinieka iesaisti nevar panākt ar izdotu vadītāja rīkojumu vai draudiem par sodu “neiesaistes” gadījumā. Tas rodas iekšēji pašā darbiniekā un nav mākslīgi attīstāms. Šī apsvēruma dēļ autore atkārtoti apgalvo – cilvēks nav motivējams. Arī praksē veiktajās intervijās gan ar darba meklētājiem, gan ar darbiniekiem cilvēki nonāk līdz atziņai, ka darba kvalitāte vai apjoms, visticamāk, nemainītos, ja tiktu palielināts atalgojums – visos gadījumos cilvēks darīs tajā brīdī maksimālo savas kompetences ietvaros, neskatoties uz atalgojuma lielumu. Atalgojumam drīzāk ir kompensējoša daba par ieguldītajām pūlēm, darba rezultātiem (kas automātiski pieaug līdz ar kompetenču pieaugumu) un “zaudētām alternatīvām” (darbinieks brīvprātīgi veic papildus darbu vai virsstundu darbu, apzināti atsakoties no iespējas, piemēram, šo laiku veltīt ģimenei).

Neiedziļinoties šajā jautājumā, bieži vien tiek kultivēts uzskats, ka jebkurš veikums darbinieka labā veicina apmierinātību, kas radīs pamatu darbinieku labākai produktivitātei. Mūsdienās tik populārajās ideju iesniegšanas platformās dominē darbinieku ierosinājumi par dažādām ērtībām darbiniekiem, kur ieguvums šim ierosinājumam ir celta darbinieku apmierinātība un automātiski izrietoša produktivitāte (pat ja ierosinājums ir, piemēram, nodrošināt darbiniekus ar zobu tīrīšanas kociņiem). Taču priecīgs vai apmierināts darbinieks nenožīmē iesaistīts darbinieks. Cilvēks var būt apmierināts ar savu darbu, izpildīt savus uzdevumus tieši tik, cik no viņa sagaida, un neieguldīt papildus pūles, lai virzītos ārpus savas komforta zonas, meklētu jaunus risinājumus, veiktu savu darbu gudrāk, efektīvāk vai meklētu, kā pievienot vērtību savai darba izpildei.

Tieši tāpat ir ar darbinieku laimi vai prieku – darbinieks var justies iepriecināts par kopīgiem pasākumiem ārpus darba, spēļu istabām, darba devēja apmaksātām masāžām, viņš darbā var justies izklaidēts, taču atkal tam nav tiešas sasaistes ar produktivitāti un ieguldīšanos organizācijas labā.

Abos iepriekš minētos gadījumos darbinieks jūtas labi, ērti, izklaidēts, priecīgs, taču nav pierādījumu tam, ka bez pastiprināta komforta konkrētais darbinieks neveiktu darbu ar tikpat lielu atdevi (protams, nav runa par darbinieka veselību vai dzīvību apdraudošiem darba apstākļiem). Tieši pretēji, visbiežāk papildus pūles no darbinieka var sagaidīt tikai tad, kad viņš ir iesaistīts un viņam rūp, kas notiek organizācijā. Iesaistīti darbinieki veic papildus darbus, negaidot rīkojumu to darīt vai arī negaidot kāda pateicību par konkrēto veikumu. Darbiniekam ir personīga vēlme veikt šos uzdevumus, jo tas ir viņa darba kultūras un profesionālās ētikas jautājums.

Kā kopsavilkumu par iepriekš minēto, autore piedāvā Saimona Saineka atklāto veiksmes atslēgu: “Katram ir savs “KĀPĒC”, dziļi pie saknēm glabāts iemesls, cēlonis vai ticība, kas ir mūsu kaisles un iedvesmas avots”.¹⁷ Atbilde uz katra individuālo “kāpēc” ir šī cilvēka piepildījums un to nevar mainīt, saskaņot ar organizācijas vai kāda cita mērķi. Tas ir kā kodols, tieši tāpēc tam ir vislielākā ietekme uz cilvēka rīcību, vērtībām un sasniegumiem. “Piepildījums ir dziļāk un tas ir paliekošs. Atšķirība starp laimi un piepildījumu ir tā pati, kas starp patikšanu un mīlestību. [...] Mums nav katru dienu jājūtas darbā laimīgiem, taču mums jājūt piepildījums no sava darba ikdienas.”¹⁸

Rīcības plāns

Vai iepriekš minētais nozīmē, ka personālvadības speciālisti var “at-slābt” un nedomāt par darbinieku iesaisti, aizbildinoties, ka tas tāpat rodas darbiniekā pašā un ar to neko nevar iesākt? Nē, tā nav. Darbinieku piesaiste ir pirmais darba lauks, kur personālvadības speciālisti var pierādīt savu radošumu un sniegt pievienoto vērtību – kā piesaistīt atbilstošu kandidātu uzmanību, kā veidot organizācijas darba nosacījumus tādus, kas piesaista cilvēku uzmanību un rada viņos vēlmi strādāt tieši konkrētajā organizācijā.

Darbinieku iesaiste nav mākslīgi veidojama, bet personālvadības speciālistu atbildība ir veidot darba vidi, savstarpējās attiecības tādas, kurās darbinieku iesaiste veidojas dabiski. Ja darbinieks jūtīs, ka viņš organizācijai ir vērtīgs un tiek cienīts, tad dabiski rodas nepieciešamība iesaistīties. Ja reiz organizācijai ir svarīga pievienotā vērtība, inovācijas un radošums, tad arī organizācijas iekšienē notiekošiem procesiem ir jānotiek tā, lai veicinātu iepriekš minēto esamību. Svarīgs priekšnosacījums ir darbinieka

17 Sinek S. What's the difference between fulfillment and happiness? – <https://www.linkedin.com/pulse/whats-difference-between-fulfillment-happiness-simon-sinek/> – (Resurss apskatīts 29.10.2017.).

18 Turpat.

brīvības sajūta – kad darbinieks var brīvi izteikt ne tikai pozitīvo, bet arī negatīvo, kad darbiniekam tiek piešķirta iespēja gan pieņemt lēmumus par viņa kompetencē esošo darbu, gan arī uzņemties iniciatīvu mainīt procesu, izmēģināt un atbildēt par veismēm vai neveismēm. Organizācija nevar prasīt darbinieka atbildības sajūtu par citu pieņemtu lēmumu sekām, jo viņā nav “īpašnieciskuma sajūta” par citu pieņemtu lēmumu izpildi. Tieši tāpat organizācijai nav pamata sagaidīt inovācijas, ja tajā dominē darba vide, kurā jaunie risinājumi tiek regulāri noraidīti tikai tādēļ, ka tā nav vadītāja ideja vai tādēļ, ka vadītājs baidās riskēt un atdot zināmu varas daļu un iniciatīvu saviem padotajiem. Ja vadītājs ir izteikti autoritārs un uzstāj uz maksimālu kontroli pār visu, arī šādā vidē darbinieki nespēj realizēt savu radošumu un potenciālu, jo inovācijas vienmēr nāk kopā ar zināmu risku un nezināmām sekām.

Līdz ar to personālvadības speciālistiem ir jāveicina radošumam, pievienotai vērtībai un inovācijām atbilstoša darba vide, vadības stils (izvēloties atbilstošu vadības stila vadītājus vai veicinot esošo vadītāju mācīšanos un attīstību). Organizācijas kultūra arī lielā mērā ir veidojama un vadāma, nodrošinot organizācijas vērtību ievērošanu pie jebkuriem apstākļiem un jebkādas situācijās, bet vēl jo svarīgāk – veidojot darbinieku personīgu izpratni par vērtībām un organizācijas principiem, lai būtu iespēja izveidoties dabiskai saiknei starp organizāciju un darbinieku.

Tiešie vadītāji ir lielā mērā personālvadības funkciju mērķauditorija, jo tiešie vadītāji ir tie, kuri veido darbinieku pieredzi konkrētā organizācijā. Ne velti ir zināms teiciens, ka darbinieki atnāk strādāt uz organizāciju, bet aiziet no vadītājiem. Vadītājiem ir vislabākā iespēja veidot savu darbinieku iesaisti, atļaujot un pat veicinot viņu potenciālu, izmantojot stiprās puses, vairojot darbinieku atbildību un brīvības sajūtu, lai atbildībā esošais darbs kļūtu par darbinieka “saimniecību” (kā privātuzņēmumu). To vadītājs var panākt:¹⁹

- uzzinot katra personīgos mērķus un vērtības un protot tos meistarīgi savienot ar organizācijas vai komandas mērķiem;
- nodrošinot skaidrību par to, kas no katra tiek sagaidīts, respektējot, ka visi nespēj un nevar darīt visu, un arī nevajag, jo katram ir viņa spēcīgās puses, intereses un attīstības vēlmes, taču lielākā vadītāju kļūda ir uzskatīt, ka spēj lauzt cilvēkus un mainīt viņu personības; nav iespējama veiksmē, ja uzdots uzdevums ir nevis komforta zonas paplašināšana, bet pretruna ar cilvēka vērtībām un personību;

19 You Can't Motivate the Team, But You Can Inspire Them.– <https://www.forbes.com/sites/forbescoachescouncil/2017/08/09/you-cant-motivate-your-team-but-you-can-inspire-them/#7631c58726b4>.– (Resursus apskatīts 20.10.2017.).

- atbalstot darbiniekus viņu “pašvadībā”, kad norīkošanas un kontroles vietā vadītājs piedāvā maksimālu atbalstu darbinieku darbībā, tādā veidā ļaujot rīkoties, pieņemt lēmumus, kļūdīties, labot kļūdas un sasniegt arvien augstākus mērķus;
- veicinot visa veida komunikāciju, informācijas un domu apmaiņu, lai darbinieki spēj iegūt visas atbildes, kas nodarbina viņus, kļiedēt šaubas, nedrošību, radot sajūtu, ka vadītājs ir pieejams.

Atsaucoties uz jau vairākkārt pieminētā S. Saineka ieteikumu, personālvadības speciālists vai tiešais vadītājs ir atbildīgs par to, lai katrs darbinieks gan pirms darba attiecību uzsākšanas, gan to gaitā atklāj savu “kāpēc” jeb galveno pamatiemeslu, kādēļ viņš vēlas vai veic šo darbu. Šeit gan nav runa par pirmo atbildi (kas visbiežāk slēpsies aiz atalgojuma, draudzīga kolektīva u.tml.), bet gan ir jābūt patiesai ieinteresētībai cilvēkam iedziļināties līdz pašam saknēm, kas ir patiesais iemesls, kādēļ cilvēks ir izvēlējies darīt šo darbu. Tieši pareizā atbilde uz katra individuālo “kāpēc” būs patiesais virziens, kā nodrošināt darbinieka piepildījumu un gandarījumu, kas radīs iesaisti un attiecīgi lojalitāti (jo visaugstākās pakāpes lojalitāte cilvēkam ir iespējama tikai pašam pret sevi). Autore vēlas piebilst, ka tomēr vispirms atbilde uz savu “kāpēc” būtu jārod pašiem personālvadības speciālistiem un tiešajiem vadītājiem, un tikai tad meklēt šīs atbildes darbiniekos.

Līdz ar to personālvadības speciālistiem nav jāuztraucas par savu vajadzību organizācijās, ja nu gadījumā tiešām motivēšanas funkcija tiktu dzēsta no personālvadības dienas kārtības. Ir daudz citu funkciju un aktivitāšu, kas nodrošina dabisku cilvēku iesaistes stiprināšanos, – piemēram, tiešām efektīva un darbinieku vajadzībām atbilstoša novērtēšana, mācību un attīstības pārdomāta vadība, darbinieku karjeras iespēju apzināšana un attīstība esošās organizācijas ietvaros u.c. personālvadības funkcijas, kurām ir lielākā vai mazākā mērā tieša ietekme uz tiem faktoriem, kas atļauj un pat veicina darbinieku radošuma un iesaistes attīstību un klātesamību ikdienā. Galvenais personālvadības speciālistu uzdevums ir meklēt vislabākos risinājumus personālvadības funkcijām, kas ir vienlīdz nozīmīgi darbiniekiem un vērtīgi un efektīvi organizācijai, no kā izriet vēl viena aktuāla personālvadības funkcija šodien – izpēte un analīze, kas tad ir organizācijas katra darbinieka iesaistes veidojošie faktori, un kas no tā visa dzīvos labā saskaņā ar organizācijas mērķiem un attīstību.

Secinājumi un priekšlikumi

Balstoties uz iepriekš minēto, autore secina, ka A. Maslova vajadzību hierarhija ir zaudējusi savu aktualitāti kardināli atšķirīgu nosacījumu dēļ, tā vietā šo teoriju var izmantot tikai kā strukturētu vajadzību grupējumu, kam nav savstarpējas sasaistes. Indivīdam ir svarīgas tieši A. Maslova vajadzību piramīdas augstākajos līmeņos atrodamās vajadzības, kuras ir nosacījums, lai cilvēks spētu apmierināt savas zemākā līmeņa vajadzības.

Darbinieku ārēja motivēšana nesniedz tos rezultātus, ko sagaida mūsdienīga, efektīva un ilgtspējīga organizācija. Ārēji stimuli (monetāri bonusi, publiskas pateicības un atzinības, atalgojuma izmaiņas u.c. ieguvumi) nodrošina īslaicīgu darbinieka snieguma paaugstināšanos, bet vēlāk pat pieļaujams to kritums, ja šādi ārēji kairinājumi netiek piedāvāti regulāri.

Mūsdienīgai organizācijai būtiski personālvadības virsmērķi ir darbinieku piesaistes, bet vēl jo svarīgāk iesaistes veidošana. Pastāv vairāku veidu iesaistes, tai skaitā – iesaiste organizācijā, iesaiste komandā, profesionālā iesaiste vai sociālā iesaiste. Pieļaujams, ka darbinieku iesaiste var pamatoties uz vairākiem veidiem vienlaicīgi. Augsta darbinieku iesaiste nodrošina ilgtspējīgu darbinieku attīstību, radošuma meklējumus un pievienotās vērtības rašanos ikdienas darbībās.

Organizācijas kultūrai un tiešajam vadītājam ir izšķiroša loma tajā, vai darbinieks iesaistīsies. Apmierinātībai vai paaugstinātam komforta līmenim ir apšaubāma ietekme uz darbinieka darba rezultātiem. Darbinieku apmierinātībai vai laimes sajūtai ir maza sasaiste ar ilgtspējīgu un progresējošu darba rezultātu tendenci vai darbinieka paša attīstību. Darba rezultātu uzlabošanas un attīstību nodrošina darbinieka iesaistes līmenis organizācijā, degsme un darbinieka individuālais iesaistes, kādēļ viņš vai viņa veic šo darbu.

Izrietoši autore ierosina:

- 1) Attīstīt un formulēt organizāciju vērtības un kultūru, kā arī noteikt mērķus, kas ir sasaistīti ar darbinieku ikdienu, lai veicinātu tiešu vai pakārtotu saikni ar darbinieku individuāliem mērķiem.
- 2) Izmantot ārējus stimulus noteiktās situācijās:
 - kad ir nepieciešamas īslaicīgas darbinieku rīcības vai piepūle;
 - kā retrospektīvu novērtējumu par ieguldījumu, lai kompensētu papildus pūliņus (kas, iespējams, ir prasījis no darbinieka kādus “zaudējumus” (piemēram, laiks, kuru nav veltījis ģimenei, bet darbam; enerģija un kapacitāte, kuras darba pūliņu dēļ ir pietrūcis personīgiem hobijiem vai interesēm; iespējams, pat

garīgā vai fiziskā veselība, kura pasliktinājusies pastiprinātas slodzes vai palielināta darba apjoma dēļ u.tml.)).

Zināmā mērā šādi ārējie stimuli var tikt pielīdzināti kā peļņai, ko iegūst uzņēmuma īpašnieki – veiksmīgas darbības gadījumā īpašnieki saņem daļu no peļņas kā “augļus” par veiktajām investīcijām, veiksmīgu stratēģiju u.tml., tā darbinieki saņem ieguvumus par savām “investīcijām”, lai uzņēmums būtu tik veiksmīgs.

- 3) Izvirzīt personāla atlases lomu kā ļoti būtisku un jau sākotnēji izvirzīt kā uzdevumu atlasē noskaidrot katra kandidāta piesaisti, bet vēl jo svarīgāk – iesaistes potenciālu un tās veidojošos faktoros.
- 4) Veicināt vadītāju izpratni par darbinieka iesaisti veidojošiem faktoriem, regulāri:
 - organizējot mācības un vadītāju izpratni par personālvadības pieejām, kas vērstas uz cilvēku nevis procesu organizēšanu un kontroli;
 - īpašu uzmanību pievēršot tieši vadītāju iesaistes līmenim un faktoriem, kas ietekmēs pārējo komandu, ja iespējams, veidot komandu (atlasot darbiniekus šai komandai) ar līdzīgiem iesaistes faktoriem;
 - regulāri sekojot līdzi vadītāju vadības stilam un saskarsmei ar darbiniekiem, nekavējoties reaģējot, ja vadītājs rīkojas pretēji organizācijas mērķiem un vērtībām (piemēram, kas darbojas pret radošumu, pievienotās vērtības radīšanu vai izaugsmi).
- 5) Apzināties personālvadību kā pakalpojumu, kas vērsts uz organizācijas darbiniekiem, tādā veidā nodrošinot darbiniekus ar viņiem aktuālām un vērtīgām personālvadības funkcijām un instrumentiem, bet vienlaicīgi veicinot visa personāla kopīgu virzīšanos uz efektīvu organizācijas mērķu izpildi.

MOTIVATION IN A SUSTAINABLE ORGANIZATION

Keywords: *motivation, employee attraction, employee engagement, VUCA, A. Maslov, hierarchy of needs.*

Summary

The reason for the subject is based on the author's belief that HR specialists still too often use the reference to the A. Maslow's hierarchy in the shape of a pyramid. However, this approach is out-dated. Radical changes in the "world" (VUCA) itself and observations in the professional experience clearly show that such a link among individual does not need to exist and does not offer the expected results that are required from a modern and sustainable organisation.

Within the research paper the author offers analysis about different phenomenon, observed in society, as well as aspects identified in several organizations that substitutes the assertion about ineffectiveness of A. Maslow's hierarchy of needs. As follows, the author offers to reach for attracting and, most important, – engaging the employees instead of systemising of mechanical stimulus.

Engagement is the main reason why the employee would develop and grow, as well as engagement provides the organisation with its development, creativity and added value. HR professionals should base their agenda on following principles:

- External motivation is impossible;
- HR management tools must be developed and a high-level service to the employees must be maintained;
- The target audience for HR management mainly should be the relevant managers, who actually define the experience and engagement of the employee;
- Organisational culture is a crucial preconditions for both, attracting and engaging the employees, as well as for the further development of the employee and organization towards the set goals;
- Last, but not least, HR professionals and relevant managers should look for their "why?" or fulfilment of their own and their employees which actually might be the key for the doors which open the direct gate to the engagement.

Mg .iur. Ruta Mekša

CILVĒKTIESĪBU INSTITŪTS KONSTITUCIONĀLAJĀS TIESĪBĀS

Atslēgvārdi: cilvēktiesības, Satversme, demokrātija, valsts, tiesībsargs.

Ievads

Bez cilvēktiesībām šodien nav iedomājama mūsdienu globālā pasaule un politika. Cilvēktiesības ir tiesiskas valsts principa saturiskais kodols, kas garantē ikvienam cilvēkam viņa personisko brīvību un noteic valsts varas robežas pār cilvēku. Cilvēktiesību idejas tika formulētas antīko grieķu un romiešu filozofu (īpaši stoīķu) mācībās un tālāk attīstītas kristīgo filozofu darbos par dabisko tiesību un pozitīvo likumu nošķiršanu. Klasiskais priekšstats par cilvēktiesībām izveidojās tikai jauno laiku Eiropas filozofijā.¹

Pati ideja un tās institucionalizēšanās tiesiskās, politiskās un sociālās formas ir izraisījušas arī virkni strīdu un konfliktu. Strīda punkti skar spriedzi starptautisko cilvēktiesību aizsardzību un valsts suverenitāti, pret-runām starp atsevišķām cilvēktiesībām, to savienojamību ar demokrātijas principu un attiecībām starp cilvēktiesību universālo piemērojamību un kultūras daudzveidību.²

Latvijas Republika šodien var sevi saukt par pilntiesīgu Eiropas Savienības dalībvalsti. Kopš iestāšanās ES Latvijas Republikā notikuši vairāki būtiski pavērsieni arī cilvēktiesību jomā.

Runājot par valsts suverenitāti, Eiropas Kopienas tiesas 1964. gada spriedumā teikts: “[...] Dalībvalstis ir ierobežojušas savas suverēnās tiesības zināmos jautājumos un tādējādi radījušas tiesību sistēmu, kas ir juridiski saistoša to iedzīvotājiem un pašām valstīm”.

Latvijas iestāšanās Eiropas Savienībā un NATO (Latvijas Republikas Satversmē izdarītie grozījumi) radīja neviennozīmīgu reakciju. Uzvarēja viedoklis, ka ne valsts suverenitāte, ne tautas suverenitāte netiek deleģēta, bet Latvijas Republikas Satversmes 68. pants nosaka, ka slēdzot starptautiskus līgumus, Latvija, nolūkā stiprināt demokrātiju, var deleģēt starptautiskām institūcijām daļu no valsts institūciju kompetences.³

1 Pleps J. Pastars E. Plakane I. Konstitucionālās tiesības. – Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2014. – 130. lpp.

2 Kēnigs M. Cilvēktiesības. – Rīga: TNA, 2010. – 10. lpp.

3 Latvijas Republikas Satversme (pieņemta 15.02.1922), 68. pants// Latvijas Vēstnesis. – Nr. 43 (1993, 1. jūlijs).

Vieni no nozīmīgākajiem Latvijas Republikas Satversmē, kopš tās pieņemšanas, ir 1998. gada 15. oktobra grozījumi, iekļaujot Satversmē 8. nodaļu "Cilvēka pamattiesības".

Cilvēktiesību jēdziens un tā nozīme

Cilvēktiesības ir jāapskata kā tiesību nozare. Tās ir "juridiskas tiesības", kuras ir ikvienai personai. Šīs tiesības var pārkāpt, bet tās nevar atņemt. Tātad tās ir daļa no tiesību sistēmas. Cilvēktiesības ir tiesību normu kopums, kas regulē attiecības starp valsti un indivīdu, kā arī indivīdu grupām, tās nosaka standartus, kādai jābūt valsts attieksmei pret indivīdu, regulē aizsardzības mehānismu pret valsts, to institūciju un amatpersonu izdarītajiem pārkāpumiem.⁴

Cilvēktiesību idejas, senākie rakstītie avoti, kuros skatīti jautājumi par cilvēka tiesībām, par cilvēku brīvībām un pienākumiem, tapuši jau pirms antīkā laikmeta, piemēram, Bībele, Babilonijas Hammurapi kodekss, kurš sastāv no 282 likuma pantiem. Doma, ka Senās Babilonijas valdnieka Hammurapi kodekss, kurš līdz 1947. gadam tika uzskatīts par pasaules senāko tiesību kodifikāciju, tiek aplūkots kā cilvēktiesību ideju nesējs, tiesību vēsturniekiem šķiet visai ķecerīga. Hammurapi kodekss (pieņemts ap 1750. gadu p. Kr.), līdz ar jauno laiku vācu krimināltiesību kodifikāciju Karolīna (*Constitutio Criminalis Carolina*, pieņemta 1532. gadā) un dažiem citiem tiesību avotiem tiek aplūkots kā visu laiku bargākais likums. Tam par iemeslu ir gan plašā nāves soda kā soda veida piemērošana, gan spīgti un pēc mūsdienu izpratnes netaisni izpaudies Taliona princips. Liekas visai dīvaini humānās cilvēktiesību idejas saistīt ar šo bargo un arhaisko likumu.⁵ Hammurapi likumi pirmo reizi tika publicēti latviešu valodā 2007. gadā, krājumā "Ārvalstu tiesību vēstures avoti".

Cilvēktiesību idejas ir meklējamas arī sengrieķu (Platons, Aristotelis) un romiešu domātāju (Cicerons, Lukrēcijs) darbos. Cilvēktiesības idejas turpināja attīstīties arī viduslaikos, tomēr tās tika attiecinātas tikai uz augstāko sabiedrības daļu. Tālāk cilvēktiesību ideju pirmsākumi meklējami t.s. Jaunajos laikos (17.–18. gs.). Šis laiks raksturīgs ar to, ka jau sāka runāt par dabiskajām tiesībām. Rakstītā konstitūcija izveidojās uz dabisko tiesību mācību (doktrīnas) bāzes.

Dabiskās tiesības (lat. *ius naturale*) – pārvalsts, pārpozitīvas tiesības, kas nebalstās valsts likumdošanā. Šīs tiesības izriet no cilvēka dabas

4 Cilvēktiesības.– www.tiesibsargs.lv.– (Resurss apskatīts 30.10.2017.).

5 Osipova S. Hammurapi kodekss Latvijas zinātnieku darbos par cilvēktiesībām.– Rīga: Latvijas Universitāte, 2008.– 27.–28. lpp. (Latvijas Universitātes raksti. Juridiskā zinātne, 740. sēj.).

neatkarīgi no sociālajiem apstākļiem un tās var būt pretrunā ar t.s. *pozitīvajām tiesībām*.⁶

Dabisko tiesību rašanās sākumi meklējami Senajā Ķīnā un senajā Grieķijā. Saskaņā ar Mo Czi uzskatiem (475.–395. gs. p.m.ē.) katra cilvēka uzdevums ir attīstīt to, kas nes labumu un likvidēt to, kas nodara kaitējumu. Tas ir iespējams, cilvēkiem apvienojoties, lai izskaustu nošķirtību, kā arī vispārēju savstarpēju mīlestību. Mo Czi mācība bija vērsta pret sabiedrībā pastāvošo hierarhisko dzimtattiecību sistēmu, to nomainot ar visu cilvēku dabiskām attiecībām.⁷

Viens no pirmajiem šo jautājumu centās izpētīt sengrieķu sofists Protagors (5. gs. p.m.ē.). Atbrīvojoties no reliģiskiem uzskatiem 17.–18. gadsimtā dabisko tiesību metode ieguva jaunu elpu. Zināmā mērā dabiskās tiesības ir tāda 20.–21. gs. fenomena pamatā, ko apzīmē par nevardarbīgu pretošanos.⁸

Šodien dabiskās tiesības pastāv paralēli pozitīvajām tiesībām. Dabiskās tiesības tiek iekļautas starptautiskajos cilvēktiesību dokumentos, lai dalībvalstu likumdošanā nebūtu pretrunas ar vispāratzītiem dabisko tiesību principiem.

20. gadsimta filozofs Džons Roulzs izvirzīja 2 taisnīguma principus: brīvības garantija katram un sociālās un ekonomiskās nevienlīdzības attaisnojamība, savukārt, moderno cilvēktiesību principi šodien ir: vispārīgās piederības princips, neatņemamo tiesību princips, likuma virsvadības un kārtības princips. Par starptautiskās cilvēktiesību sistēmas aizsākumiem varam runāt laikposmā pēc Pirmā pasaules kara:

- Parīzes miera konference (18.01.1919.–21.01.1920.);
- Tautu Savienības nodibināšana (1920–1946.);
- jautājumi par mazākumtautību dzīvi Tautu Savienības dalībvalstīs;
- verdzības aizlieguma pasludināšana.

Šis process turpinājās un attīstījās arī pēc Otrā pasaules kara. Sanfrancisko konferencē 1945. gada jūnijā Apvienoto Nāciju Organizācijas Statūtu projekta izstrādē piedalījās piecdesmit valstu valdības. Statūti ir ne tikai Apvienoto Nāciju Organizācijas dibināšanas dokuments, bet arī daudzpusējs līgums, kurā ietvertas ANO dalībvalstu juridiskās tiesības un pienākumi.

Apvienoto Nāciju Organizācijas Statūti (pieņemti 1945. gada 6. jūnijā) ir juridiskais pamats moderno starptautisko cilvēktiesību attīstībai. Statūti

6 Dabiskās tiesības.– http://vesture.eu/index.php/Dabisk%C4%81s_ties%C4%ABbas– (Resurss apskatīts 30.10.2017.).

7 Eglītis V. Ievads konstitūcijas teorijā.– Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2006.– 23.–24. lpp.

8 Turpat – 27. lpp.

stājās spēkā 1945. gada 24. oktobrī. Organizācijas galvenais uzdevums ir starptautiskais miers un drošība. Apvienoto Nāciju Organizācijai nav suverēnu tiesību, tātad organizācijai nav kompetences jautājumos, kas ietilpst valsts jurisdikcijā. Tradicionālās starptautiskās tiesības tika definētas kā tiesības, kas tikai regulē attiecības starp valstīm. Tas nozīmē, ka to subjekti bija tikai valstis un tikai tām bija tiesību subjektība starptautisko tiesību izpratnē. Tradicionālā definīcija nedaudz paplašinājās pēc Pirmā pasaules kara, lai ietvertu arī vairākas jaundibinātas starpvaldību organizācijas, kurām saskaņā ar starptautiskajām tiesībām tika piešķirtas dažas ļoti ierobežotas tiesības. Tika uzskatīts, ka indivīdam nepiemīt starptautiskās tiesības, viņš drīzāk tika uzskatīts pat starptautisko tiesību objektu, nevis subjektu.⁹

Ar cilvēktiesībām jāsaprot personas tiesības ar valsti. Starptautiskajos cilvēktiesību dokumentos ir iekļauti cilvēktiesību standarti, kurus jāņem vērā katrā valstī, katras valsts likumos. Starptautiskajās tiesībās cilvēktiesības pirmo reizi tika noteiktas ANO Vispārējā cilvēktiesību deklarācijā (pieņemta 1948. gada 10. decembrī), kas ir cilvēktiesību dokumentu pamats kopā ar diviem 1966. gada paktiem: 1) Starptautiskais pakts par pilsoņu un politiskajām tiesībām; 2) Starptautiskais pakts par ekonomiskajām, sociālajām un kultūras tiesībām.

Šos starptautiskos dokumentus papildina arī citi, kuros, galvenokārt, reglamentētas atsevišķu cilvēku grupu tiesības un pienākumi. Starptautiskajos cilvēktiesību dokumentos ir formulēti cilvēktiesību minimālie standarti, kuriem jāatspoguļojas valstu iekšējos likumos.

Pamattiesības un cilvēktiesības ir atšķirīgas. Cilvēktiesību jēdziens nav saistīts ar konstitucionāla likuma pozitīvismu, cilvēktiesību sākotne ir ideja, ka katram cilvēkam piedzimstot, neatkarīgi no viņa pilsonības ir tiesības uz individuālo tiesisko labumu – dzīvības, brīvības, veselības un īpašuma respektēšanu. Tā tiek formulētas tiesības, kas saskaņā ar vispārēju tiesisku pārliecību veido cilvēka fiziskajai, ekonomiskajai un politiskajai eksistencei nepieciešami minimālo standartu. Garantētās pamattiesības ir spēkā visā pasaulē (teorētiski). Praktisku nozīmi gan cilvēktiesības iegūst tikai ar atzīšanu starptautiskajās konvencijās.

Latvijā, nostiprinoties demokrātijai, nostiprinās arī dabisko tiesību teorija iepretim pozitīvo tiesību teorijai. Eiropas Savienības tiesnesis *Dr. iur. h. c.* Egils Levits uzskata, ka demokrātija ir iespējama tikai pilsoniskā sabiedrībā – tātad sabiedrībā, kas sevi organizē tādas valsts formā, kuras leģitimitāte izriet no tautas, kur pilsoņi aktīvi piedalās publisko lietu lemlēmšanā

9 Burgentāls T. Starptautiskās tiesības kodolīgā izklāstā. – Rīga: AGB, 2000. – 30. lpp.

un kur valsts nodrošina tiesiskumu un indivīda pamattiesības, it sevišķi pilsoniskās un politiskās brīvības.¹⁰

Cilvēktiesību attīstība Latvijā

Katrā demokrātiskā valstī, viens no galvenajiem tās pamatuzdevumiem ir cilvēktiesību ievērošana. Katras tautas tiesības ir vēsturiskās attīstības produkts un līdz ar to satur elementus, kas mantoti no pagājušiem laikmetiem. Latvijas Republikas Satversme ir juridiskā spēka ziņā augstākais nacionālais tiesību avots un tiesību akts. Tā ir vērtība, kura līdz šim nav pienācīgi novērtēta kā nacionālās identitātes elements. Satversmi lasot ir jūtama pagātnes elpa, jo to pieņēmuši Latvijas valsts pirmā vēlēta parlamenta deputāti. Bez Satversmes nevar iztēloties Latvijas Republikas valstiskumu. Reti kurai valstij valstiskums ir vardarbīgi pārtraukts, tad atjaunots pēc pusgadsimta.¹¹

Satversmes sapulce, kas tika ievēlēta 1920. gada 17.–18. aprīlī, pamatojoties uz 1919. gada 19. augusta vēlēšanu likumu, pieņemot Satversmi, tajā noteica valsts uzbūves pamatu. Pie šī pamata jāpieskaita valsts iekārtas organizācijas pamatnosacījumi un cilvēka pamattiesības. Satversmes likumprojekta izstrādāšana notika ciešā saistībā ar kopējo Rietumu konstitucionālisma teorijas attīstību.

Latvijas Republikas Satversme tika pieņemta 1922. gada 15. februārī, izsludināta 1922. gada 30. jūnijā un stājās spēkā 1922. gada 7. novembrī. Savulaik bija paredzēts izstrādāt divas Satversmes daļas: 1) valsts iekārtas pamati, 2) pilsoņa tiesības un pienākumi.

Tomēr Satversmes sapulce savā sēdē 1922. gada 15. februārī pieņēma tikai Valsts iekārtas apakškomisijas izstrādāto Latvijas Republikas Satversmes I daļu, kas tika pieņemta neatkarīgi no Pilsoņu tiesību un brīvību deklarācijas apakškomisijas izstrādātās II daļas. Latvijas Republikas Satversmes II daļas projekts (30 panti) “Pamatnoteikumi par pilsoņu tiesībām un pienākumiem” trešajā lasījumā 1922. gada 5. aprīļa sēdē tika noraidīts.

Latvijas Republikas Satversmes “Pamatnoteikumiem par pilsoņu tiesībām un pienākumiem”, iedalītiem 5 nodaļās, vajadzēja noteikt: visu Latvijas pilsoņu vienlīdzību likuma priekšā, dzimumu līdztiesību, pilsoņu tiesības un pienākumus, vārda un rakstu, sapulču un biedrošanās brīvību, agrāko kārtu likvidāciju, titulu atcelšanu, pakļautību karaklausībai, pienākumu

10 Levits E. Demokrātijas aizstāvība Latvijā nozīmē iestāšanos par savu valsti// Jurista Vārds.– Nr. 19 (2017), 11. lpp.

11 Latvijas Republikas Satversmes komentār.: VIII nodaļa: Cilvēka pamattiesības.– Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2011.– 6. lpp.

iegūt obligāto izglītību, personas un dzīvokļa neaizskaramību, sarakstes un telefonu sarunu noslēpumu, tiesības uz brīvu pārvietošanos valsts teritorijā un izceļošanu, dzimumu tiesību vienlīdzību laulībā. Lai arī sākotnēji bija iecerēts, ka Satversmē tiks ietverts arī pamattiesību katalogs, Latvijas Satversmes sapulce uzskatīja, ka valsts varas organizācijas konstitucionāls regulējums ir pietiekams un pamattiesību nostiprināšana Satversmē nav obligāts konstitucionālā likumdevēja pienākums.¹²

Pirmā neatkarības laika sabiedriskais darbinieks doc. R. Akmentiņš pirms 80 gadiem žurnālā “Jurists” rakstīja: “Grūti iztēloties, ka tauta, kurai nav bijis politiskās pārstāvniecības, būtu spējīga uz reizi radīt ideālu Satversmi, tīri vienkārši aiz zināšanu un piedzīvojuma trūkuma”. To viņš teica, domādams par Satversmes otrās daļas nepieņemšanu, papildus norādot, ka nav iemesla runāt par mūsu pamatlikumu kā *Rumpf-konstitution* jeb tādu konstitūciju, kas ir kā rumpis, bez galvas.¹³

Cilvēktiesības ir konkrētas tiesību normas, kas ietvertas starptautiskajos dokumentos, Latvijas Satversmē un likumos. Tās tiek uzskatītas par nedalāmām, t.i., cilvēktiesību ievērošana ir dzīves pamatu pamats. Lai nodrošinātu cilvēktiesību ievērošanu, tām jābūt katras demokrātiskas valsts pamatuzdevumam, tādēļ, neraugoties uz starptautiskajām cilvēktiesību garantijām, cilvēktiesības ir jānostiprina valsts konstitūcijā.¹⁴ Cilvēkam vienmēr ir jābūt tiesību centrā, tādēļ vairumā valstu cilvēktiesības aizsargā valsts konstitūcija un nacionālie likumi. Cilvēktiesību iekļaušana konstitūcijā nozīmē valsts varas pašierobežošanos, nodrošinot iedzīvotāju aizsardzību pret valsts varas patvaļu, jo valsts bieži vien tiek atzīta par vienu no draudu avotiem. Tomēr tas nenozīmē cilvēktiesību absolutizāciju.¹⁵

Atjaunotās Latvijas Republikas pilsoņiem 90. gadu sākumā priekšstati par cilvēktiesībām bija kontrastā ar demokrātiskā un tiesiskā valstī valdošajiem. Atjaunotās Latvijas Republikas likumdevējs, demontējot padomju tiesību sistēmu un veidojot tiesisko pamatu demokrātiskās sistēmas funkcionēšanai, izstrādāja virkni likumu, kuri praktiski iedzīvināja pamattiesības dzīvē.¹⁶

Pēc 1990. gada 4. maija, kad tika pieņemta deklarācija “Par Latvijas Republikas neatkarības atjaunošanu”, Latvija pievienojās daudziem starptautiskiem dokumentiem cilvēktiesību jomā, ar ko parādīja, ka aizsargās un aizstāvēs cilvēktiesības.

12 Šilde Ā. Latvijas vēsture. 1914–1940. – Stokholma: Apgāds Daugava, 1976, 361.–363. lpp.

13 Latvijas Republikas Satversmes komentāri. VIII nodaļa: Cilvēka pamattiesības. – Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2011. – 9. lpp

14 Pleps J. Pastars E. Plakane I. Konstitucionālās tiesības. – Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2004. – 662. lpp.

15 Turpat – 663. lpp.

16 Turpat – 9. lpp.

Latvija kļuva par Eiropas padomes dalībvalsti 1995. gada 10. februārī, un tajā pašā dienā ārlietu ministrs Valdis Birkavs parakstīja Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvenciju (Eiropas Cilvēktiesību konvenciju). Eiropas Padomes Parlamentārā asambleja mudināja Latviju, tāpat kā citas jaunās dalībvalstis, ratificēt minēto konvenciju gada laikā. Tomēr šis notikums bija jāgaida gandrīz divarpus gadus. Kļūšana par Eiropas Padomes dalībvalsti, kas ietvēra konvencijas ratificēšanu, bija viens no neatkarību atguvušās Latvijas valsts svarīgākajiem ārpolitikas mērķiem.¹⁷

Pēc neatkarības atjaunošanas jautājums par cilvēktiesību kataloga ietveršanu Latvijas Republikas konstitucionālajos aktos bija viens no tolaik aktuālākajiem. 1990. gada 4. maijā jaunā valsts apņēmas garantēt noteiktas cilvēktiesības un Augstākā padome pieņēma deklarāciju "Par Latvijas Republikas pievienošanos starptautisko tiesību dokumentiem cilvēktiesību jautājumos". Kā atzīts tiesību zinātnē, šī deklarācija lielā mērā aizpilda ar konkrētu saturu Neatkarības deklarācijā uzņemtas saistības nodrošināt cilvēktiesības.¹⁸ Neatkarības deklarācijā izraudzītā konstrukcija ilustrē vienu no paņēmieniem, kādā veidā konstitucionālais likumdevējs centās iedzīvināt modernas, demokrātiskas tiesiskas valsts cilvēktiesību atzīšanu un īstenošanu, proti, konstitucionāla ranga aktā ietverot vispārēja rakstura cilvēktiesību kataloga garantiju ar atsauci uz attiecīgajām starptautisko tiesību normām.¹⁹

Cilvēktiesību koncepcija balstās uz trim pieņēmumiem:

- 1) katra vara ir ierobežota (ierobežota ar likumiem);
 - 2) ikvienam ir viņa autonomā pasaule, kurā valsts nevar iejaukties;
 - 3) ikviens cilvēks aizsargājot savas tiesības var izteikt pretenzijas valstij.
- Ar cilvēktiesībām saprot personas tiesības ar valsti.

Vēlāk, jau otrajā neatkarības posmā, par pamattiesību kataloga nesamību Satversmē Eiropas Savienības tiesas tiesnesis, bijušais Eiropas Cilvēktiesību tiesas tiesnesis *Dr. iur. h. c.* E. Levits izteicās: "Nav pareizs apgalvojums, ka līdz šim nav spēkā cilvēktiesību normas, kurām būtu augstāks juridisks spēks kā vienkāršam likumam. Latvijas īpatnība ir tā, ka šeit līdz šim cilvēktiesību (pamattiesību) normas nav, kā lielākā daļā valstīs, noteiktas tieši Satversmē, bet gan atsevišķos tiesību aktos, kuriem izprotot Latvijas tiesību sistēmu [...] ir augstāks juridisks spēks nekā vienkāršam likumam. Tieši šis apstāklis ir izšķirošs."²⁰

17 Mits M. Eiropas Cilvēktiesību konvencijas ratifikācijas process Latvijā// Jurista Vārds.— Nr. 21 (2017), 8. lpp.

18 Levits E. 4. maija deklarācija Latvijas tiesību sistēmā// 4. maijs. Rakstu, atmiņu un dokumentu krājums par Neatkarības deklarāciju.— Rīga: Fonds Latvijas Vēsture, 2000.— 64. lpp.

19 Pleps J. Pastars E. Plakane I. Konstitucionālās tiesības.— Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2014.— 140. lpp.

20 Levits E. Piezīmes par Satversmes 8. nodaļu — Cilvēka pamattiesības. Satversme un cilvēktiesības. Gadagrāmata 1999// Cilvēktiesību Žurnāls.— Nr. 9.—12 (1999), 13. lpp.

Satversmes VIII nodaļa “Cilvēka pamattiesības” izstrādāta, ievērojot pagājušā gadsimta sākuma latviešu valodas specifiku un juridisko lakonismu. Nodaļas normu saturs tika veidots, ievērojot Satversmes iekšējo formu un stilu, tāpēc cilvēka pamattiesības Satversmē ierakstītas vispārīgā formulējumā.²¹ Šai nodaļā iekļautās normas ir tulkojamas atbilstoši starptautiskajiem cilvēktiesību dokumentiem. Mācību grāmatā “Latvijas tiesību vēsture (1914–2000)” ar nožēlu tiek atzīts, ka “neskatoties uz nepilnībām un trūkumiem, Satversmes II daļas pieņemšana būtu sekmējusi tiesiskas valsts attīstību Latvijā”.²²

Satversme ir sestais vecākais spēkā esošais republikas pamatlikums pasaulē.²³ Kā atzīmē Egils Levits, – konstitucionālās demokrātijas saturiskie principi Latvijā izriet jo īpaši no cilvēka pamattiesībām, kā arī demokrātijas, tiesiskas valsts, sociāli atbildīgas valsts un nacionālas valsts virsprincipiem. Šie četri virsprincipi atbilstoši Satversmes ievadam raksturo Latvijas valsts iekārtu. Tie savukārt sakņojas noteiktās pamatvērtībās. Moderna konstitucionāla demokrātija vienlaikus ir gan demokrātiska, gan tiesiska valsts. Tas nozīmē, ka ikvienai valsts rīcībai ir jāatbilst tiesību normām, it sevišķi konstitūcijai, un ka valsts respektē indivīda brīvību un tiesības.²⁴

Cilvēku pamattiesību konstitucionālais regulējums Latvijā

Latvijas konstitucionālajās tiesībās cilvēktiesības tiek atzītas par vispārējiem tiesību principiem, kas saista ne vien tiesību piemērotāju, bet arī likumdevēju. Likumdevējs nevar patvaļīgi grozīt cilvēktiesību saturu vai neatzīt kādu demokrātiskai tiesiskai valstij raksturīgu cilvēktiesību.²⁵ Pastāv divu veidu tiesību un brīvību klasifikācijas:

- 1) vispārējās cilvēktiesības (dabiskās tiesības);
- 2) pilsoņu cilvēktiesības (attiecas tikai uz pilsoņiem);
kā arī:
 - 1) individuālās tiesības (attiecas uz katru personu individuāli);
 - 2) kolektīvās tiesības (attiecas uz kādu personu grupu).

21 Latvijas Republikas Satversmes komentāri. VIII nodaļa: Cilvēka pamattiesības.– Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2011.– 15. lpp.

22 Latvijas tiesību vēsture (1914–2000).– Rīga: LU žurnāla “Latvijas Vēsture” fonds, 2000.– 489. lpp.

23 Popular Initiatives as Means of Altering the Core of the Republic of Latvia.– <http://www.juridicainternational.eu/index.php?id=15331>.– (Resurss apskatīts 29.10.2017.).

24 Levits E. Demokrātijas aizstāvība Latvijā nozīmē iestāšanos par savu valsti// Jurista Vārds.– Nr. 19 (2017), 11. lpp.

25 Pleps J. Pastars E. Plakane I. Konstitucionālās tiesības.– Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2014.– 141. lpp.

Latvijas Republikas Satversmes 89. pants nosaka, ka valsts atzīst un aizsargā cilvēka pamattiesības saskaņā ar šo Satversmi, likumiem un Latvijai saistošiem starptautiskajiem līgumiem.²⁶ Minētais pants jāskata kopsakarā ar Satversmes 1. pantu – Latvija ir neatkarīga demokrātiska republika, un Satversmes 2. pantu – Latvijas valsts suverēnā vara pieder Latvijas tautai. Ievērojot tiesības, kas piemīt Latvijas tautai kā indivīdu kopumam, secināms, ka to veido Latvijas Republikas pilsoņi, neatkarīgi no rases, ādas krāsas, valodas, reliģiskās pārliecības, politiskajiem vai citiem uzskatiem, sociālās izcelsmes, tautības, izglītības, sociālā un mantiskā stāvokļa, nodarbošanās veida un citiem apstākļiem. Būtisks ir jēdzienu “nācija” un “nacionāla valsts” saturs un izpratne – ar ko būtu jāsaprot nācija Latvijā, kas to veido un kādām attiecībām tai būtu jābūt ar valsti. No atbildēm tad arī varētu izsecināt, vai Latvijā ar nāciju būtu jāsaprot tikai latviešu nācija, kurai blakus pastāv nacionālās minoritātes, kā arī nepilsoņi, vai arī latviešu nācija ir pilsoņu kopums.²⁷

Latvijas Republikas Satversmē, likumos un starptautiskajos līgumos noteiktās pamattiesības ir vienmēr piemērojamas tā, lai to noteikumi tiktu realizēti dzīvē, lai tiem nebūtu deklaratīvs raksturs. Tā ir viena no galvenajām atšķirībām starp demokrātisku un autoritāru konstitūciju.

Latvijas Republikas Satversmes 90.pants nosaka, ka ikvienam ir tiesības zināt savas tiesības, t.i., šis pants satur vienu svarīgākajiem tiesiskās valsts principiem. Tās ir papildu tiesības, kas iet līdzī ne tikai Satversmē un starptautiskajos līgumos garantētajām pamattiesībām, bet jebkurām Latvijas tiesību sistēmā spēkā esošajās normās noteiktajām tiesībām un saistībām (pienākumiem), neatkarīgi no attiecīgā normatīvā akta vietas tiesību normu hierarhijā.²⁸ Tieši ar šīm tiesībām tika aizsākts Latvijas Republikas Satversmē spēkā esošo pamattiesību uzskaitījums. Piemēram, Oficiālo publikāciju un tiesiskās informācijas likumā ir teikts: “Oficiālā publikācija ir publiski ticama un saistoša. Nevienš nevar aizbildināties ar oficiālajā izdevumā publicēto tiesību aktu vai oficiālo paziņojumu nezināšanu.”²⁹ Šī likuma normas ievērošanu no privātpersonas valsts var prasīt tikai tad, ja tā ir nodrošinājusi personas tiesības zināt savas tiesības, tāpat izpildījusi Satversmes 90. pantā noteiktās prasības.

26 Latvijas Republikas Satversme (pieņemta 15.02.1922.), 89. pants// Latvijas Vēstnesis.– Nr. 43 (1993, 1. jūlijs).

27 Dimitrovs A., Bērziņš G., Litvins G., Romeris M. Vai Latvija ir nacionāla valsts?// Jurista Vārds.– Nr. 39 (2009), 11. lpp.

28 Latvijas Republikas Satversmes komentāri. VIII nodaļa: Cilvēka pamattiesības.– Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2011.– 61. lpp.

29 Oficiālo publikāciju un tiesiskās informācijas likums (pieņemts 31.05.2012.), 2. pants, 2. daļa// Latvijas Vēstnesis.– Nr. 96 (2012, 20. jūnijs).

Latvijas Republikas Satversmes 2006. gada 20. decembra tiesas spriedumā Nr.2006-12-01, 16. punktā teikts: “Šī konstitucionālā norma ievada Satversmē ietvērto pamattiesību katalogu un norāda uz nozīmi, kādu šīs pamattiesības nostiprināšanai Satversmē piešķīris likumdevējs. Tikai persona, kas zina savas tiesības, spēj tās efektīvi īstenot un – nepamatota aizskāruma gadījumā – aizstāvēt taisnīgā tiesā. Līdz ar to Satversme paredz personas subjektīvās publiskās tiesības tikt informētai par tās tiesībām un arī pienākumiem. Valstij ir pienākums ne vien pieņemt normatīvos aktus, kas regulē personu uzvedību visdažādākajās tiesiskajās attiecībās, bet arī radīt mehānismu, kas nodrošina personu informēšanu par tiesiskā regulējuma izmaiņām un saturu. Tas paredz arī personas tiesības, stājoties publiski tiesiskajās attiecībās ar valsts varas institūcijām, tikt informētai par tās tiesībām konkrētajās attiecībās. Personas tiesības zināt savas tiesības nozīmē arī likumdevēja darbības ietvaru. Likumiem un citiem normatīvajiem aktiem jābūt publiski pieejamiem, pietiekami skaidriem un saprotamiem. Tāpat arī personai ir tiesības izzināt normatīvo aktu piemērošanas praksi, proti, demokrātiskā tiesiskā valstī tiesu judikatūrai jābūt brīvi pieejamai ikvienam interesentam.”³⁰

Tiesības zināt savas tiesības neietilpst klasiskajā cilvēktiesību kanonā – kā atsevišķa patstāvīga valsts pamata tiesība – tā netiek formulēta starptautiskajos cilvēktiesību dokumentos, ne arī citu valstu konstitūcijās. Šādas pamattiesības formulējums ir Latvijas konstitucionālo tiesību īpatnība.

Akcentējot iepriekš minēto, autore vēlas jautāt: “Vai mēs zinām savas tiesības?” Galvenie tiesiskās palāvības principa elementi ir ietverti Latvijas Republikas Satversmes 90. pantā kā personas pamattiesības. Līdz ar to persona varētu vērsties Satversmes tiesā ar konstitucionālo sūdzību par tiesiskās palāvības principa pārkāpumu, to argumentējot kā Latvijas Republikas Satversmes 90. pantā noteikto pamattiesību zināt savas tiesības.

Latvijas konstitucionālo tiesību jēdziens “pamattiesības” atbilst jēdzienam “cilvēktiesības”. Personai ir tiesības vērsties Satversmes tiesā ar konstitucionālo sūdzību ne vien par Latvijas Republikas Satversmē *expressis verbis*, noteiktu pamattiesību aizskārums, bet par ikvienas Latvijas valstij saistošas cilvēktiesību aizskārums.³¹ Minētās tiesības (ikvienam ir tiesības

30 Latvijas Republikas Satversmes tiesas spriedums. Par Prokuratūras likuma 1. panta pirmās daļas, 4.panta pirmās daļas, 6.panta trešās daļas, 22. panta un 50. panta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 1., 58., 82., 86. un 90. pantam (pieņemts 20.12.2006.), 16.punkts// Latvijas Vēstnesis.- Nr. 2016 (2006, 28. decembris).

31 Aktuālas cilvēktiesību aizsardzības problēmas. Konstitucionālā sūdzība (Satversmes tiesas 2008.–2009. gada konferences materiāli).– Rīga: Tiesu nama aģentūra, 2010.– 130. lpp.

vērsties Satversmes tiesā ar konstitucionālo sūdzību) nozīmē, ka tādējādi tiek aizsargātas cilvēka pamattiesības un brīvības.

Kā jebkurā demokrātiskā un tiesiskā valstī, arī Latvijā ir pieejami cilvēktiesību iedzīvināšanas mehānismi. Pirmais vispārējais dalījums varētu būt atkarīgs no to darbības sfēras:

- 1) starptautiskie mehānismi;
- 2) nacionālie mehānismi.

Savukārt gan starptautiskie, gan nacionālie mehānismi dalās normatīvajos un institucionālajos cilvēktiesību iedzīvināšanas mehānismos. Pie starptautiskajiem mehānismiem ir pieskaitāmi starptautiskie līgumi un cita veida normatīvie dokumenti, kuri sniedz cilvēktiesību garantijas, kā arī visi starptautiskie institucionālie veidojumi, kuri ir domāti, lai nodrošinātu cilvēktiesību ievērošanu valstīs. Pie nacionālajiem mehānismiem ir pieskaitāmi likumi, t.sk. konstitūcija, citi tiesību akti, kā arī tiesa un citas ar likumu pilnvarotas institūcijas, kuru pienākumos ietilpst cilvēktiesību praktiska aizsargāšana valstī.³²

Latvijas Republikas Satversmes 116. pants nosaka, kādos gadījumos personas tiesības var ierobežot: "Personas tiesības, kas noteiktas Satversmes deviņdesmit sestajā, deviņdesmit septītajā, deviņdesmit astotajā, simtajā, simt otrajā, simt trešajā, simt sestajā un simt astotajā pantā, var ierobežot likumā paredzētajos gadījumos, lai aizsargātu citu cilvēku tiesības, demokrātisko valsts iekārtu, sabiedrības drošību, labklājību un tikumību. Uz šajā pantā minēto nosacījumu pamata var ierobežot arī reliģiskās pārliecības paušanu."³³

No pamattiesību būtības izriet arī pamattiesību ierobežojumi. Demokrātiskas tiesiskas valsts funkcionēšanas priekšnoteikums ir katras atsevišķas personas spēja pašierobežot savu egoistisko brīvību un rīkoties atbildīgi.³⁴ Pamattiesību ierobežojumiem jābūt noteiktiem ar likumu. Likumdevējs nedrīkst ierobežot konkrētas personas tiesības, pieņemot attiecīgu tiesību normu. Atbilstoši starptautisko cilvēktiesību normām un dažādu valstu konstitucionālo tiesu praksei, pamattiesību ierobežojums ir pieļaujams, ja tas nepieciešams demokrātiskā sabiedrībā.³⁵ Ierobežojumam jābūt samērīgam ar mērķi, t.i., tam, ko sabiedrība iegūst no attiecīgā pamattiesību ierobežojuma, jābūt lielākam nekā zaudējumam.

32 Par cilvēktiesību iedzīvināšanas mehānismiem. – <https://www.vestnesis.lv/ta/id/28944>. – (Resurss apskatīts 30.10.2017.).

33 Latvijas Republikas Satversme (pieņemta 15.02.1922), 116. pants// Latvijas Vēstnesis. – Nr. 43 (1993, 1. jūlijs).

34 Sk.: Jānis Pāvils II. Pārkāpjot cerības sliekšni. – Rīga: Metropolijas kūrīja, 1997. – 162. lpp.

35 Latvijas Republikas Satversmes komentāri. VIII nodaļa: Cilvēka pamattiesības. – Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2011. – 778. lpp.

Cilvēktiesību aizsardzību nodrošina valsts un pašvaldību iestādes: Tiesībsarga birojs, vispārējās jurisdikcijas tiesas, bāriņtiesas, Satversmes tiesa, policijas iestādes, prokuratūra, pašvaldības, Valsts darba inspekcija. Tātad, pirmkārt, ja tiek aizskartas vai pārkāptas cilvēktiesības, var vērsties Tiesībsarga birojā.

2003. gada 30. jūnijā, saskaņā ar Valsts prezidentes V. Vīķes-Freibergas un Ministru prezidenta E. Repšes rīkojumu, tika izveidota darba grupa, kuras uzdevums bija sadarbībā ar Valsts prezidenta kanceleju un Valsts kanceleju izstrādāt likumprojektu par Ombuda (Valsts tiesībsarga) institūciju.

Tiesībsarga likums tika pieņemts 2006. gada 6. aprīlī un stājās spēkā 2007. gada 1. janvārī. Likuma mērķis ir veicināt cilvēktiesību aizsardzību un sekmēt, lai valsts vara tiktu īstenota tiesiski, lietderīgi un atbilstoši labas pārvaldības principam.³⁶

Nozīmīga loma Tiesībsarga biroja tapšanā bija toreizējai Valsts prezidentei – Vairai Vīķei-Freibergai, kura uzsāka diskusijas par Ombuda nepieciešamību Latvijā. Tiesībsarga funkcijas ir sekojošas:

- 1) veicināt privātpersonas cilvēktiesību aizsardzību;
- 2) sekmēt vienlīdzīgas attieksmes principa ievērošanu un jebkāda veida diskriminācijas novēršanu;
- 3) izvērtēt un veicināt labas pārvaldības principa ievērošanu valsts pārvaldē;
- 4) jautājumos, kas saistīti ar cilvēktiesību un labas pārvaldības principa ievērošanu, atklāt trūkumus tiesību aktos un to piemērošanā, kā arī veicināt šo trūkumu novēršanu;
- 5) sekmēt sabiedrības informētību un izpratni par cilvēktiesībām, par šo tiesību aizsardzības mehānismiem un par tiesībsarga darbu.³⁷

Par visiem minētajiem jautājumiem ikviens var vērsties Tiesībsarga birojā ar iesniegumu, lai novērstu pārkāpumu. Persona var vērsties Tiesībsarga birojā vai nu nosūtot rakstveida iesniegumu, vai piesakoties uz konsultāciju. Te jāpiebilst, ka tiesībsarga atzinumam ir rekomendējošs raksturs.

Tiesībsarga birojs nominēts Amerikas Savienoto Valstu 2017. gada ziņojuma par cilvēku tirdzniecības apkarošanu Varoņa balvai (*Latvia's 2017 Trafficking in Persons Report Hero*). Šī nominācija atspoguļo biroja ieguldīto darbu cilvēku tirdzniecības novēršanas jomā.³⁸

36 Tiesībsarga likums (pieņemts 06.04.2006.), 1. pants// Latvijas Vēstnesis.– Nr. 65 (2006, 25. aprīlis).

37 Turpat.

38 Tiesībsargs saņem ASV pateicību par ieguldīto darbu cilvēku tirdzniecības apkarošanas jomā// Jurista Vārds.– Nr. 31 (2017), 29. lpp.

Tiesībsargam ir jābūt autoritātei sabiedrībā. Tam jābūt vidutājam starp iedzīvotāju un valsts iestādi, izvedot viņu no strupceļa un sniedzot palīdzību.

Secinājumi

Viens no galvenajiem pamatuzdevumiem katrā demokrātiskā valstī ir cilvēktiesību ievērošana. Cilvēktiesības ir konkrētas tiesību normas, kas ietvertas starptautiskajos dokumentos, Latvijas Satversmē un likumos. Cilvēktiesības tiek uzskatītas par nedalāmām. Pastāv uzskats, ka cilvēktiesību ievērošana ir dzīves pamatu pamats.

Ar cilvēktiesībām saprot personas attiecības ar valsti. Latvijas konstitucionālajās tiesībās cilvēktiesības tiek vispārēji atzītas par vispārējiem tiesību principiem, kas saista ne vien tiesību piemērotāju, bet arī likumdevēju.

Lai cik plašs nebūtu cilvēktiesību uzskaitījums valstu konstitūcijās, valstīs to cenšas atstāt atvērtu, jo visas cilvēktiesības un pilsoņu tiesības nav iespējams uzskaitīt, t.i., līdz ar sabiedrības, valsts, kultūras attīstību nāk klāt arī jaunas tiesības.

ИНСТИТУТ ПРАВ ЧЕЛОВЕКА В КОНСТИТУЦИОННЫХ ПРАВАХ

***Ключевые слова:** права человека, конституция, демократия, государство, омбудсмен.*

Аннотация

В каждой демократической стране одной из главных задач является соблюдение прав человека. Права человека – это правовые нормы, закрепленные в международных документах, Конституции и законах Латвии. Права человека считаются неделимыми. Соблюдение прав человека считается основой жизни. Права человека регламентирует отношения индивида с государством.

В конституционных законах Латвии права человека общепризнаны как общие принципы права, которые связывают не только право-приемника, но и законодателя.

Каким бы ни был широко распространённый список прав человека в конституциях государств, он остается открытым, поскольку права человека и права граждан регулярно обновляются и за счет новых прав наряду с развитием общества, государства и культуры.

Mg. iur. Vineta Mistre

ALKOHOLA IETEKMES NOTEIKŠANA TRANSPORTLĪDZEKĻU VADĪTĀJIEM UN AR TO SAISTĪTĀ PROBLEMĀTIKA

Atslēgvārdi: ārstniecības iestāde, transportlīdzekļa vadīšana alkoholisko dzērienu ietekmē, medicīniskā pārbaude alkohola ietekmes noteikšanai.

Saskaņā ar Iekšlietu ministrijas Sodu reģistra datiem pēdējā laikā ik gadu tiek konstatēti vidēji 4000 gadījumi, kad transportlīdzeklis vadīts alkohola ietekmē. Lai gan iereibušo vadītāju skaitam ir tendence samazināties, 2017. gadā “pieķerti” 3680 vadītāji, kuri transportlīdzekli vadījuši, atrodoties reibuma stāvoklī.¹ Daudzus satiksmes negadījumus un nāves gadījumus, kas iestājas uz ceļiem Eiropā, izraisa autovadītāji, kuru vadīšanas spējas pasliktinājušas narkotiskās vai psihoaktīvās vielas. Tikai alkohols vien ik gadu izraisa līdz pat 10000 nāves gadījumiem uz Eiropas Savienības autoceļiem: tā ir ceturrtā daļa no visiem nāves gadījumiem.²

Atļautā braukšanas ātruma pārsniegšana un braukšana reibumā ir galvenie cēloņi ceļu satiksmes negadījumiem ar letālu iznākumu. Šos pārkāpējus visur Eiropā dēvē par “slepkavām” uz ceļa. Tādēļ Latvijai kā Eiropas Savienības dalībvalstij tiek ieteikts konsekventi uzraudzīt, kā tiek ievēroti noteikumi par ātruma ierobežošanu un alkohola vai narkotisko vielu saturu asinīs.³

Transportlīdzekļa vadīšana narkotisko un citu apreibinošu vielu ietekmē ir viens no smagākajiem un bīstamākajiem ceļu satiksmes noteikumu pārkāpumiem, un to mazināšanai Latvijā ir izveidota sodu un vadītāja uzvedību ietekmēšanas līdzekļu sistēma. Saskaņā ar Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodeksa (turpmāk LAPK) 149.¹⁵ pantu ir paredzēta pastiprināta atbildība, paredzot vairākus pamatsodus: naudas sodu, transportlīdzekļu vadīšanas tiesību atņemšanu, kā arī gadījumos, ja izelpotā gaisa vai asins pārbaudē konstatēta alkohola koncentrācija asinīs pārsniedz 1,0 promili, piemērots tiek arī administratīvais arests.

1 Iekšlietu ministrijas Sodu reģistra dati par 2017.gadu.– (Nav publicēts).

2 Reaģējot uz transportlīdzekļu vadīšanu narkotiku ietekmē Eiropā.– http://www.emecda.europa.eu/system/files/publications/539/TDAD09002LVC_177821.pdf.– (Resurss apskatīts 18.01.2018.).

3 Towards a European road safety area: policy orientations on road safety 2011-2020.– http://ec.europa.eu/transport/road_safety/pdf/com_20072010_en.pdf.– (Resurss apskatīts 18.01.2018.).

Lai sasniegtu LAPK 22. pantā noteikto administratīvā soda mērķi – personu, kura izdarījusi administratīvo pārkāpumu, audzinātu likumu ievērošanas un sadzīves noteikumu cienīšanas garā, kā arī lai tiklab tiesību pārkāpējs, kā citas personas neizdarītu jaunus pārkāpumus, nepieciešams, lai administratīvais process administratīvā pārkāpuma lietā būtu efektīvs, t.i., lai sods ne tikai tiktu piemērots, bet arī izpildīts. Savukārt, lai sodu varētu piemērot, personas darbībās vispirms ir jākonstatē administratīvā pārkāpuma sastāvs, t.i., objekts – tas, pret ko vērsts pārkāpums; objektīvā puse – kas raksturo to, kā izdarīts administratīvais pārkāpums; subjekts – persona, kura izdarījusi administratīvo pārkāpumu, subjektīvā puse – vainojama darbība.

Lai pierādītu, ka transportlīdzeklis vadīts, atrodoties alkohola ietekmē, administratīvā pārkāpuma lietas materiāliem ir jābūt noformētiem juridiski korekti un alkohola ietekmes pārbaudei jābūt veiktai atbilstoši normatīvajos aktos noteiktajai kārtībai.

Turpmāk autore pievērsies problemātikai, kas saistīta ar medicīniskās pārbaudes veikšanu alkohola ietekmes noteikšanai un tās nozīmei pārkāpēja saukšanai pie administratīvās atbildības.

Alkohola ietekmes noteikšanas kārtība kontekstā ar Ministru kabineta noteikumiem

Kārtību, kādā transportlīdzekļa vadītājam konstatē alkohola koncentrāciju asinīs un izelpotajā gaisā, kā arī narkotisko vai citu apreibinošo vielu iespāids, nosaka Ministru kabineta 2005. gada 11. janvāra noteikumi Nr. 15 “Kārtība, kādā nosakāma alkohola koncentrācija asinīs un izelpotajā gaisā un konstatējams narkotisko vai citu apreibinošo vielu iespāids” (turpmāk noteikumi Nr. 15), kas paredz, ka alkohola koncentrācija izelpotajā gaisā transportlīdzekļa vadītājam tiek noteikta, izmantojot portatīvo ierīci alkohola koncentrācijas noteikšanai (turpmāk mēraparāts), turklāt mēraparāta uzrādītā alkohola koncentrācija izelpotajā gaisā ir atbilstoša alkohola koncentrācijai asinīs. Policijas darbiniekiem nolūkā konstatēt, vai personas ir lietojušas alkoholu, narkotiskās, psihotropās vai toksiskās vielas, normatīvajos aktos noteiktajā kārtībā ir tiesības tās pārbaudīt ar ekspresdiagnotikas testu narkotisko un psihotropo vielu ietekmes konstatēšanai, portatīvām alkohola koncentrācijas noteikšanas mērierīcēm vai nogādāt šīs personas pārbaudes izdarīšanai ārstniecības iestādē, ja atzinums nepieciešams. Vienlaikus ar noteikumiem Nr.15 tiek piemēroti arī Ministru

kabineta 2008. gada 2. jūnija noteikumi Nr. 394 “Alkohola, narkotisko, psihotropo vai toksisko vielu ietekmes pārbaudes kārtība” (turpmāk noteikumi Nr. 394) (noteikumu Nr. 394 8., 9., 10. un 11. pielikums), kuri primāri attiecas uz citām personām, bet atsevišķos aspektos izmantojami arī attiecībā uz transportlīdzekļa vadītājiem. Divu Ministru kabineta noteikumu piemērošana vienas medicīniskās pārbaudes veikšanai nereti rada neviennozīmīgas situācijas un neizpratni to piemērotājiem, jo korekta pārbaucēju kārtības ievērošana ir svarīga, lai netiktu apšaubīti veikto pārbaucēju rezultāti. Savukārt pieļautās kļūdas, veicot pārbaudi, noved, piemēram, pie tā, ka persona tiek atbrīvota no administratīvās atbildības par transportlīdzekļa vadīšanu alkohola vai narkotisko vielu ietekmē.

Kā piemēru jāmin noteikumu regulējums attiecībā uz medicīnisko pārbaudi, kas tiek veikta gadījumā, ja persona ir cietusi ceļu satiksmes negadījumā. Saskaņā ar noteikumu Nr. 15 5.punktu, ja ceļu satiksmes negadījuma vietā transportlīdzekļa vadītājam ir sniegta medicīniskā palīdzība, viņu ārstniecības iestādē medicīniskās pārbaudes veikšanai nogādā, neveicot alkohola koncentrācijas pārbaudi izelpotajā gaisā. Līdz ar to veicama medicīniskā pārbaude. Tas izriet arī no noteikumu Nr. 394 nosacījumiem, lai gan noteikumu 2. punkts nosaka, ka noteikumi (izņemot 8., 9., 10. un 11. pielikumu) neattiecas uz kārtību, kādā transportlīdzekļa vadītājam konstatē alkohola koncentrāciju asinīs un izelpotajā gaisā, kā arī narkotisko vai citu apreibinošo vielu iespaidu.

Tomēr noteikumi Nr. 15 nesatur nekādus norādījumus attiecībā uz personām, kurām sniegta medicīniskā palīdzība pēc ceļu satiksmes negadījuma, savukārt noteikumu Nr. 394 37. un 38. punkts nosaka kārtību, kādā veicama medicīniskā pārbaude, ja, piemēram, persona cietusi ceļu satiksmes negadījumā. Šajā gadījumā ārsts, kurš sniedz medicīnisko palīdzību, ambulatorā vai stacionārā pacienta medicīniskajā kartē (medicīniskajā dokumentācijā) norāda, vai personai ir vai nav alkohola, narkotisko, psihotropo vai toksisko vielu lietošanas klīniskās pazīmes, kā arī norāda datus par bioloģiskās vides paraugu ņemšanu konkrētas vielas noteikšanai. Savukārt ārstniecības iestāde nodrošina bioloģiskās vides paraugu ņemšanu, uzglabāšanu un laboratorisku izmeklējumu veikšanu, lai noteiktu alkohola un klīnisko pazīmju gadījumā arī citu narkotisko, psihotropo vai toksisko vielu iespējamo klātbūtni. Skaidri zinot, ka noteikumi Nr. 394 neattiecas uz kārtību, kādā transportlīdzekļa vadītājam konstatē [...] narkotisko vai citu apreibinošo vielu iespaidu, kā gan notiek medicīniskā pārbaude, ja transportlīdzekļa vadītājs vienlaicīgi ir arī cietušais, kuram ir sniegta medicīniskā palīdzība.

Fakts, ka personai veikta medicīniskā pārbaude bez policijas darbinieka nosūtījuma, kā to paredz noteikumi Nr. 15, nereti kalpo kā arguments, lai pārsūdzētu sākotnējo tiesas spriedumu, ar kuru persona atzīta par vainīgu LAPK 149.15 pantā paredzēto pārkāpumu izdarīšanā. Vērtējot šos argumentus kontekstā ar pieejamo tiesu praksi, jānonāk pie secinājuma, ka noteikumi Nr. 15 attiecas uz transportlīdzekļu vadītājiem, kas nav cietuši ceļu satiksmes negadījumos. Savukārt, ja transportlīdzekļa vadītājs ir cietis negadījumā un tam ir sniegta medicīniskā palīdzība, primārais apstāklis ir fakts, ka palīdzības sniegšana ir noteicošā. Līdz ar to noteikumu Nr. 394 regulējums ir atzīstams par speciālo attiecībā uz noteikumu Nr. 15 regulējumu, un slimnīcai, veicot medicīnisko pārbaudi, nav nepieciešams nosūtījums no policijas darbinieka.

Ārstniecības iestādes un ārstniecības personas, kā arī to loma medicīnisko pārbaūžu veikšanā

Noteikumu Nr. 15 1. pielikumā ir norādītas ārstniecības iestādes, kurās veic medicīnisko pārbaudi alkohola koncentrācijas noteikšanai asinīs un narkotisko vai citu apreibinošo vielu iespaida konstatēšanai. Izzinot Valsts policijas reģionu pārvalžu sniegto informāciju,⁴ jāsecina, ka, lai arī minēto noteikumu pielikums paredz iespēju veikt medicīnisko pārbaudi 24 ārstniecības iestādēs, faktiski tas nav iespējams, jo, piemēram, Daugavpils slimnīcā atbilstošs sertifikāts ir ārstiem, kas pieejami tikai darba dienās līdz plkst. 17.00. Krāslavas slimnīcā šādu speciālistu nav vispār. Savukārt Vidzemes slimnīca tajās dienās, kad nav pieejami ārsti ar atbilstošiem sertifikātiem, informē Valsts policiju, ka šajās dienās alkohola ietekmes pārbaudi veikt nevar. Sabiedrība ar ierobežotu atbildību "Bauskas slimnīca" jau divus gadus nesniedz šādus pakalpojumus, attiecīgs speciālists, kurš varētu veikt tādu pārbaudi pieejams tikai 2 reizes mēnesī.⁵ No iepriekšminētā jāsecina, ka Valsts policijas darbinieku iespējas nodrošināt savlaicīgu (termiņš pārbaudes veikšanai ir 2 stundas) medicīnisko pārbaudi ir ierobežotas, un bieži vien prasa ievērojamus laika un degvielas resursus, piemēram, nogādājot potenciālo pārkāpēju no Bauskas uz Rīgu medicīniskās pārbaudes veikšanai.

Medicīniskopārbaudi apreibinošo vielu ietekmes noteikšanai nevar veikt jebkura ārstniecības persona, jo noteikumu Nr. 15 15. punktā ir noteiktas

4 Valsts policijas iekšējās sarakstes 2017. gada materiāli. – (Nav publicēti).

5 Valsts policijas 2017. gada sarakste ar slimnīcām un Veselības ministriju. – (Nav publicēti).

īpašas prasības, proti, medicīnisko pārbaudi veic sertificēts narkologs vai citas specialitātes ārsts, kurš:

- apguvis attiecīgo medicīniskās pārbaudes metodi alkohola koncentrācijas noteikšanai asinīs un narkotisko vai apreibinošo vielu iespaida konstatēšanai kādā no šo noteikumu 1. pielikumā minētajām ārstniecības iestādēm, kur iespējams veikt izmeklējumus, izmantojot enzimatīvo imūnmetodi, gāzu hromatogrāfijas metodi un ķīmiski toksikoloģiskās izmeklēšanas metodi, un kurā ķīmiski toksikoloģisko ekspertīzi veic sertificēti tiesu eksperti;
- normatīvajos aktos par ārstniecības personu sertifikācijas kārtību noteiktajā kārtībā ir ieguvis attiecīgu ārstniecisko un diagnostisko metožu sertifikātu.

Kā rāda pēdējo gadu tiesu prakse, Valsts policija ir saskārusies ar gadījumiem, ka tiesas atceļ piemērotos sodus, balstoties uz jaunatklātiem apstākļiem, un šie apstākļi ir pārkāpēju iesniegtie Veselības inspekcijas atzinumi par to, ka ārsti, kuri veic medicīnisko pārbaudi alkohola ietekmes noteikšanai, to veikuši, pieļaujot būtiskus pārkāpumus vai arī to veic ārsti, kuram nav atbilstoša sertifikāta, vai ārsts (rezidents), kurš strādā cita ārsta uzraudzībā uz līguma pamata, bet medicīniskās pārbaudes protokolā nav uzraugošā ārsta paraksta, kuram, kā norāda Veselības inspekcija, obligāti būtu jābūt.

Lai atspoguļotu reālo situāciju, turpmāk tiks apskatīti gadījumi no tiesu prakses. Tā, piemēram, Daugavpils rajona tiesas sēdē tika izskatīta lieta par personas O. K. saukšanu pie administratīvās atbildības par transportlīdzekļa vadīšanu alkoholisko dzērienu ietekmē. Sēdē konstatēts, ka O. K. medicīnisko pārbaudi veica sertificēts ārsts, bet atzinumu parakstīja sertificēts narkologs, kurš pats alkohola ietekmes pārbaudi neveica. Līdz ar to medicīniskās pārbaudes protokols nevarēja tikt vērtēts kā pierādījums O. K. vainai administratīvā pārkāpuma izdarīšanā. Kā norādīja tiesa, tieši alkohola ietekmes pārbaudes protokols ir būtisks pierādījums, lai konstatētu, ir vai nav izdarīts LAPK 149.¹⁵ panta 4. daļā paredzētais pārkāpums. Pie kam, konstatējot šos apstākļus, tiesa uzskatīja, ka nav pamata vērtēt pārējos tiesas sēdē minētos argumentus, jo tiem vairs nav nozīmes.⁶

Līdzīga situācija vērojama citā gadījumā, kad Daugavpils tiesa izskatīja lietu par personas J. V. saukšanu pie administratīvās atbildības par transportlīdzekļa vadīšanu alkoholisko dzērienu ietekmē (alkohola koncentrācija asinīs pārsniedza 1,5 promiles). Tiesa, izskatot lietu, apšaubīja

6 J. V. administratīvā pārkāpuma lieta. 05.01.2018. Daugavpils tiesas spriedums lietā Nr. 112056117.– (Nav publicēts).

medicīniskās pārbaudes protokolu, jo pārbaudi veica slimnīcas ārsts, kurš ir sertificēts internists, bet viņš nav sertificēts narkologs vai ārsts, kurš būtu apguvis medicīniskās pārbaudes metodi alkohola koncentrācijas noteikšanai un noteiktajā kārtībā būtu ieguvis attiecīgu ārstniecisko un diagnostisko metožu sertifikātu, kā tas paredzēts Ministru kabineta noteikumos Nr. 15. Ārsta iesniegtais sertifikāts apliecināja vien, ka viņš ir piedalījies metodiskās apmācības seminārā “Alkohola, narkotisko, psihotropo vai toksisko vielu ietekmes pārbaudes kārtība”, bet tas nedod tiesības veikt medicīnisko pārbaudi. Jāatzīmē, ka saskaņā noteikumu Nr. 15 13. punktu medicīniskā pārbaude ietver:

- 13.1. alkohola, narkotisko vai citu apreibinošo vielu vai medikamentu lietošanas faktu pārbaudi pēc pārbaudāmā transportlīdzekļa vadītāja vārdiem;
- 13.2. ārējā izskata (tai skaitā miesas bojājumu esības vai neesības), psihiskā un emocionālā stāvokļa, uzvedības, runas, veģetatīvi somatiskā stāvokļa un kustību koordinācijas pārbaudi;
- 13.3. alkohola koncentrācijas noteikšanu izelpotajā gaisā, kā arī alkohola, narkotisko vai citu apreibinošo vielu vai medikamentu lietošanas faktu laboratorisku noteikšanu un medicīniskās pārbaudes rezultātu fiksēšanu pārbaudes protokolā atbilstoši normatīvajiem aktiem par alkohola, narkotisko, psihotropo vai toksisko vielu ietekmes pārbaudes kārtību.

No minētajām prasībām izriet, ka medicīniskā pārbaude ir pietiekami komplicēts pasākums, kuras veikšanai nepieciešamas īpašas prasmes un zināšanas. Tiesas ieskatā medicīniskās pārbaudes protokols ir būtisks pierādījums, lai sauktu personu pie atbildības, tāpēc šajā gadījumā tiesa lēma, ka pārbaude, ko veikusi persona, kurai nebija tiesību to darīt, nav pieļaujama kā pierādījums un lietvedību lietā izbeidza, uzskatot, ka nav iespējams konstatēt, kāda tieši bija alkohola koncentrācija asinīs transportlīdzekļa vadīšanas brīdī. Jāpiebilst, ka ir konstatēti arī citi gadījumi, kad lietvedība administratīvā pārkāpuma lietā tiek izbeigta procesuālu pārkāpumu dēļ.

Noteikumu Nr. 15 19. punkta interpretācija

Saskaņā ar noteikumu Nr. 15 19. punktu, ja pārbaudāmais transportlīdzekļa vadītājs atsakās no medicīniskās pārbaudes, atsakās nodot bioloģiskās vides (asiņu, urīna vai siekalu) paraugus laboratoriskiem izmeklējumiem vai mēģina veikt darbības, kas var mainīt medicīniskās pārbaudes

galīgo rezultātu, ārsts šo faktu ieraksta medicīniskās pārbaudes protokolā [...]. No minētās normas nav īsti skaidrs, ko nozīmē atteikšanās no medicīniskās pārbaudes un to pierāda arī atšķirīgā tiesu prakse šajā jautājumā. Viedokļi ir dažādi, tādējādi ir tiesneši, kas uzskata, ka atteikšanās iestājas tikai tad, ja persona atsakās nodot visus 19. pantā nosauktos bioloģiskās vides (asiņu, urīna vai siekalu) paraugus un ir tiesneši, kuri uzskata, ka atteikšanās iestāties tikai tad, ja persona atteiksies no asiņu parauga nodošanas. Autore ieskatā par juridiski korektāku būtu uzskatāms pēdējais, jo pamatojoties uz noteikumu Nr. 15 12. punktu, medicīniskā pārbaude ir alkohola koncentrācijas noteikšana transportlīdzekļa vadītāja asinīs vai izelpotajā gaisā, narkotisko vai citu apreibinošo vielu iespaids konstatēšana transportlīdzekļa vadītājam kādā no šo noteikumu 1. pielikumā minētajām ārstniecības iestādēm. No šīs normas izriet, ka primārais rādītājs, lai konstatētu alkohola ietekmi, ir tieši alkohola koncentrācija asinīs vai izelpojamajā gaisā, kas ir pielīdzināta alkohola koncentrācijai asinīs, un savukārt tādām bioloģiskajām vidēm kā siekalas vai urīns, ir tikai pakārtota nozīme, ko var izmantot vien kā precizējošus rādītājus.

Paralēli iepriekš norādītajam jāatzīmē, ka problēma ir ne tikai tiesību normas interpretācija, bet arī pārbaudes veikšanas procesuālā kārtībā. Kā piemērs minams gadījums, kad Cēsu rajona tiesā tika skatīta personas J. P. lieta par to, ka, vadot automašīnu tā tika apturēta un tai veikta pārbaude ar alkometru, kas uzrādīja 1,67 promiles izelpojamā gaisā, pēc kā persona atteicās no turpmākas pārbaudes, kā rezultātā tika aizvesta uz SIA "Vidzemes slimnīca" medicīniskai pārbaudei, kur no medicīniskās pārbaudes alkohola koncentrācijas noteikšanai atteicās, t.i., atteicās no pārbaudes izelpojamā gaisā, kā arī no pārbaudes visās bioloģiskajās vidēs (asinis, urīns, siekalas). Kā tika noskaidrots, ārste, kura veica medicīnisko pārbaudi, pieprasīja nodot visus bioloģiskās vides paraugus. Taču MK noteikumu Nr. 15 paredz, ka nododami ir asiņu, urīna vai siekalu paraugi. Tiesas ieskatā no normas jēgas un satura izriet, ka pārbaudei pietiek ar vienu no paraugiem. Tādējādi, ja persona nodod kaut vienu no paraugiem, nav pamata atzīt, ka persona atteikusies no medicīniskās pārbaudes. No tiesas materiāliem secināms, ka pārkāpējs sākotnēji piekritis urīna paraugu nodošanai, taču atteicies no tā, ņemot vērā, ka medicīnas darbiniece norādījusi materiālu (urīnu) nodot policijas darbinieka klātbūtnē. Noteikumu Nr. 15 18. punkts paredz, ka materiālu paraugus laboratoriskiem izmeklējumiem ņem ārstniecības persona darbinieka klātbūtnē, bet urīna paraugus – laboranta uzraudzībā. Medicīnas darbiniece paskaidroja, ka laboranta medicīnas iestādē nav, tāpēc praktiski

urīna paraugi parasti tiek ņemti policijas darbinieka klātbūtnē, lai pārbaudāmā persona neveiktu manipulācijas. Rezultātā pie šiem apstākļiem tiesa konstatēja, ka medicīnas iestāde kokrētājā gadījumā nebija spējīga nodrošināt normatīvajos aktos noteikto prasību izpildi, līdz ar to personai, kurai tiek pieprasīts veikt darbības, kas nav likumīgas, bija tiesības atteikties no tām un šāda darbība nav vērtējama kā atteikšanās no medicīniskās pārbaudes. Pie šiem apstākļiem lietvedība administratīvā pārkāpuma lietā tika izbeigta.⁷

Tādējādi arī ārstniecības iestāžu personāla rīcības atbilstoši normatīvajos aktos noteiktajam ir izšķiroša nozīme lietas iznākumā.

Secinājumi un priekšlikumi

Ņemot vērā, ka transportlīdzekļa vadīšana alkohola reibumā ir bīstams pārkāpums, ir svarīgi, lai persona, kura pārkāpumu izdarījusi, saņemtu taisnīgu sodu. Medicīniskajai pārbaudei ir jābūt veiktai atbilstoši normatīvo aktu prasībām. Ārstniecības iestādēs ir jābūt pieejamiem attiecīgiem speciālistiem diennakts režīmā, lai nodrošinātu iespēju veikt medicīnisko pārbaudi alkohola ietekmes noteikšanai.

Lai nodrošinātu kvalitatīvus pierādījumus administratīvā pārkāpuma lietās par transportlīdzekļa vadīšanu, atrodoties alkohola ietekmē un veidotu vienotu tiesu praksi nepieciešams:

- 1) Apvienot noteikumus Nr. 15 un noteikumus Nr. 394, izstrādājot vienotu kārtību, kādā nosakāma alkohola koncentrācija asinīs un izelpotajā gaisā un konstatējama narkotisko vai citu apreibinošo vielu ietekme. Vienots regulējums viesīs skaidrību tiesību normu piemērotāju vidū.
- 2) Veselības ministrijai nodrošināt atbilstoši kvalificētu speciālistu, kuri varētu veikt normatīvo aktu prasībām atbilstošu pārbaudi alkohola ietekmes konstatēšanai, pieejamību ārstniecības iestādēs.
- 3) Valsts policijai jāizvērtē iespēja noformēt atteikšanos no pārbaudes alkohola ietekmes noteikšanai pārkāpuma izdarīšanas vietā, it īpaši ņemot vērā pareizējo situāciju, ka ir ierobežota iespēja veikt medicīnisko pārbaudi medicīnas iestādēs.
- 4) Jāuzlabo ārstniecības personu attieksme pret normatīvajos aktos noteikto prasību ievērošanu.
- 5) Jāprecizē normas, kas reglamentē medicīniskās pārbaudes veikšanu personām, kuras cietušas ceļu satiksmes negadījumā.

7 J. P. administratīvā pārkāpuma lieta. 11.01.2016. Cēsu rajona tiesas spriedums lietā Nr.111016515.– (Nav publicēts).

DETERMINATION OF ALCOHOL EFFECTS ON VEHICLE DRIVERS AND RELATED PROBLEMS

Keywords: *medical institution, driving under the influence of alcohol, medical examination.*

Summary

The data from the Ministry of Interior Penalty Register indicate that in recent years an average of 4000 cases of driving under the influence of alcohol are detected annually. Driving a vehicle under the influence of alcohol is one of the most serious and most dangerous road traffic offenses, a system of penalties and driver influence on the management of these violations has been established in Latvia.

In order to establish that the vehicle is driven under the influence of alcohol, the file of the administrative violation file has to be presented legally correctly and the alcohol test has to be carried out in accordance with the procedure specified in the normative acts.

The article deals with the problems arising from the jurisprudence of these issues, as well as gives suggestions for improving the situation.

Mg. iur. Līga Mizovska

LIKUMĪGA PIEKRIŠANA

Atslēgvārdi: darījums, maldība, viltus, spaidi, piekrišana, brīvi sniegta, konkrēta, apzināta un viennozīmīga.

Latvijā ikvienas personas cilvēktiesības aizsargā Latvijas Republikas Satversmes 8. nodaļa "Cilvēka pamattiesības". Minētās nodaļas 89. pants noteic, ka valsts atzīst un aizsargā cilvēka pamattiesības saskaņā ar šo Satversmi, likumiem un Latvijai saistošiem starptautiskajiem līgumiem. Savukārt, saskaņā ar Satversmes 94. pantu, ikvienam ir tiesības uz brīvību un personas neaizskaramību. Nevienam nedrīkst atņemt vai ierobežot brīvību citādi kā tikai saskaņā ar likumu. Minētajā tiesību normā visai lakoniski formulēts tiesību uz brīvību un personas neaizskaramību saturs, tādēļ tā interpretējama atbilstoši Latvijai saistošajām starptautisko tiesību normām.

Literatūras avotos par datu subjekta piekrišanu ir izskanējuši viedokļi, kas apšaubā datu subjekta spēju vienmēr pilnībā saprast datu apstrādes mērķi, būtību, gan pārzinim spēju sniegt datu subjektam saprotamu informāciju. No datu subjekta puses šī problēma parasti tiek saistīta ar izglītības trūkumu un zemu spriestspējas līmeni, kas neļauj datu subjektam izprast pilnībā sniegto informāciju par tiesību normām.

Satversmes 92. pants paredz, ka nepamatota tiesību aizskārums gadījumā ikvienam ir tiesības uz atbilstīgu atlīdzinājumu. Morālā kaitējuma atlīdzību regulē Civillikuma 1635. pants, kas paredz, ka katra pati par sevi neatļauta darbība, kuras rezultātā nodarīts kaitējums (arī morālais kaitējums) dod tiesību cietušajam prasīt apmierinājumu no aizskārēja, cik tālu viņu par šo darbību var vainot. Ar morālo kaitējumu jāsaprot fiziskas vai garīgas ciešanas, kas izraisītas ar neatļautas darbības rezultātā nodarītu cietušā nemantisko tiesību vai nemantisko labumu aizskārumu. Atlīdzības apmēru par morālo kaitējumu nosaka tiesa pēc sava ieskata, ņemot vērā morālā kaitējuma smagumu un sekas.

Saskaņā ar Civillikuma 1403. pantu tiesisks darījums ir atļautā kārtā izdarīta darbība tiesisku attiecību nodibināšanai, pārgrozīšanai vai izbeigšanai.¹ Darījums ir gribas akts, kas nošķir darījumu no juridiskiem notikumiem, kuriem nav gribas raksturs. Darījuma slēgšanas obligāts priekšno-

1 Civillikums. Ceturtā daļa. Saistību tiesības (pieņemts 28.01.1937.)// Valdības Vēstnesis.— Nr. 41 (1937, 20. februāris).

teikums ir tā slēdzēju griba noslēgt darījumu, ar nodomu sasniegt konkrētu rezultātu, un gribai jābūt brīvai.

Piekrišana nevar būt spēkā, jo saskaņā ar Civillikuma 1409. pantu tiesiski darījumi, ko taisījušas rīcībspējīgas personas nesamaņas stāvoklī vai nespējot saprast savas darbības nozīmi vai nespējot savu darbību vadīt, nav spēkā.² Saistību tiesībās pastāvošais darījumu principu pamatprincips, proti, darījumu brīvības princips nosaka, ka darījumu nevar noslēgt un izpildīt, ja nav darījuma subjektu brīvība. Tātad minētais pamatprincips nosaka gribas izteikuma brīvību.

Civillikuma 1440. pants reglamentē, ka, lai tiesisks darījums būtu spēkā, nepietiek ar to vien, ka tā dalībnieki izteic savu gribu, bet ir vēl vajadzīgs, lai šī griba būtu radusies brīvi – bez maldības, viltus vai spaidiem.³ Darījuma brīvību raksturo šādi elementi:

- brīvība izvēlēties slēgt vai neslēgt kādu līgumu;
- līgumpartnera izvēlē iespēja;
- līguma satura izvēlē brīvība;
- līguma formas izvēle brīvība.⁴

Vācijas doktrīnā izšķir divas gribas trūkumu grupas:

- 1) Gribas trūkumi, kas attiecas uz gribas izteikumu, – tie ir trūkumi pašā gribas izteikumā. Šāda nesaskaņa starp darījuma slēdzēja patieso gribu un darījumā izpaudušos gribu var būt apzināta, kad ar darījumu nav domāts saistīt darījuma saturam atbilstošas tiesiskas sekas, piemēram, ja darījums ir simulatīvs, nenopietns.
- 2) Trūkumi darījuma gribas procesā – gadījumā, ja cilvēks iesaistās darījumā cita cilvēka maldināts vai pats maldīdamies par darījuma priekšmeta, vai darījuma otra līdzēja svarīgām īpašībām. Trūkumu gribas norisē atšķir no svarīgas maldības un atšķirība ir nozīmīga, kad nepieciešams nodalīt maldību svarīgās īpašībās no maldības gribas izteikuma saturā.⁵

Darījums, kas ir gribas izteikums, nevar rasties bez jebkāda motīva, par kuru uzskata priekšstatu par to labumu, kuru darījuma līdzējs sagaida no darījuma, to slēdzot. Šāds priekšstats ir saistīts ar priekšstatu par noslēdzamā darījuma saturu.⁶

2 Civillikums. Ceturtā daļa. Saistību tiesības (pieņemts 28.01.1937.)// Valdības Vēstnesis.— Nr. 41 (1937, 20. februāris).

3 Turpat.

4 Torgāns K. Saistību tiesības: Mācību grāmata.— Rīga: Tiesu nama aģentūra, 2014.— 41. lpp.

5 Vinzarājs N. Civiltiesību problēmas.— Rīga: E. Kalniņa un V. Tihonova izdevums, 2000.— 96. lpp.

6 Turpat — 98. lpp.

Svarīga maldība tiek aprobežota ar maldību darījuma līdzēju personā, darījuma priekšmetā un darījuma juridiskajā klasifikācijā.⁷ Arī viltus var radīt nepareizu motīvu, kas ierosina darījuma gribu, un nepareizu motīvu, kas veido darījuma gribas izteikumu. Darījuma spēku ietekmē arī līdzēju gribas izteikums, kuram cita starpā jābūt brīvam no spaidiem, citādāk tas ir piespiestu darījums. Spaidus vieno ar viltu svešas ietekmes doma, tomēr viltus gadījumā līdzējs tiek ietekmēts ar nepareizu informāciju, bet spaidu gadījumā – ar draudiem nodarīt ļaunumu. Spaidi cilvēkā rada baiļu motīvu, kas ierosina darījuma gribu.⁸

Piekrišanas pieprasījumam jābūt skaidram un kodolīgam, izmantojot viegli saprotamu valodu, un tam jābūt skaidri atšķiramam no citas informācijas, piemēram, noteikumiem un nosacījumiem. Pieprasījumā jānorāda, kā jūsu personas dati tiks izmantoti, un jānorāda tā uzņēmuma kontaktinformācija, kurš veic datu apstrādi. Piekrišanai jābūt brīvi sniegtai, konkrētai, apzinātai un viennozīmīgai. Apzināta piekrišana nozīmē, ka jums jāsaņem vismaz šāda informācija par jūsu personas datu apstrādi:

- datu apstrādes veicēja identitāte;
- datu apstrādes nolūki;
- apstrādājamo datu veids;
- iespēja atsaukt piekrišanu (piemēram, nosūtot e-pasta ziņojumu, lai atsauktu piekrišanu);
- attiecīgā gadījumā – informācija par to, vai dati tiks izmantoti vienīgi automatizētā lēmumu pieņemšanā, tostarp profilēšanā;
- informācija par to, vai piekrišana ir saistīta ar jūsu datu starptautisku nosūtīšanu – iespējamie riski, veicot datu pārsūtīšanu uz valstīm ārpus ES, ja uz minētajām valstīm neattiecas Komisijas lēmums par aizsardzības līmeņa pietiekamību un nepastāv atbilstošas garantijas.⁹

Ja piekrišana, ko persona ir devusi pirms Vispārīgās datu aizsardzības regulas (turpmāk VDAR) piemērošanas sākuma, atbilst šīs regulas noteikumiem, tad attiecīgajai personai piekrišana atkārtoti nav jāprasa, bet viennozīmīgi pārzinim ir jāpārliciecinās, vai piekrišana, ko persona devusi pirms VDAR piemērošanas sākuma, atbilst regulas nosacījumiem.

Fizisko personu datu aizsardzības likuma 2. panta 2. punkts nosaka, ka datu subjekta piekrišana ir datu subjekta brīvi, nepārprotami izteikts gribas

7 Vīnārājs N. Civiltiesību problēmas. – Rīga: E. Kalniņa un V. Tihonova izdevums, 2000. – 99. lpp.

8 Turpat – 102. lpp.

9 Kādā veidā jāprasa piekrišana. – https://ec.europa.eu/info/law/law-topic/data-protection/reform/rights-citizens/how-my-personal-data-protected/how-should-my-consent-be-requested_lv. – (Resurss apskatīts 15.03.2018.).

apliecinājums, ar kuru datu subjekts atļauj apstrādāt savus personas datus atbilstoši pārziņa sniegtajai informācijai.¹⁰

Vārds “piekrišana” VDAR ir pieminēts vairākkārtīgi, piemēram, 4. panta 11. punktā rakstīts, ka datu subjekta piekrišana ir jebkura brīvi sniegta, konkrēta, apzināta un viennozīmīga norāde uz datu subjekta vēlēm, ar kuru viņš paziņojuma vai skaidri apstiprinošas darbības veidā sniedz piekrišanu savu personas datu apstrādei. Savukārt 7. panta 1. punktā ir minēts, ka, ja apstrāde pamatojas uz piekrišanu, pārzinim ir jāspēj uzskatāmi pierādīt, ka datu subjekts ir piekritis savu personas datu apstrādei. Uzskatāmi nozīmē – labi uztverami un saskatāmi. Regulas 7. panta 2. punkts reglamentē, ka, ja datu subjekts piekrišanu dod saistībā ar rakstisku deklarāciju, kas attiecas arī uz citiem jautājumiem, lūgumu dot piekrišanu norāda tā, lai to varētu skaidri atšķirt no citiem jautājumiem, saprotamā un viegli pieejamā veidā, izmantojot skaidru un vienkāršu valodu, jo jebkura šādas deklarācijas daļa, kura ir šīs regulas pārkāpums, nav saistoša.

Par datu subjekta piekrišanu ir uzskatāms ne tikai rakstisks paziņojums, bet arī jebkura cita datu subjekta aktīva darbība, kas konkrētajos apstākļos skaidri norāda, ka fiziskā persona ir piekritusi savu datu apstrādei. Svarīgi, lai piekrišana būtu skaidri izteikta, tāpēc klusēšana vai bezdarbība nav uzskatāma par piekrišanas izteikšanu.

Piekrišanai ir jābūt brīvi izteiktai, ja datu subjektam nebūs brīvas izvēles, piekrišanu nevarēs uzskatīt par spēkā esošu. Piekrišanas došanas atteikuma gadījumā datu subjekts nedrīkst būt pakļauts negatīvām sekām. Piekrišana nevar būt tāda, ko var tulkot dažādos veidos, radot pārpratumus par to, kādam mērķim konkrētā piekrišana ir tikusi dota. 29. panta darba grupa sniedz viedokli, ka datu subjektam brīva izvēle ir tikai tādos gadījumos, ja tam nepastāv risks tikt iespaidotam. Būtiski minēt, ka VDAR tiek norādīts – piekrišana netiek uzskatīta par brīvu, ja datu subjektam tiek dota iespēja piekrist tikai visām datu apstrādes darbībām vienlaikus vai nepiekrist nevienai darbībai.

Piekrišanai jābūt informētai, tas nozīmē, ka datu subjektam ir visa nepieciešamā informācija lēmuma pieņemšanai. Datu subjektam ir jāsniedz pilnīga un skaidra informācija, lai viņš varētu pieņemt lēmumu par piekrišanas došanu vai nedošanu.

Saskaņā ar VDAR 7. panta 3. punktu datu subjektam ir tiesības atsaukt savu piekrišanu jebkurā laikā. Piekrišanas atsaukums neietekmē apstrādes likumību, kas pamatojas uz piekrišanu pirms atsaukuma. Datu subjektam

10 Fizisko personu datu aizsardzības likums (pieņemts 23.03.2000.)// Latvijas Vēstnesis.– Nr. 123/124 (2000, 6. aprīlis).

jābūt par to informētam, pirms viņš dod savu piekrišanu. Atsaukt piekrišanu ir tikpat viegli kā dot, bet piekrišanu var atsaukt tikai turpmākajai personas datu apstrādei, nevis tai, kas ir tikusi jau veikta uz piekrišanas pamata.

Informēta piekrišana ārstniecības un pacientu likumos (*informed consent*) tiek definēta kā pacienta piekrišana ārstniecībai, kuru viņš dod mutvārdos, rakstveidā vai ar tādām darbībām, kas nepārprotami apliecina piekrišanu, turklāt dod to brīvi, pamatojoties uz ārstniecības personas savlaicīgi sniegto informāciju par ārstniecības mērķi, risku, sekām un izmantotajām metodēm.¹¹

Pacientu tiesību likums nenosaka obligātu informētās piekrišanas rakstveida formu. Medicīnas tiesību juristi skaidro šo nosacījumu ar viedokli, ka tādējādi informētās piekrišanas rakstveida forma būtu nepieciešama ikvienā situācijā, kur pacientam tiktu veikta jebkura ārstnieciska manipulācija. Šādam viedoklim var piekrist, jo piekrišana ārstniecībai tiek dota gan mutvārdiem, gan ar darbību.

Nereti informētās piekrišanas nosacījumi nav pietiekoši konkrētizēti – bieži informācija par paredzamajiem riskiem ārstniecības laikā nav pietiekama. Informētā piekrišana sastādīta sarežģītā juridiskā terminoloģijā, kas pacientam ir grūti uztverama, kā arī tā satur pārāk daudz organizatoriska rakstura informācijas, un pacients nespēj uztvert būtiskas detaļas konkrētajā dokumentā.

Ja piekrišana ir pretrunā ar likumu tad tā nevar būt spēkā, kā rezultātā tai ir tikai informatīvs raksturs. Piekrišana kā datu apstrādes tiesiskais pamats nevar tikt izmantota, lai veiktu datu apstrādi, kas ir aizliegta ar likumu.

Secinājumi

Pakalpojumu sniedzējs nedrīkst piedāvāt tādus līguma noteikumus, kas ir pretrunā ar līgumslēdzēju pušu tiesiskās vienlīdzības principu, Patērētāju tiesību aizsardzības likumu un citiem tiesību aktiem. Piedevām, līguma noteikums, kas paredz, ka patērētājs atsakās no savām likumiskajām tiesībām, uzskatāms par netaisnīgu un nav spēkā.¹²

Piekrišanas teksts parasti satur iepriekš sagatavotu apliecinājumu. Līguma noteikums vienmēr ir uzskatāms par savstarpēji neapspriestu, ja tas ir sastādīts iepriekš un līdz ar to patērētājam nav bijis iespējams ietekmēt attiecīgā notikuma saturu.

11 Strengthened cooperation against vaccine preventable diseases.– http://ec.europa.eu/info/law/better-regulation/initiatives/ares-2017-5925775/feedback/F8501_sl.– (Resurss apskatīts 15.03.2018.).

12 Patērētāju tiesību aizsardzības likums (pieņemts 18.03.1999.)// Latvijas Vēstnesis.– 104/105 (1999, 1. aprīlis).

Netaisnīgi līguma noteikumi samazina pakalpojumu sniedzēja atbildību vai atbrīvo to no atbildības vai arī nepamatoti ierobežo vai izslēdz iespēju patērētājam izmantot savas likumīgās prasījuma tiesības gadījumā, kad pakalpojuma sniedzējs nav izpildījis līgumsaistības vai tās ir izpildījis daļēji, ieskaitot arī pakalpojuma sniedzēja prasījuma dzēšanu ar patērētāja pretprasījumu.¹³

Piekrišanai ir jābūt viennozīmīgai, tā nedrīkst radīt pārpratumus. Likumīga piekrišana var būt tikai tāda, kur datu subjektam ir bijusi brīva izvēles iespēja sniegt piekrišanu un piekrišanas formai ir jābūt izteiktai skaidrā un saprotamā valodā.

13 Patērētāju tiesību aizsardzības likums (pieņemts 18.03.1999.)// Latvijas Vēstnesis.— 104/105 (1999, 1. aprīlis).

LAWFUL CONSENT

Keywords: *business, vitiated consent, fraud, enforcement, free, informed, specific and unambiguous consent.*

Summary

The service provider may not offer such terms of the contract that are contrary to the contracting parties' legal principle of equality, the Consumer Rights Protection Act and other legal acts. In addition, the contractual provision, which provides that the consumer must waive his statutory rights, is considered to be inappropriate and ineffective.

The consent text usually contains a pre-prepared statement. A contract clause is always considered to not be mutually exclusive if it has been drawn up in advance and, consequently, it has not been possible for the consumer to influence the content of the event in question.

Unfair contract terms reduce the liability of the service provider, discharge it from liability or unjustifiably limit or exclude the possibility for the consumer to exercise his right to claim that the service provider has failed to fulfill contractual obligations or has performed them partially, including the removal of a claim from a service provider by a consumer counterclaim.

Consent must be unambiguous, it must not create confusion. Legitimate consent can only be made where the data subject has had a free choice of consent and the consent form must be expressed in clear and simple language.

Mg. sc. Iveta Puķīte

KLIENTU APMIERINĀTĪBAS NOTEIKŠANA DZĪVOJAMO MĀJU PĀRVALDĪBAS NOZARĒ

Atslēgvārdi: klientu apmierinātība, novērtēšanas metodes, nekustamā īpašuma pārvaldīšanas uzņēmums, dzīvojamās mājas.

Rakstā tiks apskatīta klientu apmierinātības noteikšanas nepieciešamība, pielietojuma iespējas nekustamā īpašuma pārvaldīšanas uzņēmumos. Nepieciešams zināt, kādi ir noteicošie elementi klientu apmierinātības noteikšanā nekustamā īpašuma pārvaldīšanas uzņēmumos. Uzņēmumu sekmīgai darbībai būtiska ir klientu apmierinātības aptaujas anketas ieviešana, kas dod iespēju iegūt informāciju par klientu vajadzībām un kontrolēt sniegto pakalpojumu kvalitāti, lai augstā līmenī uzturētu vienu no pamatvērtībām – klientu apkalpošanas kvalitāti.

Rakstā tiks analizēti pētījuma rezultāti, kas iegūti aptaujājot nekustamā īpašuma pārvaldīšanas uzņēmuma klientus, kā arī sniegti priekšlikumi uzņēmuma turpmākai darbībai, lai uzlabotu klientu apmierinātību.

Ievads

Jebkurš uzņēmums ir apzināti izveidots un koordinēta organizācija kā sociālā vienība, kuras sastāvā darbojas vairāki cilvēki, salīdzinoši nepārtraukti, lai sasniegtu kopīgu mērķi un īstenotu uzņēmuma darbības virzienu. To raksturo formālās lomas, kas definē un veido savu uzņēmuma darbinieku uzvedību.

Viens no galvenajiem katra uzņēmuma attīstības virzieniem ir sekmēt sadarbību ar savu klientu. Šāds attīstības virziens norāda klienta un profesionāla personāla nozīmi katra uzņēmuma darbā un attīstībā, tai skaitā, nodrošinot vienotus, augsti kvalitatīvus klientu apkalpošanas standartus, formas un veidus.

Klientu apmierinātība mūsdienās aizvien biežāk tiek uzskatīta par izšķirošo faktoru uzņēmumu saimniecisko panākumu nodrošināšanā. Jau 20. gs. pēdējās desmitgadēs pasaules attīstītāko valstu zinātnieku empīriskie pētījumi un diskusijas noveda pie secinājuma, ka augstāks klientu apmierinātības līmenis veicina to piesaisti, stiprina lojalitāti pret konkrētiem uzņēmumiem, produktiem vai zīmoliem, nodrošina augstākus ieņēmumus, zemākas produktu virzīšanas izmaksas un zemāku cenu elastību.

Raksta mērķis ir atklāt būtiskus elementus, kas nepieciešami klientu apmierinātības noteikšanā nekustamā īpašuma pārvaldīšanas uzņēmumos un noteikt galvenos novērtēšanas rezultāta izmantošanas mērķus.

Mērķa sasniegšanai ir izvirzīti uzdevumi: izpētīt teoriju par klientu apmierinātības novērtēšanas iespējām, veikt uzņēmuma klientu aptauju, lai noskaidrotu sniegto pakalpojumu kvalitāti klientu vērtējumā, novērtēt klientu apmierinātību, identificējot problemātiskos jautājumus un sniegt priekšlikumus pakalpojuma kvalitātes novērtēšanai.

Raksta gaitā izmantotas kvantitatīvās pētījuma metodes – anketēšana un tiešās intervijas. Aptaujas laikā tika apzināts vienas Latvijas Republikas pilsētas pašvaldības īpašumā esošo īrnieku viedoklis dažādos ar klientu apkalpošanu saistītos jautājumos. Klienti (īrnieki) tika aptaujāti attālināti (izmantojot anketas). Tiešās intervijas laikā tika veiktas divas intervijas ar uzņēmuma vadības un izpildinstitūcijas darbiniekiem, lai noteiktu klientu viedokļa ietekmi uz uzņēmuma reputāciju.

Klientu apmierinātības novērtēšana, ietekme uz reputāciju un tālāku darbību

Jēdzienam “klients” raksturīgi dažādi skatījumi. Klients, kas definēts gan kā patērētājs, pircējs, gan pakalpojumu saņēmējs, var būt gan fiziska, gan juridiska persona. Klienti nosaka kvalitāti, bet pakalpojumu sniedzēju uzņēmumu darbinieki to rada. Līdz ar to uzņēmuma vadītājam, kurš vēlas nodrošināt kvalitatīvu pakalpojumu, par savas darbības centrālo elementu jāizvirza klients.

Klientu viedokļa un attieksmes apzināšana ir nepārtraukts process – mainīgajā mūsdienu pasaulē sabiedrības prasības aug ik dienu un vakardienas sasniegumi šodien jau tiek uzskatīti par normu. Arī nekustamā īpašuma pārvaldīšanas uzņēmumiem jāspēj sniegt saviem klientiem tāda līmeņa pakalpojumus, lai līguma saistību izpildi padarītu pēc iespējas ērtāku, vieglāku un patīkamāku.

Kā norāda kvalitātes eksperts Pēters Šoltess (*Peter R. Scholtes*, 1992), “...tikai tad, kad tu sapratīsi, kas ir tava uzņēmuma procesi un klienti, tu būsī spējīgs novērtēt kvalitāti. Ja klienti ir cilvēki, kas saņem tevis nodrošinātus pakalpojumus, tikai viņi tad arī var noteikt KAS ir kvalitāte, tikai viņi var pateikt tev, KO viņi vēlas saņemt un KĀ viņi to vēlas saņemt”. Tieši šī iemesla dēļ tik daudzi kvalitātes vadības eksperti saka – kvalitāte sākas ar klientu.

Klientu apmierinātības noteikšana apkalpošanas uzņēmumos, it īpaši nekustamā īpašuma pārvaldīšanas sektorā, ieņem aizvien svarīgāku vietu šo uzņēmumu klientu apkalpošanas speciālistu darbā. Publiskajā vidē aizvien vairāk runā par nekustamā īpašuma pārvaldīšanas uzņēmumu kvalitāti, godaprātu un klientu apmierinātību, kas viss kopumā ietekmē uzņēmuma reputāciju. To nosaka, galvenokārt, sniegtā pakalpojuma specifika nekustamā īpašuma pārvaldības jomā. Apmierinātības līmenis šajā nozarē ir saistīts pamatā ar sniegtā pakalpojuma kvalitāti, cenu, savstarpējo komunikāciju un izpildes termiņiem. Apmierinātībai ar izmantotajiem pakalpojumiem šajā procesā var būt pat izšķirošā loma. Tā var izraisīt gan pozitīvas atsauksmes par uzņēmumu, kur rezultātā nāk klāt jauni klienti vai arī var panākt pilnīgi pretēju rezultātu, ka klienti no uzņēmuma pakalpojumiem atsakās. Savukārt, pozitīvu atsauksmju pielietošana nodrošina uzņēmuma ieteikšanu potenciālajiem klientiem.

Nekustamā īpašuma pārvaldības nozarē īpatnība ir tā, ka lielākajā daļā gadījumu pārvaldāmajā objektā ir nevis viens, bet vairāki klienti – tie var būt gan dzīvokļu īpašnieki, gan nomnieki, gan īrnieki vai arī ciematu privātmāju īpašnieki. Līdz ar to veidojas situācija, ka vien klienta apmierinātība vai neapmierinātība var izraisīt risku, ka klientu kopums sadalās un izveidojas opozīcija.

Klientu apmierinātība atmaksājas, jo apmierināts klients turpinās izmantot tā pārvaldības uzņēmuma pakalpojumus, ar kuru viņam ir vislabākā pieredze un ieteiks to arī citiem. Klientiem, kuriem ir zema apmierinātība par saņemtajiem pārvaldības pakalpojumiem, laika gaitā savu neapmierinātību sāk izteikt aizvien aktīvāk, iesaistot arī citus īpašniekus, nomniekus vai īrniekus. Rezultātā, ja uzņēmums šo procesu ignorēs, tad pastāv risks, ka klients pieņem lēmumu lauzt līgumu ar esošo pārvaldības uzņēmumu un pāriet pie cita, klientiem lojālāka, uzņēmuma. Zaudējot klientus, uzņēmumam rodas zaudējumi:

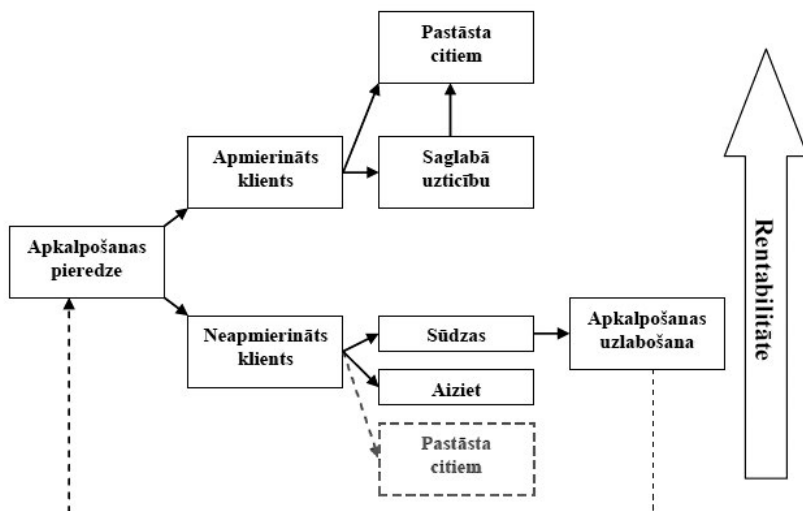
- netiek iegūti potenciālie ieņēmumi no klientiem sniegtajiem pakalpojumiem;
- negatīva ietekme uz reputāciju;
- no vadības puses var būt spiediens uz personālu par neprofesionālu darba veikšanu.

Uzņēmumu vadītāji vai īpašnieki nereti uzdod jautājumu: “Cik procentu mūsu klientu ir apmierināti ar mūsu sniegtajiem pakalpojumiem? Cik procentu mūsu klientu ir mums absolūti lojāli un ir pozitīvās mutiskās reklāmas nesēji par mūsu uzņēmumu?” Uzņēmumu vadītāji apzinās, ka

augsta klientu apmierinātība ir viena no uzņēmuma panākumu atslēgām nākotnē un ka klientu apmierinātība garantē kvalitatīvu un kvantitatīvu tirgus daļu pieaugumu un pastāvīgu naudas plūsmu nākotnē. Informāciju par klienta reakciju apmierinātības vai neapmierinātības gadījumā sk. 1. attēlā.

1. attēls

Klienta reakcija apmierinātības un neapmierinātības gadījumā

Attēlā redzam klienta reakciju neapmierinātības gadījumā, proti, kad viņš ir neapmierināts, tad par to pastāsta arī saviem darba kolēģiem, draugiem, ģimenes locekļiem u.c. Pēdējos gados aizvien biežāki ir gadījumi, ka neapmierinātie klienti, nespējot atrisināt konfliktu sev vēlamajā virzienā, vēršas ar savu problēmu publiskajā vidē, piemēram, izmantojot televīzijas palīdzību, tādējādi atstājot nelabvēlīgu iespaidu uz uzņēmuma reputāciju, jo negatīvai ziņai nonākot publiskajā vidē, informācija izplatās ātri.

Risinājums, lai noskaidrotu klientu apmierinātību, – veikt apmierinātības pētījumu. Metodes ir dažādas, tās var iedalīt subjektīvajās un objektīvajās:

- 1) Objektīvās metodes balstās uz dažādiem objektīvi fiksējamiem kritērijiem: apgrozījuma, tirgus daļas, peļņas mērījumiem, klientu aiziešanas, klientu atgriešanās rādītājiem. Tomēr tieši šīs, t.s. objektīvās metodes, faktiski ir uzskatāmas par visneprecīzākajām, jo minētos rādītājus ietekmē virkne citu, ar klientu apmierinātību nesaistītu faktoru.

2) Subjektīvās metodes balstās galvenokārt uz klientu apmierinātības individuālajiem, subjektīvi uztveramajiem faktoriem, piemēram, izteiktajām sūdzībām, nostāju attiecībā pret gaidāmajiem pakalpojumiem. Subjektīvo metožu klāsts ir visai plašs, tādēļ tās var iedalīt vēl sīkāk:

- uz pakalpojumu pazīmju novērtēšanu orientētās: sūdzību analīze, nepieciešamo papildus pakalpojumu noskaidrošana, aptaujas, mērīšana ar apmierinātības skalu palīdzību;
- uz notikumiem orientētās: novērošana, secīgo notikumu metode, problēmu biežuma/svarīguma analīze u.c.

Klientu apmierinātības pētījumi palīdz nodrošināt klientu vēlmēm atbilstošus produktus un pakalpojumus. Piesaistīt jaunu klientu uzņēmumam parasti izmaksā vairāk nekā noturēt esošu, tāpēc daudzi uzņēmumi ir ieinteresēti mazināt tendenci, ka klienti izmēģina produktu, bet negrasās to iegādāties.

Nekustamā īpašuma pārvaldīšanas uzņēmuma konkurētspēju lielā mērā nosaka tā atbilstība klientu vajadzībām. Informācijas laikmetā uzņēmumiem ir nepieciešamas jaunas iespējas konkurētspējīgiem panākumiem, piemēram, attiecības ar klientiem, produktu vai pakalpojuma jauninājumi, pielāgoti produkti vai pakalpojumi, darbinieku prasmes, motivācija un informācijas tehnoloģijas. Uzņēmuma sekmīgai darbībai būtiska ir klientu apmierinātības aptaujas anketas ieviešana, kas var dot iespēju iegūt informāciju par klientu vajadzībām un kontrolēt sniegto pakalpojumu kvalitāti, lai augstā līmenī uzturētu vienu no pamatvērtībām – klientu apkalpošanas kvalitāti.

Lai noteiktu klientu apmierinātību ar uzņēmuma sniegtajiem pakalpojumiem, viena no populārākajām un vienkāršākajām metodēm ir veikt klientu aptauju. Klientu apmierinātības noskaidrošana ar aptauju palīdzību pārstāv klientu apmierinātības noteikšanas otru subjektīvo metožu grupu – uz pakalpojumu pazīmēm orientētās metodes. Ar šo paņēmieni, izmantojot dažādas novērtējuma skalas, var iegūt pārskatu par uzņēmuma pakalpojumu stāvokli, jo parasti tiek aptaujāts liels skaits uzņēmuma klientu.

Klientu apmierinātības pētījumos būtisks aspekts ir klientu vērtību skalas noskaidrošana, lai pēc apmierinātības līmeņa noteikšanas objektīvi interpretētu iegūtos rezultātus un izvēlētos pareizās klientu apmierinātības vadīšanas stratēģijas, jo dažādiem pakalpojumu elementiem (piemēram, pakalpojumu kvalitātei, cenai, personāla kompetencei utt.) klienta uztverē var būt atšķirīga nozīme jeb vērtība. Klientu apmierinātības novērtēšanā uzņēmumiem nevajadzētu aprobežoties tikai ar vienas metodes lietošanu,

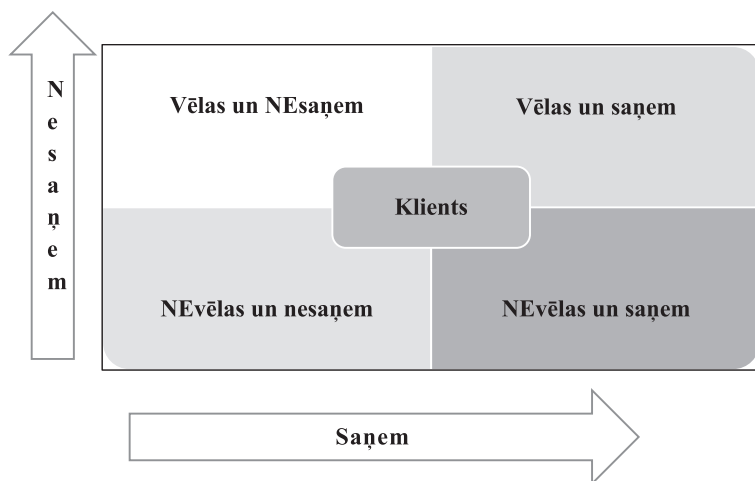
bet kombinēt vairākas, pielāgojot katru no tām noteiktu apmierinātības dimensiju atspoguļošanai.

Tā kā klientu lojalitātei ir būtiska loma uzņēmējdarbības panākumos konkurētspējīgos tirgos (Kotler & Armstrong, 2010; Oliver, 1999; Orel & Kara, 2014), plaši pētījumi ir norādījuši dažādus faktoros, kas motivē klientus palikt uzticamiem uzņēmuma produktiem un pakalpojumiem. Tomēr neliela uzmanība tiek pievērsta korporatīvās sociālās atbildības (CSR) ietekmei uz lojālu klientu piesaisti un to skaita palielināšanu (Liu, Guo, & Lee, 2011). Korporatīvā sociālā atbildība (CSR) parasti sastāv no juridiskiem, ētiskiem un filantropiskiem pienākumiem un pasākumiem, kas atspoguļo sabiedrības vajadzības (Stanaland, Lwin & Murphy, 2011), kas darbojas arī kā pašregulācijas mehānisms un norāda, vai uzņēmums ievēro šos pienākumus.

Veicot apmierinātības pētījumus, ir svarīgi izvēlēties pareizos aptaujas jautājumus. Būtiski ir arī zināt, kuriem klientiem, kad un cik bieži uzdot šos jautājumus. Tomēr vissvarīgāk ir saprast kā analizēt iegūtās atbildes, lai tās varētu pielietot uzņēmuma attīstībā un tas, savukārt, palīdzētu sasniegt biznesa mērķus. Apmierinātības pētījumu uzdevums ir veikt analīzi par to, vai klienti no uzņēmuma saņem tieši to, ko vēlas. Šādai analīzei ir būtiski definēt svarīgākos produkta vai pakalpojuma kritērijus, apskatot klientu vēlmes un apmierinātības pakāpi šajos kritērijos (sk. 2. attēlu).

2. attēls

Klientu apmierinātības analīze

Produkta un pakalpojuma kritērijiem vislabākā vieta augstāk attēlotajā grafikā ir *vēlas un saņem* pozīcijā, jo šos kritērijus klienti visvairāk vēlas un ar šiem arī ir visaugstākā apmierinātība. Kritēriji, kuri atrodas *nevēlas un nesaņem* pozīcijā, arī ir uzņēmumam izdevīgā pozīcijā, jo klienti piešķir mazu nozīmi un uzņēmums tērē maz resursu šo kritēriju nodrošināšanai. Sliktākā pozīcijā produktu un pakalpojumu kritērijiem ir, ja klienti tos vēlas, taču ir neapmierināti ar uzņēmuma sniegto kvalitātes līmeni – pozīcija grafikā – *vēlas un nesaņem*. Uzņēmumam vajadzētu veltīt vairāk resursu, lai veicinātu klientu apmierinātību ar šiem kritērijiem. Resursus var uzskatīt par nelietderīgi iztērētiem, ja klientiem produkta kritērijs ir mazsvarīgs, taču uzņēmums tā uzturēšanai iegulda ievērojamus resursus.¹

Klientu apmierinātības novērtēšana ir cieši saistīta ar korporatīvo sociālo atbildību, kas vienmēr ir plānota un mērķtiecīgi virzīta darbību kopa, lai sniegtu lielāku labumu uzņēmējiem un sabiedrībai kopumā. Uzņēmējdarbības jomā, kā nekustamā īpašuma pārvaldīšana un apsaimniekošana, korporatīvajai sociālajai atbildībai ir liela nozīme. Vērtības ir uzskatāmas par uzņēmuma kultūras kodu. Šī ir netverama un tiešā veidā ārēji neredzama uzņēmuma daļa, ko nav iespējams sataustīt un novērtēt, tāpēc bieži vien uzņēmumu vadītāji ignorē šo būtisko lielumu. Tomēr pētījumi (*Ackoff*, 1994; *Collins*; *Parras*, 1998) rāda, ka tieši skaidra uzņēmuma vērtību sistēma ir viens no tiem rādītājiem uzņēmumos, kas ir sekmējusi ilgstošu darbības efektivitāti un augstus finansiālos rezultātus.²

Ja uzņēmuma produkts vai pakalpojums atbilst klienta personīgajām vērtībām, šī persona, visticamāk, novērtēs uzņēmumu pozitīvāk. Piemērojot cilvēcisko vērtību jēdzienu korporatīvās sociālās atbildības (turpmāk CSR) kontekstā, zinātniskajos pētījumos tika konstatēts, ka klientu izpratne un CSR darbību novērtēšana, galvenokārt, tiek noteikta pēc viņu pašu vērtībām (*Basil & Weber*, 2006; *Golob, Lah, & Jančič*, 2008; *Wang & Juslin*, 2012) Tādējādi ir ticams, ka klientu uztvere par uzņēmuma CSR kvalitāti un saistībām ir pozitīvi ietekmējama, ja klientu personiskās vērtības atbilst uzņēmuma CSR mērķiem vai aktivitātēm.³ Korporatīvā sociālā atbildība var būt moderns instruments, lai piesaistītu ieinteresēto pušu uzmanību un uzlabotu savu tēlu, iegūstot lojālus klientus un uzticīgus sadarbības partnerus.

1 SolidData. Pētījumi Baltijas valstīs. – <http://www.soliddata.lv/company/news/klientu-apmierinatibas-petijumi/> – (Resurss apskatīts 20.10.2017.).

2 Dāvidsone G. Organizāciju efektivitātes modelis. – Rīga: Organization Development Academy, 2008. – 230. lpp.

3 Park E., Joon K. K., Kwon S. J. Corporate social responsibility as a determinant of consumer loyalty: An examination of ethical standard, satisfaction, and trust// Journal of Business Research, –Vol. 76 (July 2017), pp. 8–13.

Klientu apmierinātības pētījums

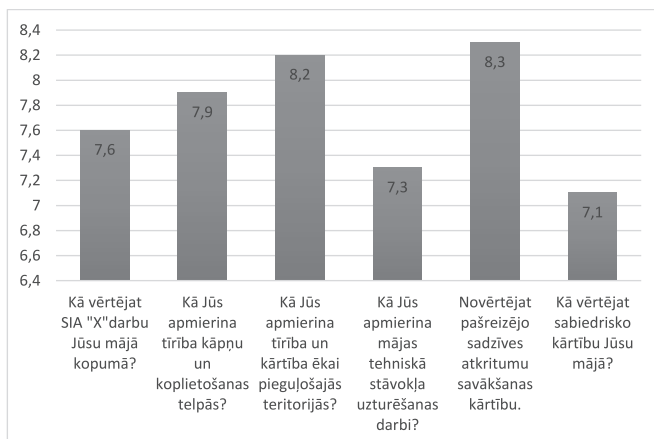
Klientu apmierinātības pētījams tika veikts pašvaldības uzņēmumā, kurš pārvalda pašvaldības īpašumā esošos īres mājokļus. Klientu apmierinātības pētījuma mērķis: novērtēt klientu apmierinātību, identificējot problemātiskos jautājumus, veicot klientu apmierinātības analīzi un rast priekšlikumus pakalpojuma kvalitātes sadarbības uzlabošanai ar klientiem un klientu apmierinātības paaugstināšanai.

Aptauja tika veikta 2016. gada oktobrī un novembrī. Galvenais klientu apmierinātības izpētes uzdevums bija noteikt klientu vispārējo apmierinātību ar īpašumus pārvaldošā uzņēmuma pakalpojumiem. Kopumā tika apstrādātas 1023 anketas un vispārējā apmierinātība vērtēta pēc 10 baļļu sistēmas.

Pirmais jautājums tika uzdots saistībā ar klientu vispārējo apmierinātību. No atbildēm (sk. 3. attēlu) secināms, ka visaugstāk tiek novērtēta sadzīves atkritumu savākšana un teritorijas uzkopšana. Viszemāk tiek novērtēta sabiedriskā kārtība mājā. Kopumā vispārējā apmierinātība ar uzņēmuma darbu mājā ir 7,6 balles, kas ir labs rādītājs.

3. attēls

Vispārējā apmierinātība ar uzņēmuma darbu mājā (10 baļļu sistēmā)

Kā redzams attēlā, mājas tehniskās uzturēšanas darbi ir ar vienu no viszemākajiem novērtējumiem, kas liecina, ka klienti vēlas, lai tiktu uzlabota mājas tehniskās uzturēšanas (būvniecības) kvalitāte. Tāpēc uzņēmumam būtu nepieciešams izveidot labu un kvalitatīvu tehnisko daļu, kā arī noslēgt ārpakalpojuma līgumus ar būvniecības firmām, par darbiem, kurus nevar

veikt paša uzņēmuma darbinieki, kas dotu pamatu novērtējuma uzlabošanai tieši par mājas tehnisko uzturēšanu.

Biežāk sastopamās sūdzības par tehniskajiem uzturēšanas darbiem:

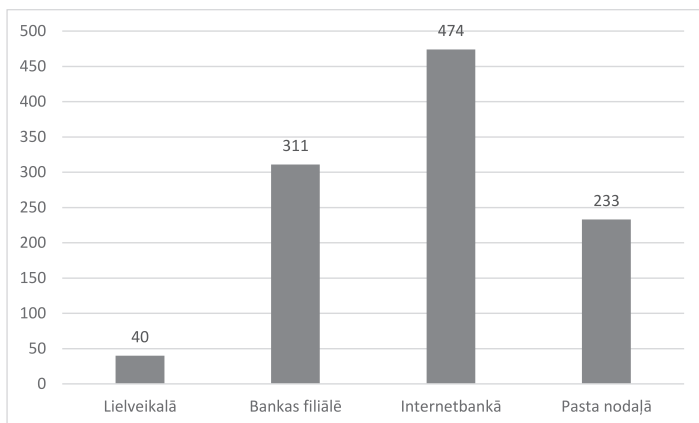
- nav veikts kāpņu telpas kosmētiskais remonts;
- nav pārkrāsotas fasādes;
- kāpņu telpu iekšējo durvju defekti;
- nav elektroniskās ieejas durvju kodu atslēgas.

Sabiedriskās kārtības nodrošinājums mājoklī saistīts ar to, ka cilvēki, kas dzīvo pašvaldības izīrētajos mājokļos, ne vienmēr izturas pret īpašumu ar pienācīgu uzmanību, viņiem nav īpašniekiem piemītošās apziņas par kārtības uzturēšanu. Lai pārvaldnieks nodrošinātu augstāku sabiedrisko kārtību šajos mājokļos, uzņēmuma darbiniekiem ir jābūt arī psiholoģiski sagatavotiem kārtības uzturēšanai. Sabiedriskās kārtības nodrošināšana arī neietilpst uzņēmuma pamatpakalpojumu grozā, tomēr, ja uzņēmums pievēršas arī šīs problēmas atrisināšanai, tad secināms, ka šī uzņēmuma darbība ir saistīta ar korporatīvās sociālās atbildības ieviešanu savā darbībā, tādējādi nodrošinot arī labas pārvaldības principus.

Nākamajā solī tika noskaidrots, kādā veidā īrnieki norēķinās par saņemtajiem pakalpojumiem (sk. 4. attēlu). No iegūtajām atbildēm redzams, ka lielākā daļa apmaksu veic, izmantojot internetbankas pakalpojumus, bet kā visnepopulārākais veids ir pakalpojuma apmaksa lielveikalos. Rezultāts liecina to, ka uzņēmuma klienti seko līdzi informācijas tehnoloģiju attīstībai vai arī izmanto tuvinieku palīdzību.

4. attēls

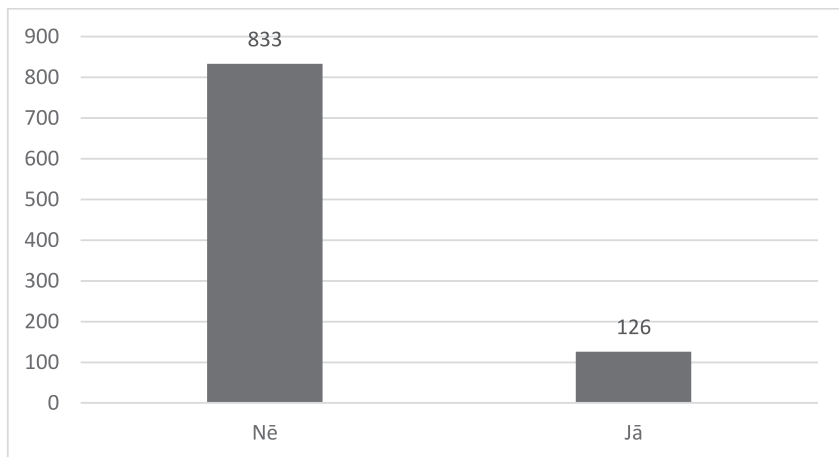
Kur Jūs visbiežāk apmaksājat komunālo pakalpojumu rēķinus?

Rezultātā uzņēmumā aktuāls arī kļuva jautājums par rēķinu apmaksu uzņēmuma mājas lapā. Šai sakarā tika uzdots jautājums: “Vai Jūs izmantotu iespēju apskatīt un apmaksāt rēķinu uzņēmuma mājas lapā?” (sk. 5. attēlu).

5. attēls

Vai Jūs izmantotu iespēju apskatīt un apmaksāt rēķinu
uzņēmuma mājas lapā?

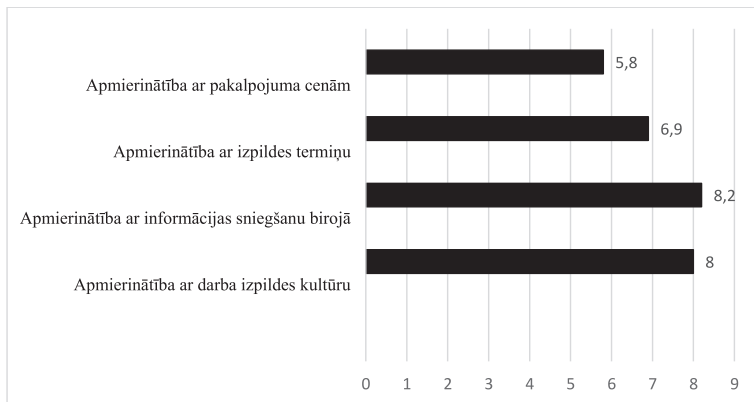
Diemžēl aptaujas dati norāda uz to, ka lielākā daļa no aptaujātajiem tomēr nav gatavi izmantot mājas lapu, lai tur iegūtu informāciju par rēķiniem, kā arī veiktu šo pakalpojuma apmaksu. E-vides ieviešana uzņēmumam dotu iespēju uzlabot informācijas apriti, komunikāciju ar klientu, izmantojot interneta pakalpojumus, samazinātu darba laiku darbiniekiem, kuri ikdienā strādā ar īrniekiem un veic izskaidrojošo darbu. Šāda pakalpojuma izmantošana samazinātu arī risku, kā īrnieks nav saņēmis savu rēķinu papīra veidā, jo to vienmēr var apskatīt uzņēmuma mājas lapā, izmantojot savas personīgās paroles.

Lai noskaidrotu vispārēju informāciju, kas saistīta ar kopējiem pakalpojumu izcenojumiem, komunikāciju un izpildes termiņiem, tika izmantoti sekojoši jautājumi (sk. 6. attēlu):

- Apmierinātība ar darba izpildes kultūru.
- Apmierinātība ar informācijas sniegšanu birojā.
- Apmierinātība ar izpildes termiņu.
- Apmierinātība ar pakalpojuma cenām.

6. attēls

Īrnieku apmierinātība ar izcenojumu, komunikāciju
un izpildes termiņiem

Dati liecina, ka augsti tiek novērtēta savstarpējā komunikācija un darba izpildes kultūra. Komunikācija ir viena no būtiskām labas pārvaldības pazīmēm un jo augstāk to klientu novērtē, jo apmierinātāki būs uzņēmuma klienti. Savukārt zemāks vērtējums ir apmierinātībai ar pakalpojuma izcenojumiem un izpildes termiņiem. Te jānorāda, ka izcenojums ir vispārējās neapmierinātības indikators daudzos pakalpojumu sniegšanas gadījumos, jo klients vienmēr vēlas saņemt labas kvalitātes pakalpojumu, bet ar pēc iespējas zemākām izmaksām. Izpildes termiņi – tas ir indikators, kuru uzņēmums var uzlabot, īstenojot savus mērķus ar profesionāliem darbiniekiem un pietiekamu kapacitāti. Saskaņā ar Pareto metodi, šie divi cēloņi izraisa 80% klientu sūdzību. Tātad klientu vajadzības uzņēmumā ir savlaicīga termiņu ievērošana, sniegto pakalpojumu atbilstība ekonomiski pamatotiem izcenojumiem.

Veicot šādas aptaujas, uzņēmumam ir jāanalizē respondentu atbildes un jāizvērtē, kādi pasākumi jāievieš, lai uzlabotu uzņēmuma darbu kopumā, efektivitāti, kvalitāti, klientu apmierinātību. Tādēļ būtiski ir uzņēmuma izvirzīt savas vērtības, kuras darbojas kā indikators tam, lai izvērtētu uzņēmuma sasniegtos rezultātus un prognozētu nākotnes perspektīvas. Pētījuma gaitā tika intervēti uzņēmuma darbinieki, kuri nodrošina sniegtā pakalpojuma nodrošinājumu īrniekiem. Interviju rezultātā ir gūtas galvenās atziņas:

- Klientu apmierinātības noskaidrošana dod iespēju uzņēmumam izvērtēt savas darbības principus un veikt iestrādes savas stratēģijas turpmākajā īstenošanā.

- Noskaidrojot galvenos neapmierinātības cēloņus, nepieciešams izstrādāt rīcības plānu, lai novērstu klientu apmierinātības aptaujā identificētās problēmas. Izstrādājot rīcības plānu, tiek sākotnēji konstatēta nepilnība, kurai pretim ir izvirzīts novēršanas pasākums.
- Klientu anketēšanai nav jēgas, ja tās netiek darbā analizētas un nākotnē netiek izvirzīti uzdevumi problēmu likvidēšanai.
- Ja starp ģimijām un pārvaldīšanas uzņēmumu rodas savstarpēji konflikti, biežākā darbība no ģimiju puses ir griezties ar sūdzību savā pašvaldībā, rakstīt sūdzības internetā vai izmantot televīziju, kur problēma parasti tiek parādīta tikai no vienas puses. Netiek analizēta situācija kopumā. Tomēr, lai kurai pusei būtu taisnība, katra šāda veida sūdzība, kura iziet publiskajā vidē, būtiski ietekmē visa uzņēmuma darbību kopumā. Tas rada risku, ka ģimiji savstarpēji vairāk sāk viens no otra iespaidoties un var pieaugt risks kopējai neapmierinātībai.
- Ņemot vērā to, ka arī uzņēmumam ir skaidri nodefinētas tā vērtības un izpildes mehānisms, vadībai jāseko, lai viss tiktu realizēts arī praktiskajā darbībā.
- Nekustamā īpašuma pārvaldīšanas uzņēmumi, īpaši tie, kuri darbojas īres tirgū, nākotnē varētu aizvien vairāk pievērsties korporatīvās sociālās atbildības ieviešanai savā darbībā, jo mājokļu joma skar lielu daļu valsts iedzīvotāju, kuri dažādu iemeslu dēļ izmanto īres tīklus pakalpojumus.

Vērtības ir objekti, kas nodrošina pastāvīgu pārliecību par rīcības vai mērķa prioritāti, salīdzinājumā ar citu mērķi vai rīcības veidu (*Rokeach, 1973*). Kolinss un Poras (*Collins; Porras, 1988*) definē uzņēmuma pamatvērtības kā uzņēmuma būtiskus un noturīgus darbības principus. Vērtības sniedz atbildes uz diviem būtiskiem jautājumiem: kas ir labi (pretstatā – kas ir slikti) un kas ir pareizi (pretstatā – kas ir nepareizi). Nav tādas lietas – realitāte, visu nosaka uztveres prizma, caur kuru skatās uz pasauli. Vērtības veido ētisko uztveres prizmu. Tas, kas ir labi un pareizi, tātad atbilst uzņēmuma vērtību sistēmai, uzņēmumam atbalstāms, kas nav – nosodāms, un no tā ir jāatbrīvojas.⁴

Korporatīvā sociālā atbildība nekustamā īpašuma pārvaldības uzņēmumā ir jāplāno un mērķtiecīgi jāvirza kā darbību kopa, lai sniegtu lielāku labumu pašam uzņēmējam un sabiedrībai kopumā, līdz ar to korporatīvā sociālā atbildība tādā uzņēmējdarbības jomā, kā nekustamā īpašuma pārvaldīšana un apsaimniekošana ir neatsverama nozīme.

4 Dāvidsone G. Organizāciju efektivitātes modelis. – Rīga: Organization Development Academy, 2008. – 230. lpp.

Secinājumi

Īrnieku apmierinātība ir subjektīvs vērtējums, ko patērētājs izdara balstoties uz pakalpojuma lietošanu savā vidē. Īrnieka uzvedība nekustamā īpašuma pārvaldības tirgū ir process, kas sadalīts piecos posmos (problēmas apzināšana, informācijas meklēšana, alternatīvu novērtēšana, pakalpojuma saņemšana un uzvedība īres tiesisko attiecību laikā). Nepastāv vienots klientu uzvedības modelis, bet visu pamatā ir patērētājs ar savām vēlmēm un vajadzībām, kurš atrodas ārējās un iekšējās vides ietekmē, kas arī nosaka klientu vajadzību būtiskākās īpašības.

Galīgu klienta apmierinātību var radīt tikai visu apmierinātības faktoru kopums, kas nozīmē, ka pakalpojumam jābūt kvalitatīvam, apkalpošanas servisam profesionālam, cenai pievilcīgai un apkārtējai videi klientam pievilcīgai, kā arī jābūt nekustamā īpašuma pārvaldīšanas servisam.

Klientu apmierinātību iespējams novērtēt ar dažādām metodēm, kuras var iedalīt subjektīvajās un objektīvajās. Praksē biežāk pielieto subjektīvās metodes, jo tās precīzāk atspoguļo klientu apmierinātību, tomēr to skaitam jābūt pietiekami apjomīgam, lai rastos pareizs priekšstats par iegūto informāciju. Neskatoties uz to, ka vērtīgāks ir viedoklis, kas ir radies no personīgās pieredzes, tomēr arī plašsaziņas līdzekļiem ir spēcīga un pieaugoša ietekme uz sabiedrības attieksmi un viedokli.

Uzņēmumam, lai sasniegtu augstu darba ražīgumu, palielinātu darba efektivitāti, uzlabotu darba procesus, to kvalitāti un klientu apmierinātību, ir nepieciešams izstrādāt iekšējos procesus, kur skaidri tiktu norādīta katra darbinieka rīcība, kā arī visu iesaistīto pušu mijiedarbība kopējā procesā.

Pēc anketu apkopošanas, lai sasniegtu anketēšanas gaitā izvirzīto mērķi, nepieciešams detalizētāk izpētīt iespējamās cēloņus novērtējumam, ko sniedz apmierinātākie klienti, lai piemērotu tos pārējo klientu attieksmes un apmierinātības līmeņa uzlabošanai, t.i., noskaidrot, kas dara īrniekus apmierinātus.

Klientu apmierinātības novērtēšana un tālāka šo vēlmju iestrāde uzņēmuma darbībā ir viena no korporatīvās sociālās atbildības sastāvdaļām, kas savukārt, jau ir virzīta uz nākotnes savstarpēju ieguvumu attīstību un ilgtspēju.

DETERMINING CUSTOMERS SATISFACTION IN THE RESIDENTIAL BUILDING MANAGEMENT SECTOR

Keywords: *customer satisfaction, evaluation methods, real estate management company, residential houses.*

Summary

This article discusses the need to determine customer satisfaction, and how to use it in non-mortgage asset management companies. The awareness of the customer's opinion and attitude is a continuous process – in today's changing world, the demands of society are growing day by day and the achievements of yesterday are already considered norm today. Real estate management companies should also be able to provide their customers with high-quality services in order to make contract fulfilment as convenient, easy and enjoyable as possible. The aim of the paper is to find out the essential elements of customer satisfaction assessment, their necessity and impact on future operations for real estate companies, as well as to assess customer satisfaction in a company that provides residential houses.

A customer satisfaction survey, which enables the management company to gain information about customer needs and control the quality of provided services, is essential for successful operation of the companies in order to maintain a high standard in one of the fundamental values – quality of customer service. The present article analyses the results of the research obtained by interviewing the clients of the real estate management company. In conclusion, proposals are made for methods in order to continue to improve customer satisfaction.

Sertif. prof. grāmatvede (IFAC) Sarmīte Reķe

NOZIEDZĪGI IEGŪTU LĪDZEKĻU LEGALIZĀCIJAS UN TERORISMA FINANSĒŠANAS NOVĒRŠANAS LIKUMA PRASĪBU IEVĒROŠANA NODOKĻU KONSULTANTIEM UN ĀRPAKALPOJUMA GRĀMATVEŽIEM

Atslēgvārdi: noziedzīgi iegūtu līdzekļu legalizācija, aizdomīgi darījumi, klienta identificēšana, riska novērtēšana.

Noziedzīgi iegūtu līdzekļu legalizācijas un terorisma finansēšanas novēršanas sistēmas darbības pamatprincipi ir noteikti starptautiskajos standartos, kuru prasības Latvijā ir ieviestas ar likumu un to izpildei ir svarīgi konstatēt un izprast visus ar noziedzīgi iegūtu līdzekļu legalizāciju un terorisma finansēšanu saistītos riskus, kas raksturīgi konkrētajiem likuma subjektiem, to klientiem un sniegtajiem pakalpojumiem. Mērķa sasniegšanai tiek izvirzītas finanšu darījumu darba grupas FATF (*Financial Action Task Force*) rekomendācijas, kas nosaka starptautiskus standartus, lai nodrošinātu finanšu sistēmas darbības caurspīdīgumu un sniegtu valstīm atbalstu veiksmīgai pretdarbībai noziedzīgi iegūtu līdzekļu legalizētājiem un teroristu finansētājiem.¹

Pamatojoties uz Noziedzīgi iegūtu līdzekļu legalizācijas un terorisma finansēšanas novēršanas likumu, kas tika pieņemts jau 2008. gada 13. augustā, uzņēmumiem nepieciešams pilnveidot savas zināšanas, lai identificētu neparastu un aizdomīgu darījumu ietekmi uz uzņēmumu, tā reputāciju, naudas atmazgāšanas un terorisma finansēšanas riskiem, ar kuriem uzņēmums var saskarties, kā arī uzņemties atbildību par veiktajiem darījumiem. Minētā likuma mērķis ir novērst noziedzīgi iegūtu līdzekļu legalizāciju un terorisma finansēšanu.

Noziedzīgi iegūti līdzekļi ir:

- manta (ķermeniska vai bezķermeniska, kustama vai nekustama manta);
- un/vai finanšu līdzekļi, kuri iegūti tādu noziedzīgu darbību rezultātā, par kuru izdarīšanu iestājas kriminālatbildība normatīvajos aktos noteiktajā kārtībā.

1 Who we are.—<http://www.fatf-gafi.org/about/>.— (Resurss apskatīts 31.10.2017.).

Finanšu līdzekļi ir personas turējumā esoši finanšu instrumenti vai maksāšanas līdzekļi (skaidras vai bezskaidras naudas veidā), dokumenti (papīra vai elektroniskā veidā), kas ir personas īpašumā vai valdījumā un kas rada tiesības gūt labumu no tiem, kā arī īpašumā vai valdījumā esoši dārgmetāli.²

Noziedzīgi iegūtu līdzekļu legalizācija ir šo līdzekļu pārvēršana citās vērtībās, mainot to atrašanās vietu vai piederību, zinot, ka šie līdzekļi ir noziedzīgi iegūti, un šīs darbības veiktas, lai slēptu vai maskētu līdzekļu noziedzīgo izcelsmi vai arī palīdzēt citai personai, kura iesaistīta noziedzīga nodarījuma izdarīšanā, izvairīties no juridiskās atbildības. Līdzekļus atzīst par noziedzīgi iegūtiem:

- ja personas īpašumā vai valdījumā tie tieši vai netieši iegūti, izdarot noziedzīgu nodarījumu;
- ja tie pieder personai, kura :
 - ir organizētas noziedzīgas grupas dalībniece,
 - iesaistījies cilvēku tirdzniecībā,
 - iesaistījies noziedzīgās darbībās ar narkotiskām vai psihotropām vielām,
 - iesaistījies noziedzīgās darbībās ar viltotu naudu,
 - iesaistījies noziedzīgās darbībās, lai šķērsotu valsts robežu,
 - iesaistījies noziedzīgās darbībās saistībā ar bērnu pornogrāfiju vai bērnu seksuālo izmantošanu, par kuru operatīvās darbības subjektiem, pirmstiesas izmeklēšanas iestādēm, prokuratūrai vai tiesai ir informācija, kas dod pietiekamu pamatu šo personu turēt aizdomās par tāda noziedzīga nodarījuma izdarīšanu, kurš saistīts ar kādu no minētajām darbībām, vai līdzdalību tajā;
- ja tie pieder personai, vai tos tieši vai netieši kontrolē persona, kura ir iekļauta kādā no starptautisko organizāciju sastādītajiem to personu sarakstiem, kas tiek turētas aizdomās par iesaistīšanos teroristiskās darbībās, vai masveida iznīcināšanas ieroču izgatavošanā, glabāšanā, pārvietošanā, lietošanā vai izplatīšanā;
- ja tie pieder personai, kura ir iekļauta starptautisko un Latvijas Republikas nacionālo sankciju subjektu sarakstā, lai cīnītos pret ie-

2 Informatīvie un metodiskie materiāli.– <https://www.vid.gov.lv/lv/informativie-un-metodiskie-materiali-20> Vadlīnijas Noziedzīgi iegūtu līdzekļu legalizācijas un terorisma finansēšanas novēršanas likuma prasību ievērošanai nodokļu konsultantiem un ārpakalpojuma grāmatvežiem.– (Resurss apskatīts 31.10.2017.).

- saistīšanos teroristiskās darbībās vai masveida iznīcināšanas ieroču izgatavošanā, glabāšanā, pārvietošanā, lietošanā vai izplatīšanā;
- ja tie pieder personai, vai tos tieši vai netieši kontrolē persona, par kuru operatīvās darbības subjektiem, pirmstiesas izmeklēšanas iestādēm, prokuratūrai vai tiesai ir informācija, kas dod pietiekamu pamatu šo personu turēt aizdomās par tāda noziedzīga nodarījuma izdarīšanu, kurš saistīts ar terorismu, vai līdzdalību tajā.³

Darbības, kas saistītas ar noziedzīgi iegūtu līdzekļu legalizāciju, ir šādas:

- noziedzīgā ceļā iegūtu līdzekļu iegāde, izmantošana vai saņemšana;
- zādzības, krāpniecības un citu predikatīvo noziegumu ceļā iegūtu līdzekļu pārvaldīšana;
- apzināta iesaistīšanās jebkāda veida darbībās ar noziedzīgi iegūtiem līdzekļiem;
- iesaistīšanās jebkāda veida pasākumos, lai veicinātu noziedzīgi iegūtu līdzekļu legalizāciju;
- noziedzīgi iegūtu līdzekļu investēšana/ieguldīšana, iegādājoties citus līdzekļus, aktīvus;
- noziedzīgi iegūtu līdzekļu pārvietošana.⁴

Likuma subjekti ir personas, kuras veic saimniecisko vai profesionālo darbību:

- kredītiestādes;
 - finanšu iestādes;
 - nodokļu konsultanti;
 - ārpakalpojuma grāmatveži – personas, kuras pamatojoties uz rakstveida līgumu ar klientu (izņemot darba līgumu), apņemas sniegt vai sniedz klientam grāmatvedības pakalpojumus;
- Sākot ar 2017. gada 1. jūliju obligāta prasība – ārpakalpojuma grāmatveža pienākums ir apdrošināt savu civiltiesisko atbildību par profesionālās darbības vai bezdarbības rezultātā nodarītajiem zaudējumiem, tās minimālais atbildības limits nedrīkst būt mazāks par 3000 eiro.⁵
- zvērināti revidenti un zvērinātu revidentu komercsabiedrības;
 - zvērināti notāri, zvērināti advokāti;

3 Noziedzīgi iegūtu līdzekļu legalizācijas un terorisma finansēšanas novēršanas likums (pieņemts 17.07.2008.), 4. pants//Latvijas Vēstnesis.– Nr. 116 (2008, 30. jūlijs).

4 Turpat – 5. pants.

5 Par grāmatvedību: Likums (pieņemts 14.10.1992.), 3.1 pants// Ziņotājs.– Nr. 44/45 (1992, 12. novembris).

- citi neatkarīgi juridisko pakalpojumu sniedzēji, kad tie, darbojoties savu klientu vārdā un labā, sniedz palīdzību darījumu plānošanā vai veikšanā, piedalās tajos vai veic citas ar darījumiem saistītas profesionālas darbības sava klienta labā (piemēram, nekustamā īpašuma, komercsabiedrības kapitāla daļu pirkšanu vai pārdošana u.c.);
- citas juridiskās vai fiziskās personas, kuras nodarbojas ar transportlīdzekļu, kultūras pieminekļu, dārgmetālu, dārgakmeņu, to izstrādājumu vai cita veida preču tirdzniecību, kā arī ar minēto darījumu starpniecību vai cita veida pakalpojumu sniegšanu, ja maksājumu veic skaidrā naudā vai skaidru naudu par šo darījumu iemaksā kredītiestādē pārdevēja kontā 15000 eiro vai lielākā apmērā vai valūtā, kas ārvalstu valūtas kursu darījuma veikšanas dienas sākumā ir ekvivalenta 15000 eiro vai pārsniedz šo summu, neatkarīgi no tā, vai šo darījumu veic kā vienu operāciju, vai kā vairākas savstarpēji saistītas operācijas.

Lai novērstu ar noziedzīgi iegūtu līdzekļu legalizāciju vai terorisma finansēšanu saistītas darbības, arī nenorādītajām personām, kā arī valsts institūcijām, atvasinātām publiskām personām un to institūcijām ir pienākums pildīt likuma prasības attiecībā uz ziņu sniegšanu par neparastiem vai aizdomīgiem darījumiem. Minētajām personām tiek piemēroti paredzētie tiesiskās aizsardzības mehānismi.

Noziedzīgi iegūtu līdzekļu legalizācijas un terorisma finansēšanas novēršanas likuma subjekta pienākums, konstatējot aizdomīgu darījumu šī likuma izpratnē, ir pienākums nekavējoties ziņot Valsts ieņēmumu dienestam par tādu personas, kuras rezidences (reģistrācijas) valsts ir Latvijas Republika, aizdomīgu darījumu, atbilstoši aizdomīguma pazīmēm nodokļu jomā.⁶ Ziņojumu sniedz Valsts ieņēmumu dienestam, lai atklātu un novērstu likumpārkāpumus, kuru rezultātā samazināts budžetā iemaksājamā nodokļa apmērs vai palielināts no budžeta atmaksājamā nodokļa apmērs un par kuriem atbildība paredzēta šajā likumā vai konkrēto nodokļu likumos, kā arī noziedzīgus nodarījumus par izvairīšanos no nodokļu un tiem pielīdzināto maksājumu nomaksas un par krāpšanu.

6 Noteikumi par kārtību, kādā Valsts ieņēmumu dienestam sniedzami ziņojumi par aizdomīgiem darījumiem: Latvijas Republikas Ministru kabineta noteikumi Nr. 162 (pieņemti 22.03.2016.), 2. pants //Latvijas Vēstnesis.– Nr. 59 (2016, 24. marts).

Neparastu un aizdomīgu darījumu konstatēšana un uzraudzība

Neparasta darījuma pazīmju saraksts un kārtība, kādā sniedzami ziņojumi par neparastiem vai aizdomīgiem darījumiem:⁷

Attiecībā uz visiem likuma subjektiem	–darījums, kurā piedalās klients, kas tiek turēts aizdomās par terora akta izdarīšanu vai līdzdalību tajā un ir iekļauts to personu sarakstā, par kuru likuma subjektus un to uzraudzības un kontroles institūcijas informējis kontroles dienests.
Attiecībā uz zvērinātiem revidentiem, zvērinātu revidentu komercsabiedrībām (revīzijas apjoma un izlases ietvaros), nodokļu konsultantiem, ārpakalpojumu grāmatvežiem	–klienta no fiziskām personām (tajā skaitā no kapitālsabiedrības īpašnieka) saņemto skaidras naudas aizņēmumu kopsumma pārskata periodā ir 60 000 eiro vai vairāk (kapitālsabiedrības īpašniekam – kapitālsabiedrībai sniegto skaidras naudas aizdevumu kopsumma pārsniedz dividendēs izmaksāto summu par 60 000 eiro vai vairāk).

Aizdomīgus darījumus konstatē saskaņā ar Noziedzīgi iegūtu līdzekļu legalizācijas un terorisma finansēšanas novēršanas likumā noteiktajā kārtībā izveidoto iekšējās kontroles sistēmu.

Par neparastu darījumu uzskata tādu darījumu, ja tas atbilst vismaz vienai no šādām pazīmēm:

Attiecībā uz apdrošināšanas komersantiem, privātajiem pensiju fondiem un apdrošināšanas starpniekiem	–apdrošināšanas prēmijas iemaksu vai iemaksu pensiju plānā veikusi juridiskā persona, personu apvienība vai cita vienība (piemēram, nodibinājumi, ieguldījumu fondi, trasti, saskaņā ar līgumu vai norunu izveidotas fizisko un juridisko personu grupas vai to pārstāvji), kas atrodas, ir izveidota vai nodibināta beznodokļu vai zemu nodokļu valstī vai teritorijā, kuru par tādu noteicis Ministru kabinets, un prēmijas apmērs ir 40000 eiro un vairāk.
Attiecībā uz ieguldījumu brokeru sabiedrībām un kredītiestādēm	–klients par saņemtajiem pakalpojumiem un darījumos ar finanšu instrumentiem norēķinās, izdarot vienreizēju maksājumu skaidrā naudā, kura summa ir 15000 eiro un vairāk.

⁷ Noteikumi par neparasta darījuma pazīmju sarakstu un kārtību, kādā sniedzami ziņojumi par neparastiem vai aizdomīgiem darījumiem: Latvijas Republikas Ministru kabineta noteikumi Nr. 1071 (pieņemti 22.12.2008.), 8. pants/Latvijas Vēstnesis.– Nr. 201 (2008, 29. decembris).

Attiecībā uz kredītiestādēm	–darījums, kurā izmantota skaidra nauda, tās summa ir 60000 eiro un vairāk (izņemot algu, pensiju un sociālo palīdzību izmaksu, kredītus, starpbanku norēķinus);
	–darījums 2000 eiro apmērā un vairāk, kurā monētas vai banknotes ar mazu nominālu apmainītas pret banknotēm ar lielāku nominālu (vai otrādi) vai pret citām banknotēm ar tādu pašu nominālu;
	–klients, izmantojot kredītkartes vai citas norēķinu kartes, mēneša laikā izņēmis skaidrā naudā 60000 eiro un vairāk;
	–klients, kuram nav konta attiecīgajā kredītiestādē, pērk vai pārdod ārvalstu valūtu skaidrā naudā par summu, kuras ekvivalents ir 8000 eiro un vairāk;
	–klients vai klienta patiesais labuma guvējs un tā veiktais darījums, par kuriem kredītiestāde klienta izpēti ietvaros konstatējusi publiski pieejamu negatīvu rakstura informāciju, kas liecina par tā iespējamu saistību ar noziedzīgi iegūtiem līdzekļiem vai to legalizēšanu vai ar terorismu vai tā finansēšanu.
Attiecībā uz izložu un azartspēļu organizētājiem	–klients laimē 8000 eiro un vairāk;
	–klients pērk spēles dalības līdzekļus par summu 8000 eiro un vairāk;
	–klients, pērkot spēles dalības līdzekļus, maina valūtu par summu, kuras ekvivalents ir 8000 eiro un vairāk.
Attiecībā uz kapitālsabiedrībām, kas nodarbojas ar ārvalstu valūtas skaidrās naudas pirkšanu un pārdošanu,	–klients pērk vai pārdod ārvalstu valūtu par summu, kuras ekvivalents ir 8000 eiro un vairāk.
Attiecībā uz naudas pārvedumu un pārskaitījumu pakalpojumu sniedzēju, kuram ir tiesības sniegt šādus pakalpojumus (izņemot kredītiestādes),	–darījums par summu 40000 eiro un vairāk, veicot pārskaitījumu vai pārvedumu.

Attiecībā uz zvērinātiem notāriem	–klients nodod glabājumā skaidru naudu par summu 15000 eiro un vairāk;
	–pildot Notariāta likumā noteiktos amata pienākumus, sniegta konsultācija vai veikts apliecinājums darījumam, kura pazīmes atbilst vismaz vienai no minētajām neparasta darījuma pazīmēm.
Attiecībā uz zvērinātiem advokātiem un citiem neatkarīgiem juridisko pakalpojumu sniedzējiem	–klients nodod vai saņem skaidru naudu par summu 15000 eiro un vairāk, pilnvarojot veikt finanšu starpniecību;
	–sniegta konsultācija par darījumu, kura pazīmes atbilst vismaz vienai no minētajām neparasta darījuma pazīmēm.
Attiecībā uz komersantiem, kas nodarbojas ar nekustamo īpašumu tirdzniecību vai tās starpniecību,	–klients, iegādājoties nekustamo īpašumu, slēdz līgumu, kas paredz samaksu vienā vai vairākās reizēs skaidrā naudā par summu 20000 eiro un vairāk;
	–klients, slēdzot sadarbības līgumu par nekustamā īpašuma iegādi, veic skaidras naudas iemaksu komersanta kasē par summu 30000 eiro un vairāk.
Attiecībā uz komersantiem, kas nodarbojas ar transportlīdzekļu tirdzniecību vai tās starpniecību,	–klients, iegādājoties transportlīdzekli, vienā vai vairākās reizēs norēķinās skaidrā naudā par summu 30000 eiro un vairāk.
Attiecībā uz komersantiem, kas nodarbojas ar dārgmetālu, dārgakmeņu un to izstrādājumu tirdzniecību,	–klients, pērkot dārgmetālus, dārgakmeņus vai to izstrādājumus, norēķinās skaidrā naudā par summu 15000 eiro un vairāk;
	–klients pārdod vai piedāvā iegādāties dārgmetālus, dārgakmeņus vai to izstrādājumus par cenu, kas nepārsniedz 50% no to tirgus vērtības, kura nosakāma pēc Eiropas Centrālās bankas noteiktā kursa.

Konstatējot, ka klients veic neparastus darījumus, likuma subjekts nekavējoties, bet ne vēlāk kā nākamajā darba dienā, sniedz ziņojumu Kontroles dienestam par katru konsultētu, paredzētu, pieteiktu, uzsāktu, atliktu vai apstiprinātu neparastu darījumu.⁸

8 Noteikumi par neparasta darījuma pazīmju sarakstu un kārtību, kādā sniedzami ziņojumi par neparastiem vai aizdomīgiem darījumiem: Latvijas Republikas Ministru kabineta noteikumi Nr. 1071 (pieņemti 22.12.2008.), 2. pants./Latvijas Vēstnesis.– Nr. 201 (2008, 29. decembris).

Aizdomīgi darījumi

Par aizdomīgiem darījumiem tiek uzskatīti tādi klientu veiktie darījumi, kuri rada aizdomas par noziedzīgi iegūtu līdzekļu legalizāciju vai terorisma finansēšanu, vai šādu darbību mēģinājumu, vai ar tām saistītu citu noziedzīgu nodarījumu. Normatīvie akti nenosaka aizdomīga darījuma pazīmes, likuma subjekts tās izstrādā atbilstoši savas darbības raksturam un klientu lokam.

Aizdomīguma pazīmes iedala divās kategorijās:

- 1) klienta aizdomīguma pazīmes;
- 2) klienta veikto darījumu aizdomīguma pazīmes.

Likuma subjekts neparastus un aizdomīgus darījumus var konstatēt un uzraudzīt, ja labi pārzina savu klientu saimniecisko darbību, klienta darbības pamatvirzienus, saimnieciskajai darbībai atbilstošu naudas plūsmas specifiku u.tml. Piemēram, transportlīdzekļu tirdzniecībā darījums uzskatāms par neparastu, ja klients iegādājoties transportlīdzekli, vienā vai vairākās reizēs norēķinās skaidrā naudā par summu 30000 eiro vai vairāk.

Darījumu uzskata par aizdomīgu, ja tas atbilst vismaz vienai no šādām pazīmēm:⁹

- 1) Aizdomīgs darījums attiecībā uz klientu (klientam netipisks darījums):
 - klienta identifikācijas problēmas (klients nevēlas sniegt identifikācijas informāciju vai sniedz to minimālā apjomā, sniedz fiktīvu informāciju, sniedz grūti pārbaudāmu informāciju, ir pamatotas aizdomas, ka personu apliecinošais dokuments ir viltots);
 - klients nervozē bez acīmredzama iemesla;
 - klientam ir pavadītāji, kas viņu vēro;
 - klients veic viņam netipisku darījumu;
 - klients atnes skaidru naudu, ko viņš nav saskaitījis;
 - klients darbojas kā aizsegs citas personas darījumam;
 - ir pamatotas aizdomas par klienta vai patiesā labuma guvēja iespējamo saistību ar terorismu, kaut arī viņš nav iekļauts Kontroles dienesta sūtītajā teroristu sarakstā un par viņu nav iepriekš ziņots Kontroles dienestam;
 - klients veic sarežģītus vai neparastus darījumus (kuriem nav skaidri saprotama ekonomiskā vai juridiskā mērķa);

9 Informatīvie un metodiskie materiāli.– <https://www.vid.gov.lv/lv/informativie-un-metodiskie-materiali-20> Vadlīnijas Noziedzīgi iegūtu līdzekļu legalizācijas un terorisma finansēšanas novēršanas likuma prasību ievērošanai nodokļu konsultantiem un ārpakalpojuma grāmatvežiem.– (Resurss apskatīts 31.10.2017.).

- klients veic lielu skaitu maza apjoma identisku darījumu, kas liek domāt par apzinātu izvairīšanos no tāda darījuma veikšanas, kurš atbilst neparasta darījuma pazīmēm.
- 2) Aizdomīgs attiecībā uz pašu darījumu (klientam netipisks darījuma apjoms vai veids):
- ir pamatotas aizdomas, ka darījumā izmantoti noziedzīgi iegūti līdzekļi;
 - šim klientam neraksturīgi liels darījuma apjoms;
 - darījumam nav acīmredzama likumīga nolūka (vai nav saistības ar klienta saimniecisko vai profesionālo darbību);
 - darījums ir saistīts ar citu darījumu, par kuru jau ir ziņots Kontroles dienestam;
 - par darījuma aizdomīgumu ziņo plašsaziņas līdzekļi, policija, iekšējie drošības dienesti;
 - saistīts ar aizdomīgu darījumu ārvalstī;
 - darījumā izmantots viltots dokuments;
 - notiek vai tiek plānota izvairīšanās no nodokļu nomaksas;
 - iespējamās krāpnieciskās darbības;
 - neskaidra darījumā izmantoto līdzekļu izcelsme;
 - klients veic darījumu, kas neatbilst viņa finansiālajam stāvoklim;
 - klients vieglprātīgi rīkojas ar lielām naudas summām;
 - klients izvairās no likumā paredzētās klienta identifikācijas un izpētes pasākumu dokumentēšanas kārtības.
- 3) Aizdomīgs darījums attiecībā uz darījumā izmantotajām naudas zīmēm:
- naudas zīmju nominālvērtības ir klientam netipiskas;
 - naudas zīmju iesaiņojums ir klientam netipisks.
- 4) Aizdomīgi darījumi klienta saimnieciskajā darbībā:
- pārspīlēta apsardze;
 - klients izrāda pārspīlētu interesi par likuma subjekta veiktajām procedūrām, tam ir neparasti dziļas zināšanas attiecībā uz krimināla rakstura darījumiem vai normatīvo aktu prasībām par ziņojumu sniegšanu Kontroles dienestam;
 - klients ieņem aizsardzības pozīciju attiecībā uz uzdotajiem jautājumiem vai pārlietu taisnojas;
 - darījumi par summu, kas ir ievērojami zemāka vai augstāka nekā tirgus cena;
 - klienta saimnieciskajai vai profesionālajai darbībai neraksturīgu darījumu veikšana;

- darījumi, kuros grūti identificēt darījuma partneri;
- izvairīšanās no likumā paredzētās klienta identifikācijas un izpētes pasākumus dokumentēšanas kārtības;
- neparasti lieli līgumi ar acīmredzami nesaistītām trešajām pusēm, īpaši ārvalstu darījumu partneriem.

Darījuma aizdomīguma pazīmes nodokļu jomā:¹⁰

- Privātpersona deklarē ienākumus, ieņēmumus, uzkrājumus, īpašumus vai to vērtības maiņu ar aizdomīgu izcelsmi.
- Klientam neraksturīgi liels darījuma apjoms (piemēram, viena klienta liels darījuma apjoms ir vidēji liels darījuma apjoms kādam citam klientam), šādu darījumu sakarā tiek izvērtēts līdzīga apjoma darījumu periodiskums.
- Ienākošie darījumi veido daudzas mazas summas, bet izejošie darījumi ir par lielām summām, piemēram, uzņēmums saņem daudzus zemākas vērtības pakalpojumus (iepērk preces no daudziem piegādātājiem) un tajā pašā laikā šis uzņēmums sniedz pakalpojumus vai pārdod precī vienam vai dažiem klientiem par salīdzinoši augstāku vērtību. Tādi darījumi raksturīgi, piemēram, starpniecības pakalpojumu sniedzējiem, telekomunikāciju pakalpojumu sniedzējiem.
- Nekustamā īpašuma iegāde par acīmredzamu neatbilstošu cenu, piemēram, uzņēmums iegādājas nekustamo īpašumu par cenu, kas būtiski pārsniedz faktisko tirgus cenu vai pirkuma līgumā tiek norādīta nekustamā īpašuma iegādes cena, kas ir būtiski zemāka par faktisko tirgus cenu, kā arī zemāka par nekustamā īpašuma faktisko iegādes cenu.
- Darījumam nav acīmredzama likumīga nolūka, vai saistības ar personisko vai biznesa darbību, piemēram, preču pārdošana vai pakalpojumu sniegšana, kas iepirkti un pārdoti, nepievienojot nekādus pirkumu apliecinājošus dokumentus vai pievienojot ar nelielu ekonomisko vērtību. Darījuma veikšanai nav aprīkojuma, personāla, aktīvu, telpu, neuzņemas riskus. Noslēgti līgumi, bet nav darījumu apstiprinošu dokumentu. Darījumā iekļauti fiktīvi darbinieki.
- Darījumā izmantots viltots dokuments (piemēram, rēķini ar mistiskām specifikācijām, dokumenti ar viltotu parakstu, viltotas izziņas par ārvalstīs gūtajiem ienākumiem.

10 Noteikumi par kārtību, kādā Valsts ieņēmumu dienestam sniedzami ziņojumi par aizdomīgiem darījumiem: Latvijas Republikas Ministru kabineta noteikumi Nr. 162 (pieņemti 22.03.2016.), 6. pants //Latvijas Vēstnesis.– Nr. 59 (2016, 24. marts).

- Aizdomīgs darījums ar elektronisko naudu (piemēram, izložu un azartspēļu organizētāji norāda lielus laimestus).
- Nauda tiek debetēta no konta tūlīt pēc tā kreditēšanas (t.i., naudas pārskaitīšana, tiklīdz tā tiek ieskaitīta).
- Privātpersona vienā vai vairākos darījumos skaidrā naudā iegulda komercsabiedrībā, izmaksā, aizdod vai aizņemas no citas privātpersonas 60000 eiro vai vairāk (piemēram, iemaksa kā privātais ieguldījums komercsabiedrībā, izmaksāti avansi, izsniegti aizdevumi, saņemti kredīti (izņemot kredītiestādes)).
- Izvairīšanās no nodokļu nomaksas (piemēram, darbības, kas saistītas ar grāmatvedības noteikumu pārkāpumiem).
- Uzkrītošas izmaiņas konta bilancē (palielināta apgrozība u.c.), piemēram, klientam ir pārmērīgi liels kontu skaits, konta apgrozījums pārsvarā sastāv no skaidras naudas operācijām, skaidras naudas darījumos izmantoto līdzekļu izcelsme nav skaidra, skaidrās naudas darījumā iesaistītām personām ir viena juridiskā adrese, lieli skaidrās naudas aizdevumi, lielu ekskluzīvu preču iegāde skaidrā naudā.
- Klientam ir pārmērīgi liels kontu skaits.
- Konta apgrozījums pārsvarā sastāv no skaidras naudas operācijām.
- Konts ir tālu no klienta rezidences (piemēram, konti var tikt izmantoti bezskaidras naudas līdzekļu veidā nelegāli iegūto līdzekļu legalizācijā).
- Klients darbojas kā aizsegs citas personas darījumam (piemēram, pilnvarojums veikt darījumus klienta vārdā ir piešķirts personai, kuru ar klientu nesaista skaidri izteiktas darījumu vai personiskās attiecības).
- Darījums ir klientam netipisks (piemēram, klienta veiktais darījums neatbilst klienta pamatdarbības veidam).
- Klients veic sarežģītus vai neparastus darījumus, kuriem nav skaidri saprotams ekonomiskais vai juridiskais mērķis (piemēram, veiktajiem darījumiem nav loģiska ekonomiskā pamatojuma, klients sniedz visai nereālus vai pretrunīgus skaidrojums par darījumiem, neparasti lieli maksājumi par neraksturīgiem darījumiem).
- neskaidra darījumā izmantoto līdzekļu izcelsme (piemēram, izmantoti fiktīvi darījumi vai fiktīvi darījumu partneri, lai slēptu patieso nelegāli iegūto līdzekļu izcelsmi).¹¹

11 Noteikumi par kārtību, kādā Valsts ieņēmumu dienestam sniedzami ziņojumi par aizdomīgiem darījumiem: Latvijas Republikas Ministru kabineta noteikumi Nr. 162 (pieņemti 22.03.2016.), 2. pants //Latvijas Vēstnesis.— Nr. 59 (2016, 24. marts).

Iekšējās kontroles sistēmas izveidošana

Aizdomīgus darījumus konstatē saskaņā ar Noziedzīgi iegūtu līdzekļu legalizācijas un terorisma finansēšanas novēršanas likumā noteikto kārtību. Katram likuma subjektam tā tiek izstrādāta individuāli. Ņemot vērā likuma prasības, tajā ietver šādu informāciju:

- personas identifikācijas datus (fiziskajai personai – vārds, uzvārds, personas kods, juridiskajai personai – nosaukums un reģistrācijas numurs);
- aizdomīga darījuma (plānotā, pieteiktā, konsultētā, uzsāktā, atliktā vai veiktā) aprakstu, kā arī darījumā iesaistītās personas identifikācijas datus un darījuma summu, darījuma veikšanas vai pieteikšanas laiku, vietu un darījumu apliecināšu dokumentu kopijas, ja šādi dokumenti ir subjekta rīcībā;
- pamatojumu, kāpēc subjekts uzskata darījumu par aizdomīgu.

Ja, nodibinot darījuma attiecības ar klientu, ir aizdomas par noziedzīgi iegūtu līdzekļu legalizāciju vai terorisma finansēšanu, kā arī šaubas par iepriekš iegūtu klienta identifikācijas datu ticamību, nodrošina klienta riska līmenim atbilstošu klienta izpēti, kas nedrīkst aprobežoties tikai ar klienta identificēšanu un tādu dokumentu iegūšanu, pamatojoties uz kuriem veikta klienta identifikācija. Klienta izpēte ir komplekss pasākumu kopums, ko veic, lai nodrošinātu likuma mērķa sasniegšanu un izpildītu normatīvajos aktos noteiktās prasības.

Lai spētu izvērtēt klientam piemītošo noziedzīgi iegūtu līdzekļu legalizācijas un terorisma finansēšanas risku, iegūst informāciju par:

- klienta finanšu līdzekļu izcelsmi;
- darījuma attiecību mērķi un paredzamo būtību;
- klienta saimniecisko un personisko darbību;
- plānoto darījumu skaitu un apjomu;
- patiesā labuma guvēju.

Tikai pēc tam, kad ir noteikts klientam piemītošais noziedzīgi iegūtu līdzekļu legalizācijas un terorisma finansēšanas riska līmenis, likuma subjekts var noteikt veicamos pasākumus riska samazināšanai un novēršanai, kā arī veicamās klienta izpētes apjomu – vienkāršota izpēte vai padziļināta izpēte.

Klienta vienkāršotu izpēti likuma subjekts ir tiesīgs veikt tikai gadījumos, ja klientam piemīt zems noziedzīgi iegūtu līdzekļu legalizācijas un terorisma finansēšanas risks. Taču arī tad, ja klientam veic vienkāršotu izpēti, tiek nodrošināta pastāvīga darījumu uzraudzība, lai pārliecinātos, vai

darījumi nav uzskatāmi par neparastiem vai aizdomīgiem. Vienkāršotas izpētes pasākumu piemērošanu pamato.

Ja noziedzīgi iegūtu līdzekļu legalizācijas un terorisma finansēšanas risks ir zems, saskaņā ar likuma prasībām klientam neveic padziļinātu izpēti. Ja klientam piemītošais noziedzīgi iegūtu līdzekļu legalizācijas un terorisma finansēšanas risks ir paaugstināts, nodrošina klienta padziļinātas izpētes veikšanu.

Klienta padziļināta izpēte ir uz risku novērtējumu balstītas darbības, kuras veic papildus klienta izpētei, lai:

- noskaidrotu informāciju par patieso labuma guvēju;
- nodrošinātu klienta darījumu pastiprinātu uzraudzību.

Likuma subjekts veic klienta padziļinātu izpēti arī šādos gadījumos:

- uzsākot darījuma attiecības ar klientu, kurš nav personiski piedalījies identifikācijas procedūrā;
- uzsākot un uzturot darījuma attiecības ar politiski nozīmīgu personu, politiski nozīmīgas personas ģimenes locekli vai ar politiski nozīmīgu personu cieši saistītu personu;
- uzsākot darījuma attiecības, kurās piedalās personas no trešajām valstīm, kas saskaņā ar starptautisko organizāciju atzinumu ir uzskatāmas par valstīm vai teritorijām, kurās nav spēkā esošu normatīvo aktu cīņai ar noziedzīgi iegūtu līdzekļu legalizāciju un terorisma finansēšanu;
- jebkuros citos gadījumos, kad rodas aizdomas par noziedzīgi iegūtu līdzekļu legalizāciju un terorisma finansēšanu (tajā skaitā ja klients veic aizdomīgus darījumus).

Ja zināms vai rodas aizdomas, ka darījumu veic citas personas intereses vai uzdevumā, nepieciešams noskaidrot patiesā labuma guvēju:

- saņemot klienta parakstītu paziņojumu par patieso labuma guvēju;
- izmantojot ziņas vai dokumentus no Latvijas Republikas vai ārvalsts informācijas sistēmām;
- likuma subjekts Komercreģistrā pats noskaidro patieso labuma guvēju – ziņas par uzņēmuma īpašnieku vai īpašniekiem:

Ja likuma subjekts neiegūst klienta identificēšanai un izpētei nepieciešamo patieso informāciju un dokumentus apjomā, kas tam ļauj veikt pārbaudi pēc būtības, likuma subjekts izbeidz vai pārtrauc darījuma attiecības ar klientu un pieprasa klienta saistību pirmstermiņa izpildi. Šādā gadījumā likuma subjekts izbeidz darījuma attiecības arī ar citiem klientiem, kuriem ir tie paši patiesā labuma guvēji.

СОБЛЮДЕНИЕ ТРЕБОВАНИЙ ЗАКОНА О ПРЕДУПРЕЖДЕНИИ ОТМЫВАНИЯ ДОХОДОВ ОТ ПРЕСТУПНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ И ФИНАНСИРОВАНИИ ТЕРРОРИЗМА ДЛЯ НАЛОГОВЫХ КОНСУЛЬТАНТОВ И АУТСОРСИНГОВЫХ БУХГАЛТЕРОВ

***Ключевые слова:** отмыwanie денег, подозрительные транзакции, идентификация клиента, оценка риска.*

Аннотация

Вопрос предотвращения легализации средств, полученных незаконным путём, и финансирования терроризма является одним из приоритетных направлений в деятельности общества, которое обязано идентифицировать своих клиентов и дать свою оценку риска, исходя из данных, предоставленных клиентом, и провести своё изучение клиента.

Требования установлены Законом Латвийской Республики “О предотвращении легализации средств, полученных преступным путем и финансирования терроризма” и обязательны для общества в борьбе против отмывания денежных средств и финансирования терроризма.

Целью борьбы с отмыванием денежных средств является предотвращение возможности легализации денежных средств в результате ограбления, обмана, торговли наркотиками или людьми, а также предотвращение других незаконных действий (скрывая преступный источник происхождения средств и его характер), используя предоставленные обществом инвестиционные и сопутствующие им услуги.

Целью борьбы с финансированием терроризма является предотвращение участия общества в оказании финансовой поддержки террористам или организации террористических актов.

Mg. oec. Ieva Serjakova

RAŽOŠANAS VADĪBAS UN OPTIMIZĀCIJAS PAMATI UZŅĒMUMOS

Atslēgvārdi: LEAN principi un ideāli, MUDA, MURA un MURI.

Katram ražošanas uzņēmumam ir svarīga vadības un organizācijas optimizācija, lai veiktu uzņēmuma misiju, sasniegtu uzstādītos mērķus, un gūtu ienākumus no ierobežotajiem resursiem – patērētājiem, kuriem ir neierobežotas vēlmes. Šādi uzņēmumi, kuri vēlas maksimizēt ienākumus, kā arī optimizēt ražošanu, pārņem jau senajā Ķīnā izstrādātas metodikas. Pēc tām savulaik strādāja arī tādi uzņēmumi kā *Microsoft, Apple, Toyota, Mitsubishi* u.c. un praksē pierādīja, ka senās metodikas darbojas arī mūsdienās.

Eiropā uzņēmumi tiecas uz augstākajiem produktivitātes rādītājiem, kuri ir novērojami tādās valstīs kā Dānija un Zviedrija. Pārsvarā problēma nav modernajās iekārtās vai iekārtu modernizācijā, bet gan tajā, kā šīs ierīces tiek izmantotas, un tas ir atkarīgs no izglītotiem cilvēkiem/darbiniekiem (skolas, universitātes un uzņēmumi var būt aprīkoti ar pašu modernāko aprīkojumu, bet tam nav nozīmes, ja skolēnu/studentu sekmju līmenis ir zems jeb darbinieks nav pietiekami kompetents iekārtas maksimālā pielietojumā).

Mūsdienās pamatā tiek pielietotas divas metodikas vadības un optimizācijas palielināšanai: MUDA (taupības zaudējums) un LEAN (taupības princips).

LEAN jeb taupības princips

Katra taupības principa īstenošana ir izgudrojums. Uzņēmums nevar darīt to pašu, ar ko arī citi – līdzīgi uzņēmumi jau nodarbojas šai jomā vai tirgū, nevar nolīgt kādu, kurš strādājis *Toyota* vai citā kompānijā, kur izmanto tos pašus principus, nevar arī iegādāties “taupības” instrumentus un domāt, ka tie tiks izmantoti efektīvi.

Šie instrumenti, kurus uzņēmums var iegūt, nesniedz atbildi uz jautājumu “kāpēc?”, bet gan atbild uz jautājumu “kā?”. Tikai vadības principi atbild uz jautājumu “kāpēc?”. Tad, kad cilvēki (vispārējā nozīmē) uzzina un saprot “kāpēc?”, viņi spēj pieņemt labus lēmumus.

Sākot īstenot šos principus, ir jāsāk ar tiem, kuri jau ir pārbaudīti. Šie principi parasti tiek izmantoti visās taupības sistēmās.¹

1 Lean principles.– <http://www.systems2win.com/LK/lean/Ideal.htm>.– (Resurss apskatīts 01.12.2017.).

Taupības kultūra

Taupības kultūra ir indivīdu paradumu kopums, īpaši vadības ieradumi. Taupības menedžmenta sistēma ir sistemātisks veids, kā veidot šos ieradumus.

Taupības rīki vadības optimizācijai ir sekojoši:

- Jo ātrāk uzņēmums attīstās, jo lielāka nozīme ir sarežģītu lēmumu pieņemšanai. Vadības rīki taupības sistēmas uzlabošanai – prioritāšu matrica (lēmumu pieņemšanas rīks), saistību diagramma (problēmu risināšanas rīks), vērtīgo plūsmu pārvaldība (attiecībā uz produktu un tā ražošanu), stratēģisko plānu izveides rīki (piemēram matricas) un komandas vadība (viens no vissvarīgākajiem rīkiem, lai maksimizētu sistēmu).²
- Jo straujāk uzņēmums aug, jo mazāk laika tiek tērēts ikdienišķiem/rutīnas darbiem. Vadība deleģē rutīnas darbus, un procesam jābūt centralizētam, lai visi šos darbus veiktu saskanīgi, lai varētu vienkārši un sistemātiski pārvaldīt sagaidāmos un reālos rezultātus, kā arī lai iegūtu maksimālu atdevi no darbiniekiem.

Taupības komanda – populārs veids, kā organizēt taupības uzlabošanu:

- Ikdienas atbildības komandas. Viena no visvairāk novērojamām atšķirībām starp jaunu un izstrādātu (nobriedušu) taupības organizēšanu ir procentuālais uzlabojumu izveidots apjoms viņu ikdienas taupības menedžmenta sistēmā. Izstrādātā (nobriedušā) taupības organizācijā visiem uzlabojumiem, kurus veikusi viena komanda, jābūt sistemātiskiem, atrodamiem un uzlabojamiem. Katrs komandas loceklis ne tikai zina, kādi rīki ir jāizmanto dažādu problēmu risināšanai, bet arī izzina pamatā esošos principus, kam jāatrod veids, kā tos pielietot unikālām/nestandarta situācijām. Daudzkārt lielākā daļa ideju starp komandām ir izveidojusies sadarbībā ar ikdienas atbildības komandām. Visi pārējie šo komandu procesi ir nepieciešami tikai tām problēmām, kas pārsniedz parasto komandu (uzņēmuma nodaļu) spēju robežas (pārsvārā nestandarta situācijās). Jaunā taupības organizācijā uzlabošanas iespējas parādās daudz vairāk no taupības organizēšanas vai no “ārējām acīm”, kuras ir iemācījušās atšķirt izdevības, lai mazinātu zaudējumus.
- *Kaizen* pasākumu komandas. *Kaizen* pasākumi palīdz intensīvi attīstīt uzņēmuma procesus un sagatavot pasākumu vadītājus/līderus. Piemēram, pārstāvis no katras akcionāru grupas balso par

2 Lean Leadership.– <http://www.systems2win.com/LK/teams/lean-leadership.htm>.– (Resurss apskatīts 01.12.2017.).

kāda uzņēmuma procesa uzlabošanu ar skaidri definētu mērķi: samazināt izmaksas par 20%, samazināt procesu cikla laiku par 50%, samazināt brāķētas produkcijas iespējamību par 80%.

- A3 harta. A3 problēmu risināšanas metodi var pielietot, veidojot komandu attiecīgajam uzdevumam (līdzīgi kā *Kaizen* metodē) vai, biežāk sastopamos gadījumos, iecelt vienu līderi, kurš tiekas ar indivīdiem un mazām akcionāru grupām tiem izdevīgā laikā. A3 problēmu risināšana ir elastīgs, efektīvs un populārs veids, kā organizēt starpfunkcionālus uzlabojumus – nereti tam nav nepieciešams veidot komandu uzdevumu veikšanai. Tā ir vienkārša (viegli dublējama un pārskatāma) metode, lai sistemātiski definētu un risinātu problēmas, mācītu organizāciju vai nodaļu vadītājiem būt labākajiem treneriem (angliski *coach*), mentoriem un līderiem, kā arī vedināt uz domām par taupību kā darba kultūras ieradumu.
- 8D problēmu risināšana. 8D problēmu risināšanas metode nodrošina komandai sistemātisku ceļu, lai atrisinātu problēmu, kurai ir neskaidri pamatcēloņi, nodrošinot pamatcēloņu identificēšanu un pierādīšanu. Kad gan pagaidu, gan pastāvīgās koriģējošās darbības ir apstiprinātas kā efektīvs risinājums, tiek novērsta esošā situācija un tās atkārtošanās nākotnē. 8D visbiežāk izmanto kopā ar korektīvo darbību ziņojumiem, ja galvenais cēlonis nav zināms. Citas cēloņu un problēmu risināšanas metodes ir piemērotākas un efektīvākas, ja koncentrējas uz lēmumu pieņemšanu vai problēmu laicīgu novēršanu.
- Sešu sigmu komanda. Vēl viena pieeja problēmu risināšanai, kam ir neskaidri pamatcēloņi, ir noteikt sešu sigmu komandu, lai definētu, mērītu, analizētu, uzlabotu un pēc tam kontrolētu šo uzlaboto procesu. Parasti tiek izmantota statistiskā analīze un datu vākšanas paņēmieni, kas ir vairāk noderīgi attīstītākām (nobriedušām) organizācijām, kuras jau ir izvēlējušās sev piemērotākās un vienkāršākās taupības metodes.
- Procesu uzlabošanas komandas (taupības komandas procesu uzlabošanai). Gandrīz visiem vadītājiem ir zināma Ganta diagramma un citi projektu vadības rīki – 1950. gada pieejas komandas organizācijai, kas ir piemērotas tikai lieliem un sarežģītiem projektiem, piemēram, uzņēmuma pārvietošana vai jaunu struktūrvienību atvēršana, uzņēmumu procesu aranžēšana, ERP (uzņēmumu resursu plānošana) programmas projektu komandas un QFD (kvalitātes

funkciju ieviešana) komandas. Lielākai daļai taupības uzdevumu īstenošanai ir rodami arī labāki risinājumi.

- Vērtīgo plūsmu komandas. Visi iepriekš minētie komandu un metožu veidi ir bezvērtīgi, ja tie netiek pārraudzīti ar vērtīgo plūsmu komandu. Tās mērķis ir noteikt prioritātes, kurām ir vislielākā vērtība visā vērtību plūsmā, ne tikai dažas apakšprogrammas vai optimizācijas apakšgrupas.
- *Hošin* (angliski *Hoshin*) politikas ieviešanas komandas. *Hošin* politikas mērķis ir nodrošināt, lai katra komanda uzņēmumā optimizētu savus centienus un misijas, lai atbalstītu sinerģisku stratēģijas plānu. Dažādas *Hošin* komandas var izmantot visus vai dažāda rakstura problēmu risināšanas rīkus vai metodes, dažādos laikos un dažādiem mērķiem.³

Pilnvarošana

Vadība uzticas padotajiem. Padotie ir atbildīgi katrs par savu darba telpu (teritoriju), tās tīrību, uzturēšanu un organizāciju. Pastāv vienota organizatoriskā struktūra ar dažādām pašu nodefinētām komandām. Ikvienam ir nepārtraukti uzlabojumi un ir dažādas sistēmas ikdienas treniņiem. Ikviens saprot uzņēmuma stratēģisko virzību un to, kāpēc viņu komandas stratēģiskais izaicinājums ir tik svarīgs.

Procesi un rezultāti

Uzmanības centrā ir abi – procesi un rezultāti. Dažādas MBO skolas vēl joprojām māca “vadīšanu pēc mērķa” (MBO – vadība pēc mērķa), kas mudina vadītājus izvirzīt mērķi un tad dot saviem padotajiem “brīvu vaļu”, lai tie šo mērķi sasniegtu pateicoties savām radošajām spējām. MBO nav saderīgs ar taupību. Ja vadītājs ir veiksmīgs mierīgā uzņēmumā, tad viņš piedalīsies katrā savas komandas nākamajā stratēģiskajā izaicinājumā, lai atbalstītu stratēģisko virzību uzņēmumā. Tā tiek sniegta iespēja padotajiem radīt inovatīvus veidus problēmu risināšanai un mērķu sasniegšanai. Šajā gadījumā vadītāji ir ļoti iesaistīti komandas radošajos procesos un arī ieinteresēti izzināt, kā tie strādā.

Vērtīgo plūsmu aprīte

Tradicionālie uzņēmumi organizē un pārvalda funkcionālās plūsmas – grāmatvedību, operācijas, uzturēšanu (ēkas, sistēmas, programmas u.c.), iepirkuma procedūras (tehnika, izejvielas, palīgmateriāli, kancelejas pie-

3 Lean Leadership.– <http://www.systems2win.com/LK/teams/lean-leadership.htm>.– (Resurss apskatīts 02.12.2017.).

derumi u.c.). Taupīgas organizācijas, savukārt, koncentrējas uz klientu un tā vērtīgajām plūsmām, respektīvi veidojot sinerģisku sadarbību ar dažādiem uzņēmumiem un to struktūrām.

Minēto plūsmu pārvaldība uzlabo:

- drošību – mazāka piepūle un retāka smagsvara priekšmetu pārvietošana – ierobežots negadījumu skaits;
- kvalitāti – ir iespēja atrast un novērst sīkās problēmas ātrāk, tādējādi uzlabojot produkta vai pakalpojuma kvalitāti;
- ātrumu un piegādi – samazinās konkrētam procesam atvēlētais laiks, vai procesa laikā tiek veikti citi ar to saistītie uzdevumi vai darbi;
- naudas apriti – mazāk krājumu – vairāk naudas līdzekļu, mazāk krājumu arī nozīmē – mazāk brāķa, kas, savukārt, arī nozīmē naudas līdzekļu palielinājumu;
- produktivitāti – mazāk brāķētas produkcijas, mazāk pārprodukcijas, mazāk krājumu, mazāk liekas pārstrādes, mazāk transportēšanas un pārvietošanas;
- skaidrību – nelielas izstrādājumu partijas plūsmas mazina apjukumu, mazāk iespēju izdarīt nepareizi vai sabojāt, problēmas ir redzamas uzreiz;
- morāli – “liela ugunsgrēka dzēšana nav patīkama”, jo cilvēkiem patīk, ja procesi rit vienmērīgi.⁴

Hansei

Uzņēmuma vadītāji neliek saviem padotajiem “domāt labāk”, viņi izdara visu iespējamo, lai padotie būtu nodrošināti ar nepieciešamajām ierīcēm, sistēmām un ikdienas komandas treniņiem, lai sekmētu maksimālu atdevi.

Problēmu risināšana

Kad uzņēmumā tiek pamanīta problēma, darbs apstājas (lai neražotu brāķa produkciju un nepalielinātu problēmas apmēru) un uzņēmuma speciālistu komanda risina šo problēmu, lai noteiktu to un atrisinātu tās cēloņus “saknē”, kā arī nodrošinātu, ka tā neuzradīsies no jauna.⁵

LEAN jeb taupības ideāli

Taupības ideāli ir neiespējami, tāpēc jau tos sauc par ideāliem, lai nodrošinātu optimizāciju, uz kuru tiecas katrs uzņēmuma darbinieks.

4 Lean Flow. – <http://www.systems2win.com/LK/lean/lean-flow.htm>. – (Resurss apskatīts 04.12.2017.).

5 Turpat.

Pastāv 6 taupības ideāli:

- 1) bez brāķa – produkcija bez defektiem, kā arī tiek piegādāts tikai nepieciešamais;
- 2) bez izšķērdības – produkcija tiek izgatavota, taupot pieejamos resursus, respektīvi, produktam ir 100% pievienotā vērtība, nekā lieka;
- 3) bez incidentiem – garantēta drošība darbiniekiem, klientiem un apkārtējai videi (netiek piesārņota vide);
- 4) tūlītēja piegāde – pēc pieprasījuma, ražojot ar mazāko cikla un izpildes laiku, ideālā gadījumā – neierobežotā daudzumā;
- 5) 1 partijas vienība – ražot tik daudz, cik tiek pieprasīts, iespējami samazinot partiju skaitu, ideālā gadījumā – ražojot vienu partiju;
- 6) bez reakcijas laika – tūlītēja reakcija uz problēmu, izmaiņām un izaicinājumiem – izmantojot taupības principus un zinātniskas metodes problēmas cēloņa analīzei un risinājumam.⁶

Stratēģiskais izaicinājums

Taupības principi un ideāli ir pārāk neskaidri un tāli, lai kalpotu kā noderīgas vadlīnijas ikdienas *Kaizen* un PDCA treniņu cikliem. Vadības stratēģiskais plāns vai ikgadējais *Hošin* ir pārāk augstā līmenī, lai kalpotu kā vadlīnijas ikdienas procesu un organizācijas uzlabojumiem. “Stratēģiskais izaicinājums” (to nosaka vidējā līmeņa vadītāji) sniedz skaidru norādi par to, ko sagaida no komandas, lai atbalstītu citus. Tikai no vadības un komandas ir atkarīgs, kad tiks sasniegts nākošais pieturas punkts, kurā varēs izvērtēt panākumus un izvirzīt jaunus izaicinājumus.

PDCA (plāno – dari – pārbaudi – reaģē) ir interatīva četrpakāpju vadības metode, kas tiek izmantota uzņēmumos, lai kontrolētu un nepārtraukti uzlabotu procesus un produktus. Katram burtam šajā abreviatūrā ir sava nozīme:

- 1) P – plānot/paredzēt – identificēt nākamo šķērsli vai zināšanu sliekšni, kas traucē progresam. Viens no variantiem ir izmantot KATA uzlabošanas metodi mērķu noteikšanai, vēlāk kā PDCA treniņu daļu var iekļaut eksperimentus, lai labāk izprastu procesus un prognozētu rezultātus, ko sagaidīt no katra eksperimenta.⁷ KATA metode – jebkurš strukturētas domāšanas veids un darbība, kas tiek praktizēts tik ilgi, kamēr kļūst par paradumu, lai darbus veicot iespējami mazāk novērstu uzmanību.⁸

6 Lean principles.– <http://www.systems2win.com/LK/lean/Ideal.htm>.– (Resurss apskatīts 04.12.2017.).

7 PDCA Lean Methodology.– <http://www.systems2win.com/LK/lean/PDCA.htm>.– (Resurss apskatīts 04.12.2017.).

8 Kata Lean Coaching Cycle.– <http://www.systems2win.com/LK/lean/kata.htm>.– (Resurss apskatīts 08.12.2017.).

- 2) D – darīt – izmēģināt un eksperimentēt iespējami ātri.
- 3) C – pārbaudīt/apsvērt/pētīt – pētīšana un analīze ir svarīgi elementi rezultāta sasniegšanā.
- 4) A – reaģēt/pielāgoties – ja eksperimenta rezultāts atbilst plānotajam – tiek darīts standarta darbs, lai stiprinātu izmaiņas; ja rezultāts atšķiras no plānotā, tad vajadzēs veikt jaunu eksperimentu, lai maksimāli izprastu procesa patieso būtību.⁹

Kritēriji stratēģiskajam izaicinājumam:

- pārliecinošs aprāksts par sasniedzamo stāvokli – procesa izrāviens, kas sniegs konkurences priekšrocības, tas tiek koncentrēts uz komandas uzmanību un pūlēm;
- pietiekami tālu, lai būtu sasniedzams, – tātad nav sasniedzams pašreizējos apstākļos ar uzņēmumā esošajiem procesiem;
- ticams – pietiekami tuvu, lai būtu sasniedzams, apmēram 3–30 mēnešu laikā;
- skaidri noteikts, kādam ir jābūt rezultātam – definēti pasākumi un mērķi procesa rezultātam, t.i., katras nodaļas vadītājs strādā ar savu treneri (angliski *coach*), lai noteiktu nepieciešamību no katras vērtību plūsmas, vērtību plūsmu cikla, nodaļas, procesa vai atbalsta funkcijas, kas sekmētu mērķa sasniegšanu;
- daudzveidība rezultāta sasniegšanā – pastāv dažādi zinātniskie eksperimenti par to, “kā” sasniegt vēlamos rezultātus.

Toyota četri statūti

- 1) Skaidri tiek norādītas visas darbības: saturs (kas tiek darīts), secība (kādā secībā tas tiek darīts), laiks (cik daudz laika ir nepieciešams, lai sasniegtu noteikto rezultātu), rezultāts (kādi rezultāti gaidāmi).
- 2) Nodefinētas saistības ar katru klientu un piegādātāju: tiešās (ja nav starpnieku), atbildēt ar “jā” vai “nē” (nepastāv atbildes variants “varbūt”).
- 3) Skaidri definēti visi ceļi: vienkāršs (iespējami īss attālums un iespējami mazāks iesaistīto personu skaits), tiešais ceļš (lai piegādātu pieprasīto precī vai pakalpojumu), skaidri definēti darba standarti un norādījumi.

9 PDCA Lean Methodology.– <http://www.systems2win.com/LK/lean/PDCA.htm>.– (Resurss apskatīts 08.12.2017.).

- 4) Nepārtraukts uzlabojums: tieša atbilde uz jebkuru radušos problēmu, jebkurā brīdī var sākt jaunu eksperimentu, ir atbalsta treneris (*coach*).¹⁰

MUDA jeb zaudējumi (angliski *waste*)

MUDA ir procesi, kuri nerada pievienoto vērtību vai liekas darbības vērtības radīšanai, respektīvi – procesi, bez kuriem var iztikt. Pastāv 7 “nāvējošas” izšķērdības, kuras var iznīcināt jebkuru uzņēmumu vai padarīt to konkurēt nespējīgu:

- 1) Defekti vai brāķa produkcija.
- 2) Pārprodukcija – lietas, kas nav nepieciešamas aktuālajam klientam.
- 3) Krājumi, kas “gaida” tālāku pārstrādi vai izmantošanu.
- 4) Nevajadzīgi papildprocesi (piemēram, komanda, kura pārbauda produkta kvalitāti nevis risina problēmu, kāpēc tas var būt bojāts).
- 5) Lieka darbinieku kustība (piemēram, darba aprīkojums nav vienkopus).
- 6) Nelietderīga produkcijas transportēšana vai pārvietošana;
- 7) Gaidīšanas laiks (piemēram, kamēr iekārta pabeigs apstrādi, tiks veikta kāda palīgfunckcija, kad darbinieks atgriezīsies savā darba vietā).

Pastāv arī vēl astotā “nāvējošā” izšķērdība ar 3 variantiem:

- 1) Cilvēka potenciāls netiek izmantots pilnā apjomā, viņa spējas, talanti un kreativitāte.
- 2) Nedroši vai neergonomiski darba apstākļi.
- 3) Apjukums – jebkāda veida neskaidrība par to, kā darīt pareizi (darbu, uzdevumu u.c.).

MUDA, MURA un MURI

MUDA, kā jau tika minēts iepriekš, ir procesi, kuri nerada pievienoto vērtību. MURA – nevienmērība, pārslogotība un piepūle. MURI – pieprasījums, kas pārsniedz procesu un iekārtu jaudu un kapacitāti.¹¹ Reāli piemēri no darba procesiem, kuros ir skaidri redzamas visas 8 “nāvējošās” izšķērdības, sniegti 1. tabulā.

¹⁰ Lean principles. - <http://www.systems2win.com/LK/lean/Ideal.htm>. - (Resurss apskatīts 08.12.2017)

¹¹ Muda – 7 wastes of Lean. – <http://www.systems2win.com/LK/lean/7wastes.htm>. – (Resurss apskatīts 08.12.2017.).

1.tabula

Izšķērdības veids	Piemēri
Defekti	Produkti, pakalpojumi vai informācija – nepareiza, nepilnīga, novēlota. Piemēri: datu ievades kļūdas, informācijas trūkums, rēķinu vai pasūtījuma pieteikumu kļūdas, jebkura kļūda, kuru nosūta uz labošanu vai precizēšanu, dizaina trūkumi, prombūtne u.c.
Pārprodukcija	Saražo pārāk daudz vai par ātru. Piemēri: papildu kopiju izgatavošana, pāragra dokumentu drukāšana, pasūtījumu apstrāde (pasūtījumos, kas var mainīties, piemēram, apjomi), papildus dokumentu glabāšana, kā arī lieku e-pastu sūtīšana, kad tas nav nepieciešams.
Gaidīšanas laiks	Jebkāda veida gaidīšana – ekipējumu iekārtām, materiāliem, cilvēkiem u.c. Piemēri: lēns dators, dīkstāve, apstiprinājumu gaidīšana, laiks informācijas precizēšanai vai darba labojumiem, kas ir saņemti no iepriekšējiem procesiem.
Procesi, kuri nerada pievienoto vērtību	Jebkāda veida procesi, kuri nerada pievienoto vērtību no patērētāja viedokļa. Balstīti uz pārbaudēm, nevis uz procesu izstrādāšanu, lai novērstu kļūdas. Piemēri: lieka informācija, atkārtota datu ievade dažādās informācijas sistēmās, papildus kopiju izgatavošana.
Transportēšana un pārvietošana	Jebkāda veida lieka kustība saražotajai produkcijai. Piemēri: dokumentu pārvietošana, vairākkārtēja elektronisko datu pārraide, apstiprinājumi/atļaujas, apjomīgi e-pastu pielikumi, nevajadzīgu kopiju izplatīšana personām, kurām šī informācija nav nepieciešama.
Krājumi	“Kalni” ar jebko – materiāli, ierīces, e-pasti, dokumenti, arhīvi u.c. Piemēri: iegādātas vai saražotas lietas, pirms to nepieciešamības (kancelejas preces, literārie darbi, materiāli, produkcija u.c.), t.i., lietas, kas gaida pielietojumu (nelasītas e-pasta vēstules, jebkāda veida procesi, piemēram, darījumi, atskaites u.c.).
Kustība	Jebkāda veida lieka darbinieku kustība. Piemēri: staigāšana līdz kopētājam, printerim, faksam vai kādai citai ierīcei, pārvietošanās starp uzņēmuma nodaļām, papildus informācija meklēšana (fiziskā veidā), pārslēgšanās starp datora ekrāniem u.c.

Apzināta izvairīšanās no cilvēku potenciāla	Cilvēku zināšanu izmantošana tikai kādai noteiktai darbībai, neiesaistot viņu prātus. Darbinieka tiesību un pienākumu ierobežošana ikdienas darbu veikšanā, kad augsti apmaksāts personāls veic ikdienas uzdevumus/darbības, kas neprasa viņu unikālās zināšanas, nepietiekams nodrošinājums ar vadības rīkiem, kas nepieciešami, lai veiktu un pastāvīgi uzlabotu katra darbinieka darbu vai tā apstākļus, neuzticēšanās darbiniekiem, lai tie pārraudzītu ražošanas procesus un novērstu problēmas (ja tādas rodas), neuzticēšanās par savas darba vietas uzturēšanu, tīrību un organizāciju, kā arī neuzticēšanās darbiniekiem, kuri atbild par lielām darbinieku grupām (piemēram, nodaļu vadītāji). Nedroši vai neergonomiski darba apstākļi. Viss, kas var kaitēt (darba apstākļi, kas var izraisīt acu nogurumu vai sāpes, hroniskas muguras sāpes, galvas sāpes u.c.). Apstākļi, kas jebkādā veidā apdraud darbinieku veselību un ražīgumu. Apjukums vai jebkas cits, kas rada neskaidrību par to, “kas” un “kā” vai “kādā veidā” ir jādara. Neskaidri mērķi, mulsinoši norādījumi, nesaprotamas sistēmas, kaut kā trūkums vai iztrūkums (krājumi, produkcija u.c.), trūkums apmācībā, treniņos, atbalstā vai zināšanās.
--	---

Izšķērdība tiek dalīta divās kategorijās:

- 1) Pilnīga izšķērdība – nerada pievienoto vērtību un patērē resursus. Šādu izšķērdību var likvidēt nekavējoties.
- 2) Izšķērdība, kas nerada pievienoto vērtību, bet ir nepieciešama, lai procesi turpinātos esošajā darba stadijā.¹²

Secinājumi un priekšlikumi

Ražošanas procesa būtība – lai ko es darītu, es neesmu viens. Esmu daļa no lielākas sistēmas un, lai sistēma labi strādātu, ir jābūt labam komandas darbam. LEAN principi dod iespēju izvērtēt uzņēmuma vadības darbu, kā arī darbinieku un komandas darbu ļaujot noteikt, cik daudz ir procesu, kas nerada pievienoto vērtību, bet bez kuriem nevar iztikt. Ieviešot praksē LEAN principus, uzņēmumiem ir iespēja sasniegt augstākus produktivitātes rādītājus, jo bieži vien problēma nav modernās iekārtās, bet gan tajā, kā šīs iekārtas tiek izmantotas darba procesā.

12 Muda – 7 wastes of Lean. – <http://www.systems2win.com/LK/lean/7wastes.htm>. – (Resurss apskatīts 08.12.2017.).

LEAN principi ir atbalsta sistēma, kas ir orientēta uz ražošanas optimizāciju, ko uzņēmumiem vajadzētu mēģināt īstenot praksē. Ir svarīgi ražošanas (darba) procesā identificēt liekās darbības, tādējādi samazinot patērēto laiku uz konkrēto darba procesu, kā arī skaidri definēt sasniedzamos mērķus un nepieciešamās darbības šo mērķu sasniegšanai.

BASICS OF PRODUCTION MANAGEMENT AND OPTIMIZATION IN ENTERPRISE

Keywords: *Lean principles and ideals, MUDA, MURA and MURI.*

Summary

The best possible performance is “Optimal Operations”. In the process industry it is called “Process Optimization”. In manufacturing it is the extreme of Lean Operations, one of the components of “Lean Manufacturing” success. Other components that qualify for “lean” in the sense of avoiding waste (non-value-added), and not missing opportunities for improvements are: “Lean Design”, “Lean Logistics – and Supply Chain”, “Lean Maintenance”, “Lean Safety” and “Lean Scheduling”. Some share interests with Six Sigma as well (quality and costs)

The management of repetitive or continuous industrial production/manufacturing operations is of such nature that operation optimization of existing production assets is realistic and practical, yielding the ultimate Lean Operations. There are software solutions tools which are generic and can be implemented on top of the process control systems, making production with optimization truly accessible. Such solutions regularly yield over 100% ROI (Return on investment).

Further, the understanding of optimal solutions and of barriers to higher performance helps to discover economic changes to the process to further increase profits (recall, not only cost-cutting); which in turn will be optimized and this macro-cycle of improvements and innovation repeated.

Mg. iur. Normunds Strengē

PUSES NODOMS VĒRSTIES SATVERSMES TIESĀ AR PIETEIKUMU NEVAR BŪT PAR PAMATU LIKUMĪGĀ SPĒKĀ STĀJUŠĀS SPRIEDUMA IZPILDES ATLIKŠANAI

Atslēgvārdi: puses, nodoms, civillietā, tiesu lieta, spriedums.

Īss civillietas¹ būtības apraksts.

[1] Ar Augstākās tiesas Civillietu tiesu palātas spriedumu tika pilnībā apmierināta prasītāja prasība pret atbildētāju par kopīpašuma izbeigšanu.

[2] Ar Augstākās tiesas Civillietu departamenta rīcības sēdes lēmumu tika nolemts atteikt kasācijas tiesvedību sakarā ar atbildētāja kasācijas sūdzību par Augstākās tiesas Civillietu tiesu palātas spriedumu, ar kuru tika pilnībā apmierināta prasītāja prasība pret atbildētāju par kopīpašuma izbeigšanu.

[3] Atbildētājs vērsās Augstākajā tiesā ar pieteikumu, kurā, pamatojoties uz Civilprocesa likuma 206. pantu, lūdza atlikt Augstākās tiesas Civillietu tiesu palātas sprieduma izpildi par kopīpašuma izbeigšanu. Atbildētājs kā pamatojumu norādīja, ka pašreiz, piesaistot cilvēktiesību ekspertus, tiek gatavota sūdzība iesniegšanai Satversmes tiesā un sūdzība Satversmes tiesā tiks iesniegta likumā paredzētā termiņā. Sprieduma izpildes atlikšana, sadalīšana termiņos, tā izpildes veida vai kārtības grozīšana ir ietverta Civilprocesa likuma 206. pantā.

Civilprocesa likuma 206. panta pirmā daļa paredz, ka tiesa, kas taisījusi spriedumu lietā, ir tiesīga pēc lietas dalībnieka pieteikuma, ievērojot pušu mantisko stāvokli, bērnu tiesības vai citus apstākļus, pieņemt lēmumu par sprieduma izpildīšanas atlikšanu vai sadalīšanu termiņos, kā arī par tā izpildes veida un kārtības grozīšanu. Lēmums par sprieduma izpildīšanas atlikšanu, sadalīšanu termiņos vai izpildes veida un kārtības grozīšanu izpildāms nekavējoties.

Otrā daļa nosaka, ka pieteikumu izskata rakstveida procesā, iepriekš par to paziņojot lietas dalībniekiem. Vienlaikus ar paziņojumu tiesa, nosakot termiņu paskaidrojuma iesniegšanai, nosūta lietas dalībniekiem pie-

1 Sk.: Latvijas Republikas Augstākās tiesas Civillietu tiesu palātas spriedumu Nr. C04494210.

teikumu par sprieduma izpildes atlikšanu, sadalīšanu termiņos, tā izpildes veida vai kārtības grozīšanu.

Trešā daļa, savukārt, paredz, ka par tiesas lēmumu atlikt sprieduma izpildi vai to sadalīt termiņos, kā arī par tā izpildes veida un kārtības grozīšanu var iesniegt blakus sūdzību. Blakus sūdzības iesniegšana neapstur lēmuma izpildi.²

Rīgas apgabaltiesas Civillietu tiesas kolēģija, kas izskatīja atbildētāja pieteikumu, kurā bija pieteikts lūgums atlikt Augstākās tiesas Civillietu tiesu palātas sprieduma izpildi, ar kuru tika pilnībā apmierināta prasītāja prasība pret atbildētāju par kopīpašuma izbeigšanu, nolēma – noraidīt atbildētāja pieteikumu par Augstākās tiesas Civillietu tiesu palātas sprieduma izpildes atlikšanu.

Rīgas apgabaltiesas Civillietu tiesas kolēģijas pieņemtais lēmums pamatots ar Civilprocesa likuma 438. pantu, motīvu daļā norādot, ka pārbauddot lietas materiālus un novērtējot pieteikumā par sprieduma izpildes atlikšanu norādīto apstākli, pieteikums ir noraidāms kā nepamatots, uzsverot, ka pieteikumā par sprieduma izpildes atlikšanu norādītais, ka atbildētājs vērsīsies Satversmes tiesā ar lūgumu atzīt par spēkā neesošu Augstākās tiesas Civillietu tiesu palātas spriedumu sakarā ar Civillikuma noteikumu neatbilstību Satversmei, nevar būt par pamatu likumīgā spēkā stājušās sprieduma izpildes atlikšana. Apelācijas instances tiesas sprieduma izpildes atlikšana, sadalīšana termiņos, tā izpildes veida un kārtības grozīšana ir ietverta Civilprocesa likuma 438. pantā, kura pirmā daļa paredz, ka apelācijas instances tiesa ir tiesīga pēc lietas dalībnieka pieteikuma, ievērojot pušu mantisko stāvokli vai citus svarīgus apstākļus, atlikt sprieduma izpildi vai sadalīt to termiņos, kā arī grozīt tā izpildes veidu un kārtību. Lēmums par sprieduma izpildes atlikšanu, sadalīšanu termiņos vai izpildes veida un kārtības grozīšanu izpildāms nekavējoties.

Minētā panta otrā daļa paredz, ka pieteikumu izskata rakstveida procesā, iepriekš par to paziņojot lietas dalībniekiem. Vienlaikus ar paziņojumu tiesa, nosakot termiņu paskaidrojuma iesniegšanai, nosūta lietas dalībniekiem pieteikumu par sprieduma izpildes atlikšanu, sadalīšanu termiņos, tā izpildes veida vai kārtības grozīšanu.

Trešā daļa paredz, ka par tiesas lēmumu atlikt sprieduma izpildi vai to sadalīt termiņos, kā arī par tā izpildes veida un kārtības grozīšanu var

2 Civilprocesa likums (pieņemts 14.10.1998., ar grozījumiem, kas izdarīti ar 14.12.2006., 08.09.2011. un 29.10.2015. likumu, kas stājas spēkā 03.12.2015.), 206. pants.– Latvijas Vēstnesis.– Nr. 326/330 (1998, 3. novembris).

iesniegt blakus sūdzību. Blakus sūdzības iesniegšana neaptur lēmuma izpildi.³

Aktualitāte reducējas uz to, vai nodoms vērsties Satversmes tiesā ar pieteikumu var būt par pamatu likumīgā spēkā stājušās sprieduma izpildes atlikšanai.

Likumsakarīgi ir noskaidrojams vārds **nodoms** – tas ir domās apsvērts lēmums, apņemšanās (parasti ko darīt, ko veikt) ar nodomu – apzināti, tīši (ko darīt, veikt).⁴

Nodomam ir dažādas izpausmes:

- alternatīvs **nodoms**;
- eventuāls **nodoms**;
- galvenais **nodoms**;
- iepriekš apdomāts **nodoms**;
- izsaukuma **nodoms**;
- kails **nodoms**;
- kontrrevolucionārs **nodoms**;
- ļauns **nodoms**;
- nekonkretizēts **nodoms**;
- netiešs **nodoms**;
- noteikts **nodoms**;
- noziedzīgs **nodoms**;
- piepešs **nodoms**;
- tiešs **nodoms**.⁵

Pusei⁶ ir tiesības būt gan nodomam vērsties Satversmes tiesā ar pieteikumu, gan tiesības **šādu nodomu realizēt** un iesniegt Satversmes tiesā pieteikumu likumā paredzētā kārtībā. Konstitucionālo sūdzību jeb pieteikumu Satversmes tiesā var iesniegt ikviena persona, kura uzskata, ka ar likumu vai citu normatīvo aktu ir aizskartas viņas Latvijas Republikas Satversmē ietvertās pamattiesības.⁷ Tās, cita starpā, ir tiesības uz dzīvību,

3 Civilprocesa likums (pieņemts 14.10.1998., ar grozījumiem, kas izdarīti ar 08.09.2011. un 29.10.2015. likumu, kas stājas spēkā 03.12.2015.), 438. pants.– Latvijas Vēstnesis.– Nr. 326/330 (1998, 3. novembris).

4 Latvijas Zinātņu akadēmijas Terminoloģijas komisijas izstrādāto un apstiprināto terminu sakopojums. Akadēmiskā terminu datubāze AkadTerm.– <http://termini.lza.lv/term.php?term=nodoms&lang=LV>– (Resurss apskatīts 14.03.2018.).

5 Akadēmiskā terminu datubāze AkadTerm.– <http://termini.lza.lv/term.php?term=nodoms&lang=LV>– (Resurss apskatīts 14.03.2018.).

6 “Puse” turpmāk tekstā arī tiek norādīta kā persona vai lietas dalībnieks.

7 Personas pamattiesības ir noteiktas Satversmes 8. nodaļā. Sk.: Latvijas Republikas Satversme (pieņemta 15.02.1922.)// Latvijas Vēstnesis.– Nr. 43 (1993, 1. jūlijs).

tiesības uz brīvību un personas neaizskaramību, tiesības uz vārda brīvību, tiesības apvienoties sabiedriskajās organizācijās, tiesības vērsties valsts un pašvaldību iestādēs ar iesniegumiem un saņemt atbildi pēc būtības, tiesības uz īpašumu, tiesības uz sociālo nodrošinājumu vecuma, darbnespējas un bezdarba gadījumā u.c.

Saskaņā ar Satversmes tiesas likuma 17. pantu,⁸ ievērojot likumā noteikto kompetenci, tiesības iesniegt pieteikumu Satversmes tiesā ir:

- 1) Valsts prezidentam;
- 2) Saeimai;
- 3) ne mazāk kā divdesmit Saeimas deputātiem;
- 4) Ministru kabinetam;
- 5) ģenerālprokuroram;
- 6) Valsts kontroles padomei;
- 7) pašvaldības domei;
- 8) tiesībsargam;
- 9) tiesai;
- 10) zemesgrāmatu nodaļas tiesnesim;
- 11) personai;
- 12) Tieslietu padomei.

Gadījumā, ja persona savu nodomu būtu realizējusi un iesniegusi Satversmes tiesā pieteikumu likumā paredzētā kārtībā arī tad, pēc Satversmes tiesas prakses atziņām, nolēmuma izpildes apturēšana ir uzskatāma par ārkārtēju Satversmes tiesas procesa līdzekli, kas ir piemērojams vienīgi svarīgu mērķu sasniegšanai, piemēram, lai nodrošinātu personas tiesību aizsardzību tādos gadījumos, kad nolēmuma izpilde attiecīgajā vispārējās jurisdikcijas tiesas lietā pirms Satversmes tiesas nolēmuma spēkā stāšanās varētu padarīt neiespējamu Satversmes tiesas nolēmuma izpildi vai radīt būtisku kaitējumu pieteikuma iesniedzējam. Tādējādi, lemjot par lūgumu apturēt tiesas nolēmuma izpildi, Satversmes tiesa izvērtē:

- 1) vai pieteikumā ir sniegts pamatojums šādam lūgumam;
- 2) vai lietā pastāv tādi apstākļi, kuru dēļ nolēmuma izpilde pirms Satversmes tiesas nolēmuma spēkā stāšanās varētu padarīt neiespējamu Satversmes tiesas nolēmuma izpildi, vai nolēmuma izpilde varētu radīt būtisku kaitējumu pieteikuma iesniedzējam.⁹

8 Satversmes tiesas likums (pieņemts 5.06.1996.), 17.pants// Latvijas Vēstnesis.– Nr. 103 (1996, 14. jūnijs).

9 Sk.: Satversmes tiesas 2014. gada 19. jūnija rīcības sēdes lēmuma lietā Nr. 2014-09-01. 4. un 5. punktu.– <http://www.satv.tiesa.gov.lv>.– (Resurss apskatīts 14.03.2018.).

Secinājumi

Tiesību aspekti puses nodomam vērsties Satversmes tiesā ar pieteikumu par likumīgā spēkā stājušās sprieduma izpildes atlikšanai:

1. Pusei ir tiesības iesniegt tiesai pieteikumu par sprieduma izpildīšanas atlikšanu vai sadalīšanu termiņos, kā arī par tā izpildes veida un kārtības grozīšanu, pamatojoties uz Civilprocesa likuma 206. pantu.
2. Tiesa, kas taisījusi spriedumu lietā, ir tiesīga pēc lietas dalībnieka pieteikuma, ievērojot pušu mantisko stāvokli, bērnu tiesības vai citus apstākļus, pieņemt lēmumu par sprieduma izpildīšanas atlikšanu vai sadalīšanu termiņos, kā arī par tā izpildes veida un kārtības grozīšanu.
3. Puses nodoms vērsties Satversmes tiesā ar pieteikumu, nevar būt par pamatu likumīgā spēkā stājušās sprieduma izpildes atlikšanai.

THE INTENTION OF THE PARTY TO ADDRESS THE CONSTITUTIONAL COURT WITH AN APPLICATION CANNOT SERVE AS GROUNDS FOR THE POSTPONEMENT OF THE EXECUTION OF THE EFFECTIVE COURT JUDGMENT

Keywords: *party, party's intention, civil case, court judgment.*

Summary

The article contains a brief description of the essence of the civil case and the legal aspects of the party's intention to apply to the Constitutional Court with an application for postponement of the execution of the effective court judgment.

Under Section 206 of Civil Procedure Law, the party is entitled to submit an application for postponement, division into time periods, varying of the form and procedure of enforcement of a judgment.

The court which has given a judgment in a case is entitled as a pursuant to an application of a participant in the case and taking into account the financial situation of the parties, children's rights or other circumstances, to make a decision to postpone the enforcement of a judgment or divide it into time periods, as well as to vary the form and procedures of enforcement thereof.

The intention of the party to address the constitutional court with an application cannot serve as grounds for the postponement of the execution of the effective court judgment.

II

**ABSOLVENTU
UN
STUDENTU
RAKSTI**

Maija Artamonova

Zinātniskais vadītājs: *Mg. iur. Aigars Sniedzītis*

PASAŽIERU TIESĪBAS SAKARĀ AR IEKĀPŠANAS ATTEIKUMU UN LIDOJUMA ATCELŠANU VAI ILGU KAVĒŠANOS

Atslēgvārdi: Eiropas Savienība, aviācija, pasažieru tiesības, tiesību attīstība un regulējums, Eiropas Parlamenta un Padomes Regula (EK) Nr. 261/2004, ārkārtas apstākļi.

Pārvietošanās brīvība – viena no svarīgākajām Eiropas Savienības (turpmāk ES) iedzīvotāju individuālajām tiesībām un nozīmīgs iekšējā tirgus elements – ir būtiska ES ekonomikas konkurētspējai un integrācijai. Pārvietošanās brīvība ir nozīmīgs priekšnoteikums ceļošanas realizācijai.¹

Nemot vērā dažādu transporta veidu un to tirgu atšķirības gan nozarēm (atšķirības uzņēmuma apmēros, ieņēmumos vai maršrutu skaitā), gan pasažieriem (atšķirības ceļojuma attālumā un nosacījumos) precīzs šo tiesību saturs ir dažāds.

Līdz ar aviācijas liberalizāciju, tā ir paplašinājusi savu tirgus daļu un kļuvusi par nozīmīgāko transporta veidu starptautiskajā griezumā. Aviācija ir strauji attīstījusies un tās panākumu atslēga ir dinamiskums – spēja nodrošināt ātru transportēšanas tīklu, kas sekmē vispārējo ekonomisko izaugsmi un veido ievērojamus ienākumus. Ja kādreiz ceļošanu ar gaisa kuģiem izvēlējās tikai privilēģētas personas – biznesa cilvēki, tad šobrīd šāds pārvietošanās veids ir pieejams gandrīz katram. Par to norāda arī Latvijas aviokompānijas A/S “*AirBaltic Corporation*” (turpmāk *airBaltic*) modernizētā flote, kura tika papildināta ar CS300 gaisa kuģiem. Pašlaik *airBaltic* gaisa flotes sastāvā ir 4 tipu gaisa kuģi: pieci *Boeing 737-500*, astoņi *Boeing 737-300*, divpadsmit *Bombardier Q400 NextGen* un divi no trīspadsmit plānotajiem *Bombardier CS300* sērijas gaisa kuģiem, tātad kopskaitā 27 gaisa kuģi. Pārvadāto pasažieru skaits 2016. gadā bija 2891365 pasažieri jeb par 10% vairāk kā 2015. gadā. Aviokompānija 2016. gadā ir veikusi 43872 lidojumus, kas ir par 2% vairāk salīdzinājumā ar 2015. gadu, un liecina par strauju pasažieru skaita pieaugumu ne tikai Latvijā, bet arī Eiropā.

1 Personu brīva pārvietošanās. – http://www.europarl.europa.eu/atyourservice/lv/displayFtu.html?ftuId=FTU_2.1.3.htm. – (Resurss apskatīts 12.11.2016.).

IATA prognozē, ka 2017. gadā pasaules avio pasažieru skaits pieaugs par 31% salīdzinot ar 2012. gada līmeni.² Tomēr ar šo pieaugumu dažos veidos negatīvi tiek ietekmēta gaisa transporta kvalitāte. Tam ir vairāki iemesli, tostarp ar gaisa telpas pārslogotību saistīti kavējumi, pārpildītas lidostas un nepietiekama ārkārtas rīcības plānošana sliktu laika apstākļu gadījumā, stingrāki drošības pasākumi, lielākas lidostas ar lieliem attālumiem, kas pasažieriem rada risku – nokavēt reisu vai nesagaidīt bagāžu, tāpat te jāmin dažādi gaisa pārvadātāju komercprakses veidi, kas var negatīvi ietekmēt pasažierus. Aizvien vairāk rodas situācijas, kuru rezultātā tiek aizskartas pasažieru intereses, un šādos brīžos ir svarīgi apzināties un būt informētiem par pasažieru tiesībām. Gadījumā, ja ceļojums tiek pārtraukts, neērtības pasažieriem varētu būt lielākas nekā iepriekš. Tāpēc Eiropas Parlamenta un Padomes Regulas (EK) Nr. 261/2004 (turpmāk Regula) galvenais mērķis – uzlabot pasažieru situāciju, ja viņu ceļojums tiek pārtraukts (**iekāpšanas atteikums, lidojumu atcelšana, ilga kavēšanās**), – ir jo aktuālāks.

Avio pasažieru tiesību attīstība un regulējums

Avio pasažieru tiesību attīstības pirmsākumi patērētāju tiesību ietvaros ir saistāmi ar 1990. gadā izdoto Padomes direktīvu 90/314 par kompleksiem ceļojumiem, kompleksām brīvdienām un kompleksām ekskursijām. Šīs direktīvas mērķis nebija nodrošināt aizsardzību visiem avio pasažieriem, bet gan palielināt aizsardzības līmeni tiem, kas izmanto ceļojumu aģentūru pakalpojumus kompleksu ceļojumu, kompleksu brīvdienu un kompleksu ekskursiju apmaksai.³ Piemēram, ja kompleksais ceļojums tiek atcelts pirms līgta izbraukšanas datuma, tad pasažierim ir tiesības saņemt tādas pašas vai augstākas kvalitātes komplekso pakalpojumu. Gadījumā, ja piedāvātā kompleksā ceļojuma kvalitāte ir zemāka, organizators patērētājam atlīdzina cenas starpību.

Neilgi pēc šīs direktīvas iekļaušanas dalībvalstu tiesību aktos, tika veikts nākamais solis patērētāju aizsardzības uzlabošanā avio pasažieru tiesību jomā, proti, tika pieņemta Padomes Regula Nr. 295/91.⁴ Tās ietvaros uzmanība tika pievērsta gadījumiem par atteiktu iekāpšanu lidmašīnā.

2 Aviation in Europe: contributor to growth and competitiveness? – http://europa.eu/rapid/press-release_SPEECH-14-185_en.htm. – (Resurss apskatīts 06.12.2016.).

3 Padomes Direktīva 90/314 “Par kompleksiem ceļojumiem, kompleksām brīvdienām un kompleksām ekskursijām” (OVL 158/59, 13.06.1990.). – <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/LV/TXT/PDF/?uri=CELEX:31990L0314&from=EN>. – (Resurss apskatīts 14.12.2016.).

4 Padomes Regula Nr. 295/91 ar ko nosaka kopīgus noteikumus iekāpšanas atteikuma kompensācijas sistēmai regulārajā gaisa satiksmē (OVL 36/5, 04.02.1991.). – <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/LV/TXT/PDF/?uri=CELEX:32013R0604&from=EN>. – (Resurss apskatīts 12.12.2016.).

1997. gads, turpretim, var tikt atzīmēts kā nozīmīgs, jo tā bija pirmā reize, kad ES redzeslokā nonāca jautājumi par bojāto un nozaudēto bagāžu lidojumu laikā. Šie gadījumi tika ietverti Regulā 2027/97,⁵ kura tika papildināta un iekļauta Regulā 889/2002.⁶ Jāpiemin, ka pirms šo regulu stāšanās spēkā, jautājumi par bojāto un/vai nozaudēto bagāžu tika risināti balstoties uz Varšavas konvenciju, kas stājās spēkā 1929. gadā un papildināšanas rezultātā tika iekļauta Monreālas konvencijā.

Turpmākie centieni paplašināt Regulu 295/91 tika veikti sākot no 2000. gada, kad EK nāca klajā ar atzinumu par aviācijas sektora straujās izaugsmes ietekmi uz patērētāju sūdzību lielo pieaugumu un ieteica rast risinājumu situācijas uzlabošanai.

2000. gadā izdots EK atzinums var tikt uzskatīts par nozīmīgu soli avio pasažieru tiesību nostiprināšanā un paplašināšanā. EP gan pieprasīja zināmu izmaņu veikšanu EK priekšlikumā, bet lielāko daļu no tām nevar uzskatīt par būtiskām. Būtiskākās pārmaiņas bija “ārkārtas apstākļu” atrunāšana jaunajā tiesību aktu projektā, kuru iniciators bija aviokompānijas. Pēc “ārkārtas apstākļu” definējuma ietveršanas jaunajā tiesību akta projektā tika panākta vienota pozīcija EP un EK starpā, kas sekmēja Regulas Nr. 295/91 papildināšanu un ietveršanu Regulā 261/2004, kas ir spēkā arī šodien.

Eiropas Parlamenta un Padomes Regula (EK) Nr. 261/2004

2004. gada 11. februārī tika pieņemta un 2005. gada 17. februārī stājās spēkā Eiropas Parlamenta un Padomes Regula (EK) Nr. 261/2004, ar ko paredz kopīgus noteikumus par kompensāciju un atbalstu pasažieriem sakarā ar **iekāpšanas atteikumu un lidojumu atcelšanu vai ilgu kavēšanos**.⁷

Regula ir vērsta uz pastiprinātu pasažieru aizsardzību ne tikai regulārajos, bet arī neregulārajos lidojumos, jo iekāpšanas atteikums, lidojuma atcelšana vai ilga kavēšanās rada nopietnas problēmas un sarežģījumus

5 Eiropas Parlamenta un Padomes Regula Nr. 889/2002 ar ko groza Padomes Regulu (EK) Nr. 2027/97 par gaisa pārvadātāju atbildību nelaimes gadījumos (OVL 140/2, 13.05.2002.). – <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/LV/TXT/PDF/?uri=CELEX:32002R0889&from=EN>. – (Resurss apskatīts 13.12.2016.).

6 Turpat.

7 Eiropas Parlamenta un Padomes Regula Nr. 261/2004 ar ko paredz kopīgus noteikumus par kompensāciju un atbalstu pasažieriem sakarā ar iekāpšanas atteikumu un lidojumu atcelšanu vai ilgu kavēšanos un ar ko atceļ Regulu (EEK) Nr. 295/91 (OVL 46/1, 11.02.2004.). – <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/LV/TXT/PDF/?uri=CELEX:32004R0261&from=EN>. – (Resurss apskatīts 13.12.2016.).

pasažieriem. Tā paredz, ka aizsardzība, ko piemēro pasažieriem, kuri izlido no dalībvalstu lidostām, ir jāattiecina arī uz pasažieriem, kas izlido no lidostas trešā valstī un ielido dalībvalsts lidostā, ja lidojumu nodrošina Eiropas Kopienas pārvadātājs. Lai tiktu nodrošināta efektīva šīs Regulas piemērošana, saistības ir jāpilda gaisa pārvadātājam, kas veic vai plāno veikt lidojumu, neatkarīgi no tā, vai šis gaisa pārvadātājs veic pārvadājumu ar tā īpašumā esošu vai iznomātu lidmašīnu.⁸

Eiropas Komisija ir izvirzījusi priekšlikumu kopumu, kura mērķis ir stiprināt avio pasažieru tiesības, un precizēt neskaidrības spēkā esošajos tiesību aktos, kas ir pakļauti virknei juridisku nepilnību. Pasažieriem ir nepieciešams noteiktu principu kopums, lai gadījumos, ja rodas problēmas ar lidojumu, tie spētu ātri reaģēt, pārvaldot savas tiesības.⁹

Iekāpšanas atteikums

Iekāpšanas atteikums ir atteikums uzņemt pasažierus reisā, lai gan viņi saskaņā ar Eiropas Parlamenta un Padomes Regulas 4. panta 2. punktā minētajiem nosacījumiem ir ieradušies uz iekāpšanu, izņemot gadījumus, kad ir pamats iekāpšanu atteikt, piemēram, veselības stāvokļa, drošības vai nepiemērotu ceļojuma dokumentu dēļ.¹⁰ To pasažieru skaits, kuriem pret viņu gribu ir atteikta iekāpšana, ir jāsamazina, jo gaisa pārvadātājiem vai to pārstāvjiem ir jāaicina brīvprātīgie, kas paši atteiktos no rezervētajām biļetēm, par to saņemot atlīdzību, nevis jāatsaka pasažieriem iekāpšana, par to izmaksājot pilnu kompensāciju. Brīvprātīgais ir persona, kas ir ieradušies uz iekāpšanu saskaņā ar Regulas 3. panta 2. punktā minētajiem nosacījumiem un atsaucas uz gaisa pārvadātāja aicinājumu pasažieriem, kuri ir ar mieru atkāpties no savas rezervācijas, par to saņemot atlīdzinājumu.

Ja pasažierim tiek atteikta iekāpšana pret viņa gribu, ir spēkā Regulas 8. panta nosacījumi. Avio pārvadātājam vai tā pārstāvim ir jāizmaksā

8 Eiropas Parlamenta un Padomes Regula Nr. 261/2004 ar ko paredz kopīgus noteikumus par kompensāciju un atbalstu pasažieriem sakarā ar iekāpšanas atteikumu un lidojumu atcelšanu vai ilgu kavēšanos un ar ko atceļ Regulu (EEK) Nr. 295/91 (OVL 46/1, 11.02.2004.). – <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/LV/TXT/PDF/?uri=CELEX:32004R0261&from=EN>. – (Resurss apskatīts 13.12.2016.).

9 Rights and wrongs. – <http://atwonline.com/government-affairs/rights-and-wrongs>. – (Resurss apskatīts 21.10.2016.).

10 Eiropas Parlamenta un Padomes Regula Nr. 261/2004 ar ko paredz kopīgus noteikumus par kompensāciju un atbalstu pasažieriem sakarā ar iekāpšanas atteikumu un lidojumu atcelšanu vai ilgu kavēšanos un ar ko atceļ Regulu (EEK) Nr. 295/91 (OVL 46/1, 11.02.2004.), 3. pants. – <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/LV/TXT/PDF/?uri=CELEX:32004R0261&from=EN>. – (Resurss apskatīts 13.12.2016.).

pasažierim kompensācija (tās apmērs ir noteikts Regulas 7. pantā). Nosakot attālumu, jāņem vērā pēdējais galamērķis, kurā iekāpšanas atteikums ir par iemeslu tam, ka pasažieris ielido ar kavēšanos pēc paredzētā laika. Regulas 7. pants arī nosaka, ja pasažierim tiek piedāvāts mainīt maršrutu līdz tā galamērķim, izmantojot citu lidojumu, kura ielidošanas laiks nepārsniedz sākotnēji rezervētā lidojuma paredzēto ielidošanas laiku:

- 1) par divām stundām attiecībā uz visiem lidojumiem viena tūkstoša piecu simtu kilometru vai mazākā attālumā;
- 2) par trim stundām attiecībā uz visiem lidojumiem Kopienas iekšienē vairāk nekā viena tūkstoša piecu simtu kilometru attālumā un visiem citiem lidojumiem viena tūkstoša piecu simtu līdz trīs tūkstošu piecu simtu kilometru attālumā;
- 3) par četrām stundām vai vairāk attiecībā uz visiem lidojumiem, kas nav minēti iepriekš.

Regulas 7. panta 2. punkta c) apakšpunktā noteikts, ka apkalpojošais gaisa pārvadātājs var kompensāciju samazināt par 50 %, taču nav noteikts, ar kādiem nosacījumiem un kādos gadījumos. Tātad gaisa pārvadātājs šo Regulas apakšpunktu var interpretēt pēc saviem ieskatiem un tas nenāk par labu pasažieru tiesību nodrošināšanai.

Ja pasažierim atteikta iekāpšana lidmašīnā, Regulā noteikts, ka pasažierim bez maksas ir jāpiedāvā ēdināšana un atspirdzinājumi samērīgā attiecībā pret gaidīšanas laiku.¹¹ Būtiski ir tas, ka nevienā šīs Regulas pantā nav noteikta summa, kādā minētā aprūpe ir jānodrošina, gaisa pārvadātājs var to interpretēt pēc saviem ieskatiem. Autore kā vienu no kompensācijas aprēķina veidiem min konkrētās valsts dienas naudu, kuras aprēķins veikts samērīgi ar pavadīto laiku (stundas, dienas), nodrošinot ikviena pasažiera tiesību aizsardzību.

Regulas 9. pantā minēts, ka pasažierim ir jānodrošina izmitināšana viesnīcā, ja esošajā vietā ir jāuzturas ilgāk, nekā pasažieris bija plānojis, vai pat jāuzturas vienu vai vairākas nakts. Nepieciešams nodrošināt transportu no lidostas uz izmitināšanas vietu. Personālam jāpiedāvā pasažierim iespēja veikt divus bezmaksas telefona zvanus, nosūtīt divas teleksa vai faksa ziņas vai arī divas elektroniskās vēstules.

¹¹ Eiropas Parlamenta un Padomes Regula Nr. 261/2004 ar ko paredz kopīgus noteikumus par kompensāciju un atbalstu pasažieriem sakarā ar iekāpšanas atteikumu un lidojumu atcelšanu vai ilgu kavēšanos un ar ko atceļ Regulu (EEK) Nr. 295/91 (OVL 46/1, 11.02.2004.), 2. pants, l) apakšpunkts. – <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/LV/TXT/PDF/?uri=CELEX:32004R0261&from=EN>. – (Resurss apskatīts 13.12.2016.).

Saistošs ir 2012. gada 4. oktobra spriedums lietā C-321/11¹², kur EST nosprieda, ka Regulas Nr. 261/2004 2. panta j) punkts, lasot to kopā ar minētās Regulas 3. panta 2. punktu, ir interpretējams tādējādi, ka jēdziens “iekāpšanas atteikums” ietver situāciju, kurā gadījumā, ja ir noslēgts vienots pārvadājuma līgums, ar kuru ir pārdotas vietas uz vairākiem viens otram sekojošiem reisiem, uz kuriem reģistrācija notiek vienkopos, gaisa pārvadātājs atsaka iekāpšanu atsevišķiem pasažieriem, jo pirmais rezervācijā ietvertais reiss kavējas šī pārvadātāja vainas dēļ un tas ir kļūdaini pieņēmis, ka šie pasažieri laikus neieradīsies uz iekāpšanu otrajam lidojumam.

Autore piekrīt iepriekšminētā spriedumā rakstītajam, ka avio pārvadātājam nevajadzētu atteikt iekāpšanu turpmākajos lidojumos, kuri paredzēti sekojoši viens otram, ja pirmais lidojums bijis aizkavēts, bet izmantot iespēju atsaukties brīvprātīgos.

Lidojuma atcelšana

Ir jāsamazina arī grūtības un neērtības, kas pasažieriem rodas *reisa atcelšanas* dēļ. Atcelšana ir tāda lidojuma neveikšana, kurš ir bijis iepriekš plānots un uz kuru ir rezervēta vismaz viena vieta.

Ja tiek atcelts lidojums, pasažierim ir jāpiedāvā atbalsts, kā arī ir tiesības saņemt kompensāciju, ja vien pasažieri nav informēti par atcelšanu vismaz divas nedēļas pirms paredzētā izlidošanas laika, laika posmā no divām nedēļām līdz septiņām dienām pirms paredzētā izlidošanas laika un viņiem nav piedāvāta maršruta maiņa, sakarā ar kuru viņi var izlidot ne vēlāk kā divas stundas pirms paredzētā izlidošanas laika un sasniegt savu galamērķi mazāk kā četras stundas pēc iepriekš paredzētā ielidošanas laika, vai arī pasažieri nav informēti par atcelšanu mazāk kā septiņas dienas pirms paredzētā izlidošanas laika un viņiem nav piedāvāta maršruta maiņa, sakarā ar kuru viņi var izlidot ne vairāk kā vienu stundu pirms iepriekš paredzētā izlidošanas laika un sasniegt savu galamērķi mazāk nekā divas stundas pēc paredzētā ielidošanas laika.¹³

12 G.R.C. un M.R.M. prasība pret Iberia (lūgums sniegt prejudiciālu nolēmumu). 04.10.2012. Eiropas Savienības Tiesas spriedums lietā C-321/11.– <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A62011CJ0321>.– (Resurss apskatīts 08.02.2017.).

13 Eiropas Parlamenta un Padomes Regula Nr. 261/2004 ar ko paredz kopīgus noteikumus par kompensāciju un atbalstu pasažieriem sakarā ar iekāpšanas atteikumu un lidojumu atcelšanu vai ilgu kavēšanos un ar ko atceļ Regulu (EEK) Nr. 295/91 (OVL 46/1, 11.02.2004.), 7. panta 2. punkta c) apakšpunkts.– <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/LV/TXT/PDF/?uri=CELEX:32004R0261&from=EN>.– (Resurss apskatīts 13.12.2016.).

Regulas 5. pants nosaka, ka gadījumos, kad lidojums ticis atcelts, pasažierim ir tiesības arī saņemt no apkalpojošā gaisa pārvadātāja sekojošu Regulas 7. pantā paredzēto kompensāciju:

- 1) attiecībā uz visiem lidojumiem 1500 km vai mazākā attālumā izmaksājamās kompensācijas apmērs ir noteikts 250 eiro;
- 2) attiecībā uz visiem lidojumiem Kopienas iekšienē vairāk nekā 1500 km attālumā un attiecībā uz visiem citiem lidojumiem 1500 līdz 3000 km attālumā – 400 eiro;
- 3) attiecībā uz visiem pārējiem lidojumiem – 600 eiro.

2016. gada pirmajā pusē aviokompānijā *airBaltic* tika atcelts 131 lidojums, bet otrajā pusgadā – 135, kur noteicošais faktors bija vasaras sezonas lidojumu skaita palielināšanās, kā arī secīgi regulārāka lidojumu atcelšana. Informējot pasažierus par lidojuma atcelšanu, ir jāsniedz paskaidrojums par iespējamo alternatīvo transportu. Pierādīšanas pienākums attiecībā uz to, vai un kad pasažieris ir informēts par lidojuma atcelšanu, ir apkalpojošajam gaisa pārvadātājam.¹⁴

Lidojuma ilgā kavēšanās

Regulā noteikts, ka par pasažieriem, kuru lidojumi uz noteiktu laiku *aizkavējas*, ir atbilstoši jā rūpējas. Ja apkalpojošais gaisa pārvadātājs paredz lidojuma kavēšanos divas stundas vai ilgāk attiecībā uz 1500 kilometru vai mazāka attāluma lidojumiem, trīs stundas vai ilgāk attiecībā uz lidojumiem Kopienas iekšienē vairāk nekā 1500 kilometru attālumā un visiem citiem lidojumiem 1500 līdz 3500 kilometru attālumā vai četras stundas un ilgāk attiecībā uz lidojumiem, kādus neparedz iepriekšminētais, avio pārvadātājam ir jāsniedz pasažierim ēdināšana un atspirdzinājumi samērīgā attiecībā pret gaidīšanas laiku, kā arī jā piedāvā iespēja bez maksas veikt divus telefona zvanus, nosūtīt divas teleksa vai faksa ziņas vai arī divas elektroniskās vēstules. Ja paredzams, ka izlidošanas laiks ir tikai nākamajā dienā, tad Regula paredz pasažierim nodrošināt izmitināšanu viesnīcā, kā arī transportu no un uz viesnīcu.¹⁵

Regulā Nr. 261/2004 arī noteikts, ka tad, ja gaisa pārvadātājs izvieto pasažieri augstākas klases sēdvietā, nekā to paredz pasažiera iegādātā biļe-

14 Eiropas Parlamenta un Padomes Regula Nr. 261/2004 ar ko paredz kopīgus noteikumus par kompensāciju un atbalstu pasažieriem sakarā ar iekāpšanas atteikumu un lidojumu atcelšanu vai ilgu kavēšanos un ar ko atceļ Regulu (EEK) Nr. 295/91 (OVL 46/1, 11.02.2004.), 5., 7.pants.– <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/LV/TXT/PDF/?uri=CELEX:32004R0261&from=EN>.– (Resurss apskatīts 13.12.2016.).

15 Turpat – 6. pants.

te, pārvadātājs nedrīkst prasīt piemaksu par to. Piešķirot pasažierim zemākas klases sēdvietu, nekā to paredz iegādātā biļete, pārvadātājam septiņu dienu laikā jāatlīdzina:

- 1) 30 % no biļetes cenas attiecībā uz lidojumiem 1500 kilometru vai mazākā attālumā;
- 2) 50 % no biļetes cenas attiecībā uz lidojumiem Kopienas iekšienē vairāk nekā 1500 kilometru attālumā, izņemot no dalībvalstu Eiropas teritorijas un Francijas aizjūras departamentiem, un visiem citiem lidojumiem 1500 līdz 3500 kilometru attālumā vai
- 3) 75 % no biļetes cenas attiecībā uz visiem lidojumiem, uz ko neattiecas iepriekšminētais.

Autoresprāt, nozīmīgs ir 2012. gada 10. janvārī pieņemtais spriedums lietā Nr. C33304214,¹⁶ kur Latvijas Republikas Augstākās tiesas Civillietu departaments izskatīja rakstveida procesā civillietu sakarā ar SIA “*SMARTLYNX AIRLINES*” kasācijas sūdzību par Rīgas rajona tiesas 2013. gada 24. aprīļa spriedumu L. K. maza apmēra prasību pret SIA “*SMARTLYNX AIRLINES*”. Prasītāji lidostā ieradās plkst. 7.30, taču, tuvojoties precizētajam izlidošanas laikam, pārvadātājs viņus informēja, ka reiss tiek atlikts uz vēlāku laiku. Sakarā ar pieļauto gaisa pārvadājuma nokavējumu prasītājs lūdza piedzīt no atbildētāja kompensāciju, 281,12 latu (400 eiro) un tiesas izdevumus 156,41 latu (222,55 eiro) apmērā katram. Prasība pamatota ar Eiropas Parlamenta un Padomes 2004. gada 11. februāra Regulas (EK) Nr. 261/2004 5. panta 1. punkta c) apakšpunktu un 7. panta 1. punkta b) apakšpunktu. Ar Rīgas rajona tiesas 2013. gada 24. aprīļa spriedumu prasība ir apmierināta.

Par minēto spriedumu SIA “*SMARTLYNX AIRLINES*” iesniedza kasācijas sūdzību, kurā lūdza pārsūdzēto spriedumu atcelt. Pirmās instances tiesa, izšķirot strīdu, piemērojusi Patērētāju tiesību aizsardzības likuma normas, proti, minētā likuma 27. panta pirmo daļu, kas paredz divu gadu termiņu prasījumu pieteikšanai, kam nepiekrīt kasācijas sūdzības iesniedzējs, norādot, ka šajā gadījumā pušu tiesiskās attiecības regulē speciālā tiesību norma, t.i., likums “Par aviāciju”. Lietā starp pusēm pastāv strīds par to, vai prasītāji var vērsties tiesā ar prasību par kompensācijas piedziņu, ja nav ievērots likuma “Par aviāciju” 110. pantā noteiktais rakstveida pretenzijas iesniegšanas termiņš, proti, 21 diena. Kasācijas sūdzības

16 L.K. prasība pret SIA „SMARTLYNX AIRLINES” par kompensācijas piedziņu. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Civillietu departamenta spriedums lietā Nr. C33304214.– (Nav publicēts).

iesniedzēja ieskatā minētie materiālo un procesuālo tiesību normu pārkāpumi ir noveduši pie nepareiza sprieduma taisīšanas.

Eiropas Kopienas tiesa 2012. gada 22. novembra spriedumā lietā C-139/11 *Joan Cuadrench Moré pret Koninklijke Luchtvaart Maatschappij NV*, atbildot uz prejudiciālo jautājumu par Eiropas Parlamenta un Padomes 2004. gada 11. februāra Regulas (EK) Nr. 261/2004 5. un 6. interpretāciju, norādījusi, ka Regula ir jāinterpretē tādējādi, ka termiņš, kādā ir jāceļ prasības par Regulas 5. un 7. pantā paredzētās kompensācijas saņemšanu, tiek noteikts saskaņā ar katras dalībvalsts tiesību normām prasību noilguma jomā. Civillietu departaments secina, ka pārsūdzēto spriedumu nevar atzīt par likumīgu, tādēļ tas atceļams un lieta nododama jaunai izskatīšanai pirmās instances tiesā.

Autore piekrīt, ka Civillietu departamenta ieskatā pirmās instances tiesa, taisot spriedumu lietā, nepamatoti piemēroja Patērētāju tiesību aizsardzības likuma normas, jo aviopārvadātāju un pasažieru savstarpējās tiesiskās attiecības regulē likums "Par aviāciju", kas ir speciālā tiesību norma un kas noteic procesuālo kārtību, tostarp termiņus pasažieru pretenziju iesniegšanai pārvadātājam sakarā ar lidojuma kavēšanos.

Ārkārtas apstākļi

Ārkārtēju apstākļu jēdziens, kas tiek plaši lietots gaisa transporta jomā kā pasažieru tiesību realizācijas šķērslis, patiesībā, pēc savas būtības saucas ar saistību tiesībās zināmo nepārvaramas varas jēdzienu. Jēdziens *nepārvarama vara* ir pārņemts no romiešu tiesībām, kur tas pazīstams kā *vis maior* (latīņu valodā vislielākais spēks, vislielākā vara). Eiropā tas visplašāk tiek lietots franču valodā *force majeure*.¹⁷

Romiešu tiesībās ar to apzīmēja, pirmkārt, dabas stihijas, zemestrīces, plūdus, kā arī sociālās parādības, kuras cilvēks saviem spēkiem nevar pārvarēt – laupīšana, sacelšanās, bandītu uzbrukumu postījumi.¹⁸ Kā jau tika minēts iepriekš, ārkārtēju apstākļu jēdziens pēc savas būtības atbilst nepārvaramas varas jēdzienam Latvijas saistību tiesībās. *Nepārvarama vara* kā termins nav definēts, tomēr, kā saistību izpildes vai tiesību realizācijas šķērslis tas ir daudzkārt norādīts Latvijas Republikas Civillikumā.¹⁹

Ārkārtēju apstākļu definīcija, attiecībā uz starptautisko gaisa pārvadātāju noteikumiem tika ietverta jau 1929. gada Varšavas konvencijā. Tā

17 Torgāns K. Saistību tiesības. 1. daļa. – Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2006. – 70. lpp.

18 Kalniņš V. Romiešu tiesību pamati. – Rīga: Zvaigzne, 1977. – 170. lpp.

19 Civillikums (pieņemts 28.01.1937.) // Valdības Vēstnesis. – Nr. 41 (1937, 20. februāris).

noteica, ka par ārkārtējiem jāuzskata tādi apstākļi, kad apkalpojošais gaisa pārvadātājs bija veicis visus nepieciešamos pasākumus, lai novērstu tādu apstākļu rašanos vai šādus pasākumus veikt nebija iespējams. Vēlāk ārkārtēju apstākļu definīcija tika ietverta arī 1999. gada Monreālas konvencijā, ar kuras pieņemšanu tika modernizēta un aizstāta iepriekšējā 1929. gada Varšavas konvencija.²⁰

Ārkārtēji apstākļi skaidroti Regulas preambulas 14. un 15. punktā. Regulas 14. punkts atsaucas uz Monreālas konvenciju nosakot, ka saskaņā ar šo konvenciju apkalpojošo gaisa pārvadātāju saistības ir jāierobežo vai jāatceļ ārkārtēju apstākļu gadījumos, no kuriem nevarētu izvairīties pat tad, ja veiktu visus saprātīgi iespējamus pasākumus. Šajā pašā Regulas punktā tiek minēts, ka šādi apstākļi var rasties:

- 1) politiskās nestabilitātes;
- 2) meteoroloģisko apstākļu, kas nav piemēroti attiecīga lidojuma veikšanai;
- 3) drošības riska;
- 4) negaidītu lidojuma drošības trūkumu;
- 5) streiku dēļ, kas ietekmē apkalpojošā gaisa pārvadātāja darbību.

Regulas 15. punkts nosaka, ka par ārkārtējiem apstākļiem uzskatāmi tādi apstākļi, kuros gaisa satiksmes pārvaldības lēmums attiecībā uz noteiktu gaisa kuģi noteiktā dienā izraisa ilgu kavēšanos, kavēšanos līdz nākamajai dienai vai viena vai vairāku šā gaisa kuģa lidojumu atcelšanu, pat ja attiecīgais gaisa pārvadātājs ir veicis visus saprātīgi iespējamus pasākumus, lai izvairītos no lidojuma kavēšanās vai atcelšanas.²¹ Tātad, likumdevējs par labu apkalpojošajam gaisa pārvadātājam izdarījis atsauci uz ārkārtējiem apstākļiem, kuriem iestājoties, no apkalpojošā gaisa pārvadātāja kompensācijas nav iespējams pieprasīt, jo nav iespējams konstatēt viņa vainu.

Par Regulas problemātisko darbību praksē liecina arī daudzās civillietas, dalībvalstu nacionālajā tiesvedībā, kad pasažieri vēršas ar prasību tiesā pret apkalpojošo gaisa pārvadātāju, jo tas neatzīst savu vainu lidojuma atcelšanas gadījumā. Tā, piemēram, pamatlietā Valentīna Hermāne sakarā ar

20 Milde M. Liability in International Carriage by Air: the new Montreal Convention// Uniform Law Review.– Vol. 4, Issue 4 (1999), pp. 835–860.

21 Eiropas Parlamenta un Padomes Regula 261/2004 ar ko paredz kopīgus noteikumus par kompensāciju un atbalstu pasažieriem sakarā ar iekāpšanas atteikumu un lidojumu atcelšanu vai ilgu kavēšanos un ar ko atceļ Regulu (EEK) Nr. 295/91 (OVL 46/1, 11.02.2004.).– <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/LV/TXT/PDF/?uri=CELEX:32004R0261&from=EN>.– (Resursus apskatīts 13.12.2016.).

viņas lidojuma atcelšanu, pamatojoties uz Eiropas Parlamenta un Padomes Regulas (EK) Nr. 261/2004 5. panta 1. punkta c) apakšpunktu un 7. panta 1. punktu, pieprasīja *Alitalia* maksāt kompensāciju 2500 eiro apmērā, kā arī izdevumus par telefonsarunām 10 eiro apmērā. *Alitalia* šo prasību noraidīja. Valentīnas Hermanes ierosinātā tiesas procesa ietvaros Vīnes apgabala Komerclietu tiesa (*Bezirksgericht für Handelssachen Wien*) apmierināja viņas kompensācijas prasību ar pamatojumu, ka attiecīgā lidaparāta tehniskās problēmas neesot “ārkārtēji apstākļi”, kas atbrīvotu no kompensācijas maksāšanas, kā tas paredzēts Regulas Nr. 26/2004 5. panta 3. punktā.²²

Termins “ārkārtēji apstākļi” ir ļoti svarīgs, jo šādos apstākļos gaisa pārvadātājiem netiek prasīts izmaksāt pasažieriem kompensāciju. Regulā sniegtais “ārkārtēju apstākļu” definējums ir plašs, nesniedz skaidru atbildi uz jautājumu, tieši kādi apstākļi būtu un kādi noteikti nebūtu ietverami minēto apstākļu definīcijā. Attiecīgi apkalpojošais gaisa pārvadātājs veido brīvu ārkārtēju apstākļu interpretāciju, praksē cenšoties par ārkārtējiem padarīt praktiski visus iespējamus apstākļus, kas bijuši par pamatu lidojuma atcelšanai.

Secinājumi un priekšlikumi

Viena no galvenajām problēmām, ar ko saskaras avio pasažieri, ir tāda, ka, lai gan ES tiesību aktos viņu tiesības ir stingri noteiktas, nereti ir diezgan sarežģīti panākt savu taisnību. Definīciju trūkums un neskaidri noteikumi Regulā

(EK) 261/2004 pasažieru tiesību jomā ir radījuši “pelēkās zonas”, kas novedušas pie nekonsekvences un nekonkrētiem nosacījumiem likuma piemērošanā, piemēram, ārkārtas apstākļu definējums, kur apkalpojošais gaisa pārvadātājs izmanto brīvu minēto apstākļu interpretāciju.

Kompensācijas apmēra noteikšanai (ēdināšana un atspirdzinājumi samērīgā attiecībā pret gaidīšanas laiku) būtu lietderīgi noteikt konkrētu summu visām Kopienas dalībvalstīm, bet ne vienādu, jo dzīves dārdzības līmenis katrā valstī ir atšķirīgs. Nepieciešams papildināt Regulas Nr. 261/2004 9. panta 1. punkta a) apakšpunktu šādā redakcijā: “[...] ēdināšanu un atspirdzinājumus samērīgā attiecībā pret gaidīšanas laiku, ņemot vērā attiecīgās valsts dienas naudu”.

22 F.W.H. pret *Alitalia – Linee Aeree Italiane SpA* (Handelsgericht Wien lūgums sniegt prejudiciālu nolēmumu). 22.12.2008. Eiropas Savienības Tiesas spriedums (ceturtā palāta) lietā C-549/07. – <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/LV/TXT/?uri=CELEX%3A62007CJ0549>. – (Resurss apskatīts 07.02.2017.).

Nepieciešams samazināt pasažieru iespējamās turpmākās lidojuma neregularitātes, pārbaudot galamērķi. Regulas Nr. 261/2004 4. panta 2. apakšpunktu autore ierosina izteikt šādā redakcijā: “Ja pieteikušos brīvprātīgo skaits nav pietiekams, lai atlikušie pasažieri ar rezervētajām biļetēm varētu iekāpt attiecīgajā reisā, apkalpojošais gaisa pārvadātājs var pasažieriem pret to gribu atteikt iekāpšanu, ņemot vērā paredzēto lidojumu skaitu vienam pasažierim”.

Jāprecizē ārkārtas apstākļu iedalījums – meteoroloģiskie apstākļi, kas būtiski samazinātu aviokompāniju interpretāciju. Papildināt Regulas Nr. 261/2004 preambulas 14. apakšpunktu šādā redakcijā: “Saskaņā ar Monreālas konvenciju apkalpojošo gaisa pārvadātāju saistības ir jāierobežo vai jāatceļ ārkārtēju apstākļu gadījumos, no kuriem nevarētu izvairīties pat tad, ja veiktu visus iespējamus pasākumus. Šādi apstākļi var rasties jo īpaši politiskas nestabilitātes, meteoroloģisko apstākļu, kas nav piemēroti attiecīgā lidojuma veikšanai – spēcīga vētra, paaugstinātas bīstamības negaiss, drošības riska, negaidītu lidojuma drošības trūkumu un streiku dēļ, kas ietekmē apkalpojošā gaisa pārvadātāja darbību.”

Nepieciešams precizēt, kādas problēmas ir definējamās kā ārkārtēji apstākļi. Lai mainītu esošo situāciju, būtu jāveido komisija no aviācijas profesionāļiem, kuri iedalītu problēmas kategorijās – tādas, kuras ir definējamās kā ārkārtēji apstākļi (piemēram, dabas katastrofas, kas padara neiespējamu drošu lidojuma norisi; tehniskas problēmas, kas nav saistītas ar gaisa kuģa normālu darbību – defektu atklāšana attiecīgā lidojuma laikā; terorisms; veselības risks; gaisa telpas slēgšana u.c.) un kuras nav definējamās kā ārkārtēji apstākļi (piemēram, lidojuma apkalpes vai salona apkalpes nepieejamība; tehniskas problēmas, kas saistītas ar gaisa kuģa normālu darbību – problēmas, kas atklātas kārtējās apkopes vai gaisa kuģa pārbaudes laikā pirms lidojuma u.c.). Komisijas izveides un uzturēšanas izmaksas segtu aviokompānija, veicinot kvalitatīvāku sūdzību izskatīšanu, kā arī samazinot tiesas izdevumus sekojošajās tiesvedībās.

PASSENGER RIGHTS IN THE EVENT OF DENIED BOARDING AND OF CANCELLATION OR LONG DELAY OF FLIGHTS

Keywords: *European Union, aviation, passenger rights, evolution and regulation of rights, Regulation (EC) No 261/2004 of the European Parliament and of the Council, exceptional circumstances.*

Summary

Nowadays, travelling via air carriers for many of us has become a self-evident occurrence, bearing in mind that it is a fast and quick way of travelling. However, passengers have to face unplanned corrections in their vacations or business trips, which are connected to denied boarding, cancellation or long delay of flights.

The Regulation (EC) No 261/2004 of the European Parliament and of the Council was adopted on 11 February 2004 and came into effect on 17 February 2005, which provides common rules for compensation and support for passengers in the event of denied boarding and of cancellation or long delay of flights.²³ This Regulation is directed to strengthen passenger protection not only in regular, but also in irregular flights, because denied boarding, a cancellation or long delay of a flight causes serious problems and complications for passengers. However, application of this Regulation is intricate, and often claims are filed in courts.

²³ Regulation (EC) No 261/2004 of the European Parliament and of the Council of 11 February 2004 establishing common rules on compensation and assistance to passengers in the event of denied boarding and of cancellation or long delay of flights, and repealing Regulation (EEC) No 295/91.— <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=celex%3A32004R0261>.— (Resource viewed 13.12.2016.).

*Dace Bērziņa**Zinātniskā vadītāja: Mg. iur. Ruta Mekša*

ADMINISTRATĪVIE SODI NODOKĻU KONTROLES JOMĀ VALSTS IEŅĒMUMU DIENESTĀ

Atslēgvārdi: *administratīvais pārkāpums, administratīvā pārkāpuma lietvedība, administratīvā atbildība, sods, papildsods.*

Latvijas Republikas Satversmē ir noteikts, ka “ikvienam ir tiesības zināt savas tiesības”¹. “Ikviens var aizstāvēt savas tiesības un likumiskās intereses taisnīgā tiesā. Ikviens uzskatāms par nevainīgu, iekams viņa vaina nav atzīta saskaņā ar likumu. Nepamatota tiesību aizskāruma gadījumā ikvienam ir tiesības uz atbilstīgu atlīdzinājumu. Ikvienam ir tiesības uz advokāta palīdzību.”² Privātpersonas par komercdarbībā vai saimnieciskajā darbībā pieļautajiem pārkāpumiem tiek sauktas pie administratīvās atbildības, līdz ar to ir būtiski radīt privātpersonās pārliecību, ka valsts amatpersonas savu darbību veic kvalitatīvi, ievērojot normatīvajos aktos noteiktās procesuālās darbības. Rakstā galvenokārt tiks pievērsta uzmanība administratīvā pārkāpuma juridiskajām niansēm, tomēr jāatceras, ka liela nozīme ir arī sabiedrības uzticībai un emocionālajai attieksmei pret valsts amatpersonu pieņemtajiem lēmumiem. “Lai gan emocionāla attieksme neietekmē paša lēmuma juridisko spēku, tomēr tas var radīt neuzticību konkrētai iestādei un visai valsts pārvaldei kopumā. Turklāt, tas var izraisīt tādas tiesiskas sekas, ka privātpersona novirzās no sociālo un tiesisko normu ievērošanas, kā arī tikai šīs neuzticības dēļ apstrīd konkrēto lēmumu (administratīvo aktu) un pārsūdz tiesā, tādējādi noslogojot tiesas un tērējot valsts resursus, lai novērstu aizdomas”³.

Administratīvo sodu tiesības Latvijā parasti tiek izprastas kā tiesību normu kopums, kas paredz administratīvo atbildību. Attiecīgās normas ir formulētas Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodeksā un vietējo pašvaldību saistošajos noteikumos. Tādēļ gan juristi, gan sabiedrība kopumā skatās uz administratīvo sodu sistēmu caur Administratīvo pārkāpuma

1 Latvijas Republikas Satversme (pieņemta 15.02.1922.), 90. pants// Latvijas Vēstnesis.– Nr. 43 (1993, 1. jūlijs).

2 Turpat – 92. pants.

3 Litvins G., Aperāne K. Administratīvā pārkāpuma lietvedība ceļu satiksmē.– Rīga: Sabiedriskās politikas centrs “PROVIDUS”, 2010.–7.–8. lpp.

kodeksa prizmu – nevis tiesību doktrīna nosaka, kādam ir jābūt likumam, bet kodekss diktē, kādai ir jābūt administratīvo sodu tiesību doktrīnai. Administratīvo pārkāpumu lietvedība rakstā tiks vērtēta caur Valsts ieņēmumu dienesta (turpmāk VID) piekritībā esošajām administratīvo pārkāpumu lietām nodokļu kontroles jomā.

Raksta tapšanā ir izmantoti Latvijas Republikas normatīvie akti, Latvijas tiesu prakse, žurnāls “Jurista Vārds”, kā arī VID pieņemtie lēmumi administratīvo pārkāpumu lietās.

Nodokļu kontroles process Valsts ieņēmumu dienestā

Valsts ieņēmumu dienests ir finanšu ministra padotībā esoša tiešās pārvaldes iestāde, kas nodrošina nodokļu maksājumu un nodokļu maksātāju uzskaiti, valsts nodokļu, nodevu un citu valsts noteikto obligāto maksājumu iekasēšanu Latvijas Republikas teritorijā, kā arī iekasē nodokļus, nodevas un citus obligātos maksājumus Eiropas Savienības budžetam, īsteno muitas politiku un kāro muitas lietas.⁴

VID galvenais uzdevums nodokļu kontroles jomā ir nodrošināt VID administrēto valsts nodokļu, nodevu un citu valsts noteikto obligāto maksājumu iekasēšanu Latvijas Republikas teritorijā un uz muitas robežas, kā arī nodokļu, nodevu un citu obligāto maksājumu iekasēšanu Eiropas Savienības budžetam.⁵

Nodokļu kontroles galvenie mērķi ir:

- nodrošināt, lai visi nodokļu maksātāji iemaksātu noteiktos nodokļu maksājumus budžetā noteiktajos apjomos un noteiktajā termiņā;
- samazināt iespējas izvairīties no nodokļu maksāšanas, tādējādi novēršot zaudējumu rašanos budžetam un nodrošināt godīgo nodokļu maksātāju aizsardzību.

Līdz ar to, īstenojot nodokļu kontroles mērķus, kontrole nodrošina ne tikai papildus nodokļu ieņēmumus, bet arī veicina konkurences izkropļošanas novēršanu attiecībā pret tiem nodokļu maksātājiem, kuri labprātīgi ievēro normatīvo aktu prasības. Pārbaužu rezultātā, bez papildus noteiktajiem nodokļu maksājumiem, personas audzināšanas nolūkā tiek sauktas pie administratīvās atbildības, ja to paredz Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodekss. Nodokļu kontrole ir viena no dārgākajām nodokļu administrēšanas funkcijām.

4 Par Valsts ieņēmumu dienestu (pieņemts 28.10.1993), 1. pants// Latvijas Vēstnesis.– Nr. 105 (1993, 11. novembris).

5 Turpat – 8. pants.

VID regulāri informē sabiedrību par dienesta aktualitātēm, darbības rezultātiem un iedzīvotājiem saistošiem jautājumiem ar plašsaziņas līdzekļu starpniecību, gan organizējot preses konferences un brīfingus, gan sniedzot informāciju VID informatīvajos interneta resursos: VID tīmekļa vietnē un sociālajos tīklos – youtube.com, flickr.com, twitter.com, facebook.com, draugiem.lv.

Administratīvā pārkāpuma jēdziens, subjekts

Saskaņā ar Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodeksā minēto, par administratīvo pārkāpumu atzīstama prettiesiska, vainojama (ar nodomu vai aiz neuzmanības izdarīta) darbība vai bezdarbība, kura apdraud valsts vai sabiedrisko kārtību, īpašumu, pilsoņu tiesības un brīvības vai noteikto pārvaldes kārtību, par kuru likumā paredzēta administratīvā atbildība. Administratīvā atbildība par kodeksā norādītajiem pārkāpumiem iestājas, ja par šiem pārkāpumiem pēc to rakstura saskaņā ar spēkā esošajiem likumiem nav paredzēta kriminālatbildība.⁶

Apvienoto Nāciju Organizācijas (turpmāk ANO) Vispārējā cilvēktiesību deklarācijā ir norādīts, ka katram cilvēkam ir tiesības uz sabiedrisko un starptautisko kārtību, kurā ir iespējams pilnīgi īstenot šajā deklarācijā izklāstītās tiesības un brīvības. Katram cilvēkam ir pienākumi pret sabiedrību, jo tikai tajā ir iespējama viņa personības brīva un pilnīga attīstība. Īstenojot savas tiesības un brīvības, katram cilvēkam ir jāpakļaujas tikai tiem ierobežojumiem, kas noteikti likumā un kuru vienīgais mērķis ir pieņācīgi atzīt un cienīt citu cilvēku tiesības un brīvības, kā arī apmierināt morāles, sabiedriskās kārtības un vispārējas labklājības taisnīgās prasības demokrātiskā sabiedrībā.⁷

Cilvēka darbība sastāv no viņu rīcībām. Rīcība ir galvenais cilvēku attiecību elements. Tiesiskās rīcības pretstats ir prettiesiskā rīcība – darbība, kas neatbilst tiesību normām. Prettiesiskā rīcība izpaužas tiesību pārkāpumos. Jebkurš atsevišķs tiesībpārkāpums ir konkrēts: to veic konkrēta persona noteiktā vietā un laikā, tas neatbilst noteiktai tiesību normai. Tiesību pārkāpums ir sabiedriski bīstams pārkāpums un izpaužas kaitējuma nodarīšanā sabiedrībā.⁸

6 Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodekss (pieņemts 07.12.1984.), 9. pants// Latvijas Republikas Augstākās Padomes un Valdības Ziņotājs.– Nr. 51 (1984, 20. decembris).

7 ANO Vispārējā cilvēktiesību deklarācija (pieņemta 10.12.1948.), 28., 29. pants.– <http://www.tiesibsargs.lv/tiesibu-akti/ano-dokumenti/ano-vispareja-cilvektiesibu-deklaracija/>– (Resurss apskatīts 07.07.2017.).

8 Stucka A. Administratīvās tiesības.– Rīga: Juridiskā koledža, 2009.– 197. lpp.

No tiesību normām izriet, ka administratīvā pārkāpuma sastāvu veido:

1. subjekts (persona, kura ir izdarījusi administratīvo pārkāpumu);
2. objekts (ar likumu aizsargāta tiesiska interese, pret kuru ir vērsts pārkāpums);
3. subjektīvā puse (nodoms (tiešs vai netiešs) vai neuzmanība);
4. objektīvā puse (prettiesiska darbība vai prettiesiska bezdarbība).

Administratīvās atbildības būtība ir tiesību teorijas jautājums. Normatīvie akti vai nu vispār to ignorē, vai skaidro to, balstoties uz tiesību pozitīvisma doktrīnas. Administratīvā atbildība ir atvasināta no kriminālatbildības.⁹ Neesot pārkāpuma sastāvam, darbība nav atzīstama par administratīvo pārkāpumu, tādēļ subjekta vainai obligāti jābūt konstatētai un tiešā cēloniskā sakarā ar izdarīto administratīvo pārkāpumu.¹⁰

Administratīvās atbildības subjekti saskaņā ar Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodeksa normām, kurās paredzēta administratīvā atbildība, par administratīvajiem pārkāpumiem, kas izdarīti nodokļu jomā, var būt fiziska persona, valdes loceklis vai juridiska persona.

Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodeksā administratīvā pārkāpuma jēdziens ir definēts un tas ietver vainu – personas psihisku attieksmi pret izdarīto nodarījumu un sekām, kas ar konkrēto nodarījumu iestājas, sabiedrībai, valstij vai indivīdam (subjektīvā vaina). Uz juridisku personu subjektīvās vainas princips nevar tikt attiecināts. Juridiskās personas pārstāvju vaina tiek prezumēta, ja viņu veiktā vadība un uzraudzība nav nodrošinājusi uzņēmuma darbību atbilstoši likumam. Piemērojot administratīvās atbildības normas juridiskajai personai, vainas princips nav radījis kolīzijas, tomēr šobrīd Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodeksā ietvertais vainas skaidrojums neatbilst šodienas administratīvā pārkāpuma izpratnei. Būtu jānostiprina princips, ka juridiskai personai atbildību par administratīvo pārkāpumu piemēro, ja fiziska persona administratīvo pārkāpumu ir izdarījusi juridiskās personas interesēs

Ar 2012. gada 29. novembra likumu “Grozījumi Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodeksā” tika ieviests jauns administratīvās atbildības subjekts – valdes loceklis, kā rezultātā vairākos VID izskatīšanai piekritīgajos Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodeksa (turpmāk LAPK) pantos, tika mainīts pie administratīvās atbildības saucamais subjekts no juridiskās personas uz valdes locekli. LAPK noteikts, ka persona, kura izdarījusi

9 Ozoliņš N. Studiju palīg līdzeklis kursā "Administratīvais process". – Rīga: Juridiskā koledža, 2010. – (Nav publicēts).

10 Stucka A. Administratīvās tiesības. – Rīga: Juridiskā koledža, 2009. – 199. lpp.

administratīvo pārkāpumu, ir atbildīga saskaņā ar likumu, kas ir spēkā pārkāpuma izdarīšanas laikā un vietā¹¹ un apstāklim, ka administratīvā pārkāpuma soda uzlikšanas laikā persona vairs nav komercsabiedrības valdes loceklis, nav nozīmes, tā ir saucama pie administratīvās atbildības par valdes locekļa pienākumu pildīšanas laikā izdarītajiem pārkāpumiem.

LAPK ir tiesību normas, kurās nav noteikts konkrēts pie administratīvās atbildības saucamais subjekts. Kā atzīts tiesu praksē, ja tiesību norma tiešā tekstā nenosaka pie administratīvās atbildības saucamo personu, tad tas nenozīmē, ka pie atbildības neviens nav saucams. Šādā gadījumā tiesību normu piemērotājam pašam ir jānoskaidro pie administratīvās atbildības saucamā persona.¹²

Autoresprāt, lai nodrošinātu gan privātpersonu tiesības, gan atvieglotu valsts iestāžu amatpersonu darbu, LAPK pantos ir jābūt norādītam pie administratīvās atbildības saucamais subjekts. Tiesību normās ir jānosaka diferenciēti administratīvās atbildības priekšnoteikumi juridiskai un fiziskai personai, izejot no attiecīgā tiesību subjekta īpatnībām, nosakot konkrētus kritērijus fiziskas personas darbības attiecināmībai uz juridisko personu.

Pierādījumi administratīvo pārkāpumu lietvedībā

Latvijas Republikas Satversmē noteikts, ka ikviens uzskatāms par nevainīgu, iekams viņa vaina nav atzīta saskaņā ar likumu.¹³ Šajā normā tiek nostiprināts viens no svarīgākajiem tiesiskas valsts pamatprincipiem – nevainīguma prezumpcija. Tas izriet arī no Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas, kurā noteikts, ka ikviens, kas tiek apsūdzēts kriminālnozieģumā, tiek uzskatīts par nevainīgu, kamēr viņa vaina netiek pierādīta saskaņā ar likumu.¹⁴ Proti, nevainīgums tiek prezumēts, ja nav pierādījumu par pretējo. Personu nevar sodīt uz varbūtību pamata.

Administratīvo pārkāpumu lietas ir uzskatāmas par krimināllietām Eiropas Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas 6. panta iz-

11 Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodekss (pieņemts 07.12.1984.), 8. pants// Latvijas Republikas Augstākās Padomes un Valdības Ziņotājs.– Nr. 51 (1984, 20. decembris).

12 Administratīvā lieta, kas ierosināta, pamatojoties uz K. J. pieteikumu par Valsts ieņēmuma dienesta Rīgas reģionālās iestādes 2004. gada 16. februāra lēmuma Nr. F11-334ap atcelšanu. 02.02.2007. Senāta Administratīvo lietu departamenta spriedums lietā Nr.SKA-40/2007.– <https://www.tiesas.lv/nolemumi/pdf/4704.pdf>.– (Resurss apskatīts 22.08.2017.).

13 Latvijas Republikas Satversme (pieņemta 15.02.1922.), 92. pants// Latvijas Vēstnesis.– Nr. 43 (1993, 1. jūlijs).

14 Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencija (pieņemta 04.11.1950), 6. panta 2. daļa// Latvijas Vēstnesis.– Nr. 143/144 (1997, 13. jūnijs).

pratnē.¹⁵ Piemēram, arī Bauskas rajona tiesa spriedumā atsaucas uz Eiropas Cilvēktiesību tiesas pausto nostāju, ka par krimināllietām Eiropas Cilvēktiesību konvencijas izpratnē ir atzīstams arī noteiktas administratīvo lietu kategorijas. Kriminālprocesa likuma 19. pantā ir nepārprotami noteikts princips, ka personai nav jāpierāda savs nevainīgums, ka visas saprātīgās šaubas par vainu, kuras nav iespējams novērst, jāvērtē par labu personai, kurai ir tiesības uz aizstāvību. Arī LAPK 243. panta otrajā daļā ir ietverts nevainīguma prezumpcijas princips, ka personai administratīvā pārkāpuma lietā nav jāpierāda savs nevainīgums, bet iestādei ir jāpierāda, ka persona ir vainīga konkrētā pārkāpuma izdarīšanā, par kuru šī persona saukta pie atbildības. Tātad pierādīšanas pienākums gulstas uz amatpersonu, bet tiesā uz VID, un visas šaubas ir tulkojamas par labu personai.¹⁶

2012. gada 1. jūlijā ir stājušies grozījumi Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodeksā, kas paredz administratīvo pārkāpumu lietu piekritības maiņu no administratīvajām tiesām uz vispārējās jurisdikcijas tiesām, kā arī izmaiņas minēto lietu izskatīšanas kārtībā. Ar šiem grozījumiem noteikts, ka administratīvo pārkāpumu lietas tiek skatītas piemērojot krimināltiesību principus, nevis kā līdz šim – administratīvo pārkāpumu lietu procesuālajā regulējumā tika piemērots Administratīvā procesa likuma tiesiskais regulējums. Krimināltiesībās darbojas sacīkstes princips, un tiesa pārbauda jau iesniegtos pierādījumus lietā, lai noskaidrotu, vai persona ir vainojama tai inkriminētā noziedzīgā nodarījuma izdarīšanā.

Ar 2012. gada 14. jūnija likumu “Grozījumi Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodeksā”, tika būtiski mainīta LAPK 243. panta (Pierādījumi un pierādīšana) redakcija attiecībā uz pierādīšanas pienākumu, pierādījumu iegūšanu un fiksēšanu administratīvā pārkāpuma lietas materiālos, kā arī LAPK papildināts ar LAPK 243.¹ pantu (Pierādīšanas līdzekļi). Sastādot administratīvā pārkāpuma protokolu, visiem pierādījumiem ir jābūt fiksētiem (uzskaitītiem) protokolā, kas iegūstami administratīvā pārkāpuma lietvedības ietvaros, izmantojot LAPK noteiktos pierādīšanas līdzekļus, kuriem ir jābūt pievienotiem lietai.

15 “Par Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodeksa 279. panta otrās daļas un 280. panta pirmās daļas 4. punkta daļā, kas noteic, ka tiesas spriedums lietā par amatpersonas lēmumu par administratīvā soda uzlikšanu ir galīgs, un Latvijas Civilprocesa kodeksa 239. panta ceturtais daļas atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 89., 91. un 92. pantam, kā arī 1950. gada 4. novembra Eiropas Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas 6. pantam” 20.06.2002. Sk.: Satversmes tiesas spriedums lietā Nr.2001–17–0106// Latvijas Vēstnesis.– Nr.95 (2002, 26. jūnijs).

16 Zemnieku saimniecības “Roziņi”, sūdzības par Valsts ieņēmumu dienesta ģenerāldirektors p. i. V. Narnickas 2016. gada 28. oktobra lēmumu Nr. 22.11-1/7059. 09.02.2017. Sk.: Bauskas rajona tiesas spriedums lietā Nr. 110002517.– (Nav publicēts).

Piemēram, lai fiziskajai personai sastādītu administratīvā pārkāpuma protokolu par komercdarbības veikšanu bez reģistrēšanas vai bez speciālās atļaujas (licences),¹⁷ jo tās garāžā tiek konstatēti ~ 100 kg metāllūžņu, ir jāiegūst pierādījumi, ka persona pieņem metāllūžņus no citām personām par samaksu, jo faktiski neviens normatīvais akts neaizliedz fiziskai personai tos vākt un uzglabāt. Bez tam jāpārbauda arī tas, vai administratīvā soda piemērošanā ir ievēroti procesuālie un formālie priekšnoteikumi.¹⁸ Ja, izvērtējot procesuālo pārkāpumu, tiek konstatēts, ka pastāv cēloņsakarība starp procesuālo pārkāpumu un citāda lēmuma iespējamību, procesuālais pārkāpums ir uzskatāms par būtisku.

Ja procesuālais pārkāpums ir tik nozīmīgs, ka varēja ietekmēt administratīvā akta saturu, tiesa šādu administratīvo aktu var atcelt, nevērtējot materiālo tiesību normu ievērošanu. Citiem vārdiem, ja iestāde administratīvā akta sagatavošanas un izdošanas procesā ir pieļāvusi būtiskas procesuālās kļūdas, tiesa nevar paļauties, ka faktiskie apstākļi ir konstatēti pareizi. Tiesai nav iespējams pārbaudīt, vai tiesību normā paredzētajām tiesiskajām sekām konkrētajā gadījumā bija vai nebija jāiestājas.¹⁹

Administratīvā pārkāpuma lietas izskatīšana un soda piemērošana

Administratīvo pārkāpumu lietas tiek izskatītas, ievērojot principu, ka visas personas ir vienlīdzīgas likuma un institūcijas, kas izskata lietu, priekšā, neatkarīgi no viņu izcelšanās, sociālā un mantiskā stāvokļa, rases un nacionālās piederības, dzimuma, izglītības, valodas, attieksmes pret reliģiju, nodarbošanās veida un rakstura, dzīvesvietas un citiem apstākļiem.²⁰

17 Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodekss (pieņemts 07.12.1984.), 166.2 pants, otrā daļa// Latvijas Republikas Augstākās Padomes un Valdības Ziņotājs.— Nr. 51 (1984, 20. decembris).

18 Par Latvijas valsts karoga vai citu valsts karogu nepacelšanu Saeimas, Ministru kabineta, republikas pilsētu domju vai novadu domju noteiktajās dienās vai gadījumos un par Tukuma novada domes administratīvās komisijas 2009. gada 17. decembra lēmuma Nr. D43-330 atcelšanu. 27.01.2011. Administratīvās rajona tiesas spriedums lietā Nr.A01726-11/34.— <https://www.tiesas.lv/janvaris-5>.— (Resurss apskatīts 20.02.2017.).

19 Spriedumi lietās par Valsts ieņēmumu dienesta lēmumiem. 15.03.2005. Senāta Administratīvo lietu departamenta spriedums lietā Nr. SKA-59.— <http://at.gov.lv/files/uploads/files/archive/departament3/2005/ska-59-2005.pdf>.— (Resurss apskatīts 01.08.2017.).

20 Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodekss (pieņemts 07.12.1984.), 240. pants// Latvijas Republikas Augstākās Padomes un Valdības Ziņotājs.— Nr. 51 (1984, 20. decembris).

Lietvedība par administratīvajiem pārkāpumiem veicama, stingri ievērojot likumību.²¹ Fiziskajām un juridiskajām personām, kuras pastrādā administratīvos pārkāpumus un pārkāpj likumus, ir efektīvi jāpiemēro soda mēri, bet tam jānotiek, ievērojot galvenos soda mēru piemērošanas principus un skarto personu procesuālās tiesības. Ja administratīvie pārkāpumi tiek atstāti nesodīti bez tiesiska pamata, būtisks likuma kodekss un miers sabiedrībā tiek diskreditēts un arī tiesības uz vienlīdzīgumu ir apdraudētas.

Šobrīd saskaņā ar Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodeksu administratīvo pārkāpumu lietās nodokļu jomā tiek piemēroti sekojoši administratīvo sodu veidi: naudas sods, administratīvā pārkāpuma priekšmeta vai izdarīšanas rīka konfiskācija un tiesību atņemšana ieņemt noteiktus amatus. Amatpersonai ir tiesības pie administratīvās atbildības saucamajam subjektam piemērot pamatsodu un vienu vai vairākus papildsodus.

Naudas sods ir praksē visbiežāk piemērotais sods par administratīvo pārkāpumu. Teorētiski atzīts, ka tas ir piemērotākais un efektīvākais sods par administratīvo pārkāpumu. Tādēļ administratīvo sodu sistēmā naudas sodam piešķirama primārā soda nozīme.²²

No LAPK tiesību normām (piemēram LAPK 159.⁷ panta trešā daļa), ir redzams, ka daudzas ir imperatīvas tiesību normas, tāpēc amatpersonai nav piešķirta rīcības brīvība nepieņemt konkrētu lēmumu par administratīvā naudas soda piemērošanu. Tāpat Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departaments ir norādījis, ja likumdevējs ir pieņēmis imperatīvu normu, saskaņā ar kuru ir izdodams obligātais administratīvais akts, tad likumdevējs jau sākotnēji ir izvērtējis sabiedrības un atsevišķas personas tiesiskās intereses, kā rezultātā pieņemta norma, kas noteic, ka pastāvēt konkrētiem faktiskajiem apstākļiem, izdodams obligātais administratīvais akts, kas nav saistīts ar īpašu tā izdošanas vai satura lietderības apsvērumu izvērtēšanu.²³

21 Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodekss (pieņemts 07.12.1984.), 7. panta pirmā daļa// Latvijas Republikas Augstākās Padomes un Valdības Ziņotājs.– Nr. 51 (1984, 20. decembris).

22 Latvijas Republikas Ministru kabineta 2013. gada 4. februāra rīkojums Nr. 38 “Par Administratīvo sodu sistēmas attīstības koncepciju” (pieņemts 04.02.2013.), kopsavilkuma otrās daļas 1. punkts// Latvijas Vēstnesis.– Nr. 25 (2013, 5. februāris).

23 Par licences stratēģiskas nozīmes preču importam saņemšanas brīdi (Latvijas Republikas Ministru kabineta 1997. gada 16. decembra noteikumu Nr. 421 “Stratēģiskas nozīmes preču kontroles noteikumi” 19. punkts) un administratīvo sodu par vairākiem administratīvajiem pārkāpumiem (Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodeksa 35. pants). 31.05.2005. Senāta Administratīvo lietu departamenta spriedums lietā Nr.SKA-167.– <http://at.gov.lv/files/uploads/files/archive/departament3/2005/ska-167-2005.pdf>.– (Resurss apskatīts 15.06.2017.).

Izanalizējot soda piemērošanu administratīvo pārkāpumu lietās, kas ir VID kompetencē, jāsecina, ka gadījumos, kad iestādei tiek dota rīcības brīvība, piemērojot administratīvo sodu, katrs gadījums tiek vērtēts individuāli, un soda uzlikšanai ņemami vērā pieci galveni kritēriji: izdarītā pārkāpuma raksturs, pārkāpēja personība un viņa vainas pakāpe, mantiskais stāvoklis, kā arī atbildību mīkstinošie un pastiprinošie apstākļi. Obligāts nosacījums – jāņem vērā, ka personas tiesību būtisku ierobežošanu var attaisnot tikai ievērojams sabiedrības ieguvums!

No 2013. gada 1. janvāra stājas spēkā grozījumi Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodeksā, kas paredz papildsoda – tiesību atņemšana ieņemt noteiktus amatus – piemērošanu valdes loceklim par noteiktiem pārkāpumiem, kuru izskatīšana ir piekritīga arī VID. Attiecīgā fiziskā persona nav tiesīga būt par: personālsabiedrības lietvedi, kapitālsabiedrības valdes locekli, kapitālsabiedrības padomes locekli, prokūristu, parasto komercpilnvarnieku, komercsabiedrības likvidatoru.²⁴

Atbilstoši LAPK veiktajiem grozījumiem iespēja piemērot papildsodu ir paredzēta šādos VID piekritīgajos LAPK pantos: 156.⁴ un 156.⁷ pantā, 159. un 159.⁹ panta pirmajā un otrajā daļā, 166.² un 166.⁶ panta pirmajā un otrajā daļā.

Aizliegums ieņemt noteiktus amatus komercsabiedrībā nav sods, kas tieši ierobežo civiltiesības. Tāpat arī nav uzskatāms, ka šāds sods pēc būtības atņem personai tiesības izvēlēties nodarbošanos. Ņemot vērā to, ka paredzētais sods neaizliedz ieņemt kādu amatu, bet gan tikai ierobežo amata funkcijas, tas nav uzskatāms par civiltiesības ierobežojošu sodu.²⁵

Likumdevējs, ieviešot papildsodu (tiesību atņemšana ieņemt noteiktus amatus) vēlējies panākt, ka tiek sasniegts šī soda mērķis – komersanta amatpersonas, kas izdara nopietnus pārkāpumus komercsabiedrības jomā, atturēšana no vadošu amatu ieņemšanas komercsabiedrībās, tādējādi sabiedrību pasargājot no iespējamām negatīvām sekām valsts budžetam un atturot personu no jaunu pārkāpumu izdarīšanas komercsabiedrību pārstāvībā nākotnē.

Papildsoda piemērošanas gadījumā, amatpersonai veicot darbības ir jāievēro, lai uzliktais papildsods ir izpildīts atbilstoši normatīvajos aktos noteiktajai kārtībai. Lēmumu par tiesību atņemšanu ieņemt noteiktus amatus

24 Komerclikums (pieņemts 13.04.2000.), 4.2 panta pirmā daļa// Latvijas Vēstnesis.– Nr. 158/160 (2000, 13. aprīlis).

25 Par Administratīvo sodu likumprojekta koncepciju. Apstiprināts ar Latvijas Republikas Ministru kabineta 2006. gada 28. jūlija rīkojumu Nr. 568.– <http://likumi.lv/ta/id/140908-par-administrativo-sodu-likumprojekta-koncepciju>.– (Resursus apskatīts 23.02.2017.).

izpilda tam pilnvarotas iestādes kārtībā, kāda noteikta citos normatīvajos aktos.²⁶ Uzņēmumu reģistrs²⁷ un Sodu reģistrs²⁸ būtībā ir instrumenti, ar kuru palīdzību VID nodrošina un kontrolē papildsoda izpildi.

Sūdzības iesniegšana aptur lēmuma par administratīvā soda uzlikšanu izpildi līdz sūdzības izskatīšanai.²⁹ Ja persona sūdzību ir iesniegusi pēc termiņa un izpilde jau ir uzsākta, tad VID ir pienākums Uzņēmumu reģistram nosūtīt paziņojumu par VID lēmumu izpildei daļā par papildsodu apturēšanu iesniedzējas sūdzības iesniegšanas dienā. VID bezdarbība, ignorējot LAPK 285. panta pirmās daļas prasības un nenosūtot informāciju Uzņēmumu reģistram ar soda izpildes apturēšanu, var radīt nelabvēlīgas sekas, kas izpaužas kā Latvijas Republikas Satversmes garantēto tiesību brīvi izvēlēties nodarbošanos un darbavietu atbilstoši savām spējām un kvalifikācijai,³⁰ ierobežojumu. Apstrīdēšanas laika posmā LAPK noteikumi garantē papildsoda neizpildi, līdz ar to arī Satversmes 106. panta tiesību realizāciju. Neziņošanas gadījumā, VID bezdarbības dēļ personai tiek liegtas tiesības ieņemt noteiktus amatus, tad ir pamats atzīt, ka VID ir vainojams personas tiesību aizskārumā. Šādā gadījumā persona ir tiesīga prasīt no valsts, VID personā, iespējamo zaudējumu atlīdzināšanu Valsts pārvaldes iestāžu nodarīto zaudējumu atlīdzināšanas likuma noteiktajā kārtībā vai arī civiltiesiskā kārtībā.

Secinājumi un priekšlikumi

Administratīvā pārkāpuma lietas ir vienas no skaitliski lielākajām lietu kategorijām, kuras izskata vispārējās jurisdikcijas tiesas. VID administratīvo pārkāpumu lietās vispārējās jurisdikcijas tiesas 2017. gada pirmajā ceturksnī pieņēmušas 78 nolēmumus.³¹

Administratīvo pārkāpumu lietas ir tā sauktais kvazikriminālprocess. Personai, kura tiek saukta pie administratīvās atbildības, ir jābūt nodrošinātām kriminālprocesuālām garantijām.

26 Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodekss (pieņemts 07.12.1984.), 312.1 pants// Latvijas Republikas Augstākās Padomes un Valdības Ziņotājs.— Nr. 51 (1984, 20. decembris).

27 Par Latvijas Republikas Uzņēmumu reģistru (pieņemts 20.11.1990.), 4. panta pirmās daļas 31. punkts// Latvijas Republikas Augstākās Padomes un Valdības Ziņotājs.— Nr. 49 (1990, 6. decembris).

28 Sodu reģistra likuma (pieņemts 10.10.2013.), 14. panta pirmās daļas 5., 9, 10. punkts// Latvijas Vēstnesis.— Nr. 211 (2012, 29. oktobris).

29 Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodekss (pieņemts 07.12.1984.), 285. panta pirmā daļa// Latvijas Republikas Augstākās Padomes un Valdības Ziņotājs.— Nr. 51 (1984, 20. decembris).

30 Latvijas Republikas Satversme (pieņemta 15.02.1922.), 106. pants// Latvijas Vēstnesis.— Nr. 43 (1993, 1. jūlijs).

31 Administratīvo un vispārējās jurisdikcijas tiesu 2017. gada janvāra–marta nolēmumu analīze un tiesu prakses apkopojums Valsts ieņēmumu dienesta lietās: Juridiskās un pirmstiesu strīdu izskatīšanas pārvaldes apkopojums.— (Nav publicēts).

Administratīvās atbildības subjekti administratīvajos pārkāpumos, kas izdarīti nodokļu jomā, var būt fiziska persona, valdes loceklis vai juridiska persona. Ja administratīvais sods ir jāpiemēro valdes loceklim, tad sods tiek uzlikts katram komercsabiedrības valdes loceklim atsevišķi. Būtu jānostiprina princips, ka juridiskai personai atbildību par administratīvo pārkāpumu piemēro, ja fiziska persona administratīvo pārkāpumu ir izdarījusi juridiskās personas uzdevumā vai interesēs. Tiesību normās, nosakot juridiskās personas atbildību, ir jādefinē, ka priekšnoteikums juridiskās personas atbildībai ir izvirzāms kā tās darbinieku izdarītais pārkāpums, un, savukārt, juridiskās personas pārstāvju vaina tiek prezumēta, ja reiz viņu veiktā vadība un uzraudzība nav spējusi nodrošināt uzņēmuma darbību atbilstoši likumam.

Administratīvo pārkāpumu lietās nodokļu jomā tiek piemēroti sekojoši administratīvo sodu veidi: naudas sods, administratīvā pārkāpuma priekšmeta vai izdarīšanas rīka konfiskācija un tiesību atņemšana ieņem noteiktus amatus. Personas tiesību būtisku ierobežošanu var attaisnot tikai ievērojams sabiedrības ieguvums! Sodu politikā kā galvenais mērķis ir izvirzāms – nodrošināt atbilstību, nevis uzlikt sodu, un sodiem jābūt proporcionāliem izdarītajiem pārkāpumiem.

Administratīvo sodu sistēmas politika ir grūti piemērojama, ar sarežģītu administratīvo sodu procesu un soda neizbēgamības principa īstenošanu, jo aptver vairākas jomas, tomēr nepārtraukta pilnveidošana ir nepieciešama, jo mainoties ārējiem apstākļiem, administratīvo sodu sistēmai jāattīstās līdzī sabiedrībai.

Šobrīd administratīvās lietas uzsākšana ir sarežģīts process, kas rada lielas izmaksas arī iestādei, tāpēc brīdinājuma piemērošana administratīvā procesa ietvaros ir smagnējs un lielus resursus pieprasošs mehānisms. Iestādēm jāveicina un jāatbalsta uzņēmēju brīvprātīgās darbības tiem noteikto pienākumu izpildē. Savukārt, ja uzņēmējs nesadarbojas pārkāpuma novēršanā, soda sankcijām ir jāaug. VID administratīvo pārkāpumu lietu tiesvedībās, kurās precizējams papildsoda izpildes termiņš, pēc savas iniciatīvas vajadzētu lūgt tiesu spriedumā grozīt papildsodu un noteikt to atbilstoši faktiski neizciestajai daļai.

2013. gada 22. janvārī Latvijas Republikas Ministru kabinets atbalstīja Tieslietu ministrijas izstrādāto Administratīvo sodu sistēmas attīstības koncepcijas projektu. Plānots, ka ar Administratīvo pārkāpumu procesa likuma spēkā stāšanos, Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodekss zaudēs spēku pēc trim gadiem.

ADMINISTRATIVE OFFENCE OF FIELD OF CONTROL OF TAXATION IN THE STATE REVENUE SERVICE OF LATVIA

Keywords: *administrative offence, procedure of administrative offence, administrative liability, administrative basics and supplements.*

Summary

The Constitution of the Republic of Latvia provides that everyone has the right to know about his or her rights and that everyone has the right to defend his or her rights and lawful interests in a fair court. Everyone shall be presumed innocent until his or her guilt has been established in accordance with law. Everyone, where his or her rights are violated without basis, has a right to commensurate compensation. Everyone has a right to the assistance of counsel.

In a case where the private person commits offence during business, the person bears administrative liability. Consequently, it is important to create confidence for the private person that public servants act qualitatively in conformity with procedural rules depicted in normative acts.

In the article the author devotes attention to legal nuances of administrative offences, however keeping in mind the importance of public credibility and emotional attitude to the decision of public servants, because it is assumed that by taking into account the incredibility the private person may appeal without considering legal and social aspects therefore outspending state resources.

The system of administrative fines in Latvia usually is treated as a set of legal norms which govern administrative liability. Legal norms are regulated in the Latvian Administrative offence codecs and local rules of local governments. The procedure of administrative offences in the article is examined in the light of cases which are in jurisdiction of the State Revenue Service of Latvia in the field of control of taxation.

Legislation of the Republic of Latvia, judicial practice of Latvia, decisions by the State Revenue Service of Latvia for administrative offence cases are used as references for this article.

Kristīne Čapase-Jastržemska

Zinātniskais vadītājs: *Ph. D. Eduards Bruno Deksnis*

EIROPAS TIESĪBAS CAUR INTELEKTUĀLĀ ĪPAŠUMA PRIZMU

Atslēgvārdi: intelektuālais īpašums, konkurences tiesības, direktīva 2004/48/EK, Vienotā patentu sistēma, Vienotā spēka Eiropas patents.

Intelektuālais īpašums un noligumi

Intelektuālā īpašuma tiesības (turpmāk IĪT) līdzinās visām citām īpašumtiesībām. Tās atļauj patentu, preču zīmes vai ar autortiesībām aizsargātu darbu radītājiem vai īpašniekiem gūt labumu no sava darba vai ieguldījuma to radīšanā. Šīs tiesības ir izklāstītas Vispārējās cilvēktiesību deklarācijas 27. pantā, kur rakstīts, ka cilvēkam ir tiesības uz morālo un materiālo interešu aizsardzību saistībā ar zinātniskajiem, literārajiem vai mākslas darbiem, kuru autors viņš ir.¹

Intelektuālā īpašuma tiesības var iedalīt divās daļās:

- 1) rūpnieciskā īpašuma tiesības, kas ietver izgudrojumus (patentus), preču zīmes, rūpnieciskos dizainparaugus,
- 2) autortiesības, kas attiecas uz literāriem un mākslas darbiem.

Tiesības uz rūpniecisko īpašumu ir reģistrējamas, savukārt autortiesības reģistrēt nevar.

Citu veidu IĪT attiecas, piemēram, uz lietderīgiem modeļiem jeb “īslaicīgu patentu” veidu,² jaunām augu šķirnēm, ģeogrāfiskās izcelsmes norādēm, kā arī negodīgas konkurences konkrētām jomām, neizpaustas informācijas aizsardzību (tirdzniecības noslēpumiem) un datu apkopojumu aizsardzību (*sui generis* datu bāžu aizsardzību). IĪT skaits nav konstants – attīstoties jauniem produktiem un tirgum uz tiem reaģējot, parādās jauni tiesību veidi, ko var pievienot šim katalogam.

Iespējams, pats svarīgākais intelektuālā īpašuma likumu elements, kas nosaka starptautiskas aizsardzības nepieciešamību un struktūru, ir teritorialitātes princips. Saskaņā ar to IĪT nav universālas, to darbība ir ierobežota tās valsts teritorijā, ar kuras likumu tās tikušas piešķirtas.³

1 What is Intellectual property.–http://www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/intproperty/450/wipo_pub_450.pdf.– (Resurss apskatīts 05.06.2017.).

2 Guellec D., Pottelsberghe de la Potterie B. The Economics of the European Patent system.– Oxford: University Press, 2007.– p. 7.

3 Kur A., Dreier T. European Intellectual property law.– Cheltenham: Edward Elgar Publishing Limited, 2013.– p. 12.

1883. gadā ar Parīzes konvenciju un 1886. gadā ar Bernes konvenciju tika noslēgti divi daudzpusēji intelektuālā īpašuma (turpmāk IĪ) līgumi. Minētie līgumi un vēl vairākas citas “īpašās vienošanās”, ko noslēdza uz līgumu pamata, ir veidojuši to bāzi, kur 20. gs. ir noritējusi starptautiskās IĪ aizsardzības attīstība.

Eiropas pamatlīgumos, kas slēgti 50. gados, nav konkrētas norādes uz Kopienas institūciju kompetenci IĪ jomā. Saprotais, ka integrācijas pirmajās dekādēs IĪ regulēja un ar pārkāpumiem cīnījās dalībvalstu likumi un institūcijas. Neraugoties uz *expressis verbis* pilnvarojuma neesamību Pamatlīgumā par Eiropas Kopienas izveidošanu tā sākotnējā redakcijā pārvalstiskām institūcijām (Eiropas Komisijai un Kopienas Tiesai) nācās risināt IĪ jautājumus ar Līguma par Eiropas Ekonomiskās Kopienas izveidošanas 85. un 86. pantiem, respektīvi, pantu ar *restrictive trade practices un abuse of dominant position*.⁴ Arī ārējās tirdzniecības attiecībās pārvalstiskās institūcijas bija kompetentas iejaukties IĪ jautājumos ar trešajām valstīm.

Lielāko daļu starptautisko nolīgumu intelektuālā īpašuma jomā administrē Pasaules Intelektuālā īpašuma organizācija (turpmāk PĪŅO). Vairākas institūcijas un aģentūras darbojas šajā jomā reģionālā līmenī, piemēram, Eiropas Patentu organizācija. Liela loma praksē ir arī Eiropas Savienības intelektuālā īpašuma birojam (turpmāk EUIPO), kas veic ES preču zīmju un Eiropas Kopienas dizainparaugu reģistrāciju, tomēr EUIPO ir Eiropas Savienības (turpmāk ES) administratīvā iestāde, nevis organizācija, kas izveidota uz starptautiskas vai reģionālas vienošanās pamata.^{5,6}

Šajā kontekstā, jo īpaši uz patentiem, attiecas Eiropas Patentu konvencija (turpmāk EPK), kas ir starpvaldību līgums, noslēgts 1973. gadā un attiecīgi šobrīd to ir parakstījušas 38 Eiropas valstis. EPK tādējādi ir valstu starptautiskas sadarbības produkts un pieder pie starptautiskajiem likumiem. EPK radīja starptautisku – Eiropas Patentu organizāciju, kam ir divi orgāni: Eiropas Patentu iestāde (turpmāk EPO) un Administratīvā padome. Eiropas Patentu organizācija, tostarp EPO un Administratīvā padome, ir pilnīgi autonoma un finansiāli neatkarīga no Eiropas Savienības.⁷

4 ES Konkurences padome.– <http://www.kp.gov.lv/lv/eiropas-savieniba/konkurences-tiesibu-regulejums-es>.– (Resurss apskatīts 10.09.2017.).

5 European Union Intellectual Property Office.– <https://euipo.europa.eu/ohimportal/en/about-euipo>.– (Resurss apskatīts 08.06.2017.).

6 Kur A., Dreier T. European Intellectual property law.– Cheltenham: Edward Elgar Publishing Limited, 2013.– pp. 17.–18.

7 European Patent Convention. 16th edition. June 2016.– p. 44.– <http://www.epo.org/law-practice/legal-texts/epc.html>.– (Resurss apskatīts 18.01.2018.).

Tās finansējums daļēji nāk no pieteikumu maksas un daļēji no “maksājumiem, ko veic dalībvalstis, lai uzturētu spēkā Eiropas patentus un kas iekasēti šajās valstīs”, šobrīd 50 % apjomā. Tā nav ES institūcija vai aģentūra.⁸

ES un Eiropas Patentu organizācija gadu gaitā ir pastāvējušas līdzās, katra pildīdama sev uzliktos pienākumus: ES pilda uzdevumus, kas noteikti līgumā par ES (turpmāk LES) un līgumā par ES darbību (turpmāk LESD), bet EPO piešķir Eiropas patentus.⁹

Intelektuālā īpašuma tiesību saistība ar konkurences tiesībām

IĒT ir neparasts izņēmums antimonopola principiem, kas noteikti mūsdienu konkurences likumos. Lai gan viens no intelektuālā īpašuma mērķiem ir veicināt jauninājumu ieviešanu, kas pats par sevi ir saistīts ar konkurenci, reizēm līdzāspastāvēšana ar konkurences likumu nav tik viegla. Vēl jo vairāk tāpēc, ka intelektuālais īpašums no vienas puses rada monopolus un konkurences likumus, bet no otras – mēģina tos iznīcināt.¹⁰

Atbilstoši ES vispārējam mērķim radīt vienotu tirgu, kurā ir nodrošinātas ekonomikas pamatbrīvības (preču, pakalpojumu, personu un kapitāla aprites brīvība) un netiek kropļota konkurence dalībvalstu starpā, viena no galvenajām ES rīcības politikām ir konkurences politika. Divi lielākie šīs jomas nosacījumi, kas attiecas uz IĒT, ir uzņēmumu vienošanās, kuru mērķis vai sekas ir konkurences kavēšana vai ierobežošana, aizliegšana (LESD 101. pants) un dominējošā stāvokļa ļaunprātīga izmantošana (LESD 102. pants).¹¹ Tomēr ir jāpatur prātā, ka, ciktāl lietas tiek izskatītas pēc ES likuma, t.i., jāpiemēro, un tā kā vispārēji primārais ir ES likums, paralēla nacionālā konkurences likuma piemērošanas nolīgumam sekas var būt tādas pašas kā tās, kuras rastos ES konkurences likuma piemērošanas dēļ. Citiem vārdiem sakot, gadījumos, kad nolīgumi, lēmumi vai prakse var ietekmēt tirdzniecību starp ES valstīm, kā tas noteikts LESD 101. panta 1. punktā vai kas attiecas uz ļaunprātīgu stāvokļa izmantošanu, kas aizliegta ar LESD 102. pantu, nacionālajām tiesām ir jāpiemēro ES konkurences noteikumi.

8 Guellec D. Pottelsberghe de la Potterie B. The Economics of the European Patent system.– Oxford: University Press, 2007.– p. 27.

9 Luginbuehl S. European patent law : towards a uniform interpretation.– Cheltenham: Edward Elgar Publishing Limited, 2011.– p. 1.

10 Bucknell D. Pharmaceutical Biotechnology and Chemical inventions. Vol. II.– Oxford: Oxford University Press, 2011.– p. 651.

11 Kur A., Dreier T. European Intellectual property law.– Cheltenham: Edward Elgar Publishing Limited, 2013.– p. 14.

Ja šādos gadījumos netiek saskatīta LESD 101. panta 1. punkta un 102. panta pārkāpšana, vai arī ir izpildīti LESD 101. panta 3. punktā minētie nosacījumi, nolīgumu, lēmumu vai praksi nevar aizliegt, atsaucoties uz valsts konkurences likumu (Regulas Nr. 1/2003 3. panta 2. punkts). Līdzīgā veidā, ja nolīgums, lēmums vai prakse pārkāpj LESD 101. panta 1. punktu un neizpilda LESD 101. panta 3. punktā minētos nosacījumus, to nevar apstiprināt, atsaucoties uz valsts tiesisko regulējumu.

Kas attiecas uz LESD 102. pantu, arī uz to attiecas Kopienų tiesību pārākuma princips, lai gan Regulas Nr. 1/2003/EK 3. pants tieši neizvirza līdzīgu konverģences pienākumu, tā ka gadījumā, ja nosacījumi ir savstarpējā pretrunā, nacionālajām tiesām arī šeit ir jāpiemēro jebkādas nacionālā likuma prasības, kas pārkāpj ES noteikumus, neatkarīgi no tā, vai nacionālā likuma prasības pieņemtas pirms vai pēc ES noteikumiem.¹²

Līdz ar to fakts, ka intelektuālā īpašuma likumi piešķir ekskluzīvas izmantošanas tiesības, nenozīmē, ka intelektuālā īpašuma tiesības ir imūnas pret konkurences likuma ieviešanu.

Intelektuālā īpašuma tiesību izsmelšana

Patentu tiesību izsmelšana attiecas uz situāciju, kurā patenta īpašnieks ir ievietojis patentētu produktu tirgū, un produktu vēlāk kāds cits izmanto, gūstot no tā komerciālu labumu. Tādējādi, piemēram, otra puse var tālāk pārdot patentēto produktu, jo ir likumīgi to nopirkusi no patenta īpašnieka.¹³ Izsmelšana ir tirgus izraisītas juridiskās sekas, un šajā kontekstā tā ir tikusi kategorizēta saskaņā ar ietekmes ģeogrāfisko mērogu. Bieži apgalvo, ka izsmelšana var būt nacionāla, kad tiesības tiek iztērētas nacionālās jurisdikcijas robežās, vai starptautiska – kad to ir radījis pirmais pārdošanas akts citā valstī. Tiesību izsmelšana var būt arī reģionāla, kad tā iespaido vienu tirgu, kas izplešas pāri vienas vai vairāku valstu robežām, kas apvienojušās tirdzniecības reģionā. ES radīja šo reģionālo izsmelšanas tvērumu, kas visādā ziņā darbojas tādā pašā veidā kā nacionālā izsmelšana – to rada pirmais pārdošanas akts tajā pašā tirdzniecības reģionā un tai ir sekas vairāku valstu teritorijās, kas veido attiecīgo tirdzniecības reģionu.¹⁴

12 Kur A., Dreier T. European Intellectual property law.– Cheltenham: Edward Elgar Publishing Limited, 2013.– p. 383.

13 Bucknell D. Pharmaceutical Biotechnology and Chemical inventions. Vol. II.– Oxford: Oxford University Press, 2011.– p. 4.

14 Interface between exhaustion of intellectual property rights and competition law.–http://www.wipo.int/meetings/en/doc_details.jsp?doc_id=203386.– (Resursi apskatīti 29.05.2017.).

Intelektuālā īpašuma tiesību piemērošanas direktīva

Direktīva 2004/48/EK par intelektuālā īpašuma tiesību piemērošanu¹⁵ ir intelektuālā īpašuma aizsardzības ES stūrakmens. Tā horizontāli regulē civilās un administratīvās sankcijas un procedūras, kas ir pieejamas dalībvalstīs, kad tiek pārkāptas intelektuālā īpašuma tiesības. Tas ir jo īpaši svarīgi tādām vienotām tiesībām kā ES preču zīmei un Eiropas Kopienas dizainparaugam, kur trūkst šādu aspektu vispārīga regulējuma, tāpēc var būt, ka jāpiemēro mozaīkveida pieeja uz nacionālo likumu pamata, ja tiesības tiek pārkāptas.

Direktīvas mērķis ir tuvināt dalībvalstu tiesību sistēmas, lai kopējā tirgū nodrošinātu augstu, līdzvērtīgu un viendabīgu intelektuālā īpašuma aizsardzības līmeni.¹⁶

Tomēr, vienlaikus Direktīva 2004/48/EK neietekmē konkurences noteikumu piemērošanu un jo īpaši līguma 81. un 82. panta (LESD 101. un 102. panta) noteikumu piemērošanu. Šajā direktīvā paredzētie pasākumi nav izmantojami nepamatotai konkurences ierobežošanai pretrunā līgumam.

Piemērošana ir būtiski svarīga intelektuālā īpašuma aizsardzības daļa. Šādu tiesību piešķiršana nav daudz vērtā, ja tās nerespektē citi un ja pārkāpējus nevar iesūdzēt tiesā, kas tiem piespriešu piemērotas un efektīvas soda sankcijas.¹⁷

Visas intelektuālā īpašuma sistēmas pamatā ir jābūt spēcīgai tiesu sistēmai, kas izskatītu gan civilos, gan kriminālpārkāpumus, kurā būtu pietiekami daudz tiesnešu ar piemērotām zināšanām un pieredzi. Intelektuālā īpašuma strīdi ir galvenās lietas, ko nosaka civillikums, un tiesu sistēmai ir jāpieliek visas pūles, lai tos risinātu ne tikai godīgi, bet arī ātri. Bez pienācīgas sistēmas, kas ļauj piemērot tiesības un arī sniedz citiem tiesības tām pretoties, intelektuālā īpašuma sistēmai nebūs nekādas vērtības.¹⁸

Saskaņošana patentu jomā

Nemot vērā, ka intelektuālā īpašuma tiesību izmantošana bieži vien nonāk pretrunā kā ar brīvu preču apriti, tā ar konkurences tiesībām, rodas jautājums par to, vai ir iespējams novērst šo konfliktu.

15 Direktīva 2004/48/EK par intelektuālā īpašuma tiesību piemērošanu (29.04.2004.). – <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN-LV/TXT/?uri=CELEX:32004L0048&fromTab=ALL&from=LV>. – (Resurss apskatīts 08.06.2017.).

16 Eiropas tiesības/ V. Blūzma u.c. – Rīga: Juridiskā koledža, 2007. – 488.–491.lpp.

17 Kur A., Dreier T. European Intellectual property law. – Cheltenham: Edward Elgar Publishing Limited, 2013. – pp. 66.-67.

18 WIPO Intellectual Property Handbook: Policy, Law and Use. – Geneva: WIPO, 2008. – p. 270.

Lai gan ar harmonizēšanas palīdzību ir iespējams novērst daudzas traucējošās atšķirības starp dažādiem nacionālo tiesību regulējumiem, tomēr ne vienmēr saskaņošana ir līdzeklis, kas palīdz novērst visas pastāvošās problēmas. Piemēram, saskaņošana nekādi neatrisina tās problēmas, kas ir saistītas ar intelektuālā īpašuma tiesību teritorialitātes principu.

Faktiski vienīgais risinājums šāda rakstura problēmām ir nevis dažādu nacionālo intelektuālā īpašuma regulējumu saskaņošana, bet gan daļēja vai arī pilnīga esošo nacionālo tiesību aizvietošana ar vienotu ES regulējumu. Šāds regulējums ir absolūti nepieciešams, lai īstenotu iedarbīgu kopējā tirgus politiku.¹⁹

Daudzas desmitgades Eiropas Padome, arī bijusī Eiropas Ekonomiskā Kopiena un, visbeidzot, ES ir strādājušas, lai izveidotu vienotu Eiropas patentu sistēmu un iedibinātu vienotu un specializētu patentu jurisdikciju.²⁰ Šobrīd vēl patentu aizsardzība Eiropā ir fragmentēta. Lai gan ainu nosaka nacionālie un Eiropas patenti, desmitiem gadu ilgi noris diskusija par nepieciešamību pēc skaidras patentu aizsardzības sistēmas, kas atspoguļotu ES iekšējā tirgus vajadzības. Kopš 20. gs. 70. gadiem bijuši mēģinājumi ieviest ES patentus, bet tie visi cietuši neveiksmi. Vienotā patenta pakete tāpēc bija kā svaiga vēsma, kad 2012. gada decembrī ES Padome un Eiropas Parlaments vienojās par divām regulām, kas lika pamatus vienotai patentu aizsardzībai Eiropas Savienībā. Drīz pēc tam – 2013. gada februārī – 25 ES dalībvalstis parakstīja Vienotās patentu tiesas (turpmāk VPT) izveides nolīgumu. Tajā līgumslēdzējas valstis apņēmas nodibināt kopēju tiesu, kuras jurisdikcijā būtu tikai nākotnes vienotā spēka Eiropas patenti, kā arī “klasiskie” Eiropas patenti, kas apstiprināti vienā vai vairākās līgumslēdzējās valstīs. Vienotā patenta radīšana būtiski nemaina attiecības starp ES un EPO. Pašreizējās patenta paketes mērķis ir nodibināt tiesu, nevis kļūt par ES institūciju. Tomēr, lai nodrošinātu to, ka vienošanās atbilstu ES līgumiem un ietilptu tās tiesu sistēmā, ir iedibināti trīs principi, proti:

ES likumu piemērošana un to pārākums pār citiem likumiem;

- 1) prejudiciālu nolēmumu prasības un ES tiesas (turpmāk EST) lēmumu saistošais spēks;
- 2) līgumslēdzēju valstu solidārā atbildība par zaudējumiem, kas rodas no ES likuma pārkāpumiem, ko nosaka Apelācijas tiesa.

19 Eiropas tiesības/ V. Blūma u.c. – Rīga: Juridiskā koledža, 2007. – 486.–487. lpp.

20 Marolle P. The long-Awaited Eiropas Patent with Unitary Effect and ad hoc Unified Patent Court: United Kingdom shows goodwill for driving the patent package to entry into force, even though roadblocks may still be lying down the way// epi Information. – N1 (2017), pp. 37.–41.

Turklāt, lai gan tiesai ir starptautiska kompetence, tā ir radīta kā līgumslēdzēju valstu kopējā tiesa, lēmumus var parakstīt un ratificēt tikai ES dalībvalstis.

ES dalībvalstis piešķir jaunus uzdevumus EPO, kā rakstīts Regulas (ES) Nr. 1257/2012 9. panta 1. punktā (ES *nepiešķir* jaunus uzdevumus EPO, un EPO neklūst par ES aģentūru). EPO izpildīs jaunus uzdevumus atbilstīgi tās iekšējiem noteikumiem, t.i., Noteikumiem par vienotā patenta aizsardzību,²¹ ko 2015. gada decembrī pieņēma Īpašā komiteja (EPO *nepiemēros* ES likumu tieši). EPO saistībā ar vienoto patentu var iesniegt sūdzību Vienotajā patentu tiesā saskaņā ar VPT nolīguma 33. panta 1. punkta i apakšpunktu (*nevis* tieši EST).

Visbeidzot, EST ir atbalstījusi šo sistēmu lēmumos C-146/13 un C-147/13 (Spānija pret Eiropas Parlamentu un Eiropas Savienības Padomi attiecībā uz ciešāku sadarbību, radot vienotu patentu aizsardzību).²²

Latvijas pieredze intelektuālā īpašuma tiesību jomā – secinājumi

Latvijā par IĀ aizsardzību ir atbildīgas daudzas institūcijas, piemēram, Latvijas Republikas Patentu valdes (turpmāk LPV) kompetencē ir rūpnieciskā īpašuma tiesību kategorijas: preču zīmes, dizainparaugi, izgudrojumi un pusvadītāju izstrādājumu topogrāfijas. Savukārt, Kultūras ministrijas piekritībā ir autortiesību un blakustiesību aizsardzība, bet Zemkopības ministrijā izstrādā valsts politiku augu šķirņu aizsardzības un pārtikas un lauksaimniecības produktu aizsargātu ģeogrāfiskās izcelsmes norāžu jomā. Ar pārkāpumiem intelektuālā īpašuma jomā nodarbojas Iekšlietu ministrija.²³

Lai veidotu skaidru, vienotu un progresīvu politiku IĪT jomā, iestāžu apvienošana vai jaunas atsevišķas iestādes, kas atbild par visām IĪ jomām izveide varētu būt viens no nākotnes izaicinājumiem, tāpat kā, raugoties patentu jomā, skaidri redzams, ka Latvijas inovāciju līmeni nebūs iespējams pacelt, ja izgudrojumiem netiks veikta pilna ekspertīze.

21 Decision of the Select Committee of the Administrative Council adopting the Rules relating to Unitary Patent protection (15.12.2015.). – [http://documents.epo.org/projects/babylon/eponet.nsf/0/0F967C9C422EF4D1C1257F230059D1C0/\\$File/edsc1501.pdf](http://documents.epo.org/projects/babylon/eponet.nsf/0/0F967C9C422EF4D1C1257F230059D1C0/$File/edsc1501.pdf). – (Resurss apskatīts 08.06.2017.).

22 Fact sheets on the European Union Intellectual, industrial and commercial property. – http://www.europarl.europa.eu/atyourservice/en/displayFtu.html?ftuId=FTU_3.2.4.html. – (Resurss apskatīts 08.06.2017.).

23 Strādās pie intelektuālā īpašuma tiesiskās aizsardzības uzlabošanas. – <http://m.lvportals.lv/visi/likumi-prakse?id=270552>. – (Resurss apskatīts 04.09.2017.).

Eiropas līmenī Patentu valde sadarbojas ar Eiropas Patentu iestādi (EPO) un Eiropas Savienības Intelektuālā īpašuma biroju (EUIPO), tāpat arī Latvijas Republikas intereses gan EPO, gan EUIPO izpildinstitūcijās pārstāv LPV. Starptautiskajā līmenī Patentu valde pārstāv Latvijas Republikas intereses Pasaules Intelektuālā īpašuma organizācijā (PIŅO).

Tiesvedība II jomā lielākoties saistīta ar preču zīmēm. Tikai sākot ar 90. gadu beigām tiesu prakse ir ieguvusi zināmu vienveidību.²⁴ Kā pagrieziena punkti minami divi strīdi – 1994. gadā Vācijas firma *Beiersdorf* iesniedza tiesā prasību pret A/S “Dzintars” par preču zīmes *Niveja* izmantošanu. Šajā lietā Augstākā tiesa noraidīja Vācijas uzņēmuma prasību. Savukārt, 1999. gadā tiesas prāvā starp ASV un Krievijas uzņēmumiem par tiesībām izmantot preču zīmi *Smirnoff*, tiesa atzina ASV ekskluzīvās tiesības izmantot preču zīmi *Smirnoff*.

Patentu jomā Latvijā visvairāk tiesājas par papildu aizsardzības sertifikātiem (turpmāk PAS). Tie ir sertifikāti, kurus piešķir uz produktu, kas ir zāļu aktīvā viela vai aktīvo vielu kombinācija un uz augu aizsardzības līdzekļa aktīvo vielu kombināciju. PAS dod tā īpašniekam papildu aizsardzības periodu pēc pamatpatenta darbības beigu termiņa. Notiek strīdi arī par pašiem patentiem – tie ir gadījumi, kad patenta īpašnieks iesniedz sūdzību par pārkāpumu, savukārt, potenciālais pārkāpējs kā pretpasību izvirza patenta anulēšanu. Vēl viens no strīdu veidiem ir saistīts ar pastarpināto tiesību iegūšanu, kur tiesām nācies iztirzāt darba līguma saturu, lai noskaidrotu, vai izgudrojums pieder tā autoram – darbiniekam, vai darba devējam.²⁵

Iespējams, ka Vienotais Eiropas spēka patents stimulēs inovāciju attīstību Latvijā, jo samazināsies izmaksas un piešķiršanas procedūras sarežģītība. Lai sekmētu valsts attīstību, aktīvāk jāiesaistās inovāciju izaugsmes veicināšanā, tostarp jāatbalsta arī atvasinātie izgudrojumi, tādi, kas sākti uz esošu patentu pamatiem, bet kuriem piemīt kāds jauns, inovatīvs solis.

Lai nodrošinātu kvalitatīvu intelektuālā īpašuma tiesību normu piemērošanu un līdz ar to efektīvu un progresīvu šī īpašuma tiesību realizāciju, būtiska ir tiesību aizsardzības iestāžu darbinieku izglītība intelektuālā īpašuma tiesību jomā, tai skaitā arī atbilstošā tehniskajā nozarē, kā arī patentpilnvarnieku vai aģentu informēšana ar zināmu regularitāti par

24 Īpašuma jēdziens un intelektuālais īpašums Latvijā.– <http://www.rozenfelds.lv/lv/news/37.–> (Resurss apskatīts 10.09.2017.).

25 Turpat.

aktuālajiem Latvijas un Eiropas tiesību jautājumiem patentu jomā vai ir jāveido darba grupa, kurā ietilptu tehniskās jomas vadošie pārstāvji.

Pašreiz brīvi pieejamie apmācību kursi gan tīmekļsemināru veidā, gan klātienē Latvijā dod tikai pamatzināšanas patentēšanas jomā. Būtu nepieciešams izstrādāt arī padziļinātus kursus visiem interesentu līmeņiem, tai skaitā sākumskolas bērniem, kā tas tiek īstenots Gruzijā.²⁶ Pretējā gadījumā agri vai vēlu patentu problēmas samilzīs.

Attiecībā uz Latvijas piedalīšanos dažādās EST lietās, būtu vērtīgi ņemt vērā Lielbritānijas pieredzi,²⁷ ļaut iesniegt apsvērumus arī citiem šīs jomas pārstāvjiem, piemēram, patentpilnvarniekiem, tādējādi, iespējams, atvieglojot darbu LPV ekspertiem, bet tai pat laikā savlaicīgi manīt, vai attiecīgās direktīvas un normas tiek atbilstoši izprastas.

Priekšlikumi

Pamatojoties uz visu iepriekš minēto, autore izvirza vairākus priekšlikumus. Pirmkārt, nepieciešams uzlabot komunikāciju ar patentu jomā iesaistītajām personām, nodrošinot iespēju nepieciešamo informāciju iegūt publiski, tīmekļa vietnēs, u.tml. Otrkārt, –organizēt juristu, kas iesaistīti patentu lietās, organizējot atbilstošus kursus dabaszinātnēs, proti, bioloģijā, ķīmijā, fizikā. Treškārt, lietderīgi ir kā komercpakalpojumu ieviest Latvijas Republikas Patentu valdē izgudrojumu pilnu ekspertīzi. Ceturtkārt, LPV un Tieslietu ministrijai vēlams aktīvāk sadarboties ar nozares pārstāvjiem, arī juristiem, advokātiem, profesionāliem patentpilnvarniekiem, aģentiem, organizējot savstarpējas viedokļu apmaiņas un tikšanās.

Jauniešiem, savukārt, mācību procesā ieteicams iekļaut atraktīvas IĪT aizsardzības nodarbības, tādējādi savlaicīgi aplāpējot dabīgo tieksmi kopēt otra darbu un uzdot to par savējo.

Autore iesaka integrēt augstākās izglītības studiju programmās kursu par IĪT, piemēram, Juridiskajā koledžā, kur mācās topošie juristu palīgi.

26 Georgian schoolchildren have fun with intellectual property.– http://www.wipo.int/wipo_magazine/en/2017/05/article_0007.html.– (Resurss apskatīts 11.11.2017.).

27 References to the Court of Justice of the European Union.– <https://www.gov.uk/government/publications/references-to-the-court-of-justice-of-the-european-union>.– (Resurss apskatīts 15.09.2017.).

DERECHO EUROPEO A TRAVÉS DEL PRISMA DE LA PROPIEDAD INTELECTUAL

Palabras clave: *propiedad intelectual, derechos de la competencia, directiva 2004/48/CE, tribunal unificado de patentes, la patente unitaria Europea.*

Resumen

Los derechos de propiedad intelectual (IP) son los derechos exclusivos otorgados a las obras de creación intelectual. La relevancia de los derechos de propiedad intelectual en el siglo XXI es significativa y se ha convertido en un gran desafío para el desarrollo del mercado interior de la CE. Está claro que los derechos de IP deben considerarse junto con los derechos a la competencia, especificando en qué casos se considera que la conducta de un propietario de derechos de propiedad intelectual está protegida y qué conducta constituye una violación del derecho a la competencia en la CE.

La directiva 2004/48/CE relativa al respeto de los derechos de IP desempeña un papel central en la protección de la propiedad intelectual, proporcionando los recursos jurídicos necesarios para hacer cumplir los derechos de IP. Además, estos recursos deben ser eficaces, disuasorios y asequibles, ya que solo un sistema judicial sólido tiene valor para el sistema de IP.

La creación de un tribunal unificado de patentes mejorará la seguridad jurídica a través de una jurisprudencia consistente sobre infracciones de patentes y un proceso de litigio simplificado, más rápido y más eficiente, incluyendo una mejor armonización de los derechos de patentes con respecto a los alcances y límites de los derechos concedidos y los recursos disponibles.

Tatjana Gorbunova

Zinātniskā vadītāja: *I. Štrausa*

NOZIEDZĪGI IEGŪTU LĪDZEKĻU LEGALIZĀCIJAS NOVĒRŠANA

Atslēgvārdi: noziedzīgi iegūto līdzekļu legalizācijas jēdziens, naudas atmazgāšana, tiesiskais regulējums, Kontroles dienests, Eiropas Padomes konvencijas, starptautiskās organizācijas, neparasti darījumi.

Visā pasaulē šobrīd norit bezprecedenta un bezkompromisa cīņa pret terorismu, organizēto noziedzību un noziedzīgi iegūtu līdzekļu legalizāciju. Šīs cīņas rezultāti lielā mērā ir atkarīgi no tā, cik sekmīgi tiks liegta iespēja legalizēt noziedzīgi iegūtus līdzekļus un piekļūt līdzekļiem noziedzīgu nodomu finansēšanai. Sevišķi tas skar valstis ar attīstītiem banku pakalpojumiem, kuri var tikt izmantoti noziedzīgu darījumu veikšanai, un Latvija nav izņēmums. Sekmīga cīņa ar noziedzīgajiem nodarījumiem ekonomikā, organizēto noziedzību un transnacionālo noziedzību nav iespējama bez valsts un finanšu institūciju sadarbības lokālā un starptautiskā līmenī, kā arī jaunāko tehnoloģiju izmantošanas “naudas atmazgāšanas” atklāšanā, aktīvu arestiem un līdzekļu konfiskācijām. Turklāt šī sadarbība notiek uz starptautiski saskaņotiem likumiskiem pamatiem. Ne mazāk aktuāla iezīme lietās, kas saistītas ar noziedzīgi iegūtu līdzekļu legalizāciju ir tiesību sargājošo iestāžu saskare ar neapšaubāmi lielāku pret darbību, proti, personas, kas izdarījušas vai iesaistītas noziedzīgās darbībās, izmanto normatīvo aktu tiesību normu nepilnības, tādējādi cenšoties izvairīties no atbildības un soda.

Noziedzīgi iegūto līdzekļu legalizācijas jēdziens

Līdz ar vispārpieņemtu sabiedrības uzvedības normu rašanos un valsts lomas nostiprināšanos ekonomikā, parādījās darbības, kuras tika atzītas par pretlikumīgām. Tas tomēr vēl nenozīmē, ka šīs darbības netika veiktas, jo viens no šādu darbību rezultātiem bija un ir iespēja salīdzinoši viegli iegūt ievērojamas naudas summas. Līdz arvien ciešāku valsts regulācijas pieaugumu, valsts sāka pieprasīt izskaidrot naudas līdzekļu rašanās avotus. Tā rezultātā 20. gadsimta sākumā parādījās, bet 80. gados plašu sabiedrības uzmanību ieguva tāds process kā “noziedzīgi iegūtu līdzekļu legalizācija”, kas plašāk pasaulē pazīstama kā “naudas atmazgāšana”. Jēdziens “legalizēt” nozīmē nelegālu darbību padarīt par legālu jeb otrs šī jēdziena

skaidrojums – kādu darbības veidu oficiāli atzīt par atbilstošu likumiem, par likumīgu.¹

Ja iepriekš termins “naudas atmazgāšana” tika piemērots tikai attiecībā uz finanšu darījumiem, kas saistīti ar organizēto noziedzību, tad šodien minēto definīciju bieži vien paplašina likumdevējs un starptautiskie regulatori, domājot ar to jebkuru finanšu darījumu, kas rada aktīvu vai vērtību kā rezultātu nelikumīgai darbībai. Tā kā finanšu noziegumi ir kļuvuši sarežģītāki, noziedzīgi iegūtu līdzekļu legalizācijas novēršana un to konfiskācija pašreizējā sabiedrības attīstības posmā kļūst par vienu no efektīvākajiem virzieniem cīņā pret organizēto noziedzību. Noziedzīgi iegūtos līdzekļus var uzskatīt par noziedzības asinsriti, jo, ļaujot noziedzīgām struktūrām tos brīvi izmantot vai pat investēt ekonomikā, tiek stiprinātas šo grupējumu pozīcijas. Investējot šādus līdzekļus ekonomikā, tiek kropļota konkurence, kas ir brīvā tirgus pamats. Attīstoties transnacionālās organizētās noziedzības procesiem un pieaugot progresīvo tehnoloģiju izmantošanas iespējām naudas un citu maksāšanas līdzekļu pārvietošanai, aizvien neatlaidīgākas kļūst prasības pēc saskaņotas un mērķtiecīgas tiesībaizsardzības iestāžu rīcības gan vietējā, gan starptautiskajā līmenī.²

Kā tika minēts iepriekš, noziedzīgi iegūtu līdzekļu legalizācija pasaulē tiek dēvēta par “naudas atmazgāšanu.” Saskaņā ar 1961. gada *West Legal Publications* izdevumu “Vārdi un frāzes”³, “atmazgāšana” nozīmē: “mazgāt kā apģērbu, mazgāt un gludināt ar gludekli vai veļas rulli, mazgāt un nogludināt, mazgāt kā kreklus.” Definīcija tika paplašināta un 1989. gada *West Legal Publications* izdevumā tika iekļauta jau tās jaunā nozīme: “process, ar kuru nauda, kas iegūta no kriminālajiem uzņēmumiem, var tikt viegli apmainīta bez iespējas izsekot tās izcelsmi.”⁴ Money laundering is ipso facto illegal; the acts generating the money almost always are themselves criminal in some way (for if not, the money would not need to be laundered).

Noziedzīgi iegūtu līdzekļu legalizācija ir uzskatāma par procesu, kurā noziedznieki mēģina slēpt pirmavotu un īpašumtiesības uz krimināla rakstura ieņēmumiem. Mērķis – saglabāt kontroli pār ieņēmumiem un galu galā nodrošināt segumu to ieņēmumiem un bagātībai. Tas ir ļāvis cilvēkiem uzskatīt, ka noziedzīgi iegūtos līdzekļus var legalizēt vienā no sekojošiem

1 Baldunčiks J. Svešvārdu vārdnīca. – Rīga: Jumava, 1999. – 429. lpp.

2 Lieljuksis A. Noziedzīgi iegūtu līdzekļu legalizācijas apkarošana. 1. daļa: Institucionālā sistēma. – Rīga: Latvijas Policijas akadēmija, 2001. – 62. lpp.

3 Richards J. R. Transnational Criminal Organizations, Cybercrime and Money Laundering: A Handbook for Law Enforcement Officers, Auditors and Financial Investigators. – London: CRC Press, 2006. – p. 63.

4 Turpat.

veidiem: pārvēršot “netīru” naudu “tīrā”, “mazgājot” narkotiku naudu vai maskējot kriminālo naudu⁵.

“Atmazgāšana” ir metode, ar kuras palīdzību visi noziedzīgā veidā gūtie ienākumi tiek iepludināti pasaules banku sistēmā un biznesa vidē, t.i., “melnā” nauda tiek izmazgāta un beigās paliek baltāka par baltu. Tas ir process, kurā tiek noteikta “netīrās” naudas identitāte, kas ir noziedzīgi iegūti ienākumi un īstās īpašumtiesības uz šiem aktīviem ir pārveidotas tā, ka ienākumi nāk no šķietami likumīgiem avotiem. Noziedzīgi iegūta bagātība tiek glabāta nestabilās vietās un/vai valūta pārvērsta legālos ieguldījumos finansiāli respektablos centros. Tādējādi sākotnējie naudas līdzekļi pazūd pavisam un iesaistītie noziedznieki var iegūt smagā darba augļus. Nauda ir visu noziedzīgo aktivitāšu “dzīvās asinis”, te “atmazgāšanas” process var tikt skatīts arī kā sirds un asinsrites sistēmas funkcionēšana, tā kā tas ļauj naudai tikt attīrītai un cirkulēt pa visu ķermeni, lai nodrošinātu veselību un dzīvotspēju.⁶ I. Kiseļevs savā grāmatā raksta: “Pēc būtības ar noziedzīgo ienākumu atmazgāšanu ir jāsaprot apzināta ziņu sagrozīšana par noziedzīgā kārtā iegūtu materiālu labumu izcelsmi, to ieguldīšanu legālajā ekonomiskajā aprītē, nolūkā slēpt ienākumu prettiesisku iegādāšanos, un nodrošinot brīvu iespēju tos pārvaldīt, izmantot un rīkoties ar tiem”.⁷

Vēl iespējams atrast daudzus citus definīcijas variantus, bet pēc autoru domām vienu no precīzākajām piedāvā ASV Senāta Ārējo sakaru komitejas Narkotiku un terorisma apakškomiteja⁸, definējot, ka “naudas atmazgāšana” ir ar pretlikumīgu darbību iegūtās peļņas pārvēršana finanšu aktīvos ar likumīgu izcelsmi. Lai kā “naudas atmazgāšana” būtu definēta, nodoms “naudas atmazgāšanai” ir samazināt vai novērst konfiskācijas un izņemšanu risku, tā ka sākotnējais mērķis – tērēt peļņu – varētu tikt realizēts. Acīmredzami, netīrās naudas “slēpšana” nav tas pats, kas “netīrās naudas legalizēšana”; pat ja noziedznieki slēpj savu “netīro naudu”, viņi nevar to tērēt līdz brīdim, kamēr tā nav legalizēta⁹.

5 Hopton D. Money Laundering: A Concise Guide for All Business.— Surrey: Gower Publishing, 2009.— p. 1.

6 Lilley P. Dirty Dealing: The Untold Truth about Global Money Laundering, International Crime and Terrorism.— London: Kogan Page Publishers, 2006.— p. 6.

7 Киселев И. А. Борьба с отмыванием преступных доходов: практическое пособие для сотрудников правоохранительных органов.— Москва: ИД Юриспруденция, 2010.— 6. стр.

8 United States Senate Committee on Foreign Relations subcommittees.— <http://www.foreign.senate.gov/about/subcommittees/>— (Resurss apskatīts 27.09.2016.).

9 Richards J. R. Transnational Criminal Organizations, Cybercrime and Money Laundering: A Handbook for Law Enforcement Officers, Auditors and Financial Investigators.— London: CRC Press, 2006.— p. 64.

Saskaņā ar Latvijas Republikas Noziedzīgi iegūtu līdzekļu legalizācijas un terorisma finansēšanas novēršanas likumu, noziedzīgi iegūtu līdzekļu legalizācija ir šādas darbības:

- noziedzīgi iegūtu līdzekļu pārvēršana citās vērtībās, to atrašanās vietas vai piederības mainīšana, zinot, ka šie līdzekļi ir noziedzīgi iegūti, un ja šīs darbības veiktas nolūkā slēpt vai maskēt līdzekļu noziedzīgo izcelsmi vai palīdzēt citai personai, kura iesaistīta noziedzīga nodarījuma izdarīšanā, izvairīties no juridiskās atbildības;
- noziedzīgi iegūtu līdzekļu patiesā rakstura, izcelsmes, atrašanās vietas, izvietojuma, kustības, piederības slēpšana vai maskēšana, zinot, ka šie līdzekļi ir noziedzīgi iegūti;
- noziedzīgi iegūtu līdzekļu iegūšana īpašumā, valdījumā vai lietojumā, ja šo tiesību rašanās brīdī ir zināms, ka šie līdzekļi ir noziedzīgi iegūti;
- līdzdalība kādā no iepriekš minētajām darbībām.¹⁰

Tiesiskais regulējums un starptautisko organizāciju loma

Latvijas Republikas galvenie tiesiskā regulējuma akti, kas nosaka noziedzīgi iegūtu līdzekļu legalizācijas novēršanas prasības, ir sekojoši:

- Kredītiestāžu likums;¹¹
- Noziedzīgi iegūtu līdzekļu legalizācijas un terorisma finansēšanas novēršanas likums;¹²
- Ministru kabineta noteikumi Nr. 1071 “Noteikumi par neparasta darījuma pazīmju sarakstu un kārtību, kādā sniedzami ziņojumi par neparastiem vai aizdomīgiem darījumiem”;¹³
- Ministru kabineta noteikumi Nr. 966 “Noteikumi par to trešo valstu sarakstu, kuru normatīvo aktu prasības noziedzīgi iegūtu līdzekļu legalizācijas un terorisma finansēšanas novēršanas jomā ir līdzvērtīgas Eiropas Savienības tiesību aktu prasībām”;¹⁴

10 Noziedzīgi iegūtu līdzekļu legalizācijas un terorisma finansēšanas novēršanas likums (pieņemts 17.07.2008.), 5. pants// Latvijas Vēstnesis.— Nr. 116 (2008, 30. jūlijs).

11 Kredītiestāžu likums (pieņemts 05.10.1995.)// Latvijas Vēstnesis.— Nr. 163 (1995, 24. oktobris).

12 Noziedzīgi iegūtu līdzekļu legalizācijas un terorisma finansēšanas novēršanas likums (pieņemts 17.07.2008.)// Latvijas Vēstnesis.— Nr. 116 (2008, 30. jūlijs).

13 Noteikumi par neparasta darījumu pazīmju sarakstu un kārtību, kādā sniedzami ziņojumi par neparastiem vai aizdomīgiem darījumiem: Latvijas Republikas Ministru kabineta noteikumi Nr.1071 (pieņemti 22.12.2008.)// Latvijas Vēstnesis.— Nr. 201 (2008, 29. decembris).

14 Noteikumi par to trešo valstu sarakstu, kuru normatīvo aktu prasības noziedzīgi iegūtu līdzekļu legalizācijas un terorisma finansēšanas novēršanas jomā ir līdzvērtīgas Eiropas Savienības tiesību aktu prasībām: Latvijas Republikas Ministru kabineta noteikumi Nr. 966 (pieņemti 25.11.2008.)// Latvijas Vēstnesis.— Nr. 187 (2008, 2. decembris).

- FKTK normatīvie noteikumi Nr. 125 “Klientu padziļinātās izpētes normatīvie noteikumi”¹⁵;
- FKTK normatīvie noteikumi Nr. 234 “Klientu padziļinātās izpētes normatīvie noteikumi kredītiestādēm un licencētām maksājumu un elektroniskās naudas iestādēm”¹⁶.

Būtiski ir atzīmēt, ka 2009. gadā ar aktīvu Noziedzīgi iegūtu līdzekļu legalizācijas novēršanas dienesta (turpmāk Kontroles dienests) dalību tika sagatavoti Noziedzīgi iegūtu līdzekļu legalizācijas un terorisma finansēšanas novēršanas likuma¹⁷ grozījumi, kuri stājās spēkā ar 2010. gada 1. janvāri, pilnībā ieviešot Eiropas Padomes konvencijas Nr. 198 “Par noziedzīgi iegūtu līdzekļu legalizācijas novēršanu, meklēšanu, apķīlāšanu un konfiskāciju par terorisma finansēšanas novēršanu” (saukta arī par 2005. gada Varšavas konvenciju¹⁸) prasības.

Latvijas realizējamo politiku noziedzīgi iegūtu līdzekļu legalizācijas jomā ietekmē arī vairākas pasaules mēroga organizācijas un apvienības. Viena no nozīmīgākajām organizācijām, kura sāka darbību “naudas atmazgāšanas” novēršanas jomā, ir ANO. 1988. gada 19. decembrī Vīnē ANO dalībvalstis parakstīja konvenciju pret narkotisko un psihotropo vielu nelikumīgu tirdzniecību (Vīnes konvencija¹⁹), kurai Latvija pievienojās 1993. gadā.

Kā nākamā un viena no svarīgākajām un autoritatīvākajām starptautiskā mēroga institūcijām ir “Finansiālo pasākumu darba grupa” (*Financial Action Task Force*, turpmāk FATF). 1990. gadā tā izstrādāja 40 rekomendācijas cīņai ar “naudas atmazgāšanu”, kas ir paredzētas universālai izmantošanai. Tās iekļauj pasākumus pret naudas atmazgāšanu, aptverot krimināltiesisko, likumdošanas un finanšu sistēmu, kā arī to regulēšanu un starptautisko sadarbību. Rekomendācijas tika pārstrādātas trīs reizes 1996. gadā, 2003. gadā, kad tika papildus izstrādātas 9 speciālās rekomendācijas cīņai ar terorismu, bet 2012. gadā ir akceptētas aktualizētās

15 Klientu padziļinātās izpētes normatīvie noteikumi: Finanšu un kapitāla tirgus komisijas normatīvie noteikumi Nr. 125 (pieņemti 27.08.2008.)// Latvijas Vēstnesis.— Nr. 135 (2008, 2. septembris).

16 Klientu padziļinātās izpētes normatīvie noteikumi kredītiestādēm un licencētām maksājumu un elektroniskās naudas iestādēm: Finanšu un kapitāla tirgus komisijas noteikumi Nr. 234 (pieņemti 23.12.2015.)// Latvijas Vēstnesis.— Nr. 254 (2015, 30. decembris).

17 Noziedzīgi iegūtu līdzekļu legalizācijas un terorisma finansēšanas novēršanas likums (pieņemts 17.07.2008.)// Latvijas Vēstnesis.— Nr. 116 (2008, 30. jūlijs).

18 Par Konvenciju par dažu starptautiskā gaisa transporta noteikumu unifikāciju (pieņemts 11.11.2004.)// Latvijas Vēstnesis.— Nr. 190 (2004, 1. decembris).

19 Vīnes konvencija par starptautisko līgumu tiesībām (pieņemta 23.05.1969.)// Latvijas Vēstnesis.— Nr. 52 (2003, 3. aprīlis).

rekomendācijas.²⁰ Tagad tās tiek dēvētas par 40+9 rekomendācijām. FATF uzrauga organizācijas dalības biedru progresu nelikumīgi iegūtas naudas legalizācijas novēršanas pasākumu īstenošanā, regulāri izskata “naudas atmazgāšanas” tehnoloģijas un sekmē to novēršanas pasākumu apgūšanu un realizāciju globālā mērogā.

Eiropas Padomes konvencija “Par noziedzīgi iegūtu līdzekļu legalizācijas novēršanu, meklēšanu, izņemšanu un konfiskāciju”²¹ kura tiek saukta arī par Strasbūras konvenciju, ieteikti efektīvi operatīvie pasākumi un metodes sekmīgai cīņai ar noziedzīgi iegūto līdzekļu legalizāciju, kas saskan ar galveno prasību – izmantot mūsdienīgas un efektīvas metodes cīņā pret nopietniem noziegumiem. Konvencija ir izstrādāta, lai palīdzētu valstīm panākt līdzīgu efektivitātes līmeni, pat ja normatīva bāze nav visai harmonizēta. Viens no speciālajiem konvencijas mērķiem bija atzīt par kriminālnozieģumu pašu “naudas atmazgāšanas” procesu, kā arī konfiscēt rīkus un noziedzīgo darbību ienākumus.²² Šajā konvencijā pirmo reizi dots termina “predikatīvais nozieģums” skaidrojums, kā arī noziedzīgi iegūtu līdzekļu legalizācijas definīcija.

Pēdējās desmitgades laikā daudzas valstis izveidoja specializētas struktūrvienības, kuru galvenā misija ir nodrošināt noziedzīgi iegūtu līdzekļu legalizācijas novēršanu. Šīs struktūrvienības atrodas valsts kontrolē un bieži tās tiek dēvētas par “Specializētās finansiālās izmeklēšanas struktūrvienībām” (*Financial Intelligence Units*, turpmāk FIU). Tās tika izveidotas savstarpēji neatkarīgas un katra kalpoja savas valsts interesēs. Sākot ar 1995. gadu, vairākas FIU apvienojās neformālā organizācijā, kuru tagad pazīst kā Egmonta grupu (*Egmont Group*). 1999. gadā Egmonta mācību darba grupa uzņēmās iniciatīvu – apkopot noziedzīgi iegūtu līdzekļu legalizācijas lietas, kuras izvirzīja FIU darbinieki. Pašlaik Egmonta grupā ir 101 valsts. Grupas galvenais mērķis ir divpusējā dialoga nodrošināšana starp visām FIU, kas ietilpst Egmonta grupas sastāvā, lai atbalstītu un pastiprinātu nacionālās programmas cīņai pret nelikumīgi iegūtas naudas legalizāciju. Latvijas Republikas Prokuratūras pārraudzībā esošais Kontroles dienests ir Latvijas FIU vienība.²³

20 International Standards on Combating Money Laundering and the Financing of Terrorism & Proliferation - the FATF Recommendations. – <http://www.fatf-gafi.org/publications/fatfrecommendations/documents/internationalstandardscombatingmoneylaunderingandthefinancingofterrorismproliferation-thefatfrecommendations.html>. – (Resurss apskatīts 12.09.2016).

21 Par Eiropas Padomes konvenciju par noziedzīgi iegūtu līdzekļu legalizācijas novēršanu, meklēšanu, izņemšanu un konfiskāciju (pieņemts 15.10.1998.)// Latvijas Vēstnesis. – Nr. 308/312 (1998, 19. novembris).

22 Turpat.

23 The Egmont Group List of Members. – <http://www.egmontgroup.org/membership/list-of-members/by-region/europe>. – (Resurss apskatīts 13.07.2016.).

2001. gada 26. oktobrī toreizējais ASV prezidents Džordžs Bušs parakstīja likumu “*Uniting and Strengthening America by Providing Appropriate Tools Required to Intercept and Obstruct Terrorism* (turpmāk *USA Patriot Act*) *Act of 2001*”.²⁴ Likums tika pieņemts kā ASV atbildes reakcija uz 2001. gada 11. septembra terora aktiem. Tas sastāv no trim nodaļām, un pēdējā nodaļa ir veltīta “naudas atmazgāšanas” un terorisma finansēšanas ierobežojošiem pasākumiem. Piemēram, likuma 313. pants aizliedz atvērt ASV bankās korespondējošos kontus čaulas bankām.²⁵ Aizliegums tapis sakarā ar bažām, ka šādi konti var tikt izmantoti “naudas atmazgāšanai”. Savukārt likuma 319. pants attīsta panta 313. prasību par naudas līdzekļu konfiskācijas iespēju no ASV komercbankas korespondējošā konta. *USA Patriot Act* pamatnosacījumi paredz sekot līdzi darījumiem klienta kontā un pieprasīt šo darījumu pamatojošus dokumentus, pārzināt klienta darījuma partnerus un patiesos labuma guvējus. Kaut arī *USA Patriot Act* ir saistošs ASV, tomēr likums faktiski dod iespēju ASV tiesībsargājošajām un banku uzraugošajām institūcijām sasniegt aktīvus jebkurā bankā vai citā uzņēmumā jebkurā vietā pasaulē un padarīt neiespējamu attiecīgo uzņēmumu darbību ASV vai piekļuvi ASV tirgiem.

Ziņošana par neparastiem un aizdomīgiem darījumiem

Noziedzīgi iegūtu līdzekļu legalizēšanas faktu atklāšanas darbs sākas ar aizdomīgās operācijas atklāšanu. 2008. gada 22. decembrī pieņemtie Latvijas Republikas Ministru kabineta noteikumi Nr. 1071 “Par neparasta darījuma pazīmju sarakstu un kārtību, kādā sniedzami ziņojumi par neparastiem vai aizdomīgiem darījumiem”²⁶ nosaka minētā darījuma pazīmju sarakstu un kārtību, kādā sniedzami ziņojumi par neparastiem vai aizdomīgiem darījumiem. Kredītiestādēm un finanšu iestādēm ir pienākums ziņot

24 Uniting and Strengthening America by Providing Appropriate Tools Required to Interrupt and Obstruct Terrorism (USA PATRIOT ACT) Act of 2001.— https://grants.nih.gov/grants/policy/select_agent/Patriot_Act_2001.pdf.— (Resurss apskatīts 14.09.2016.).

25 Čaulas banka – kredītiestāde, kuras vadības, personāla vai finanšu pakalpojumu sniegšanas vieta neatrodas valstī, kurā tā ir reģistrēta, un kurai nav tās darbību uzraugošās institūcijas. Par čaulas banku uzskatāma arī persona, kura sniedz kredītiestādes pakalpojumiem līdzīgus pakalpojumus, veicot bezskaidras naudas pārskaitījumus trešās personas uzdevumā, un kurai nav tās darbību uzraugošās un kontrolējošās institūcijas, izņemot gadījumus, kad šādus pārskaitījumus veic elektroniskās naudas iestādes vai tie tiek veikti starp vienas grupas komercsabiedrībām, kas tādas ir Finanšu konglomerātu likuma izpratnē, vai starp komercsabiedrībām, kurām ir viens un tas pats patiesais labuma guvējs.

26 Noteikumi par neparasta darījuma pazīmju sarakstu un kārtību, kādā sniedzami ziņojumi par neparastiem vai aizdomīgiem darījumiem: Latvijas Republikas Ministru kabineta noteikumi Nr. 1071 (pieņemti 22.12.2008.)// Latvijas Vēstnesis.— Nr. 201 (2008, 29. decembris).

par jebkādu darījumu, ja tam ir kaut viena neparasta darījuma pazīme. Noziedzīgi iegūtu līdzekļu legalizācijas un terorisma finansēšanas novēršanas likumā noteiktie likuma subjekti atbilstoši Ministru kabineta noteikumiem nekavējoties ziņo Noziedzīgi iegūtu līdzekļu legalizācijas novēršanas dienestam par katru konsultētu, paredzētu (plānotu), pieteiktu, uzsāktu, atliktu, veiktu vai apstiprinātu neparastu darījumu, kura pazīmes atbilst vismaz vienai no šajos noteikumos minētajām pazīmēm, vai par šādu aizdomīgu darījumu.²⁷

Par neparastu darījumu uzskatāms darījums, ja tas atbilst vismaz vienai no šādām pazīmēm:

- attiecībā uz visiem likuma subjektiem – darījums, kurā piedalās klients, kas tiek turēts aizdomās par terora akta izdarīšanu vai līdzdalību tajā un ir iekļauts to personu sarakstā, par kuru likuma subjektus un to uzraudzības un kontroles institūcijas informējis kontroles dienests;
- attiecībā uz kredītiestādēm – darījums, kad izmantota skaidra nauda, kuras summa ir 60000 EUR un vairāk (izņemot algu, pensiju un sociālo pabalstu izmaksu, kredītus, starpbanku norēķinus); darījums 2000 EUR apmērā un vairāk, kurā monētas vai banknotes ar mazu nominālu apmainītas pret banknotēm ar lielāku nominālu (vai otrādi) vai pret citām banknotēm ar tādu pašu nominālu; klients, izmantojot kredītkartes vai citas norēķinu kartes, mēneša laikā izņem skaidrā naudā 60000 EUR un vairāk; klients, kuram nav konta attiecīgajā kredītiestādē, pērk vai pārdod ārvalstu valūtu skaidrā naudā par summu, kuras ekvivalents ir 8000 EUR un vairāk;
- attiecībā uz apdrošināšanas komersantiem, privātajiem pensiju fondiem un apdrošināšanas starpniekiem – apdrošināšanas prēmijas iemaksu vai iemaksu pensiju plānā veikusi juridiskā persona, personu apvienība vai cita vienība (piemēram, nodibinājumi, ieguldījumu fondi, trasti, saskaņā ar līgumu vai norunu izveidotas fizisko un juridisko personu grupas vai to pārstāvji), kas atrodas, ir izveidota vai nodibināta beznodokļu vai zemu nodokļu valstī vai teritorijā, kuru par tādu noteicis Ministru kabinets, un prēmijas apmērs ir 40000 EUR un vairāk;

27 Noteikumi par neparasta darījumu pazīmju sarakstu un kārtību, kādā sniedzami ziņojumi par neparastiem vai aizdomīgiem darījumiem: Latvijas Republikas Ministru kabineta noteikumi Nr. 1071 (pieņemti 22.12.2008.), 2. punkts// Latvijas Vēstnesis.– Nr. 201 (2008, 29. decembris).

- attiecībā uz ieguldījumu brokeru sabiedrībām un kredītiestādēm – klients par saņemtajiem pakalpojumiem un darījumos ar finanšu instrumentiem norēķinās, izdarot vienreizēju maksājumu skaidrā naudā, kura summa ir 15000 EUR un vairāk.²⁸

Secinājumi un priekšlikumi

Pamatojoties uz autores veikto pētījumu attiecībā uz “naudas atmazgāšanas” jēdziena nozīmi, secināms – kopumā informācija dažādu valstu pieejamajā literatūrā ir analoga un vēsturiskie apraksti vienlīdz atbilstoši definē “naudas atmazgāšanas” jēdzienu, taču autore vērš uzmanību, ka termins “naudas atmazgāšana” tiek lietots plašākajā nozīmē, t.i., mūsdienu pasaulē saistošajās operācijās nav obligāti jāiesaista nauda, bet tie var būt citi materiālie labumi.

Latvijā liela daļa starptautisko darījumu notiek izmantojot ASV dolārus, un to veikšanai bankām ir jādarbojas caur to korespondējošiem kontiem ASV bankās. ASV kontrolē visus pārskaitījumus, depozītus, spekulatīvās operācijas un jebkuras citas operācijas, kas tiek veiktas USD valūtā un Latvijai jāspēj pietiekami augstā līmenī atbilst ASV izvirzītajām noziedzīgi iegūtu līdzekļu legalizācijas novēršanas prasībām.

Autore secina, ka Latvijas finanšu tirgus attīstībai ir nepieciešams stingri ievērot gan ES, gan ASV uzstādītās prasības noziedzīgi iegūtu līdzekļu legalizācijas jomā. Ārvalstu ekspertu novērtējumi liecina par to, ka pēdējo gadu laikā Latvijā tika veikti nozīmīgi uzlabojumi šajā jomā, tomēr, jo-projām pastāv neatrisinātās problēmas. Kā vienu no lielākajām problēmām eksperti min institucionālās sistēmas nesakārtotību, valsts iestāžu resursu nepietiekamību, nepilnības normatīvo aktu bāzē.

Autore vērš uzmanību uz to, ka Noziedzīgi iegūtu līdzekļu legalizācijas un terorisma finansēšanas likuma 30. pantā vārda “nekavējoties” nozīme nav skaidri saprotama. Tas var tikt traktēts kā izpilde stundas laikā, vienas dienas laikā, divu vai, piemēram, trīs dienu laikā. Autore uzskata, ka tas ir diezgan būtisks trūkums likuma normā, jo tā nenosaka konkrētu brīdi, kad likuma subjektam ir jāziņo par katru neparastu vai aizdomīgu darījumu. Minētā likuma 32. panta otrais punkts nosaka: “Likuma subjekts par atturēšanos no darījuma veikšanas nekavējoties, bet ne vēlāk kā nākamajā darbdienā, ziņo Kontroles dienestam par atturēšanos”. Autore secina,

28 Noteikumi par neparasta darījumu pazīmju sarakstu un kārtību, kādā sniedzami ziņojumi par neparastiem vai aizdomīgiem darījumiem: Latvijas Republikas Ministru kabineta noteikumi Nr. 1071 (pieņemti 22.12.2008.), 8.4. punkts// Latvijas Vēstnesis.— Nr. 201 (2008, 29. decembris).

ka 32. pantā likumdevējs ir konkretizējis vārda “nekavējoties” nozīmi. Šinī gadījumā vairs nav diskutējams jautājums par to, ko katrs likuma subjekts saprot ar “nekavējoties”. Autore iekļauto normu likumā vērtē kā precīzu, kas nosaka konkrētu darbības laika posmu, kurā ir jāveic precīzas darbības. Tādējādi autore iesaka labot likuma 30. pantu, ieturot vienotu stilu ar likuma 32. pantu šādā redakcijā: *“Likuma subjektam pienākums ir nekavējoties, bet ne vēlāk kā nākamajā darb dienā, ziņot Kontroles dienestam par katru neparastu vai aizdomīgu darījumu.”*

ПРЕДОТВРАЩЕНИЕ ЛЕГАЛИЗАЦИИ СРЕДСТВ, ПОЛУЧЕННЫХ ПРЕСТУПНЫМ ПУТЕМ

Ключевые слова: понятие легализации средств, отмывание денег, правовое регулирование, Служба контроля, конвенции Совета Европы, международные организации, необычные сделки.

Аннотация

В статье рассмотрено понятие легализации средств, полученных преступным путем, которое также принято называть отмыванием денег. Легализировать означает нелегальные действия обратить в легальные или второе объяснение этого понятия – какие-то действия официально признать соответствующими законам, то есть законными.

В статье перечислено правовое регулирование Латвии, согласно которому происходит предотвращение легализации средств, полученных преступным путем, а также роль международных организаций и правового регулирования Европы в предотвращении легализации средств, полученных преступным путем. Главными международными организациями, имеющими большое значение в предотвращении легализации средств, полученных преступным путем являются Группа разработки финансовых мер по борьбе с отмыванием денег (*Financial Action Task Force*, FATF) и Группа Эгмонта (*Egmont Group*), которые являются неформальными объединениями подразделений финансовой разведки мира.

В статье также рассмотрены правила № 1071 Кабинета министров Латвии относительно сообщений субъектами закона о подозрительных и необычных сделках в Службу Контроля, а также внесено предложение по редактированию статьи № 30 Закона о предотвращении легализации средств, полученных преступным путем, и финансирования терроризма.

*Ilja Ivanovs**Zinātniskā vadītāja: Mg. sc. Iveta Puķīte*

DZĪVOJAMO MĀJU PĀRVALDĪŠANAS ORGANIZĒŠANA

Atslēgvārdi: dzīvojamās mājas, pārvaldīšana, pārvaldīšanas jēdziens, pārvaldīšanas maksa, māju vecākie.

Viens no izplatītākajiem nekustamā īpašuma veidiem Latvijas Republikā ir dzīvokļa īpašums. Pēc Latvijas valsts neatkarības atgūšanas, tika veikti nepieciešamie nosacījumi daudzdzīvokļu māju plānveida privatizācijas procesa uzsākšanai, ar mērķi – attīstīt nekustamā īpašuma tirgu un nodot valsts un pašvaldību dzīvojamo fondu pašu iedzīvotāju pārvaldībā.

Izmantojot iespēju iegūt savā īpašumā īrētās dzīvojamās platības, lielākā daļa iedzīvotāju ir privatizējuši savus dzīvokļus un kļuvuši par to īpašniekiem, t.i., reizē arī par visas mājas kopīpašniekiem. Liela daļa no cilvēku sadzīves ir saistīta ar viņu īpašuma pārvaldīšanu un uzturēšanu pienācīgā stāvoklī, tomēr ir svarīgi pārvaldīt ne tikai savu dzīvokli, bet arī visu dzīvojamo māju.

Pārvaldīšanas jēdziens

Lai pašreizējos apstākļos noturētu stabilu un augsta līmeņa dzīvokļa īpašuma vērtību, ir jārūpējas par sava dzīvokļa kvalitāti un, pats galvenais, – prasmīgi jāpārvalda sava dzīvojamā māja. Abi minētie apstākļi ir vienlīdz svarīgi.

Praksē var rasties problēmas ar jēdziena “dzīvojamās mājas pārvaldīšana” izpratni, jo nevienā no spēkā esošajiem normatīvajiem aktiem nav dots tā skaidrojums. Jāatzīmē, kā sākotnējā Dzīvojamo māju pārvaldīšanas likuma redakcijā, kuru Saeimā iesniedza Ministru kabinets, šis termins bija skaidrots. Proti, par dzīvojamās mājas pārvaldīšanu tika nosaukts darbību kopums, kas nepieciešams dzīvojamās mājas uzturēšanai un saglabāšanai lietošanai derīgā stāvoklī, kā arī funkcionāli nepieciešamā zemesgabala uzturēšanai, lai nodrošinātu šī īpašuma lietošanu atbilstoši mērķim.¹

Daudzdzīvokļu dzīvojamās mājas pārvaldīšana ir dzīvokļu īpašnieku vienošanās par kopīgām normatīvajos aktos paredzētajām darbībām, kas

1 Oša I. Dzīvojamo māju pārvaldīšanas likuma likumprojekts. – http://www.saeima.lv/L_Saeima8/lasa-dd=LP1792_0.htm. – (Resurss apskatīts 3.05.2016.).

nepieciešamas dzīvojamās mājas un funkcionāli nepieciešamā zemes gabala uzturēšanai un saglabāšanai lietošanai derīgā stāvoklī. Tāpat dzīvojamo māju pārvaldīšana ir ar dzīvojamās mājas apsaimniekošanu saistīto pasākumu plānošana, organizēšana un uzraudzība, tajā skaitā lietvedība un grāmatvedības uzskaites nodrošināšana.²

Apvienojot iepriekšminētos viedokļus, secināms, ka daudzdzīvokļu dzīvojamās mājas pārvaldīšana ir dzīvokļu īpašnieku vienošanās par kopīgām likumdošanā paredzētajām darbībām, kas nepieciešamas dzīvojamās mājas un funkcionāli nepieciešamā zemes gabala uzturēšanai un saglabāšanai lietošanai derīgā stāvoklī. Dzīvojamās mājas pārvaldīšanas galvenais uzdevums ir nodrošināt kvalitatīvu pārvaldīšanu, nodrošināt mājas uzturēšanai nepieciešamos pakalpojumus un veikt mājas finanšu uzskaiti.

Tiesiskais regulējums

Dzīvokļu īpašniekiem jāatceras, ka viņu tiesības, kā arī pienākumu piedalīties mājas kopīpašuma pārvaldīšanā nosaka Dzīvokļa īpašuma likums.

Īpašniekiem ir iespēja pašiem izvēlēties pārvaldīšanas kārtību, pašiem noteikt savas dzīves kvalitāti un efektīvu savu līdzekļu izlietošanu, kā arī pašiem izvēlēties dzīvojamās mājas pārvaldnieku, kas uz pārvaldīšanas līguma pamata veiks dzīvojamās mājas īpašnieku uzdotās pārvaldīšanas darbības. Mājas pārvaldnieks ir tikai dzīvokļu īpašnieku pilnvarotā persona, kas pilda īpašnieku uzdotos uzdevumus. Pilna atbildība par dzīvojamās mājas pārvaldīšanu, galvenokārt, ir dzīvokļu īpašniekiem.

Latvijas Republikā tiesiskais regulējums par dzīvojamo māju pārvaldīšanu, attiecinot to uz visām dzīvojamām mājām un uz jebkuru dzīvojamā fonda veidu ir noteikts ar Dzīvojamo māju pārvaldīšanas likumu.

Izstrādājot minēto Dzīvojamo māju pārvaldīšanas likumu, likumdevējs iestrādājis konkrētus, uz rezultātu vērstus mērķus: pārvaldīšanas procesa nepārtrauktība, optimālu pārvaldīšanas metožu izvēle, dzīvojamās mājas apkārtējās vides saglabāšana un uzlabošana, indivīda drošības vai veselības aizskāruma nepieļaujamība un dzīvojamās mājas kvalitātes saglabāšana.

Nekustamo īpašumu pārvaldīšanas formas

Mūsdienu apstākļos dzīvokļu īpašniekiem iespējams izvēlēties dažādas formas un modeļus savu māju pārvaldīšanai, taču katrai dzīvokļu īpaš-

2 Metodiskie norādījumi dzīvojamo māju pārvaldīšanai un apsaimniekošanai. Rīkojums Nr. 1-04/126 (2004, 20. decembris).— Rīga: Valsts aģentūra Mājokļu aģentūra, 2004.

nieku kopībai pašai būtu jāizvēlas, kurš no pārvaldīšanas modeļiem būs viņu vajadzībām visatbilstošākais.

Daudzdzīvokļu dzīvojamās mājas gadījumā mājas īpašnieks, Dzīvojamo māju pārvaldīšanas likuma izpratnē, ir visi dzīvokļu īpašnieki un viņiem ir jāveic mājas obligātās pārvaldīšanas darbības – vai nu pašiem, vai pēc savas izvēles uzturēt šo pienākumu pārvaldniekam. Dzīvojamo māju pārvaldīšanai ir paredzētas trīs pārvaldīšanas formas, kuras izvērtējot, dzīvokļa īpašnieku kopība var izvēlēties sev piemērotāko: savu īpašumu pārvaldīt pašiem īpašniekiem, izveidojot Dzīvokļu īpašnieku biedrību (DzĪB) vai veidot Dzīvokļu īpašnieku kooperatīva sabiedrību (DzĪKS). Dzīvokļu īpašnieku kopība var arī pieņemt lēmumu par dzīvojamās mājas pārvaldīšanas funkciju nodošanu sabiedrībai ar ierobežotu atbildību (SIA), noslēdzot ar to pārvaldīšanas pilnvarojuma līgumu.³

Lai nodrošinātu dzīvojamās mājas pārvaldīšanu, īpašniekiem nepieciešams dibināt dzīvokļu īpašnieku biedrību kā pārvaldes institūciju vai arī izvirzīt no sava vidus mājas pilnvaroto personu, kas darbojas kā starpnieks starp pārvaldnieku un īpašniekiem. Savukārt pārvaldīšanas procesa izpildi, uz pārvaldīšanas līguma pamata nepieciešams nodot citām fiziskām vai juridiskām personām, t.i., profesionālam pārvaldniekam vai tehniskajam dienestam, kuram ir atbilstoša materiālā bāze, profesionālā kvalifikācija un pieredze, lai veiktu Dzīvojamo māju pārvaldīšanas likumā noteiktās darbības.

Daudzdzīvokļu dzīvojamo māju pārvaldīšanas organizēšana, pārvaldīšanas maksas noteikšana

Saskaņā ar Dzīvokļa īpašuma likuma 10. panta 2. un 3. punktā noteikto, dzīvokļa īpašniekam ir pienākums segt dzīvojamās mājas pārvaldīšanas izdevumus šajā likumā noteiktajā kārtībā, kā arī norēķināties par saņemtajiem pakalpojumiem, kas saistīti ar dzīvokļa īpašumu.

Visas dzīvojamās mājas uzturēšanas izmaksas nosacīti var iedalīt trīs daļās:

1. dzīvokļu īpašnieku kopīpašuma pārvaldes institūcijas uzturēšana, jeb pārvaldnieka administratīvie izdevumi;
2. dzīvojamās mājas ikdienas uzturēšana, jeb obligāti veicamo pārvaldīšanas darbību izdevumi;
3. atskaitījumi dzīvojamās mājas tekošajiem un kapitālajiem remonti, jeb citu pārvaldīšanas darbību izdevumi, kas tiek veikti atbilstoši dzīvojamās mājas īpašnieku gribai.

3 Apsaimniekošanas un komunālie pakalpojumi. – <http://www.ptac.gov.lv/lv/content/apsaimniekosanas-un-komunalie-pakalpojumi>. – (Resurss apskatīts 24.05.2016.).

Pārvaldniekam ir jāveic virkne organizatorisku, juridisku, administratīvu un citu pasākumu efektīvai dzīvojamo māju pārvaldīšanas nodrošināšanai. Nosacīti dzīvojamās mājas pārvaldīšanas uzraudzības funkcijas var sadalīt:

- personāla atlase un vadība;
- finanšu vadība, tai skaitā grāmatvedība, ekonomiskā analīze, finanšu rezultātu analīze, ekonomiskās stratēģijas izstrāde;
- juridisko jautājumu vadība;
- saimniecības tehniskās bāzes, materiālo līdzekļu nodrošināšana;
- pārvaldīšanas darbu administrēšana.

Pārvaldnieka pakalpojuma maksa tiek noteikta, balstoties uz pakalpojumu izmaksām. Par pamatdarbības izdevumiem tiek atzīti tie izdevumi, kuri saistīti ar pārvaldnieka saimnieciskās darbības galveno tehnoloģisko procesu nodrošināšanu.

Administratīvie un pārvaldes izdevumi ietver sevī administratīvo ēku un telpu uzturēšanu, kancelejas izdevumus, darba samaksu administratīvajiem darbiniekiem, pamatlīdzekļu nolietojumu, apsardzi, iepriekš neiekļautās izmaksas (piemēram, transporta izmaksas administrācijai), kā arī citas izmaksas, kas tieši saistītas ar dzīvojamās mājas administratīvajiem pārvaldes izdevumiem un nav pretrunā ar normatīvajiem aktiem. Prognozēt šo izdevumu lielumu nākamajam gadam ir sarežģīti. Pirmkārt, plānošana notiek uz iepriekšējo gadu pieredzes, ja tāda ir. Taču arī, ja gada laikā ir palielinājies klientu skaits, iepriekšējā gada pieredze nebūs pilnīga. Praktiskajā darbībā bieži problēmas rada prognoze – cik un kādas vajadzēs kancelejas preces, kādi būs izdevumi par informatīvo tehnoloģiju un telekomunikāciju uzturēšanu, cik bieži un par kādu maksu būs jāizmanto pasta pakalpojumi, u.c.

Pārvaldniekam vienmēr arī jāieplāno arī neparedzētie izdevumi. Tie tiek veidoti, ja mājā radīsies ārkārtas izdevumi (inženierkomunikāciju avārijas seku likvidācijas, dabas katastrofu, vētru, plūdu u.c. gadījumos), pārvaldnieks likumos un Ministru kabineta noteikumos noteiktajā kārtībā par to paziņos dzīvokļu īpašniekiem un ārkārtas situācijas novēršanai iztērētos līdzekļus segs no mājas uzkrājuma vai pievienos nākamā mēneša pārvaldīšanas rēķinam.

Tā kā Ministru kabineta noteikumi Nr. 408 ir vienīgais likumdevēja izdots normatīvais akts, kur tiek regulēta pārvaldīšanas maksas aprēķināšana, tad šos noteikumus var ņemt par paraugu veicot pārvaldīšanas maksas aprēķinu dzīvojamās mājās. Tomēr autors precizē, ka pārvaldīšanas maksas aprēķināšanas kārtību var noteikt arī dzīvojamās mājas pārvaldī-

šanas līgumā, kā to nosaka Dzīvojamo māju pārvaldīšanas likuma 11. panta 2. daļas 8. punkts.

Par izdevumu uzskaites metodi tiek atzīta vienkārša metode, kuras būtība slēpjas saimnieciskās darbības izdevumu atzīšanā pēc dokumentāri noformēto, notikušo darījumu fakta. Lai aprēķinātu administratīvos un pārvaldes izdevumus, izmanto grāmatvedības datus par iepriekšējiem periodiem. Šos izdevumus reizina ar inflācijas indeksu, ko ir iespējams uzzināt no Centrālās statistikas pārvaldes datiem.

Dzīvojamo māju pārvaldīšanas maksas prognozēšana tiek balstīta, pirmkārt, uz Dzīvojamo māju pārvaldīšanas likuma 6. pantā noteiktajām obligātajām pārvaldīšanas darbībām un citām pārvaldīšanas darbībām atbilstoši dzīvojamās mājas dzīvokļu īpašnieku gribai un, otrkārt, uz iepriekšējo gadu pieredzi, kā arī uz dzīvojamo māju tehnisko stāvokli un mājām nepieciešamiem uzturēšanas darbiem. Tāpat pie pārvaldīšanas maksas noteikšanas tiek ņemti vērā dzīvojamai mājai veiktie kādi no mājas elementa vai inženierietaišu atjaunošanas un uzlabošanas darbiem, kas nodrošina konkrētā mājas elementa vai inženierietaisies ekonomiskāku uzturēšanu un ekspluatāciju.

Daudzdzīvokļu dzīvojamo māju dzīvokļu īpašnieku lēmumu pieņemšana

Līdzās tiesībām valdīt savu īpašumu, iegūt no tā labumu un izmantot pēc sava ieskata mantas pavairošanai, dzīvokļa īpašums īpašniekam uzliek pienākumus, tiesības un atbildību. Daudzdzīvokļu dzīvojamās mājas gadījumā mājas īpašnieks, Dzīvojamo māju pārvaldīšanas likuma izpratnē, ir visi dzīvokļu īpašnieki. Neatkarīgi no tā, kādu no pārvaldīšanas formām viņi izvēlas, jāatceras, ka saimniekot pašiem nozīmē – visiem kopā lemt un kontrolēt, kā tiek izlietota katra dzīvokļa īpašnieka iemaksātā mājas pārvaldīšanas nauda un kā tiek saglabāts, aprūpēts un uzlabots kopīpašums.

Dzīvokļa īpašuma likuma 10. pants un Dzīvojamo māju pārvaldīšanas likuma 5. pants nosaka ka, ikvienam dzīvokļa īpašniekam ir pienākums piedalīties dzīvojamās mājas pārvaldīšanā. Lai šie īpašnieki varētu pildīt augstāk minēto pienākumu, kas izriet no normatīvajiem aktiem, dzīvokļa īpašniekiem jābūt gan savai lēmēj institūcijai, gan arī izpildinstitūcijai.

Autors secina, ka galvenā lēmēj institūcija ir dzīvokļu īpašnieku kopība, kura ir uzskatāma par attiecīgās dzīvojamās mājas pārvaldes institūciju, un tās sastāvā ir visi attiecīgās dzīvojamās mājas dzīvokļu īpašnieki. Dzīvokļu īpašnieku kopība ir tiesīga izlemt ikvienu jautājumu, kas saistīts ar dzīvojamās mājas kopīpašumā esošo daļu pārvaldīšanu.

Dzīvokļu īpašnieku kopība par savā kompetencē esošajiem jautājumiem, kā to nosaka Dzīvokļa īpašuma likuma 18. pants, lēmumus var pieņemt 3 veidos:

1. dzīvokļu īpašnieku kopsapulcē;
2. ja nesasauc dzīvokļu īpašnieku kopsapulci, tad aptaujas veidā;
3. citādi savstarpēji vienojoties.

Tomēr pieņemot lēmumus praksē, pamatā tiek izmantoti divi veidi – kopsapulce un aptauja.

Lai panāktu lēmumu pieņemšanu, kas ir balstīti uz kompromisu starp atšķirīgām dzīvokļu īpašnieku interesēm un dažādu jautājumu apspriešanu, ir nepieciešams informēt dzīvokļu īpašniekus par kopsapulcē lejamiem jautājumiem. Šis mērķis netiktu sasniegts, ja dzīvokļu īpašniekiem pirms kopsapulces nebūtu dota iespēja iepriekš sagatavoties, tādējādi nepieļaujot iespēju kopsapulces rīkotājam pārsteigt pārējos dzīvokļu īpašniekus un izmantot šo pārsteiguma momentu savās interesēs.

Raksta autors uzskata, ka rakstveida informatīvajā vēstulē tekstam jābūt uzrakstītam skaidri un nepārprotami. Informatīvajā vēstulē vizuāli nepieciešams izcelt galvenos punktus, lai piesaistītu tiem uzmanību. Ņemot vērā to, ka cilvēks lielāku uzmanību pievērš teksta sākumam un noslēgumam, svarīgākā informācija jāievieto ievada daļā, tai jābūt kodolīgai, ieinteresējošai, aktuālai.

Lēmuma pieņemšana kopsapulcē vai aptaujas veidā ir savas problemātiskās nianšes. Pēc autora domām, abiem lēmuma pieņemšanas veidiem ir sava kopējā problēma – dzīvokļu īpašnieku mazā aktivitāte, maza interese par savu māju kopumā, kūtrums lēmumu pieņemšanā. Dzīvokļu īpašnieki nereti uzskata, ka viņiem pieder tikai dzīvoklis, viņu īpašums tādad beidzas līdz ar dzīvokļa ārdurvīm. Dzīvokļu īpašnieki neizprot, ka arī kāpņu telpa, pagrabi, jumts, bēniņi, – ko viņi lieto, pieder visiem dzīvokļu īpašniekiem kopīgi, tās ir kopīpašumā esošas daļas, kā tas tiek noteikts Dzīvokļa īpašuma likuma 2. un 4. pantā.

Dzīvojamo māju pārvaldīšanas likums kā vienu no obligāti veicamajām pārvaldīšanas darbībām, nosaka dzīvojamās mājas lietas vešanu par katru dzīvojamo māju. Mājas lietas vešana nodrošina iespēju iegūt informāciju par attiecīgo māju gan īpašniekam, gan trešajām personām.

Mājas lietu var iekārtot gan papīra dokumenta, gan elektroniska dokumenta formā.⁴ Lai nodrošinātu informācijas pieejamību un veicinātu lēmumu pieņemšanu pārvaldniekiem savā praktiskajā darbā vajadzētu izmantot e-vidi.

4 Mājas lietas vešanas un aktualizēšanas noteikumi: Latvijas Republikas Ministru kabineta noteikumi Nr. 908. (pieņemti 28.09.2010.), 7. pants. // Latvijas Vēstnesis.– Nr. 156 (2010, 1. oktobris).

E-vides mērķis ir bez papildus izdevumiem dzīvokļu īpašniekiem sniegt efektīvu elektronisko pakalpojumu klāstu, taupot katra klienta laiku. E-vidē nodrošina pārvaldniekam efektīvāku informācijas apmaiņu ar katru no dzīvokļu īpašniekiem, savukārt, īpašniekiem nodrošina maksimāli plašas iespējas aktīvāk iesaistīties sava īpašuma pārvaldīšanas plānošanā. E-vidē ir iespēja ievietot visa veida informāciju par māju, rēķinus, tāmes, pārvaldīšanas koplīgumus, sapulču protokolus, informāciju par skaitītāju rādījumiem un citu aktuālo informāciju.

E-vides sistēma ļauj arī sniegt izglītojošu informāciju dzīvokļu īpašniekiem par kopības lēmuma pieņemšanas iespējām, par pārvaldīšanas maksas aprēķināšanas kārtību un tajā iekļautajām pozīcijām u.c. informāciju. Minēto informāciju par konkrēto māju redzēs tikai šīs mājas dzīvokļu īpašnieki.

Dzīvojamo māju pārvaldīšanas līgums

Dzīvojamo māju pārvaldīšanas likuma 10. pants paredz, ka neatkarīgi no pārvaldīšanas formas un modeļa, dzīvojamās mājas īpašniekam ir tiesības uzdot pārvaldniekam veikt dzīvojamās mājas pārvaldīšanu kopumā vai arī uzdot veikt atsevišķas pārvaldīšanas darbības dzīvojamās mājas īpašnieka vietā. Dzīvojamās mājas īpašnieks parasti šīs tiesības izmanto, ja tam nav pietiekamas zināšanas par īpašuma pārvaldīšanu, akūts laika trūkums vai dzīvojamās mājas īpašnieks atrodas pastāvīgā prombūtnē. Dzīvokļa īpašuma likums paredz dzīvokļu īpašnieku kopsapulcē tiesības izlemt jebkuru jautājumu, tomēr, kā secina raksta autors, dzīvokļu īpašnieku kopsapulces sasaukšana var izrādīties ļoti apgrūtināošs dzīvojamās mājas pārvaldīšanas veids, kā rezultātā dzīvojamās mājas pārvaldīšanas uzdevuma uzdošana pārvaldniekam ir praktiski nepieciešama dzīvokļu īpašumos sadalītās dzīvojamās mājās.

Daudzi dzīvokļu īpašnieki joprojām uzskata, ka tiek slēgti individuāli mājas pārvaldīšanas līgumi ar mājas pārvaldnieku, bet tā nav. Dzīvojamo māju pārvaldīšanas likums paredz tikai koplīgumus.⁵

Dzīvojamās mājas dzīvokļu īpašnieku kopība, uzdodot pārvaldniekam pārvaldīšanas uzdevumu, rakstveidā noslēdz ar viņu dzīvojamās mājas pārvaldīšanas līgumu. Dzīvokļu īpašnieki pārvaldīšanas līgumu slēdz saskaņā ar dzīvokļu īpašnieku kopības lēmumu, kas pieņemts Dzīvokļa īpašuma likuma 18. pantā noteiktajā kārtībā. Noslēgtais pārvaldīšanas līgums ir saistošs ikvienam dzīvokļa īpašniekam.

5 Pārvaldnieks vēlas "noformēt attiecības". – <http://www.kopaa.lv/parvalde/parvaldnieks-velas-noformet-attiecibas.html>. – (Resurss apskatīts 14.06.2016.).

Dzīvokļu īpašniekiem, slēdzot līgumu ar mājas pārvaldnieku, ir rūpīgi jānedefinē abu pušu tiesības un pienākumi. Būtiski ir arī izvērtēt mājas pārvaldnieka atbilstību līgumā noteiktajiem uzdevumiem. Dzīvojamo māju pārvaldīšanas likuma 11. pantā tiek noteikts, kādus nosacījumus un ziņas līdzējiem ir vēlams atrunāt pilnvarojuma – pārvaldīšanas līgumā. Līdzēji, protams, var pievienot līguma būtiskajām sastāvdaļām arī dažādus blakus noteikumus.

Daudzdzīvokļu dzīvojamo māju fiziskā saglabāšana

Lai nodrošinātu dzīvojamās mājas fizisku saglabāšanu visā tās ekspluatācijas laikā, ir jāveic virkne darbību atbilstoši normatīvo aktu prasībām: dzīvojamo māju un tajā esošo iekārtu un komunikāciju apsekošanu, tehnisko apkopi un atjaunošanu, to sanitāro apkopi, dzīvojamo māju uzturēšanai nepieciešamo pakalpojumu nodrošināšanu, kā arī energoefektivitātes un mājai kā vides objektam izvirzīto prasību nodrošināšanu.

Lai noskaidrotu ēkas tehnisko stāvokli un laicīgi konstatētu bojājumus, ir jāveic dzīvojamo māju un tajā esošo iekārtu un komunikāciju vizuālā apsekošana. Vizuālās apsekošanas laikā fiksē un novērtē redzamos bojājumus un pārbaudes faktu fiksē dzīvojamās mājas apsekošanas reģistrācijas žurnālā.

Dzīvojamo māju vizuālās apsekošanas, kā arī tehniskās apkopes intervālus un nosacījumus nosaka Ministru kabineta noteikumi Nr. 907 “Noteikumi par dzīvojamās mājas apsekošanu, tehnisko apkopi, kārtējo remontu un energoefektivitātes minimālajam prasībām”.

Veicot dzīvojamo māju vizuālo apsekošanu, autors iesaka veikt fotofiksāciju, kas tiek pievienota katras dzīvojamās mājas apsekošanas reģistrācijas žurnāla digitālajai versijai.

Fotofiksācija ļauj salīdzināt mājas elementu nolietojumu gadu gaitā, kā arī izklāstot nepieciešamību par kādu konkrētu remontdarbu mājas dzīvokļu īpašnieku kopībai, ļauj vizualizēti parādīt konkrēto bojājumu, līdz ar to pārliecināt mājas kopību par darba nepieciešamību.

Regulāra dzīvojamās mājas vizuālā apsekošana ir nozīmīga daļa no mājas fiziskās saglabāšanas posmiem. Tieši regulārā apsekošana ļauj laicīgi konstatēt un laicīgi novērst mājas elementu vai inženierkomunikāciju bojājumus, kas mazina dzīvojamās mājas vai slodzi nesošo konstruktīvo elementu stiprību vai noturību, kā arī apdraud mājas iedzīvotājus.

Latvijas Namu pārvaldītāju un apsaimniekotāju asociācija dzīvojamo māju un inženierkomunikāciju tehnisko apkopi definē kā “regulāru darbu

kopumu ar reglamentētu saturu (darba aprakstu) nekustamajā īpašumā esošo ēku, to konstrukciju un inženiertehnisko sistēmu, kā arī ierīču saglabāšanu, vai automātikas un regulēšanas iekārtu iestādīšanu noteiktā režīmā, vispārīgā gadījumā būtiski neuzlabojot un nemainot apkalpojamā objekta pamatfunkciju”.⁶

Tehniskā apkope ir pati sarežģītākā un darbietilpīgākā ēkas tehniskās ekspluatācijas sastāvdaļa, tā sastāv no daudzām darbībām, kuras jāveic atbilstoši sagatavotiem speciālistiem. Tehniskā apkope ir resursu aktīva izmantošana ar mērķi – saglabāt vai atjaunot ēku tādā stāvoklī, lai tā varētu pildīt savas tiešās funkcijas.

Savukārt, dzīvojamās mājas sanitārā apkope un tīrības nodrošināšana ir darbību kopums, kas saistīts ar dzīvojamās mājas uzturēšanu, higiēnas prasību nodrošināšanu, kā arī dzīvojamās mājas ekspluatācijas gaitā radušos atkritumu un netīrumu novākšanu. Sanitārās apkopes un tīrības nodrošināšanas mērķi ir: vides estētiskuma panākšana, drošības radīšana, higiēnas prasību nodrošināšana un tehniski-ekonomisko procesu līdzsvarošana, jo ilgstošas netīrumu iedarbes rezultātā samazinās konstrukciju pārklājumu kalpošanas laiks, kā arī pārmērīgas tīrīšanas tehnoloģiju izmantošanas rezultātā samazinās virsmu izturība un estētiskais izskats.

Dzīvojamo māju sanitāro apkopi regulē Ministru kabineta noteikumi Nr. 906 “Dzīvojamās mājas sanitārās apkopes noteikumi”, bet atkritumu apsaimniekošana veicama saskaņā ar atkritumu apsaimniekošanas jomu regulējošiem normatīvajiem aktiem. Šie normatīvie akti ir vērsti uz to, lai nepieļautu apdraudējuma iestāšanos iedzīvotājiem, īpašumiem vai apkārtējai videi.

Teritorijas sakopšanas darbi veicami pašvaldības saistošajos noteikumos noteiktajā kārtībā, kā to nosaka Ministru kabineta noteikumu Nr. 906 2. pants. Viens no svarīgākajiem procesiem dzīvojamo māju sanitārajā apkopē ir iekštelpu uzkopšana. Šo darbu var veikt sētnieks darbu apvienošanas kārtībā, bet var arī pieņemt darbā apkopēju.

Lai nepieļautu grauzēju un kukaiņu savairošanos un to izplatību, lai nodrošinātu dzīvojamās mājas higiēnas prasības, nepieļautu bīstamo infekcijas slimību parādīšanos, ir jāņem vērā Epidemioloģiskās drošības likums. Šis likums dod definējumu tādiem terminiem, kā:⁷

- deratizācija – pasākumu kopums pelņveidīgo grauzēju iznīcināšanai;

6 Latvijas namu pārvaldnieku un apsaimniekotāju asociācija. Nekustamā īpašuma uzturēšana. Īpašnieka rokasgrāmata. – Rīga: LNPA, 2004. – 31. lpp.

7 Epidemioloģiskās drošības likums (pieņemts 11.12.1997.), 1. pants// Latvijas Vēstnesis. – Nr. 342/345 (1997, 30. decembris).

- dezinfekcija – pasākumu kopums infekcijas slimību izraisītāju iznīcināšanai;
- dezinfekcija – pasākumu kopums kaitīgo posmkāju iznīcināšanai.

Darba autors norāda, ka dzīvojamo māju tehniskā un sanitārā apkope ir svarīgākā dzīvojamo māju pārvaldīšanas darbība, kas nodrošina mājas fizisku saglabāšanu, drošību tās iedzīvotājiem un saglabā iedzīvotāju īpašuma estētiskumu. Mājas tehniskā un sanitārā apkope veido būtisku pārvaldīšanas maksas daļu.

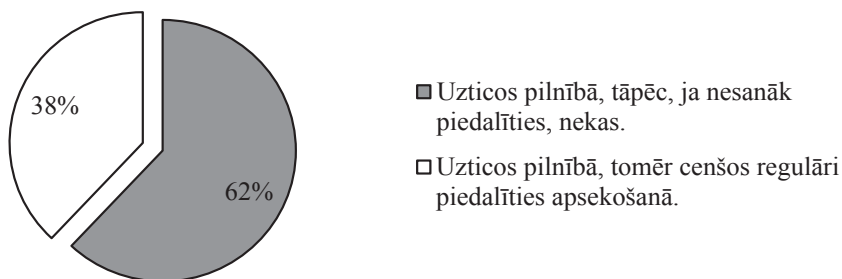
Māju vecāko loma dzīvojamās mājas pārvaldīšanā

Raksta autors veica Aizkraukles dzīvojamo māju dzīvokļu īpašnieku ievēlēto mājas vecāko aptauju. Kopā tika aptaujāti 24 respondenti. Aptaujas gaitā autors vēlējās noskaidrot daudzdzīvokļu māju vecāko viedokli par Aizkraukles nekustamo īpašumu pārvaldīšanas uzņēmuma SIA “LAUMA A” darbību.

Viens no aptaujas jautājumiem (sk. 1. att.), ko autors vēlējās noskaidrot, bija par pārvaldnieka veiktajiem apsekošanas pasākumiem.

1. attēls

“Vai Jūs kā mājas vecākais esat apmierināts ar pārvaldnieka veiktajām apsekošanām un vai Jūs tajās piedalīties?”

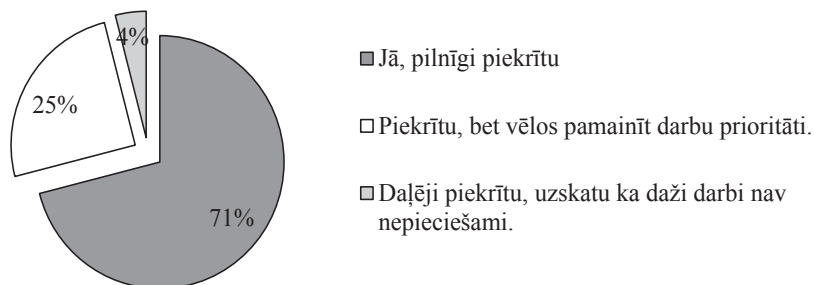

Pēc veiktās aptaujas datiem autors secina, ka visi respondenti uzticas pārvaldīšanas uzņēmuma SIA “LAUMA A” darbinieku veiktajām apsekošanām, neviens aptaujātais mājas vecākais nesniedza negatīvu atbildi.

Tāpat minētās aptaujas laikā, autors vēlējās noskaidrot māju vecāko viedokli par pārvaldnieka sastādītajiem mājai nepieciešamo atjaunošanas darbu plāniem (sk. 2. att.).

2. attēls

“Vai Jūs kā mājas vecākais piekrītat pārvaldnieka sastādītajam nepieciešamo atjaunošanas darbu plāniem?”

No aptaujas rezultātiem secināms, ka gandrīz visi respondenti piekrīt pārvaldnieka sastādītajiem nepieciešamo atjaunošanas darbu sarakstiem, tomēr daļa māju vecāko vēlas mainīt darbu prioritātes. Tikai viens aptaujātais mājas vecākais, t.i., 4% no visiem aptaujātajiem, uzskata, ka daži atjaunošanas darbi mājai nav nepieciešami. Autors skaidro, ka nepieciešamo atjaunošanas darbu plāna prioritāte ir tikai pārvaldnieka ieteikums un mājas kopība ir tiesīga likumā noteiktajā kārtībā izvēlēties sev tīkamāku atjaunošanas darbu prioritāti.

Autors māju vecāko aptaujas laikā arī vēlējās noskaidrot māju vecāko viedokli par savas mājas dzīvokļu īpašnieku domām attiecībā uz primāriem atjaunošanas darbiem. Aptaujas dati liecina par to, ka lielākā daļa dzīvokļu īpašnieku uzskata, ka primārie atjaunošanas darbi ir, piemēram, kāpņu telpu kosmētiskais remonts, fasādes vizuālā atjaunošana, gaismas sensoru montāža kāpņu telpās, kāpņu telpu ieejas durvju bloku nomaiņa un citi darbi, kas tiek balstīti tieši uz mājas atjaunošanu vizuāli. Autors to skaidro ar to, ka iedzīvotāji vēlas atjaunot tos mājas elementus, kurus viņi ikdienā redz un kurus lieto visbiežāk. Pēc autora domām, iedzīvotāji uzskata, ja viņi neredz kādu no mājas elementiem, tas nav brīvi pieejams, apskatāms, tad tam atjaunošanas darbi nav nepieciešami.

Raksta autors daļēji piekrīt māju dzīvokļu īpašniekiem par nepieciešamajiem darbiem, tomēr norāda uz darba prioritātes secību. Primārie darbi ir tie, kas ir balstīti nevis uz mājas vizuālo atjaunošanu, bet gan uz tās drošības līmeņa palielināšanu. Drošības līmeņa palielināšanas darbi ir, piemēram, kanalizācijas un ūdens cauruļvadu nomaiņa, elektroinstalācijas nomaiņa koplietošanas telpās, apkures sistēmas atjaunošana, jumta da-

ļas atjaunošana, fasādes elementu atjaunošana un citi atjaunošanas darbi, kurus, iespējams, mājas dzīvokļu īpašnieki vizuāli nepamana, bet, veicot minētos atjaunošanas darbus, palielināsies mājas un, pats svarīgākais, arī iedzīvotāju un to īpašuma drošība.

Tāpat autors norāda uz atjaunošanas darbiem, kas paaugstina mājas energoefektivitāti, līdz ar to palielinot telpu mikroklimata komforta līmeni apkures sezonā, vienlaikus samazinot siltuma zudumus. Piemēram, kāpņu telpu ārdurvju un logu nomaiņa, bēniņu un pagrabu pārsegumu siltināšana, apkures sistēmas atjaunošana, mājas siltummezgla nomaiņa un citi atjaunošanas darbi, kas balstīti uz siltuma saglabāšanu mājas iekšienē un uz lietderīgu siltumenerģijas izmantošanu.

Aptaujas rezultātā un arī no darba pieredzes, autors secina, ka tieši māju vecākie un aktīvākie dzīvokļu īpašnieki ir tie, kuri vairāk akcentē uzmanību tieši uz atjaunošanas darbiem, kas ir vērsti uz mājas iedzīvotāju, ēkas konstrukciju drošību, kā arī uz mājas energoefektivitāti. Tomēr, kā autors, pamatojoties uz savu darba pieredzi, kā arī aplūkojot māju vecāko aptaujas rezultātus (sk. 2. att.), secina, tad starp aktīvākajiem dzīvokļu īpašniekiem, to starpā māju vecākajiem un pārvaldnieku, nereti rodas nesaņēmtas prasības par primāri nepieciešamiem atjaunošanas darbiem, jo daļa uzskata, ka vispirms veicami tie darbi, kas nodrošinās mājas energoefektivitāti, bet otra daļa uzskata, ka nepieciešami atjaunošanas darbi, lai paaugstinātu drošības līmeni.

Autors secina, ka tieši dzīvojamo māju vecākie, kā arī aktīvākie dzīvokļu īpašnieki ir tie, kuri veiksmīgi piedalās savas mājas pārvaldīšanā, seko līdzi, pārbauda un spēj ietekmēt pārvaldnieka darbu.

Secinājumi un priekšlikumi

Daudzdzīvokļu dzīvojamās mājas pārvaldīšana ir dzīvokļu īpašnieku vienošanās par kopīgām likumdošanā paredzētajām darbībām, kas nepieciešamas dzīvojamās mājas un funkcionāli nepieciešamā zemes gabala uzturēšanai un saglabāšanai lietošanai derīgā stāvoklī.

Dzīvojamo māju pārvaldīšanas sistēma ir uz vienota mērķa sasniegšanu virzīta, vienotu, savstarpēji saistītu procesu kopa. No tā, kā tiek organizēts pārvaldīšanas process, atkarīga ikviena mājas iedzīvotāja labklājība, un tā sekmīgai norisei ir vajadzīgs kompetents pārvaldnieks.

Dzīvokļu īpašniekiem ir tiesības pašiem izvēlēties pārvaldīšanas kārtību, pašiem noteikt savas dzīves kvalitāti un efektīvu savu līdzekļu izlieto-

šanu. Savukārt, dzīvokļu īpašnieku pienākumu piedalīties mājas kopīpašuma pārvaldīšanā, nosaka Dzīvokļa īpašuma likums un mājas pārvaldnieks ir tikai viņu pilnvarotā persona, kas pilda īpašnieku uzdotos uzdevumus.

Ministru kabineta noteikumi Nr. 408 ir vienīgais likumdevēja izdots normatīvais akts, kur tiek regulēta pārvaldīšanas maksas aprēķināšana. Šīs maksas aprēķināšanas kārtību var noteikt arī dzīvojamās mājas pārvaldīšanas līgumā.

Pārvaldīšanas maksu aprēķina, balstoties uz Ministru kabineta noteikumiem Nr. 408, uz uzņēmumā izstrādātiem nolikumiem par pārvaldīšanas maksas noteikšanas un prognozēšanas metodēm, kā arī tā tiek noteikta, balstoties uz iepriekšējā gada izmaksām par pārvaldīšanas darbībām, dzīvojamās mājas tehnisko stāvokli un mājai nepieciešamiem uzturēšanas darbiem.

Dzīvojamās mājas galvenā lēmējinstītūcija ir dzīvokļu īpašnieku kopība, kura ir uzskatāma par attiecīgās dzīvojamās mājas pārvaldes instītūciju, un tās sastāvā ir visi attiecīgās dzīvojamās mājas dzīvokļu īpašnieki. Dzīvokļu īpašnieku kopība ir tiesīga izlemt ikvienu jautājumu, kas saistīts ar dzīvojamās mājas kopīpašumā esošo daļu pārvaldīšanu.

Dzīvokļu īpašniekiem, slēdzot līgumu ar mājas pārvaldnieku, rūpīgi jānodēfinē līguma priekšmets, abu pušu tiesības, pienākumi un atbildība. Pirms līguma parakstīšanas tas tiek saturiski saskaņots starp abām līguma pusēm.

Dzīvojamo māju tehniskā un sanitārā apkope ir svarīgākā dzīvojamo māju pārvaldīšanas darbība, kas nodrošina mājas fizisku saglabāšanu, drošību mājas iedzīvotājiem un saglabā iedzīvotāju īpašuma estētiskumu. Mājas tehniskā un sanitārā apkope veido būtisku pārvaldīšanas maksas daļu.

Tieši dzīvojamo māju vecākie, kā arī aktīvākie dzīvokļu īpašnieki ir tie, kuri aktīvi piedalās savas mājas pārvaldīšanā, seko līdzi, pārtrauga un spēj ietekmēt pārvaldnieka darbu.

Lai nodrošinātu dzīvojamās mājas pārvaldīšanu, īpašniekiem nepieciešams dibināt dzīvokļu īpašnieku biedrību kā pārvaldes instītūciju vai arī izvirzīt no sava vidus mājas pilnvaroto personu, kas darbojas kā starpnieks starp pārvaldnieku un īpašniekiem. Savukārt pārvaldīšanas procesa izpildi uz pārvaldīšanas līguma pamata ir lietderīgi nodot citām fiziskām vai juridiskām personām, t.i., profesionālam pārvaldniekam vai tehniskajam dienestam, kuriem ir atbilstoša materiālā bāze, profesionālā kvalifikācija un pieredze, lai veiktu Dzīvojamo māju pārvaldīšanas likumā noteiktās darbības.

Lai nodrošinātu efektīvāku informācijas apmaiņu ar katru no dzīvokļu īpašniekiem, kā arī lai nodrošinātu īpašniekiem maksimāli plašas iespējas aktīvāk iesaistīties sava īpašuma pārvaldīšanas plānošanā, ieteicams uzņēmuma tīmekļa vietnē izveidot e-servisu jeb e-vidi, kuras izmantošanā tad var iesaistīt dzīvokļu īpašniekus. E-vides mērķis ir bez papildus izdevumiem dzīvokļu īpašniekiem sniegt efektīvu elektronisko pakalpojumu klāstu, kas attiecas uz katra dzīvokļa īpašnieka dzīvojamās mājas kopīpašuma daļas pārvaldīšanu.

RESIDENTIAL BUILDING MANAGEMENT ORGANISATION

Keywords: *residential buildings, management, management concept, management fee, home administrator.*

Summary

One of the most common types of real estate in the Republic of Latvia are apartment properties. Between 1995 and 2016, carried out by the continuous development and improvement of legislation, with the aim to develop the real estate market and its management, enlisted interested parties in active operations, obligations, rights and responsibilities of level distribution. Hand over the state and municipal housing stock to population management.

The article provides information about residential housing management, which are the apartment owners and at the same time all of the house co-owners, agreement for common law, provided for activities required to residential houses and functionally necessary plot maintenance and preservation of usable condition.

The main decision-making body in residential buildings is the apartment owner's community which considers the residential house management bodies, and includes all apartment owners. Apartment owners have the right to choose the procedure for the administration, determinant the quality of their lives and their effective use of resources. Whereas apartment owner's obligation is to participate in the home management of joint ownership, it's determined by Residential Property Law and the home administrator is only a trustee, who carries out the tasks assigned from the owners.

*Anete Krūmiņa**Zinātniskā vadītāja: Mg. sc. Jeļena Bārbale*

TIESISKĀS PAĻĀVĪBAS PRINCIPS ADMINISTRATĪVAJĀS TIESĪBĀS

Atslēgvārdi: administratīvās tiesības, vispārējo tiesību principi, tiesību principi, tiesiskās paļāvības princips, tiesiskā paļāvība, aizsargājama tiesiskā paļāvība, neaizsargājama tiesiskā paļāvība, administratīvais akts, iestādes solījums, uzziņa.

Vispārējos tiesību principus Latvijā var uzskatīt par jaunu tiesību avotu, kuru atzīšana un ieviešana joprojām turpinās, tādēļ vispārējo tiesību principu izpratnes konkretizācijai un attīstībai Latvijā ir daudz lielāka ietekme uz valsts un sabiedrības attiecību attīstību kā citās valstīs, kuras nepārtraukti bijušas piederīgas romāņu-ģermāņu tiesību saimei.

Tieši uz tiesību principu kā tiesību avotu piemērošanu norāda Satversmes 83. pants. Saskaņā ar šo pantu tiesneši ir padoti vienīgi likumam. Iztulkojot terminu “likums” kopsakarā ar Satversmes 1. pantu, secināms, ka Satversmes 83. pantā ar šo terminu ir apzīmēti ne tikai ārējie normatīvie akti, bet arī tiesību principi.¹

Likumdevējs norādījis vispārējo tiesību principu kā tiesību avota nozīmību administratīvajās tiesībās, tos iekļaujot normatīvajos aktos: Administratīvā procesa likuma 4. pantā un Valsts pārvaldes iekārtas likuma 10. pantā. Administratīvo tiesu praksē pastāv vienvērtīga administratīvi procesuālo normu piemērošana. Līdz ar to tiesiskās paļāvības principa interpretācija un tā piemērošanas prakse ir meklējama administratīvo tiesu nolēmumos. Tiesu spriedumos tiesiskās paļāvības princips pēfīts salīdzinoši bieži, kas norāda uz tēmas aktualitāti praksē.

Tiesiskās paļāvības princips kā viens no tiesību principiem administratīvajās tiesībās

Latvijas Republikas Satversmes 1. pantā noteikts – Latvija ir neatkarīga demokrātiska republika.² Satversmes tiesa atzinusi, ka no minētās

1 Neimanis J. Ievads tiesībās. – Rīga: J. Neimanis, 2004. – 69. lpp.

2 Latvijas Republikas Satversme (pieņemta 15.02.1922.), 1. pants// Latvijas Vēstnesis. – Nr. 43, (1993, 1. jūlijs).

tiesību normas izriet virkne tiesiskas valsts principu – tostarp tiesiskās pašāvības princips.³

Tiesiskās pašāvības princips aizsargā personas pašāvību, ka ar kādu tiesību aktu piešķirtās tiesības vēlāk netiks atceltas, jeb pašāvību par tiesiskā regulējuma pastāvību un nemainīgumu.⁴

Administratīvā procesa likuma 10. pantā iekļauts tiesiskās pašāvības principa saturs – privātpersona var paļauties, ka iestādes rīcība ir tiesiska un konsekventa. Iestādes kļūda, kuras pieļaušanā privātpersona nav vainojama, nedrīkst radīt privātpersonai nelabvēlīgas sekas.⁵

Iestādes jēdziens administratīvā procesa izpratnē ir ļoti plašs un aptver ne tikai valsts un pašvaldības institūcijas, to struktūrvienības un amatpersonas, bet arī privātpersonas, ja tām deleģēta publiskā vara valsts pārvaldes jomā.⁶

Tiesiskās pašāvības princips vienlīdz attiecināms uz trīs valsts pārvaldes darbībām: izdotu administratīvo aktu, sniegtu uzziņu un iestādes solījumu. Tiesiskās pašāvības princips attiecas gan uz tiesiskām, gan prettiesiskām valsts pārvaldes darbībām.

Lemjot par to, vai atcelt prettiesisku, bet labvēlīgu administratīvo aktu, vienmēr jāizvērtē prettiesiskuma intensitāte, kā arī jāsamēro sabiedrības intereses, kas prasa tiesiskuma ievērošanu, un privātās intereses, kas prasa tiesiskās pašāvības aizsardzību.⁷

Personas pašāvība uz iestādes izteikumu, rīcību vai apsolījumu ir šīs personas subjektīvā attieksme, kuru veido pamatota cerība vai pārliecība par konkrētās darbības izpildi vai notikuma iestāšanos nākotnē. Tādēļ katrā atsevišķā gadījumā jāpārbauda šīs subjektīvās attieksmes esamība vai neesamība konkrēto lietas apstākļu ietvaros. Augstākās tiesas Administratīvo lietu departaments ir atzinis – lai noskaidrotu, vai tiesiskā pašāvība ir vai nav jāņem vērā, jāatbild uz trīs jautājumiem:

- 1) vai bija kaut kas, uz ko varēja paļauties (skaidrs iestādes izteikums);
- 2) vai attiecīgā persona tiešām uz to pašāvās;

3 Latvijas Republikas Augstākās tiesas Administratīvo lietu departamenta 2007. gada 7. jūnija spriedums lietā Nr. SKA-238/2007, 13. punkts. – <http://at.gov.lv/lv/judikatura/judikaturas-nolemumu-arhivs/senata-administrativo-lietu-departaments/hronologiska-seciba/2007-hronologiska-seciba/>. – (Resurss apskatīts 27.01.2017.).

4 Eiropas Savienības tiesību ieviešanas rokasgrāmata. – <https://www.tm.gov.lv/lv/daliba-es/es-tiesibu-ieviesanas-rokasgramata/>. – (Resurss apskatīts 27.01.2017.).

5 Administratīvā procesa likums (pieņemts 25.10.2001.), 10. pants// Latvijas Vēstnesis. – Nr. 164, (2001, 14. novembris).

6 Višķere I., Briede J. Administratīvā procesa kārtībā izskatāmie pieteikuma priekšmeti// Administratīvais process tiesā/ zin. red. J. Briede. – Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2008. – 169. lpp.

7 Briede J. Tiesiskā pašāvība administratīvajās tiesībās// Latvijas Republikas Augstākās tiesas biļetens. – Nr. 12 (2016), 46. lpp.

3) vai attiecīgā personas palāvība ir aizsardzības vērtā.⁸

Noteikšana, vai privātpersonas tiesiskā palāvība ir aizsargājama vai nav aizsargājama, ir sarežģīts process, jo prasa katras konkrētās situācijas analīzi.

Tiesiskās palāvības principa piemērošana jauna tiesiskā regulējuma un nemainīga tiesiskā regulējuma gadījumā

Latvijas tiesiskā sistēma kopš valsts neatkarības atgūšanas ir piedzīvojuši lielas izmaiņas, un šis pārveides process aktīvi turpinās. Šādā situācijā rodas divu tiesību principu – tiesiskās palāvības principa un tiesiskuma principa – sadursme.

Ja tiesiska administratīvā akta adresāts ar tiesību normu vai nosacījumu nav brīdināts par akta iespējamu atcelšanu, to var atcelt, ja būtiski ir izmainījušies fakti un apstākļi, kas tika ņemti vērā, izdodot administratīvo aktu, turklāt sabiedrības intereses, lai akts tiktu atcelts, pārsniedz adresāta tiesības un intereses. Faktisko vai tiesisko apstākļu maiņai ir jābūt tādai, ka, ja šie apstākļi būtu pastāvējuši administratīvā akta izdošanas brīdī, iestāde šādu administratīvo aktu nebūtu izdevusi.⁹ Minētā situācija ir radusies, stājoties spēkā Ministru kabineta 2002. gada 15. janvāra noteikumiem Nr. 27 “Noteikumi par upēm (upju posmiem), uz kurām zivju resursu aizsardzības nolūkā aizliegts būvēt un atjaunot hidroelektrostaciju aizsprostus un veidot jebkādas mehāniskus šķēršļus”, kad tiesisko apstākļu maiņas rezultātā nav iespējams saņemt būvatļauju būvniecībai uz upēm vai upju posmiem, kur iepriekš tas bija iespējams. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Administratīvo lietu departamenta 2015. gada 29. aprīļa sprieduma lietā SKA- 77/2015 12. punktā teikts, ka jāņem vērā, ka iemesls, kādēļ, nosakot vispārējo aizliegumu veikt HES būvniecību uz attiecīgās upes, tika saglabātas tiesības īstenot uzsāktos projektus, bija aizsargāt to HES īpašnieku intereses, kuri jau bija uzsākuši HES projektu īstenošanu un ieguldījuši šajā procesā ievērojamus materiālos resursus, proti, lai nodrošinātu tiesiskās palāvības principa ievērošanu.

Šajā lietā ir izskatīts jautājums, vai SIA “Patina”, kurai 2002. gada 12. jūlijā izņēmuma kārtā ir izsniegta būvatļauja objekta “Karvas HES uz Vaidavas upes” būvniecībai tiesiskās palāvības principa ievērošanas nodrošināšanai, ir

8 Latvijas Republikas Augstākās tiesas Administratīvo lietu departamenta 2007. gada 7. jūnija spriedums lietā Nr. SKA-238/2007, 13.1. punkts. – <http://at.gov.lv/lv/judikatura/judikaturas-nolemumu-arhivs/senata-administrativo-lietu-departaments/hronologiska-seciba/2007-hronologiska-seciba/>. – (Resurss apskatīts 27.01.2017.).

9 Briede J. Tiesiskā palāvība administratīvajās tiesībās// Latvijas Republikas Augstākās tiesas biļetens. – Nr. 12 (2016), 46. lpp.

tiesības saņemt būvatļaujas atkārtotu pagarinājumu. Tātad jautājums pēc būtības ir: cik ilgi un, kādus apstākļus ievērojot, tiek saglabāta tiesiskā pašāvība izņēmuma kārtā izsniegtam administratīvajam aktam.

Augstākā tiesa spriedusi, ka tiesiskās pašāvības dēļ pieļauts izņēmums jauna tiesiskā regulējuma piemērošanā nevar turpināties neierobežoti ilgi, un tas ir pamatots tiktāl, ciktāl pati persona uzrāda ieinteresētību savu tiesību turpmākā īstenošanā.¹⁰ Līdz ar to, lai personai pastāvētu tiesības uz jauna tiesiskā regulējuma piemērošanas izņēmumu tiesiskās pašāvības nodrošināšanai, tai ir jāveic darbības, kādēļ šis izņēmums paredzēts. Minētajā gadījumā uzņēmumam jāveic būvdarbi un jāiegulda HES projekta īstenošanā ievērojami materiālie resursi.

Tiesību normu jaunrades procesam kopumā jānodrošina tiesiskās pašāvības principa ievērošana. Jo īpaša vērība jāpievērš tiesiskās pašāvības nodrošināšanai tajās jomās, kad ievērojams personu loks, uzticoties pastāvošā tiesiskā regulējuma noteiktībai, plāno savu nākotnes rīcību ilgam laika periodam.

Tiesību normu izmaiņu atbilstību tiesiskās pašāvības principam ir pētījusi Latvijas Republikas Satversmes tiesa lietā Nr. 2001-12-01 "Par likuma "Par valsts pensijām" pārejas noteikumu 26. punkta atbilstību Satversmes 91. un 109. pantam", kurā teikts, ka šis princips nosaka, ka valsts iestādēm savā darbībā jābūt konsekventām attiecībā uz to izdotajiem normatīvajiem aktiem, jāievēro tiesiskā pašāvība, kas personām varētu rasties saskaņā ar konkrēto tiesību normu. Savukārt indivīds atbilstoši šim principam var palūgties uz likumīgi izdotas tiesību normas pastāvību un nemainīgumu. Viņš droši var plānot savu nākotni saistībā ar tiesībām, ko šī norma piešķirusi.

Tiesiskās pašāvības principa darbībā nozīme ir arī tam, vai personas palaušanās uz tiesību normu ir likumīga, pamatota un saprātīga, kā arī – vai tiesiskais regulējums pēc savas būtības ir pietiekami noteikts un nemainīgs, lai tam varētu uzticēties. Vecuma pensijas ir valsts sociālās politikas jautājums, kam ir ilglaicīgs raksturs un kam nepieciešama stabilitāte. Sociālā politika ir saistīta ar noteiktu valsts atbalstu, aizsardzību personām, kam tā nepieciešama, tādēļ personu tiesiskā pašāvība šajā jomā ir aizsargājama.¹¹ Lai nodrošinātu tiesiskās pašāvības principa ievērošanu, ilglaicīgas

10 Latvijas Republikas Augstākās tiesas Administratīvo lietu departamenta 2015. gada 29. aprīļa spriedums lietā Nr.A420580211 SKA-77/2015, 1. tēze. – <http://at.gov.lv/lv/judikatura/judikaturas-nolemumu-arhivs/senata-administrativo-lietu-departaments/klasifikators-adm/administrativais-process/tiesibu-principi/tiesiskas-palavibas-princips/>. – (Resurss apskatīts 27.01.2017.).

11 Latvijas Republikas Satversmes tiesas 2002. gada 19. marta spriedums lietā Nr. 2001-12-01, 3.2. punkts. – http://www.satv.tiesa.gov.lv/wp-content/uploads/2016/02/2001-12-01_Spriedums.pdf. – (Resurss apskatīts 27.01.2017.).

ietekmes jautājumu regulējošo normatīvo aktu izmaiņām nosakāms garāks pārejas periods un izmaiņas ieviešamas pakāpeniski pārejas perioda laikā.

Gluži pretēja pieeja iespējama, nodrošinot tiesisko palāvību jomās, kurās normatīvais regulējums noteikts salīdzinoši īsam, noteiktam laika posmam un šaurākam personu lokam. Šādās situācijās sabiedrībā neizveidojas tiesiskā palāvība normatīvā regulējuma pastāvībai. Kā piemērs šeit minams Eiropas Savienības atbalsta politikas īstenošana Latvijā, kura tiek izstrādāta septiņu gadu plānošanas periodam. Attiecīgi katram plānošanas periodam dalībvalstis izstrādā savas programmas atsevišķām nozarēm, piemēram, Latvijas lauku attīstības programma 2014.–2020. gadam. Šī programma tiek īstenota noteiktajā laika periodā ar dažādu pasākumu starpniecību, piemēram, Ieguldījumi materiālajos aktīvos, Atbalsts ieguldījumiem pārstrādē, Atbalsts jaunuzņēmumiem lauksaimniekiem uzņēmējdarbības uzsākšanai un citi. Minēto pasākumu ietvaros Lauku atbalsta dienests (turpmāk LAD) izsludina projektu iesniegumu pieņemšanas kārtas vienu vai divas reizes gadā. Katra pasākuma specifiskie jautājumi noteikti atsevišķos Ministru kabineta noteikumos. Šajos noteikumos grozījumi tiek veikti turpat vai pirms katras jaunas projektu pieteikumu pieņemšanas kārtas izsludināšanas, lai nodrošinātu Eiropas Savienības atbalsta politikas precīzu īstenošanu. Taču katra konkrētā projekta iesnieguma izvērtēšana iestādē, realizācija un piecu līdz septiņu gadu uzraudzības periods var ilgt kopumā vairāk kā deviņus gadus. Tiesiskās palāvības principa ievērošana šādā situācijā tiek nodrošināta uz konkrēto projekta iesniegumu attiecinot to Ministru kabineta noteikumu redakciju, kura bija aktuāla projekta iesnieguma iesniegšanas iestādē brīdī, visu projekta izvērtēšanas, īstenošanas un uzraudzības laiku. Tādējādi tiek aizsargāta projektu īstenotāju tiesiskā palāvība tiesiskā regulējuma pastāvībai, uzsākot salīdzinoši ilglaicīgas aktivitātes.

Apkopojot apskatītos gadījumus, var secināt, ka jauna tiesiskā regulējuma gadījumā tiesiskās palāvības principa ievērošanu var nodrošināt:

- paredzot izņēmumu jauna tiesiskā regulējuma piemērošanā;
- nosakot garāku pārejas periodu un izmaiņas ieviešot pakāpeniski pārejas perioda laikā;
- attiecinot uz konkrēto gadījumu nemainīgu tiesisko regulējumu, kurš bija aktuāls uzsākot administratīvo procesu.

Katrā konkrētā jauna tiesiskā regulējuma gadījumā jāizvērtē, kura pieeja visefektīvāk nodrošinās sabiedrības tiesisko palāvību. Būtiskākie izvērtējamie faktori ir:

- tiesiskā regulējuma ietekmes periods;
- personu loka apjoms, kuru skar tiesiskais regulējums;

- vai sabiedrībā ir izveidojusies paļāvība tiesiskā regulējuma pastāvēšanai;
- atsevišķu privātpersonu tiesību ierobežojuma samērība ar sabiedrības interesēm.

Lai nodrošinātu drošības sajūtu un tiesisko paļāvību sabiedrībā, tiesiskā paļāvības principa piemērošana ir svarīga ne tikai jauna tiesiskā regulējuma gadījumā, bet arī pastāvot nemainīgam tiesiskam regulējumam. Šajā gadījumā valsts pārvaldei jānodrošina normatīvo aktu vienvēidīga piemērošana gan laikā, gan visā valsts teritorijā. Valsts pārvaldes iestādēm bieži ir reģionālās pārvaldes, tādējādi lēmumu pieņemšanā un administratīvo aktu izdošanā ir iesaistīts ievērojams ierēdņu skaits. Lai cik detalizēti būtu iekšējie normatīvie akti, kas nodrošina vienotu pieeju lēmumu pieņemšanā, šādā situācijā neizbēgami ir gadījumi, kad nemainīga tiesiskā regulējuma un nemainīgas faktiskās situācijas gadījumā tiek pieņemti nekoncekventi lēmumi.

Kā ilustratīvs piemērs iepriekš teiktajam ir situācija, kad uzņēmums 2015. gada 15. janvārī LAD iesniedza projekta iesniegumu Eiropas Lauksaimniecības Fonda lauku attīstībai (turpmāk ELFLA) pasākuma “Ieguldījumi materiālajos aktīvos” apakšpasākuma “Atbalsts ieguldījumiem lauku saimniecībās” 1. kārtas ietvaros, kura bija atvērta no 2014. gada 8. decembra līdz 2015. gada 15. janvārim. Citu pozīciju starpā izmaksu sastāvā tika iekļauts universālais iekrāvējs. LAD Ziemeļkurzemes reģionālā lauksaimniecības pārvalde (turpmāk Ziemeļkurzemes RLP) universālo iekrāvēju vērtēja kā neatbilstošu izmaksu pozīciju apakšpasākumā “Atbalsts ieguldījumiem lauku saimniecībās” kopumā, jo tas neatbilst šajā pasākumā noteiktajām attiecināmajām izmaksām un aktivitātēm, un ar 2015. gada 29. jūlija lēmumu par projekta iesnieguma apstiprināšanu ar attiecināmo izmaksu samazinājumu izslēdza universālo iekrāvēju no projekta attiecināmo izmaksu sastāva.

No 2016. gada 4. janvāra līdz 2016. gada 4. februārim tika atvērta projektu iesniegumu iesniegšanas 2. kārtā apakšpasākumā “Atbalsts ieguldījumiem lauku saimniecībās”. Tiesiskais regulējums, kas nosaka attiecināmās izmaksas un aktivitātes šajā apakšpasākumā, ir nemainīgs salīdzinājumā ar 1. projektu iesniegumu iesniegšanas kārtu. Arī uzņēmums šajā laika posmā nav mainījis faktiskos apstākļus – saimniecības veidu, apjomu un atrašanās vietu. Uzņēmums 2. kārtā iesniedza projekta iesniegumu, kura izmaksu sastāvā ir zemes frēze un analogisks universālais iekrāvējs kā iepriekš iesniegtajā projektā. LAD Ziemeļkurzemes RLP ar 2016. gada 28. jūnija

lēmumu apstiprināja projektu, attiecināmo izmaksu sastāvā iekļaujot universālo iekrāvēju, t.i., projektu iesniegšanas 2. kārtā minētais iekrāvējs ir vērtēts kā attiecināmas izmaksas apakšpasākuma “Atbalsts ieguldījumiem lauku saimniecībās” ietvaros.

Gadījumos, kad nemainīga tiesiskā regulējuma gadījumā dažādos laika periodos iestāde pieņem atšķirīgus, pat pretējus lēmumus, var runāt par tiesību normas interpretācijas maiņu. Autores rīcībā nav ziņu, ka līdzvērtīgās situācijās iestāde būtu pārvērtējusi sava lēmuma tiesiskumu un atcēlusi privātpersonai labvēlīgāku administratīvo aktu.

Bieža normatīvo aktu interpretācijas maiņa vērtējama kā negatīva tendence. Ja iestādē strādājošie tiek informēti par jaunu tiesību normas skaidrojumu, tad privātpersonas līdzīgos gadījumos parasti informētas netiek. Privātpersona par jaunu normatīvā akta skaidrojumu un piemērošanu uzziņa brīdī, kad tas skar tieši viņas tiesības. Mainīgā normatīvo aktu piemērošanas interpretācija apgrūtina iestādē strādājošo darbu un pastiprina privātpersonu nedrošību realizēt savas tiesības.

Tiesiskās palāvības principa darbība uz dotu solījumu un uzziņu

Tiesības pamatoties uz tiesiskās palāvības principu ir ikvienai privātpersonai, kas atrodas situācijā, no kuras izriet, ka administrācija ir radījusi tai pamatotas cerības. Par garantijām, kas var radīt šādas cerības, lai arī kāda būtu forma, kurā tās ir paziņotas, ir uzskatāma precīza, beznosacījumu un saskaņota informācija no pilnvarotiem un ticamiem avotiem.¹²

Attiecībā uz iestādes solījuma formu Latvijā netiek izvirzītas konkrētas prasības. Tas var tikt izteikts gan rakstveidā, gan mutvārdos, gan ar konkludentām darbībām.¹³ Iestādes solījums var būt adresēts konkrētai personai vai personu lokam.

Kā piemēru rakstveidā dotam iestādes solījumam var minēt LAD izveidotās elektroniskās pieteikšanās sistēmas lietošanas rokasgrāmatā, izsludinot projektu pieņemšanu ELFLA pasākuma “Investīcijas materiālajos aktīvos” ietvaros no 2014. gada 8. decembra līdz 2015. gada 15. janvāra plkst. 24:00 iekļautu norādi, – ja kaut kādu iemeslu dēļ nav iespējams pievienot dokumentu, tad to var atnest personīgi vai nosūtīt pa pastu LAD.

12 Eiropas Savienības Tiesas 2011. gada 17. marta spriedums lietā Nr. C-221/09, 71., 72. un 73. punkts. – <http://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?text=&docid=80446&pageIndex=0&doclang=LV&mode=lst&dir=&occ=first&part=1&cid=957220>. – (Resurss apskatīts 27.01.2017.).

13 Salmgrieze K. Iestādes solījums// Jurista Vārds. – Nr. 40 (2015), 24. lpp.

Šis solījums dots personu lokam – uzņēmumiem, kuri iesniegs projekta iesniegumus ar elektroniskās deklarēšanās sistēmas starpniecību.

Uzņēmums projektu iesniegšanas pēdējā dienā plkst. 20:10, izmantojot elektronisko pieteikšanās sistēmu, iesniedza projekta iesniegumu. Taču projekta iesniegumam neizdevās pievienot finanšu tabulas, kuras tika nosūtītas pa pastu. LAD Ziemeļkurzemes RLP ar 2015. gada 2. februāra lēmumu noraidīja projekta iesniegumu, pamatojot, ka projekta iesniegumam līdz 2015. gada 15. janvāra plkst. 24:00 nav pievienota finanšu informācija, kas pielīdzināma biznesa plānam. Projekta iesniegumu noraida, ja tam nav pievienots biznesa plāns. Uzņēmums apstrīdēja šo lēmumu, pamatojoties uz radušos tiesisko paļāvību rokasgrāmatā dotam iestādes solījumam. LAD ar 2015. gada 26. marta lēmumu atcēla sākotnējo lēmumu un nodeva projektu Ziemeļkurzemes RLP turpmākai administrēšanai, vērtējot privātpersonas tiesisko paļāvību uz dotu solījumu kā aizsardzības vērtu.

Privātpersonas praksē varētu saskarties ar grūtībām pierādīt tiesisko paļāvību mutiski dotam iestādes solījumam. Taču ir apstākļi, kuros fiksēts mutisks iestādes solījums nerada šaubas, ka to devusi kompetentā iestāde konkrētā jautājumā. Kā piemēru mutiski dotam kompetentās iestādes solījumam var minēt Administratīvās rajona tiesas Jelgavas tiesu nama 2015. gada 14. aprīļa tiesas sēdē administratīvajā lietā Nr. A420361114 Pārtikas un veterinārā dienesta dotu solījumu zemnieku saimniecībai, ka vīna ražotni saimnieciskai darbībai Latvijā iespējams izveidot privātmājā un reģistrēt Pārtikas un veterinārajā dienestā, ievērojot Eiropas Parlamenta un Padomes regulas Nr. 852/2004 II pielikuma III nodaļā noteiktās prasības telpām, kaut arī, saskaņā ar Alkoholisko dzērienu aprites likuma 9. panta pirmajā daļā noteikto, alkoholisko dzērienu ražošana mājas apstākļos ir aizliegta.

Kā piemērs tiesiskai paļāvībai, kas balstās uz iestādes rīcību, kura netiek sīkāk paskaidrota, ir pārmaksātās iedzīvotāju ienākuma nodokļa summas atmaksa saskaņā ar iesniegto gada ienākumu deklarāciju. Gadījumos, kad Valsts ieņēmumu dienests, izvērtējot iesniegto gada ienākumu deklarāciju, nekonstatē nepilnības, pārmaksātā iedzīvotāju ienākuma summa tiek ieskaitīta privātpersonas bankas kontā bez sīkākiem paskaidrojumiem. Līdz ar to rodas tiesiskā paļāvība, ka, ievērojot iepriekšējos gada ienākumu deklarācijas aizpildīšanas nosacījumus nemainīga tiesiskā regulējuma gadījumā, arī turpmāk tiks saņemta pārmaksātā nodokļa atmaksa.

Administratīvā procesa likuma 98. pantā noteikts uzziņas institūts, kura galvenais mērķis ir dot iespēju personai uzzināt kompetentās iestādes

viedokli attiecīgajā jautājumā, pirms valsts nodibinājusi publiski tiesiskās attiecības administratīvā akta veidā. Savukārt Administratīvā procesa likuma 101. panta piektajā daļā teikts, ka šā panta otrajā un trešajā daļā noteiktās tiesiskās sekas neiestājas, ja uzziņa nav izdota rakstveidā. Tātad, lai rastos tiesiskā palāvība uzziņai, tai jābūt izdotai rakstveidā. Citās formās sniegta uzziņa ir kvalificējama kā iestādes solījums.

Latvijas Republikas Augstākās tiesas Administratīvo lietu departamenta 2008. gada 14. februāra spriedumā SKA-34/2008 analizēta personas tiesiskā palāvība Valsts ieņēmumu dienesta izdotai uzziņai, kura pēcāk izrādījās kļūdaina. Spriedumā teikts, ka caur tiesībām uz uzziņu persona īsteno tai Latvijas Republikas Satversmes 90. pantā garantētās tiesības zināt savas tiesības, kas ir vērstas uz tiesiskās noteiktības un tiesiskās skaidrības nodrošināšanu. Šīs tiesības īstenošanas rezultātā persona var plānot savu rīcību nebaidoties, vai pati ir pareizi sapratusi tiesību normas.¹⁴

Minēto iemeslu dēļ Augstākā tiesa uzskata uzziņas institūtu par ļoti nozīmīgu un indivīda intereses aizsargājošu. Tajā pat laikā palāvība uz uzziņu nav absolūta. Proti, ir iespējami gadījumi, kad kļūdaina uzziņa nepasargā indivīdu no tam adresēta administratīvā akta izdošanas, kurš ir nelabvēlīgāks kā sniegtā uzziņa. Tas izriet no divu tiesību principu sadursmes. No vienas puses, personai ir tiesiskā palāvība, ka iestāde rīkosies atbilstoši uzziņai. No otras puses, iestādes darbībām jāatbilst tiesību normām, tās rīcībai jābūt tiesiskai. Ja iestāde, konstatējot uzziņas tiesisku kļūdainumu, tomēr vēlāk izdos administratīvo aktu atbilstoši uzziņā teiktajam, tā rīkosies pretēji tiesību normām. Tātad, katrā šādā gadījumā saduras divi tiesību principi: tiesiskās palāvības princips un tiesiskuma princips. To, kuram principam ir dodama priekšroka, izlemj katrā konkrētajā gadījumā.¹⁵

Konkrētajā lietā uzņēmums no 2004. gada 28. jūnija līdz 13. augustam ieveda Latvijā precī – cukura sīrupu. Nezinot, vai ir aprēķināma papildmuita, uzņēmums ar attiecīgu jautājumu vērsās Valsts ieņēmumu dienesta Galvenajā muitas pārvaldē, kura ar 2004. gada 29. jūlija uzziņu rakstveidā apstiprināja, ka papildnodokļa likme ir 0 Ls/100kg. Savukārt 2004. gada 27. augustā Galvenā muitas pārvalde ir nosūtījusi uzņēmumam vēstuli, paužot citu viedokli par maksājamo nodokli, bet attiecībā uz iepriekš sniegto skaidrojumu norāda, ka tas ir spēkā neesošs no tā parakstīšanas brīža.

14 Latvijas Republikas Augstākās tiesas Administratīvo lietu departamenta 2008. gada 14. februāra spriedums lietā Nr. SKA-34/2008, 13. punkts. – <http://at.gov.lv/lv/judikatura/judikaturas-nolemumu-arhivs/senata-administrativo-lietu-departaments/hronologiska-seciba/2008-hronologiska-seciba/>. – (Resurss apskatīts 27.01.2017.).

15 Turpat – 14. punkts.

Augstākā tiesa secināja, ka arī pirms uzziņas saņemšanas uzņēmums neapņēma muitas papildnodokli. Tātad, pirms 2004. gada 29. jūlija uzņēmums nerīkojās saskaņā ar uzziņu. Šajā lietā Augstākā tiesa vērtējusi kā aizsargājamu to uzņēmuma rīcību, kura attiecas uz laika periodu pēc uzziņas saņemšanas. Tas sasaucas ar izteikto tēzi, ka uzziņa ir veids, kā privātpersona var uzzināt kompetentās iestādes viedokli par tiesību normu piemērošanu konkrētā situācijā, pirms ir uzsākta publiski tiesisko attiecību dibināšana.

Tiesiskās palāvības principa piemērošana administratīvajā aktā ietvertiem nosacījumiem

Administratīvais akts ir centrālais jēdziens administratīvā procesa tiesībās. Pēc savas nozīmes to varētu salīdzināt ar līguma institūtu civiltiesībās. Vairākums administratīvo darbību ir saistītas ar administratīvā akta institūtu.¹⁶

Ar administratīvo aktu iestāde var piešķirt privātpersonai tiesības. Piemēram, izsniedzot būvatļauju sākotnējā stadijā, piešķirt tiesības projektēt būvi vai, apstiprinot Eiropas Savienības fondu atbalsta projektu, piešķirt tiesības uz publisko finansējumu. Šāda veida administratīvajā aktā iestāde norāda arī nosacījumus, kas privātpersonai jāizpilda, lai iegūtu šai aktā norādītās tiesības, piemēram, lai saņemtu atļauju būvēt, privātpersonai jāsaņem būvprojekta saskaņojums no citām iestādēm un privātpersonām.

Administratīvajā aktā var būt iekļauti divu veidu nosacījumi:

- 1) pienākumi, kas jāizpilda, lai iegūtu tiesības;
- 2) apstākļi, kuriem izpildoties, tiesības nevarēs saņemt.

Abu veidu nosacījumus iestāde iekļauj lēmumos par valsts un Eiropas Savienības fondu publiskā finansējuma piešķiršanu privātpersonu iesniegtajiem projekta iesniegumiem. Šāds piemērs ir LAD 2013. gada 2. augusta lēmums, kas pieņemts par zemnieku saimniecības projekta apstiprināšanu pasākuma “Konkurētspējas veicināšana vietējo attīstības stratēģiju īstenošanas teritorijā” aktivitātē “Iekārtu, tehnikas, aprīkojuma, informācijas tehnoloģiju un programmu nodrošinājuma iegāde un uzstādīšana, infrastruktūras izveide lauksaimniecības produktu pārstrādei un pirmapstrādei mājas apstākļos, tai skaitā pašu saražotās produkcijas iepakšanai”. Šajā projektā paredzēts izveidot augļu un ogu vīna ražotni mājas apstākļos kā vienu no zemnieku saimniecības saimnieciskās darbības virzieniem. Projektu saimniecība iesniedza kā pretendents – juridiska persona, kas plāno

16 Stucka A. Administratīvās tiesības.— Rīga: Juridiskā koledža, 2009.— 285. lpp.

nodarboties ar lauksaimniecības produktu pārstrādi mājas apstākļos. Saimniecība paļāvās uz LAD lēmumu, ka varēs reģistrēt Pārtikas un veterinārajā dienestā vīna ražotni mājas apstākļos, detalizēti netulkojot jēdzienu “mājas apstākļi” dažādos normatīvajos aktos.

Saņemot administratīvo aktu, kurā ir ietverti nosacījumi tiesību iegūšanai, privātpersona paļaujas, ka administratīvajā aktā ir iekļauti visi nosacījumi attiecīgo tiesību saņemšanai un ka šos nosacījumus iespējams tiesiski realizēt. Par privātpersonas paļāvību administratīvā akta pilnīgumam un tiesiskumam liecina privātpersonas rīcība – ieguldīti ievērojami materiālie resursi projekta realizācijā.

Saimniecība realizēja projekta 1. kārtu – iegādājās augļu smalcinātāju, sulas spiedi, 2014. gada 10. februārī iesniedza iestādē maksājuma pieprasījumu un lēmumā norādītos projekta realizācijas dokumentus. LAD izvērtēja maksājuma pieprasījumu un konstatēja, ka tam nav pievienota apliecība par saimniecības reģistrāciju Pārtikas un veterinārajā dienestā. Saimniecības ieskatā iestāde 2013. gada 2. augusta lēmumā nav iekļāvusi vienu no normatīvajiem aktiem tieši izrietošu būtisku termiņu – brīdi, līdz kuram jāreģistrējas Pārtikas un veterinārajā dienestā – priekšnoteikumu projekta realizācijai. Visi citi no normatīvajiem aktiem tieši izrietoši projekta īstenošanas nosacījumi un to izpildīšanas termiņi ir iekļauti lēmumā.

Savukārt Pārtikas un veterinārais dienests neregistrē vīna ražotni mājas apstākļos, atsaucoties uz Alkoholisko dzērienu aprites likuma 9. panta pirmo daļu kurā teikts, ka alkoholisko dzērienu ražošana mājas apstākļos, izejvielu sagatavošana, iegāde vai uzglabāšana alkoholisko dzērienu izgatavošanai mājas apstākļos, kā arī to ražošanai paredzētu aparātu, ierīču, iepakojuma, etiķešu, korķu un vāciņu izgatavošana vai uzglabāšana ir aizliegta.

Saimniecība LAD direktorei iesniedza sūdzību par 2013. gada 2. augusta lēmumu, norādot uz lēmumā neiekļauto projekta realizācijas nosacījumu un to, ka iestāde ir apstiprinājusi projektu nozarē, kuru nav iespējams tiesiski īstenot mājas apstākļos, lai gan šajā aktivitātē ir paredzētas investīcijas lauksaimniecības produktu pārstrādei un pirmapstrādei mājas apstākļos.

Šī lieta tika skatīta kasācijas kārtībā. Augstākās tiesas Administratīvo lietu departaments 2016. gada 8. augusta spriedumā Nr. SKA-1209/2016 norādījis, ka Alkoholisko dzērienu aprites likuma 9. panta pirmā daļa nosaka, ka alkoholisko dzērienu ražošana mājas apstākļos ir aizliegta. Ar jēdzienu “mājas apstākļi” ir saprotama alkohola ražošanas vieta, kura nav apstiprināta un kuras turētājs nav ieguvis attiecīgas atļaujas.

Noteikumu Nr. 764 10.2.2. apakšpunkts noteica, ka atbalstāmajā aktivitātē var pieteikties juridiska persona, kas plāno nodarboties ar lauksaimniecības produktu pārstrādi mājas apstākļos. Normā ar jēdzienu “mājas apstākļi” saprotama ražotne, kurai, pārstrādājot lauksaimniecības produktus, nav rūpniecisks (ievērojama apjoma) raksturs, bet vienlaikus tā ir uz āru vērsta ekonomiska aktivitāte. Tas secināms no aktivitātes mērķa veicināt lauksaimniecības produktu pārstrādi mājas apstākļos, radot pievienoto vērtību lauksaimniecības produktiem, un caur to – uzņēmuma konkurētspējas veicināšanu. Tātad tiek izslēgts tāds aktivitātes iztulkojums kā, piemēram, vīna ražošana pašpatēriņam vai vīna ražošana tādā veidā, kas ir pretrunā ar Alkoholisko dzērienu aprites likumu. Jāievēro arī, ka ikviena tiesību norma ir iztulkojama tādā veidā, kas pēc iespējas nodrošina tās atbilstību tiesību sistēmai, nevis pretēji tai.

Var secināt, ka šajā gadījumā iestādes lēmumā ir ietverts neskaidrs tiesību jēdziens – “mājas apstākļi”, kurš nav skaidrots normatīvajā regulējumā. Savukārt privātpersona atsaukusies uz tiesisko palāvību neskaidru tiesību normu interpretācijas rezultātā.

Kopumā, analizējot šo lietu, secināms, ka privātpersonai, saņemot administratīvo aktu ar nosacījumiem, rūpīgi jāizpēta nosacījumi un jāizanalizē spēja tos realizēt, lai nodrošinātu godprātīgu pienākumu izpildi, ievērojot pienācīgu rūpību. Tiesiskā palāvība, neievērojot pienācīgu rūpību administratīvā akta nosacījumu izpildē, nav aizsargājama.

Secinājumi un priekšlikumi

Vispārējie tiesību principi, tajā skaitā tiesiskās palāvības princips, ir viens no primārajiem tiesību avotiem administratīvajās tiesībās Latvijā.

Tiesību normu jaunrades procesam kopumā jānodrošina tiesiskās palāvības principa ievērošana. Lai personai pastāvētu tiesības uz jauna tiesiskā regulējuma piemērošanas izņēmumu tiesiskās palāvības nodrošināšanai, tai ir jāveic darbības, kādēļ šis izņēmums paredzēts. Ja pieļautai izņēmuma tiesību realizācijai jau sākotnēji normatīvajā regulējumā nav noteikts laika ierobežojums, tad laika posms, kurā tiek īstenotas izņēmuma tiesības, nav noteicošais ierobežojums. Taču šīs tiesības jārealizē saprātīgā laikā.

Tādos valsts politikas jautājumos, kuriem ir ilglaicīgs raksturs un kuri skar plašu personu loku, nepieciešama stabilitāte, lai nodrošinātu drošības sajūtu un tiesisko palāvību sabiedrībā. Savukārt tādos valsts politikas jautājumos, kuru īstenošanai ir nepieciešama bieža normatīvā regulējuma

precizēšana, tiesisko paļāvību sabiedrībā iespējams nodrošināt uz konkrēto gadījumu attiecinot nemainīgu tiesisko regulējumu.

Tiesiskās paļāvības princips vienādā mērā attiecas uz plašu valsts pārvaldes darbību loku – izdotu administratīvo aktu, izdotu uzziņu un solījumu. Privātpersonas tiesiskā paļāvība iestādes izdotai uzziņai ir īpaši aizsargājama, jo tā nodrošina Latvijas Republikas Satversmes garantētās tiesības zināt savas tiesības. Gadījumos, kad iestāde ar kļūdainu uzziņu radījusi privātpersonai tiesisko paļāvību, privātpersonas tiesiskā paļāvība var tikt aizsargāta laika periodā pēc uzziņas saņemšanas.

Iestādes dotu solījumu pielīdzina administratīvajam aktam attiecībā uz tā spēkā esamības izvērtēšanu un atcelšanas iespēju. Tiesiskā paļāvība kompetentās iestādes dotam solījumam iestājas, ja solījums izteikts skaidri un nepārprotami. Personas paļāvība jo īpaši tiek aizsargāta tad, ja bez attiecīgā solījuma vai norādēm persona kaut ko nebūtu darījusi vai būtu darījusi citādi.

Privātpersonas tiesiskā paļāvība iestādes izdotam labvēlīgam administratīvajam aktam nemainīga tiesiskā regulējuma gadījumā ir īpaši aizsargājama, ja privātpersona uzrāda ieinteresētību savu tiesību īstenošanā – iegulda ievērojamus materiālos resursus.

Privātpersona kā pilntiesīgs administratīvo tiesību subjekts ir atbildīga par tieši no normatīvajiem aktiem izrietošu nosacījumu izpildi gadījumos, ja kāds no nosacījumiem nav iekļauts administratīvajā aktā, vai arī nosacījums ir iekļauts neskaidri. Tiesiskā paļāvība, kas radusies privātpersonas pavisas rīcības rezultātā, nav aizsargājama.

Aizsargājamas tiesiskās paļāvības vai neaizsargājamas tiesiskās paļāvības robeža ir nenoteikta. Normatīvais regulējums pieļauj katrā konkrētā gadījumā lemt, vai privātpersonas tiesiskā paļāvība ir aizsargājama vai nē, vadoties pēc apstākļiem. Šāda pieeja nodrošina individuālu attieksmi un detalizētu iedziļināšanos katrā lietā, taču rada nenoteiktību un mazina privātpersonas tiesisko paļāvību valsts pārvaldes iestādes darbībām. Autore konstatēto problēmu risināšanai piedāvā savus oriģinālus juridiskus priekšlikumus.

Lai samazinātu neaizsargājamas tiesiskās paļāvības rašanos neskaidru tiesību normu dēļ, gadījumos, kad gramatiski vienāds jēdziens dažādos normatīvajos aktos saprotams dažādi, likumdevējam būtu jāskaidro jēdziena izpratne konkrētajā normatīvajā aktā. Jo īpaši jēdzienu skaidrojumam jāpievērš vērība, ja vienas nozares darbību regulējošajos normatīvajos aktos gramatiski vienāds jēdziens saprotams dažādi.

Ja tomēr likumdevējs nav skaidrojis gramatiski vienāda jēdziena atšķirīgo izpratni dažādos normatīvajos aktos, kas saistīti ar konkrēta administratīvā akta īstenošanu, iestādei būtu jādod norādes par šāda jēdziena atšķirīgo izpratni, ciktāl tas būtiski attiecas uz konkrēto gadījumu.

Administratīvā procesa likuma 68. pants būtu papildināms ar punktu, ka, ja valsts pārvaldes iestāde administratīvajā aktā iekļauj tieši no normatīvajiem aktiem izrietošus nosacījumus tiesību realizēšanai, tad administratīvajā aktā iekļaujami pilnīgi visi tieši no normatīvajiem aktiem izrietošie nosacījumi konkrēto tiesību iegūšanai.

Lai konkretizētu tiesiskās paļāvības robežas, privātpersonai izsniegtas uzziņas darbība jauna tiesiskā regulējuma gadījumā būtu nosakāma no jaunā tiesiskā regulējuma spēkā stāšanās brīža.

Jauna tiesiskā regulējuma gadījumā pieļautam izņēmumam nepieciešams noteikt faktorus, kuriem iestājoties izņēmuma kārtā iegūto tiesību privātpersonai nebūs iespējams īstenot.

Lai nodrošinātu visām valsts pārvaldes darbībām, uz kurām attiecas tiesiskā paļāvība, līdzvērtīgu tiesiskās paļāvības vērtējumu, nepieciešams iestādes solījuma jēdzienu regulēt normatīvi. Tas izdarāms, papildinot Administratīvā procesa likumu ar jaunu nodaļu, kurā tiktu noteikts solījuma jēdziens un formas, kā arī tiktu paredzēti tiesiskie līdzekļi privātpersonas interešu aizsardzībai, ja iestāde savu solījumu nepilda vai pilda nepilnīgi. Autore piedāvā sekojošu ierosinātās Administratīvā procesa likuma nodaļas redakciju:

“Iestādes solījums.

[..] pants. Iestādes solījuma jēdziens.

Valsts pārvaldes solījums ir uz āru vērsta publisko tiesību jomā iestādes tieši pausta skaidra apņemšanās nodibināt, grozīt, konstatēt vai izbeigt noteikta veida tiesiskās attiecības vai atturēties no to īstenošanas, kas skar individuāli noteiktu personu vai personu loku, kas atrodas identificējamos tiesiskajos un faktiskajos apstākļos.

[..] pants. Iestādes solījuma forma.

Iestāde solījumu var dot rakstveidā, mutiski vai citādi.

[..] pants. Iesniegums par iestādes solījumu un solījuma apstrīdēšana un pārsūdzēšana.

(1) Persona, kura uzskata, ka iestādes solījums aizskar vai var aizskart šīs personas tiesības vai tiesiskās intereses, var vērsties iestādē ar iesniegumu par iestādes nodoma mainīšanu attiecībā uz šo solījumu viena gada laikā no solījuma paušanas.

(2) Iestāde iesniegumu izskata un izvērtē, ja tas iespējams, pirms solītās iestādes darbības veikšanas vai atturēšanās no tās. Lēmumu par solījumu iestāde paziņo Paziņošanas likuma noteiktajā kārtībā. Privātpersona var apstrīdēt un pārsūdzēt šo iestādes lēmumu kā administratīvo aktu.

(3) Citos gadījumos privātpersona iestādes solījumu var apstrīdēt un pārsūdzēt tāpat kā administratīvo aktu.”

THE PRINCIPLE OF CONFIDENCE IN LEGALITY OF ACTIONS IN ADMINISTRATIVE LAW

Keywords: *administrative law, general principles of law, principles of law, the principle of confidence in legality of actions, confidence in legality of actions, protected confidence in legality of actions, unprotected confidence in legality of actions, administrative act, authorities promise, statement.*

Summary

General principles of law, including the principle of confidence in legality of actions, is one of the primary sources of rights in the administrative law in Latvia. The principle of confidence in legality of actions protects the trust of a person, that rights granted by this legal instrument will not be reworked later, or the confidence in the legal regulations permanence and unchangeability. The principle of confidence in legality of actions in equal measures concerns a wide range of governmental activities – published administrative acts, published statements and promises.

This paper explores how the principle of confidence in legality of actions applies in case of a new legal framework and in a case of consistent legal framework, how it applies in regards to a given promise and statement, and its application in regards to the terms of the administrative act.

According to the normative regulations depending of circumstances in each individual situation it's allows to decide whether a person's confidence in legality of actions is protected or not. This kind of procedure allows for individual approach to each case and every situation can be examined in detail. However, it creates uncertainty and decreases the confidence in legality of actions of an individual. A solution would be to add norms of law to the law of Administrative process which would specify the boundaries of the principle of confidence in legality of actions.

Liene Matveja

Zinātniskā vadītāja: *Mg. sc. Jeļena Bārbale*

PATVĒRUMA PROCEDŪRA

Atslēgvārdi: *starptautiskās aizsardzības jēdziens, starptautiskās aizsardzības piešķiršana, pieteikuma iesniegšana un personu izmitināšana, sākotnējā un personiskā intervija, lēmumu pieņemšana, juridiskā palīdzība, tiesvedība.*

2014. gada beigās pasaulē bija 59,5 miljoni cilvēku, kuri tikuši pārvietoti piespiedu kārtā: 19,5 miljoni bēgļu, 38,2 miljoni valsts iekšienē pārvietotu personu, 1,8 miljoni patvēruma meklētāju.¹ Šis ir augstākais rādītājs laikposmā kopš Otrā pasaules kara, ko varētu pielīdzināt Lielbritānijas vai Itālijas iedzīvotāju skaitam. Ja šis cilvēku skaits būtu vienas valsts iedzīvotāji, tā būtu 24. lielākā valsts pasaulē.

Kā norāda Apvienoto Nāciju Organizācijas Augstais komisārs bēgļu jautājumos² (turpmāk UNHCR), *Markku Aikonus*, tas ir zemākais atgriešanās rādītājs pēdējo 30 gadu laikā.³ Apkopojot statistikas datus, ir pamats šo situāciju dēvēt par bēgļu krīzi, ko ir apliecinājis arī UNHCR, norādot, ka 82% no atbraukušajiem ir no 10 lielākajām patvērumu meklētāju izcelsmes valstīm, tostarp Sīrijas, Afganistānas, Irākas, Eritrejas un Somālijas.

Bēgļu uzņemšana ir daļa no starptautiskajām humanitārajām tiesībām un tā ir daļa no modernu, attīstītu valstu dzīves realitātes.⁴ Juridiskais ietvars šim procesam ir 1990. gada 15. jūnijā Dublinā parakstītā konvencija, ar ko nosaka dalībvalsti, kura ir atbildīga par patvēruma pieteikuma izskatīšanu, kas iesniegts kādā no Eiropas Kopienu dalībvalstīm (turpmāk Dublinas konvencija),⁵ kura paredz, ka katrā gadījumā, kad kāds klauvē

1 Global Refugee Crisis in Numbers.— <https://www.amnesty.org/en/latest/news/2015/06/global-refugee-crisis-in-numbers/>— (Resurss apskatīts 03.01.2017.).

2 United Nations High Commissioner for Refugees (ACNUR).— <http://www.acnur.org/t3/fileadmin/Documentos/Publicaciones/2015/10010/>— (Resurss apskatīts 03.01.2017.).

3 ES bēgļu pārvietošanas plāns atpauzē no realitātes.— <http://www.irlv.lv/2015/10/2/es-beglu-parvietošanas-plans-atpauze-no-realitates/>— (Resurss apskatīts 03.01.2017.).

4 Advokāts Liepa: Bēgļu uzņemšana ir daļa no modernu, attīstītu valstu dzīves realitātes.— <http://apollo.tvnet.lv/zinas/advokats-liepa-beglu-uznemsana-ir-dala-no-modernu-attistitu-valstu-dzives-realitates/715987>— (Resurss apskatīts 03.01.2017.).

5 Konvencija, ar kuru nosaka valsti, kura ir atbildīga par vienā no Eiropas Kopienu dalībvalstīm iesniegtā patvēruma pieteikuma izskatīšanu 97/K 254/01 (pieņemta 15.06.1990.)// Latvijas Vēstnesis.— Nr. 62 (2004, 21. aprīlis).

pie savas kaimiņvalsts vai sev tuvākās demokrātiskās valsts durvīm, cilvēcs pieņākums ir iepazīties ar šī potenciālā patvēruma meklētāja stāstu, novērtēt, vai tur ir politiska bēgļa motīvi, vai šim cilvēkam ir tāds apdraudējums, ka savā valstī viņš nevar palikt, un, izpildoties konkrētiem kritērijiem, piešķirt bēgļa vai alternatīvo statusu.

Pēdējo gadu laikā saņemtais iesniegumu skaits par bēgļa vai alternatīvā statusa piešķiršanu apstiprina noturīgu patvēruma meklētāju skaita pieaugumu. Tas nozīmē, ka vienlaikus pieaug arī gadījumu skaits, kad Latvijas Republikas valsts pārvaldes iestādēm jārisina ar patvēruma meklētājiem, bēgļiem un personām, kurām ticis piešķirts alternatīvais statuss, saistītie jautājumi.

Nemot vērā patvēruma meklētāju skaita pieaugumu, pieaudzis arī personu skaits, kurām piešķirts bēgļa vai alternatīvais statuss Latvijas Republikā.

Šis jautājums ir aktuāls ne tikai Latvijā, bet arī Eiropā, jo pasaule piedzīvo lielāko bēgļu krīzi kopš Pirmā pasaules kara, kā rezultātā dalībvalstīm nākas risināt problēmas, kas attiecas uz patvēruma meklētāju izmitināšanu, ierašanos valstī, to integrāciju sabiedrībā, valsts minimālās sociālās palīdzības nodrošināšanu, patvēruma meklētāju radīto apdraudējumu cēloņu novēršanu utt.

Patvēruma saņemšanas procedūra Latvijā ir nepārtrauktas attīstības procesā, tā iet līdzī laikam un attīstības tendencēm Eiropas Savienībā un pasaulē. Latvijas normatīvajos aktos tiek nepārtraukti ieviestas dažādas Eiropas Savienības patvēruma jomu regulējošās tiesību normas, ko apliecina fakts, ka 2016. gada 19. janvārī spēkā stājās ceturtais Patvēruma meklētāju likums kopš 1997. gada, kā arī vienlaicīgi ar likumprojekta "Tiesību normas par atbalsta piešķiršanu patvēruma meklētājiem, bēgļiem, personām ar alternatīvo statusu un bezvalstniekiem" "Grozījumi Patvēruma likumā" (Valsts sekretāru sanāksmē-810; 25.08.2016.) spēkā stāšanos tiks izdoti jauni Ministru kabineta noteikumi.

Starptautiskās aizsardzības jēdziens un veidi

Starptautiskā aizsardzība sevī ietver jēdzienus "bēglis" un "persona ar alternatīvo statusu", kas tiek piešķirti saskaņā ar Patvēruma likuma 20. un 23. panta nosacījumiem. Šobrīd ļoti aktuālos jautājumos saistībā ar starptautisko aizsardzību, bieži tiek lietoti dažādi jēdzieni, apzīmējot lielo iebraucēju skaitu. Bieži vien runājot par vienu vai otru tematu, minētie veidi (jēdzieni) tiek lietoti kā sinonīmi, lai gan te pastāv būtiskas atšķirības. Lai spētu konstatēt, ko tiesību aktos izprot ar jēdzienu "bēglis" vai "persona ar

alternatīvo statusu”, kas piešķirts personai saskaņā ar Patvēruma likuma 37. un 40. panta nosacījumiem, tie ir savstarpēji jānošķir un jāanalizē.

Eiropas Savienības tiesībās ir noteikts pārākuma princips par nacionālajām tiesībām,⁶ līdz ar to, lai veiktu bēgļa statusa un tiesiskā regulējuma analīzi, ir jāņem vērā arī starptautiskie normatīvie akti – Eiropas Savienībā spēkā esošie normatīvie akti un starptautiskie līgumi, kuriem ir pievienojusies Latvijas Republika. Starptautisko līgumu prioritāte pār nacionālajiem likumiem izriet arī no citiem likumiem, tostarp arī no kolīzijas normas, kura ir ietverta likuma “Par Latvijas Republikas starptautiskajiem līgumiem”⁷ 13. pantā: “Ja starptautiskajā līgumā, kuru Saeima ir apstiprinājusi, paredzēti citādi noteikumi nekā Latvijas Republikas likumdošanas akts, tiek piemēroti starptautiskā līguma noteikumi”.

Iespēja brīvi pārvietoties būtu uzskatāma par vienu no cilvēka pamattiesību lielākajām izpausmēm. Starptautiskajās tiesībās pastāv vispārpieņemta koncepcija, ka katrai valstij ir tiesības kontrolēt ārzemnieku ieceļošanu un uzturēšanos tās teritorijā, tiesības tos izraidīt sabiedriskās kārtības un valsts drošības nolūkos, kā arī citu svarīgu iemeslu dēļ. Šādas tiesības izriet no klasiskās valsts suverenitātes konstrukcijas.⁸ Kopumā varētu apgalvot, ka ar bēgļiem saistītās tiesību normas ir attīstījušās gadsimtiem ilgi. Tikpat ilgi notiek diskusijas par to, kādā veidā šīs tiesības būtu īstenojamas.⁹

Starptautiskās aizsardzības piešķiršana

Šis jautājums kļuvis īpaši aktuāls kopš Pirmā pasaules kara, kad nelabvēlīgo apstākļu dēļ un aiz bailēm cilvēki sāka meklēt aizsardzību un patvērumu citās valstīs. Tas turpinājās arī Otrā pasaules kara laikā un pēc tā. Protams, starptautiskās organizācijas centās regulēt šo jautājumu dažādos statūtos, līgumos un konvencijās, aizsargājot bēgļu tiesības. Tomēr tas ir ļoti sarežģīts jautājums, kurš vēl joprojām skar pasaules sabiedrību, ņemot vērā militāros konfliktus Sīrijā, Irākā, Kongo Demokrātiskajā Republikā, Dienvidsudānā u.c. valstīs.

6 Lietā NV Algemene Transport- en Expeditie Onderneming van Gend & Loos v Netherlands Inland Revenue 05.02.1963. Eiropas Kopienas tiesas spriedums lietā Nr.2662.– http://eurlex.europa.eu/smartapi/cgi/sga_doc?Smartapi!celexplus!prod!CELEXnumdoc&lg=en&numdoc=61962J0026/.– (Resurss apskatīts 19.11.2016.).

7 Likums par Latvijas Republikas starptautiskajiem līgumiem (pieņemts 13.01.1994.)// Latvijas Vēstnesis.– Nr. 11 (1994, 26. janvāris).

8 Latvijas Republikas Satversmes 97. panta komentāri. 8. nodaļa. Cilvēka pamattiesības/ autoru kolektīvs prof. R. Baloža zinātniskā vadībā.– Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2011.– 267. lpp.

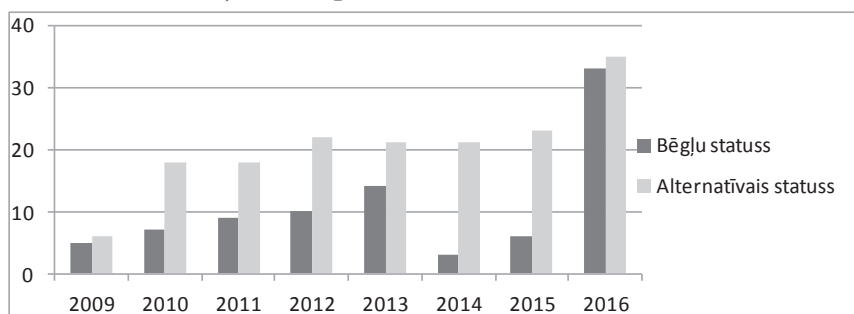
9 Eltis D. Coreced and Free Migration: global Perspectives.– Stanford: Stanford University Press, 2002.– 325. lpp.

Saskaņā ar Pilsonības un migrācijas lietu pārvaldes datiem, Latvija neizceļas ar lielu imigrantu skaitu, salīdzinājumā ar Eiropas citām valstīm, kur šie imigranti veido aptuveni 5% no iedzīvotāju skaita. Latvijā no iedzīvotāju kopējā skaita imigranti ir aptuveni 1,4% jeb 52001 personas uz 2016. gada 1. janvāri.¹⁰

Bēglis vienmēr ir persona, kas nebauda savas valsts aizsardzību, ņemot vērā, vai viņš šādu aizsardzību nevēlas vai nevar izmantot. Saskaņā ar statistikas datiem, tikai neliela daļa no patvēruma meklētājiem iegūst patvērumu un tiem tiek piešķirts bēgļa statuss vai personas, kurām piešķirts alternatīvais statuss.

1. tabula

Piešķirts starptautiskās aizsardzības statuss¹¹

Tabulā statistikas dati par 2016. gadu ir apkopoti līdz 23.08.2016.

Autore secina, ka Latvijā kādu no iepriekšminētajiem statusiem iegūst mazāk nekā 20% patvēruma meklētāju. Bēgļa statuss ir piešķirts kopumā 118 personām, savukārt alternatīvās aizsardzības statuss – 255 personām. Valstis, no kurām ierodas patvēruma meklētāji, ir mainīgs lielums, kas atkarīgs no patvēruma meklētāju plūsmas izraisošajiem faktoriem: politiskā situācija izcelsmes valstī, personu pārvietošanās maršrutu izvēle u.c. Minētais tieši ietekmē to personu skaitu, kurām tiek piešķirts personas, kurām piešķir alternatīvo statusu vai bēgļa statuss. Līdz ar to, piešķirtā starptautiskā statusa rādītāji var svārstīties 20% robežās no kopējā patvēruma meklētāju skaita.

10 Pilsonības un migrācijas lietu pārvaldes statistikas dati.– <http://www.pmlp.gov.lv/lv/assets/documents/statistika/TUA/derigas%20PUA%20uz%2001.01.16%20.pdf>.– (Resurss apskatīts 17.11.2016.).

11 Pilsonības un migrācijas lietu pārvaldes statistika par bēgļu, patvēruma meklētāju skaitu Latvijā.– <http://www.pmlp.gov.lv/lv/sakums/statistika/patveruma-mekletaji.html>.– (Resurss apskatīts 22.10.2016.).

Patvēruma meklētāja pieteikuma iesniegšana un personas izmitināšana patvēruma procedūras laikā

Sākotnēji, lai patvēruma meklētājs varētu pretendēt uz kādu no statusiem, viņam ir nepieciešams iesniegt pieteikumu un izteikt vēlmi iegūt kādu no statusiem.

Patvēruma likuma 6. pants nosaka kārtību, kādā notiek patvēruma meklētāja iesnieguma par bēgļa vai alternatīvā statusa piešķiršanu iesniegšana. Minēto iesniegumu patvēruma meklētājs var iesniegt tikai personīgi Valsts robežsardzē (nevis, piemēram, ar pasta starpniecību).¹² Likums nosaka, ka persona šo vēlmi – saņemt bēgļa vai alternatīvo statusu ir tiesīga izteikt mutvārdos arī Pilsonības un migrācijas lietu pārvaldei, Valsts policijai un Ieslodzījuma vietu pārvaldei. Mutvārdos izteiktu vēlmi iegūt bēgļa vai alternatīvo statusu Valsts robežsardze patvēruma meklētāja klātbūtnē noformē rakstveidā. Agrāk trešās valsts pilsonis nevarēja lūgt bēgļa vai alternatīvo statusu mutvārdos.

Patvēruma procedūras laikā persona dzīvo patvēruma meklētāju izmitināšanas centrā "Mucenieki" vai citviet, ja tai ir pieejama dzīvesvieta. Valsts robežsardze aizturētās personas neuzskata par robežpārkāpējiem, bet patvēruma pieprasītājiem un izmitina tos Valsts robežsardzes aizturēto ārzemnieku izmitināšanas centrā "Daugavpils". Ja persona pieprasa patvērumu, tad pēc sākotnējām intervijām to pārvieto uz patvēruma meklētāju izmitināšanas centru "Mucenieki", ja vien nav pamats aizturēšanai (piemēram, slēpj identitāti), vai arī ja persona vēlas dzīvot citur – pie radiem. Lēmumu par bēgļa vai alternatīvā statusa piešķiršanu pieņem vidēji 3 mēnešu laikā, bet pamatotu iemeslu gadījumā šo termiņu var pagarināt līdz 12 mēnešiem.

Latvijā ir viens patvēruma meklētāju izmitināšanas centrs "Mucenieki", kurā var nodrošināt adekvātus sadzīves apstākļus 100 personām, bet ārkārtas situācijā tajā var izmitināt līdz 200 personām. Patvēruma procedūras laikā pēc Patvēruma likuma 9. panta, ja patvēruma meklētājam nav pietiekamu līdzekļu, lai nodrošinātu savam veselības stāvoklim atbilstošus sadzīves apstākļus un savu uzturēšanos patvēruma procedūras laikā, viņu izmitina patvēruma meklētāju izmitināšanas centrā, kas ir Pilsonības un migrācijas lietu pārvaldes struktūrvienība. Ja izmitināšanu nodrošina Pilsonības un migrācijas lietu pārvalde, tā pēc iespējas, ņemot vērā patvēruma meklētāja viedokli, saglabā Latvijas Republikā esošās patvēruma meklētāja ģimenes vienotību.¹³

12 Patvēruma likums (pieņemts 17.12.2015.), 6. pants// Latvijas Vēstnesis.— Nr. 2 (2016, 5. janvāris).

13 Turpat – 9. pants.

Maltītes cilvēki gatavo paši centra koplietošanas virtuvēs, par to tīrību un kārtību arī ir atbildīgi paši. "Muceniekos" pieejama arī datortelpa, bibliotēka, sporta zāle, bērnu rotaļu istaba. Patvēruma meklētāji var brīvi pārvietoties, piemēram, dodoties pastaigās vai izbraucienos, tiem ir pieejama arī humanitārā palīdzība un ziedojumi. Kamēr persona ir patvēruma meklētāja statusā, viņam pamatojoties uz Ministru kabineta noteikumiem Nr. 449 "Noteikumi par patvēruma meklētāja uzturam un dienasnaudas izmaksai paredzēto izdevumu apmēru un segšanas kārtību":¹⁴ uztura un dienasnaudas apmērs ir 3,00 eiro diennaktī, kā arī viņam tiek nodrošināta dzīvesvieta bēgļu centrā "Mucenieki".

Autore, iepazīstoties ar situāciju citās Eiropas valstīs, kurās tiek uzņemti patvēruma meklētāji, norāda, ka, piemēram, Itālijā, kur ir apmēram 10000 patvēruma meklētāju, oficiālie bēgļu uzņemšanas centri nereti nav pieejami, un cilvēki ir spiesti dzīvot nepiemērotos apstākļos, pamestās mājās, improvizētos mitekļos. Saskaņā ar organizācijas *Médecins Sans Frontières* veikto pētījumu par situāciju 35 vietās Itālijā, tai skaitā bijušajās fabrikās un vilcienu depo, tā secināja, ka pusē no šīm vietām nav pieejama elektrība un dzeramais ūdens, kā arī trešā daļa patvēruma meklētājiem nesaņem Itālijas veselības dienesta pakalpojumus.¹⁵ Līdz ar to secināms, ka Latvijā patvēruma meklētājiem ir pieejami ļoti labi dzīvošanas apstākļi, salīdzinot ar citām ES dalībvalstīm.

Patvēruma meklētāja sākotnējā un personiskā intervija

Šobrīd intervijas ar patvēruma meklētājiem kļūst sarežģītākas, to skaits ir palielinājies, arī jautājumi intervijām tiek sagatavoti individuāli. Ir, protams, pamatjautājumi, kas katram intervējamajam var atšķirties. Parasti pārrunu ilgums ir aptuveni divas stundas, taču mēdz gadīties, ka intervija ieilgst līdz deviņām stundām, kas mēdz būt reti, atkarībā no tā, kādu informāciju patvēruma meklētājs var un vēlas sniegt.

Patvēruma likums paredz, ka intervijā ir sniedzami paskaidrojumi par patvēruma meklētāju rīcībā esošajiem dokumentiem, par vecumu un iepriekšējo darbību, ziņas par ģimenes locekļiem (tēvu, māti, brāļiem, māsām), identitāti, pilsonību, iepriekšējo dzīvesvietu un valsti, iepriekšējiem

14 Noteikumi par patvēruma meklētāja uzturam un dienasnaudas izmaksai paredzēto izdevumu apmēru un segšanas kārtību: Latvijas Republikas Ministru kabineta noteikumi Nr. 449 (pieņemti 12.07.2016.)// Latvijas Vēstnesis.– Nr. 134 (2016, 14. jūlijs).

15 Migration: Unacceptable conditions for migrants and asylum seekers in Pozzallo reception center, Italy.– [http:// www.msfi.org/article/migration-unacceptable-conditions-migrants-and-asylum-seekers-pozzallo-reception-center/](http://www.msfi.org/article/migration-unacceptable-conditions-migrants-and-asylum-seekers-pozzallo-reception-center/)– (Resurss apskatīts 19.11.2016.).

patvēruma iesniegumiem, ceļojuma maršrutiem, personu apliecinošiem un ceļojuma dokumentiem, iemesliem, kāpēc lūgts patvērums.

Patvēruma pieprasīšanas motivācija katram ir atšķirīga – tā var būt sociāla – labklājības paaugstināšanas nolūkos, tāpat ekonomiskie aspekti, politiskā situācija izcelsmes valstī, kā arī vajāšana izcelsmes valstī.

Pārrunas un sākotnējā intervija var risināties vienlaikus. Patvēruma likuma 23. panta pirmajā daļā teikts,¹⁶ ka pārrunas un sākotnējo interviju ar patvēruma meklētāju veic Valsts robežsardzes amatpersonas, kas saņēmušas nepieciešamo apmācību par starptautiskajām cilvēktiesībām, Eiropas Savienības *acquis* patvēruma jomā un veic pārrunas ar patvēruma meklētāju, lai iegūtu informāciju, kas nepieciešama tās dalībvalsts noteikšanai, kura būs atbildīga par iesnieguma izskatīšanu saskaņā ar Regulu 604/2013.¹⁷

Lēmuma pieņemšana patvēruma lietā

Sākotnēji, lai pieņemtu lēmumu par bēgļa vai alternatīvā statusa piešķiršanu, kā arī lēmumu par atteikumu piešķirt šo statusu, ir jāizskata iesniegums saskaņā ar Patvēruma likuma 32. pantu.¹⁸ Katra patvēruma meklētāja iesniegumu izskata individuāli, objektīvi un taisnīgi, izmantojot precīzu un aktualizētu informāciju no dažādiem avotiem, piemēram, no Eiropas Patvēruma atbalsta biroja un Apvienoto Nāciju Organizācijas Augstā komisāra bēgļu lietās, un attiecīgām starptautiskām cilvēktiesību organizācijām, par vispārējo situāciju patvēruma meklētāja izcelsmes valstī un, ja nepieciešams, valstīs, caur kurām tas devies.

Minētā panta otrajā daļā teikts, ka izskatot iesniegumu, vispirms atbilstoši likuma noteikumiem lemj par bēgļa statusa piešķiršanu patvēruma meklētājam, bet, ja tie uz patvēruma meklētāju neattiecas, – par alternatīvā statusa piešķiršanu. Ja nav konstatēts pamats statusa piešķiršanai, Pilsonības un migrācijas lietu pārvalde pieņem lēmumu – nepiešķirt bēgļa vai alternatīvo statusu.

Personai, kurai piešķirts alternatīvais statuss, var tikt izsniegts ceļošanas dokuments. Pēc pieciem gadiem persona var iegūt arī pastāvīgās uzturēšanās atļauju, ja atbilst Imigrācijas likumā noteiktajiem kritērijiem.

16 Patvēruma likums (pieņemts 17.12.2015.), 23. pants// Latvijas Vēstnesis.– Nr. 2 (2016, 5. janvāris).

17 Regula 604/2013 “Ar ko paredz kritērijus un mehānismus, lai noteiktu dalībvalsti, kura ir atbildīga par trešās valsts valstspiederīgā vai bezvalstnieka starptautiskās aizsardzības pieteikuma izskatīšanu, kas iesniegts kādā no dalībvalstīm (pārstrādāta redakcija)” (OVL 180/31, 26.06.2013.).– <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/L V/TXT/?uri=CELEX%3A32013R0604>.– (Resurss apskatīts 11.12.2016.).

18 Patvēruma likums (pieņemts 17.12.2015.), 32. pants// Latvijas Vēstnesis.– Nr. 2 (2016, 5. janvāris).

Patvēruma likuma 52. panta pirmajā daļā, savukārt, minēts, ka bēglim izsniedz pastāvīgās uzturēšanās atļauju, to piešķir bez noteikta termiņa un piecus gadus nodzīvojot Latvijā, bēglis iegūst tiesības uz pilsonību naturalizācijas ceļā – nokārtojot latviešu valodas prasmes eksāmenu, pārzinot Satversmes pamatnoteikumus, valsts himnas tekstu, veicot Latvijas vēstures un kultūras pamatzināšanu pārbaudi. Turklāt, ja bēglis ir saņēmis termiņuzturēšanas atļauju un līdz ar to tiesības saņemt sociālos pakalpojumus un sociālo palīdzību, viņam ir tiesības saņemt to tādā apmērā, kāda tā paredzēta Latvijas iedzīvotājiem. Minēto nodrošina Direktīva 2013/33/ES, ar ko nosaka standartus starptautiskās aizsardzības pieteikuma iesniedzēju uzņemšanai,¹⁹ kas paredz sociālā atbalsta pieejamību ieceļotājiem.

Pēc bēgļa vai alternatīvā statusa piešķiršanas, personai jāatstāj patvēruma meklētāju izmitināšanas centrs "Mucenieki". Sākumā atbalstu dzīvesvietas meklējumiem sniegs Nodarbinātības valsts aģentūras konsultants, apzinot pieejamo īres tirgu, kā arī sadarbojoties ar pašvaldībām. Būtiski, lai personas dzīvesvieta būtu pēc iespējas tuvāk pieejamām darba vietām, jo pretējā gadījumā, kā to parāda starptautiskie pētījumi, integrācija ir neveiksmīga.

Patvēruma likuma 53. panta pirmajā daļā minēts,²⁰ ka bēglis pirmos 12 mēnešus pēc bēgļa statusa iegūšanas un persona, kurai piešķirts alternatīvais statuss, pirmos 9 mēnešus pēc alternatīvā statusa iegūšanas, saņem pabalstu, kas sedz uzturēšanās izmaksas, kā arī valsts valodas apguvei nepieciešamās izmaksas, ja personai nav cita iztikas avota.

Saskaņā ar Ministru kabineta noteikumiem Nr. 457 uzturēšanās pabalsta apmērs mēnesī ir:

- pilngadīgai personai – 139,00 eiro;
- katram nākamajam ģimenes loceklim – 97,00 eiro;
- nepilngadīgai personai bez pavadības – 97,00 eiro;
- pabalsts valsts valodas apguvei, ko piešķir personai no septiņu gadu vecuma un nosaka apmērā, kas sedz valsts valodas mācību faktiskās izmaksas, bet ne vairāk kā 49,80 eiro mēnesī.

Lai saņemtu uzturēšanās pabalstu un pabalstu valsts valodas apguvei, persona Pilsonības un migrācijas lietu pārvaldē uzrāda personu apliecinošu dokumentu, iesniedz iesniegumu un aizpildītu iztikas līdzekļu deklarāciju.

19 Direktīva 2013/33/ES „Ar ko nosaka standartus starptautiskās aizsardzības pieteikuma iesniedzēju uzņemšanai.” (OVL 180/96, 26.06.2013.). – <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/LV/TXT/?uri=CELEX%3A32013L0033>. – (Resurss apskatīts 12.11.2016.).

20 Patvēruma likums (pieņemts 17.12.2015.), 53. pants// Latvijas Vēstnesis. – Nr. 2 (2016, 5. janvāris).

Juridiskās palīdzības piešķiršana

Juridiskās palīdzības administrācija, saskaņā ar Patvēruma likumu un Valsts nodrošinātās juridiskās palīdzības likumu nodrošina juridiskās palīdzības sniegšanu patvēruma meklētājam gadījumos, kad viņš vēlas pār-sūdzēt:

- 1) Pilsētas (rajona) tiesā Valsts robežsardzes pieņemtu lēmumu:
 - par reģistrēšanos Valsts robežsardzes struktūrvienībā;
 - par aizturēšanu;
- 2) Administratīvajā (rajona) tiesā Pilsonības un migrācijas lietu pārvaldes pieņemtu lēmumu:
 - par iesnieguma atstāšanu bez izskatīšanas;
 - par atteikumu piešķirt bēgļa vai alternatīvo statusu;
 - par patvēruma meklētāja pārsūtīšanu uz atbildīgo dalībvalsti, kura izskatīs iesniegumu, saskaņā ar Regulu Nr. 604/2013;
 - par iesnieguma izskatīšanas pārtraukšanu;
 - par atteikumu atsākt iesnieguma izskatīšanu;
 - par atteikumu apmaksāt uzturam paredzētos līdzekļus un dienasnaudu.

Patvēruma likuma 59. panta ceturtajā daļā²¹ minēts, ka, ja persona, kurai piešķirts bēgļa vai alternatīvais statuss, vēlas saņemt valsts nodrošinātu juridisko palīdzību, lai pārsūdzētu Pilsonības un migrācijas lietu pārvaldes priekšnieka pilnvarotas amatpersonas lēmumu, par bēgļa vai alternatīvā statusa piešķiršanas atteikumu vai tā atņemšanu, tad viņa iesniedz Pilsonības un migrācijas lietu pārvaldē iesniegumu par valsts nodrošinātās juridiskās palīdzības pieprasījumu un iesniegumu par saviem ienākumiem. Pēc minētā iesnieguma par valsts nodrošinātās juridiskās palīdzības sniegšanu izvērtēšanas Pilsonības un migrācijas lietu pārvalde nekavējoties, bet ne vēlāk kā nākamajā darba dienā, nosūta iestādei, kas ir atbildīga par valsts nodrošinātās juridiskās palīdzības sniegšanu Juridiskās palīdzības administrācijai lūgumu sniegt juridisko palīdzību.

Tiesvedība un tās raksturojums

Administratīvais process ir tiesvedība administratīvajās lietās un likumā noteikta administratīvo lietu izskatīšanas kārtība tiesās.

Pirmā tiesu instance lietu izskata tiesāšanās laikā. To var izskatīt gan rakstveidā, gan mutvārdos, pie tam tiek nodrošināts tulks. Spriedums stājas

21 Patvēruma likums (pieņemts 17.12.2015.), 59. pants// Latvijas Vēstnesis.— Nr. 2 (2016, 5. janvāris).

spēkā nekavējoties. Tiesa var nospriest – noraidīt pieteikumu, apmierināt to, kā arī pieņemt lēmumu – atstāt lietu bez izskatīšanas.

Kā piemēru autore min konkrētu spriedumu lietā Nr. A420303016.²² Lieta tika skatīta rakstveida procesā, tajā tika izskatīta personas prasība par bēgļa statusa vai alternatīvā statusa piešķiršanu, norādot, ka viņa dzīvību Indijā apdraud radinieki, ar kuriem pieteicējam ir konflikts zemes īpašuma dēļ. Pieteikuma motīvs – vajāšana (pieteicēja izpratnē). Pieteicēja norādītais, ka ģimenes locekļi ir draudējuši viņu nogalināt īpašuma dēļ, ir uzskatāms par sadzīviska rakstura iemeslu, t.i., nav uzskatāms par tādu, kurš ir pamatā bēgļa vai alternatīvā statusa piešķiršanai, tādēļ Pilsonības un migrācijas lietu pārvaldes Patvēruma lietu nodaļa izskatīja šo pieteicēja pieteikumu saīsinātā kārtībā.

Pieteicējs nebija norādījis, ka saskāries ar kādām problēmām vai vajāšanu viņa reliģijas, rases, tautības, politiskajiem uzskatiem vai piederības noteiktai sociālai grupai. Lai gan viņš tika minējis izteiktos draudus un iespējamo vajāšanu, tomēr Pilsonības un migrācijas lietu pārvaldes Patvēruma lietu nodaļa neuzskatīja, ka tie atbilstu Patvēruma likuma 37. panta pirmā daļā minētajiem kritērijiem un būtu par pamatu bēgļa statusa piešķiršanai. Pilsonības un migrācijas lietu pārvaldes Patvēruma lietu pārvalde nekonstatēja smaga kaitējuma pazīmes pieteicēja sniegtajā informācijas izklāstā, līdz ar to nebija pamata uzskatīt, ka izcelsmes valsts nav spējīga vai nevēlas nodrošināt pieteicēja aizsardzību, un pieteicēja iepriekšējā dzīvesvieta nav teritorija, kurā norisinās vispārējs bruņots konflikts. Pilsonības un migrācijas lietu pārvaldes Patvēruma lietu nodaļa uzskatīja, ka drošības situācija pieteicēja iepriekšējā dzīvesvietā ir pietiekami stabila, lai tur dzīvotu un uzturētos.

Nepiekrītot šim lēmumam, pieteicējs vērsās ar pieteikumu Administratīvajā rajona tiesā. Patvēruma meklētājs tiesā iesniedza papildinājumus, bet Administratīvajā rajona tiesā saņemtajos Pilsonības un migrācijas lietu pārvaldes rakstveida paskaidrojumos pārvalde pieteikumu neatzīst un lūdz to noraidīt, norādot, ka pieteicējs savā pieteikumā jaunus argumentus nav norādījis. Atbilstoši Patvēruma likuma 49. panta otrajai daļai tiesa izskatīja administratīvo lietu rakstveida procesā.

Tā kā tiesa secināja, ka pieteicēja sniegtā informācija neatbilst bēgļa vai alternatīvā statusa piešķiršanas kritērijiem, turklāt pieteicējs sniedzis neviennozīmīgu informāciju par izceļošanas iemesliem, kā arī bez pama-

22 Pieteikuma par labvēlīga administratīvā akta izdošanu par bēgļa vai alternatīvā statusa piešķiršanu. 31.10.2016. Administratīvā rajona tiesas Rīgas tiesu nama spriedums lietā Nr. A420303016.– <https://manas.tiesas.lv/eTiesas/Mv/c/lv/nolemumi/>.– (Resurss apskatīts 01.01.2017.).

tota iemesla nav iesniedzis patvēruma iesniegumu agrāk, lai gan viņam bija šāda iespēja, tiesa, atzina, ka Pilsonības un migrācijas lietu pārvaldes Patvēruma lietu nodaļas lēmums ir tiesisks un pamatots, un pamatojoties uz Administratīvā procesa likuma 246.–251. pantu un Patvēruma likuma 49. panta sesto daļu, Administratīvā rajona tiesa nosprieda noraidīt pieteicēja pieteikumu par labvēlīga administratīvā akta izdošanu par bēgļa vai alternatīvā statusa piešķiršanu. Šis spriedums nav pārsūdzams.

Secinājumi un priekšlikumi

Pastāv būtiskas jēdzienu “bēglis” un “persona ar alternatīvo statusu” atšķirības. Latvijā šobrīd ir gandrīz 20% patvēruma meklētāju, kuriem tiek piešķirts kāds no minētajiem statusiem. Valstis, no kurām ierodas patvēruma meklētāji, ir mainīgs lielums, kas atkarīgs no patvēruma meklētāju plūsmas izraisošajiem faktoriem: politiskā situācija izcelsmes valstī, personu pārvietošanās maršrutu izvēle u.c.

Iepriekšminētais tieši ietekmē personu skaitu, kurām tiek piešķirts bēgļu vai alternatīvais statuss, kā rezultātā piešķirtā starptautiskā statusa rādītāji var svārstīties 20% robežās no kopējā patvēruma meklētāju skaita. Latvijā no iedzīvotāju kopējā skaita šie imigranti veido aptuveni 1,4% uz 2016. gada 1. janvāri.

Personai esot patvēruma meklētāja statusā, tiek nodrošināta dzīvesvieta bēgļu centrā, komunālie pakalpojumi un valsts valodas apguve, savukārt, pēc bēgļa statusa piešķiršanas valsts iestāžu atbildība beidzas. Tad tiek nodrošināts uzturēšanās pabalsts 139,00 eiro mēnesī. Bēglim līdz ar statusa piešķiršanu vairs nav patstāvīgas dzīvesvietas un darba.

Patvēruma likumā noteiktā patvēruma procedūra ir atbilstoša Eiropas Savienības tiesību aktos noteiktajai. Tiesvedības procesā kā pozitīvs moments jāmin tas, ka lietas tiek izskatītas īsos termiņos, tādējādi neradot situāciju, ka persona ar noteiktu statusu ilgstoši uzturas valstī.

Autore ierosina, – lai precizētu Latvijas Republikā spēkā esošos normatīvos aktus atbilstoši Ženēvas konvencijai, nepieciešams noformulēt bēgļa statusa iegūšanas priekšnoteikumus, Patvēruma likuma 37. panta pirmo daļu izsakot sekojošā redakcijā: “(1) Uz bēgļa statusu var pretendēt trešās valsts valstspiederīgais, kas ir ieradies tieši no teritorijas, kurā bēgļu dzīvība vai brīvība bija apdraudēta, pamatoti baidoties no vajāšanas sakarā ar viņa rasi, reliģiju, tautību, piederību pie noteiktas sociālās grupas vai viņa politiskajiem uzskatiem, atrodas ārpus valsts, kuras valstspiederīgais

viņš ir, un nespēj vai šādu baiļu dēļ nevēlas pieņemt savas valstspiederības valsts aizsardzību, vai bezvalstnieks, kurš, būdams ārpus savas agrākās pastāvīgās dzīvesvietas valsts, tādu pašu iemeslu dēļ nespēj vai nevēlas tajā atgriezties un uz kuru neattiecas šā likuma 45. panta nosacījumi.”

Pēc autores domām nepieciešama situācijas risināšana personām, kurām piešķirts bēgļa vai alternatīvais statuss, lai mazinātu iespējamos riskus drošas izcelsmes valstī, vajag statusu ieguvušajai personai noteikt pārejas periodu, kad tā varētu turpināt valsts valodas apguvi, kad tai tiktu nodrošināta iespēja apmeklēt interešu pulciņus, kas veicinātu bēgļa un sabiedrības saliedētību, tiktu risināti mājokļa, nodarbinātības, izglītības jautājumi, kas vienlaikus mazinātu sabiedrības stereotipus par šo personu grupu, tādējādi pakāpeniski integrējot bēgli Latvijas sabiedrībā.

Ieteicams izvērtēt, vai valsts nodrošinātās juridiskās palīdzības pārstāvi patvēruma meklētājam nevar nodrošināt jau no pieteikuma iesniegšanas brīža, kas palīdzētu īstenot viņa tiesības. Tāpat nepieciešams izvērtēt, vai pirmās instances spriedums nebūtu pārsūdzams, ņemot vērā šo lietu īpatnības un to, ka tās (lietas) nereti patvēruma meklētājam ir sarežģītas.

ACCOMMODATION POLICY AND PROCEDURE

Keywords: *major refugee crisis, the asylum seekers, international protection, European Union asylum procedure.*

Summary

The topic of accommodation of refugees is particularly relevant not only in Latvia, but in the whole Europe, because the world is facing a major refugee crisis since World War I; thus, the Member States have to deal with unexpected issues related to the arrival, accommodation, integration into society and the national minimum social assistance of the asylum seekers, etc. Regulatory enactments of the European Union are constantly being introduced in the various regulatory areas of the Asylum Law of Latvia. In fact, on January 19, 2016, the fourth Asylum Law was passed since year 1997.

There are significant legal differences in concepts of granting asylum seekers either “refugee” or “alternative” status.

According to the statistics, only a small part of asylum seekers are granted international protection and granted refugee or alternative status, which is less than 20% of all asylum seekers.

The asylum procedure stipulated in the Asylum Law of the Republic of Latvia corresponds to the European Union asylum procedure; therefore, it is in accordance with the existing European Union requirements.

*Kaspars Melnis**Zinātniskā vadītāja: Mg. iur. Alda Malnača*

LAUKSAIMNIECĪBAS ZEMES PIRKUMA LĪGUMS

Atslēgvārdi: lauksaimniecības zeme, pirkums, līgumi, likumu grozījumu iniciatīvas.

Sabiedrībā ir augsts pieprasījums pēc darījumiem ar lauksaimniecības zemi (2017. gada 1. ceturksnī vien ir veikti 19 darījumi kopumā par 267,12 ha lauksaimniecības zemes platības – iegūstot to īpašumā, pārdodot, mainot vai iznomājot¹). Būtisks ir apstāklis, ka darījumos ar lauksaimniecības zemi nereti iesaistās arī ārvalstnieki, kas aiz tiesiskajiem trūkumiem rada saistību tiesību ierobežošanas risku, un darījumos ar lauksaimniecības zemi līgumam ir svarīga loma. Nenoslēgts līgums vai pieļautas kļūdas tā saturā var novest pie daudzām tiesiskām problēmām. Tāpēc izpētot un izanalizējot pirkuma līguma, kuru slēdz par lauksaimniecības zemes iegādi, tiesisko regulējumu un tā piemērošanu praksē, ir jāveic grozījumi tiesību normās, lai nodrošinātu prakses pilnveidošanu.

Rakstā ir aplūkots lauksaimniecības zemes pirkuma līguma saturs un ar to saistītie teorētiskie aspekti, aktuālās problēmas, to veidošanās riski un faktiskās tiesību normu nekonsekvences, kā arī lauksaimniecības zemes pirkuma līguma formas un satura regulējošo tiesību normu piemērošanas aktuālie aspekti. Lauksaimniecības zemes pirkuma līguma darījumos ir jāievēro vairāki speciālie normatīvie akti, kas sevī ietver daudzus ierobežojumus, arī tie tiks apskatīti šajā rakstā.

Lauksaimniecības zemes pirkuma līgums: jēdziens, forma un sastāvdaļas

Starp pusēm slēdzamajam lauksaimniecības zemes pirkuma līgumam ir jāatbilst gan pirkuma līguma jēdzienam, gan formai un jāsatur obligātas pušu darījuma sastāvdaļas, kuras nosaka ārējie normatīvie akti. Galvenais aspekts, kas jāņem vērā lauksaimniecības zemes ieguvējiem, ir ierobežojumi normatīvajos aktos, kas saistīti ar lauksaimniecības zemes iegūšanas

1 Latvijas Zemes fonda pārskats par darījumiem ar nekustamo īpašumu (lauksaimniecības zemi). – <https://www.zm.gov.lv/public/ck/files/Parskats%20par%20zemes%20izmantosanu.PNG>. – (Resurss apskatīts 06.07.2017.).

tiesisko regulējumu Latvijā. Lauksaimniecības zemes iegādes ierobežojumu mērķis ir veicināt šīs zemes saglabāšanu lauksaimnieciskajai ražošanai, paredzot iespēju to iegādāties ikvienai personai, kura vēlas nodarboties ar lauksaimniecisko ražošanu, izvirzot visiem vienādus nosacījumus. Taču praksē normatīvajos aktos iestrādātos nosacījumus privātpersonas interpretē atšķirīgi un rodas strīdi par to piemērošanu.

Jāatzīmē, ka juridiskajā literatūrā tiek norādīts uz to, ka Latvijā kopš 2010. gada ir aktualizējies jautājums par lauksaimniecības zemes iegūšanas ierobežojumiem brīvas kapitāla kustības regulējuma kontekstā.² Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta 2010. gada 13. janvāra lēmumā Nr.SK-410/2010, piem., tiesa analizē strīdu par to, kā piemērojams un interpretējams likuma "Par zemes privatizāciju lauku apvidos" 28. pants kontekstā ar Eiropas Savienības tiesību normām.³ Tiesa tika skatīts strīds par to, ka Latvijā reģistrētai kapitālsabiedrībai, kas savu uzņēmējdarbību veic Latvijā, bet tās īpašnieks ir Īrijas pilsonis, tika atteikts reģistrēt lauksaimniecības zemes iegādes darījumu zemesgrāmatā. Atteikuma iemesls – kapitālsabiedrības īpašnieka pilsoniskā piederība – viņš bija Īrijas pilsonis. Jāatzīmē, ka šobrīd attiecīgā normas redakcija jau ir precizēta, bet aizsāktā diskusija ir radījusi izmaiņas lauksaimniecības zemes pirkuma darījumos, ko interpretē un izmanto vēl šodien. To apliecina arī likumā "Par zemes privatizāciju lauku apvidos" pieņemto grozījumu skaits (20) kopš tā pieņemšanas 1992. gadā.

Nozīmīgākais pirkuma līguma darbību regulējošais normatīvais akts ir Civillikums, kura 2002. pants definē, ka pirkuma līgums ir līgums, ar ko viena puse apsola otrai par norunātas naudas summas samaksu atdot zināmu lietu vai tiesību. Pirkuma līgumu regulē arī Komerclikuma 407. panta pirmā daļa un norma ir jāņem vērā privātpersonām, kuras iesaistās darījumos ar lauksaimniecības zemi, esot juridiskas personas statusā. Pirkuma līgumu reglamentē arī citi pirkuma darījuma atsevišķās jomas regulējošie normatīvie akti, piemēram, Patērētāju tiesību aizsardzības likums. Pirkuma līgums pēc savas dabas ir atsavinājuma darījums, kurš saistīts ar nekustamā īpašuma atsavināšanu.

Īpašnieks var zaudēt īpašuma tiesību gan labprātīgi to atsavinot, piem., noslēdzot tiesisku darījumu vai pārdodot labprātīgā izsolē, gan pret savu

2 Švemberga A. Nekustamo īpašumu pārrobežu elektroniskie darījumi Eiropā// Aktuālās tiesību realizācijas problēmas: Latvijas Universitātes 69. konferences rakstu krājums.– Rīga: Latvijas Universitāte, 2011.– 33. lpp.

3 Par tiesībām Latvijā īpašumā iegūt zemi. 13.01.2010. Senāta Civillietu departamenta spriedums lietā Nr.SK-410/2010.– http://www.http://at.gov.lv/lv/judikatura/judikaturas-nolemumu-arhivs/senata-civillietu-departaments/hronologiska-seciba_1/2010/.– (Resurss apskatīts 06.07.2017.).

gribu, piem., tiesas ceļā, tas ir piespiedu izsolē (Civillikuma 2074. pants) vai īpašums kriminālprocesa ietvaros var būt konfiscēts, vai ekspropriēts vai nacionalizēts ar valsts varas aktu.⁴ Rakstā tiks aplūkoti tikai labprātīgā atsavinājuma gadījumā noslēgtie pirkuma līgumi.

Pirkuma līguma darījuma uzbūvi var izskaidrot ar to, ka atsavināšanas darījums ir saistību tiesību darījums, kurš rada tiesības un pienākumus tikai darījuma partneriem. Papildus juridiskajā literatūrā tiek atzīts, ka īpašuma tiesību pāreja nodibina lietu tiesības tās ieguvējam, bet rada pienākumus jebkurām trešajām personām.⁵ Līdz ar to saistību tiesību darījumos, kas vērsti uz īpašuma atsavināšanu, īpašuma tiesības pārnest uzreiz nevar. Tādējādi, lai saskaņotu šo pretrunu, jāslēdz divi darījumi – pirkuma līgums un pēc tam arī jāizdara nostiprinājuma lūgums zemesgrāmatā. Lai izpildītu otru darījumu jeb veiktu nekustamā īpašuma ierakstīšanu zemesgrāmatā, pirkuma līgumam ir jāatbilst atsavināšanas darījuma jēdziena saturam un formai.

Civillikuma 1533. pants nosaka, ka līguma slēgšanai jāpanāk pilnīga vienošanās par līguma būtiskajām sastāvdaļām, kas visbiežāk ir līguma priekšmets un cena. Civillikuma 2007. pants par pirkuma priekšmetu nosaka, ka tam jābūt tik sīki noteiktam, ka par to nevar rasties nekādas pamatotas šaubas. Jāatzīmē, ka lauksaimniecības zemes pirkuma līguma gadījumā ļoti precīzi ir jāatrunā līguma priekšmets. Autora ieskatā, lai precīzi aprakstītu lauksaimniecības zemes pirkuma līguma priekšmetu, ir jānorāda ne tikai nekustamā īpašuma nosaukums, bet jāiekļauj arī ziņas no zemesgrāmatas apliecības: nekustamā īpašuma veids, adrese, kadastra numurs, zemesgrāmatu nodalījuma numurs, dati par nekustamā īpašuma sastāvu no zemesgrāmatas apliecības I sadaļas 1. daļas (nekustamais īpašums, servitūti un reālnastas).

Civillikuma 2007. pantā ir noteikts, ka pirkuma līguma priekšmetam vajag reāli pastāvēt (izņemot Civillikuma 2009. pantā noteikto izņēmumu attiecībā uz nākotnes pirkumu) un būt tik precīzi noteiktam, lai par to nevarētu rasties pamatotas šaubas. Juridiskajā literatūrā tiek atzīmēts, ka pretējā gadījumā pirkums var tikt apstrīdēts un darījums atzīts par nenotikušu jeb pirkuma līgums par nenoslēgtu un šādas situācijas var rasties tieši pērkot nekustamos īpašumus. Gadījumos, kad pirkuma līgumu slēdzot, pircējam nav iespējas pārliecināties par pirkuma priekšmeta pastāvēšanu un vēlāk atklājas, ka tas daļēji gājis bojā jau uz līguma noslēgšanas brīdi, tad

4 Rozenfelds J. Lietu tiesības. – Rīga: Zvaigzne ABC, 2011. – 121.–122. lpp.

5 Grūtups A., Kalniņš E. Civillikuma komentāri. Trešā daļa. Lietu tiesības. Īpašums/ 2., papildin. izd. – Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2002. – 111.–112. lpp.

svarīgas ir divas pazīmes: vai bojā gājusi vairāk nekā puse, vai bojā gājusi tā daļa, par kuru pircējam bija sevišķa interese.⁶

Nepārvaramas varas apstākļos (piem., 2017. gada augusta beigās/septembra sākumā notikušajos ūdens plūdos Latgalē) var radīt turpmāku situāciju, ka iepriekš noslēgtie lauksaimniecības zemes pirkuma līgumi var tikt atzīti par spēkā neesošiem. Gadījumos, kad pirkuma līguma priekšmets ir bijusi lauksaimniecības zeme, kuras turpmāka izmantošana ir apdraudēta atbilstoši tās mērķim, vai pašvaldība (profesionālo novērojumu dēļ) mainīs vai grasās mainīt pašvaldībā esošās lauksaimniecības zemes lietošanas mērķi, tad pušu abpusējā ieinteresētība būtu noskaidrot – vai iepriekš noslēgtais lauksaimniecības zemes pirkuma līgums vēl ir vispār spēkā. Jāatzīmē, ka attiecībā uz nepārvaramas varas apstākļu radītajām sekām ir atsevišķs tiesiskais regulējums, kas ir atsevišķas izpētes vērts Civillikumā un lauksaimniecības zemes pirkuma līguma priekšmeta kontekstā.

Lauksaimniecības zemes pirkuma līgums ir konsensuāls un līdz ar to divpusējs līgums. Līguma noslēgšana vien nerada īpašuma tiesību pāreju, bet satur tikai divus pretēji vērstus apsolījumus – dot lietu un pretī dot norunāto naudas summu. Pircējs kļūst par lietas īpašnieku, bet pārdevējs – par naudas īpašnieku līguma izpildes rezultātā.⁷ No pirkuma līguma definīcijas izriet, ka ar pirkuma līguma noslēgšanu īpašuma tiesības uz lietu nepāriet. Līdz ar to pastāv vairāki varianti īpašuma tiesību pārejai pirkuma līgumā. Šo Civillikuma normās ietvertu koncepciju juridiskajā literatūrā dēvē par “šķirtības principu” – saskaņā ar Civillikuma 989. pantu īpašuma tiesību pārejai nepieciešams tiesisks pamats – spēkā esošs pirkuma līgums.⁸

Civillikumā ietvertais “šķirtības princips” padara īpašuma tiesību pāreju atkarīgu no diviem faktoriem – lietas nodošanas un samaksas. Tādēļ ir iespējami vairāki varianti attiecībā uz to, kurā brīdī jānotiek īpašuma tiesību pārejai: īpašuma tiesības, skatot kopsakarā ar Civillikuma 2033. un 2034.pantu vispārējā veidā, bet ar atrunām, pāriet ar samaksas veikšanu un lietas nodošanu; īpašuma tiesības pāriet ar lietas nodošanas brīdi, bet pārdevējs ir pagarinājis samaksas termiņu no tūlītējas samaksas uz konkrētu vēlāku laiku; īpašuma tiesības pāriet uz pircēju ar lietas nodošanas brīdi, ja pārdevējs pēc līguma noslēgšanas nodod lietu pircējam bez jebkādas piebildes (termiņa pagarinājums tiek prezumēts); līdzēji vienojas par nomaksas pirkuma veidu: īpašuma tiesības pāriet ar lietas nodošanas brīdi, bet tās

6 Civillikuma komentāri. Ceturtā daļa. Saistību tiesības/ zin. red. K. Torgāns.– Rīga: Mans īpašums, 2000.– 416. lpp.

7 Torgāns K. Saistību tiesības. II daļa.– Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2008.– 12. lpp.

8 Švarcs F., Rimša S. Saistību tiesības. Sevišķā daļa.– Rīga: Eurofaculty, 2001.–16. lpp.

pāriet atpakaļ pārdevējam, ja pircējs nesamaksā pirkuma maksu (nosacīti iegūtās īpašuma tiesības); īpašuma tiesības attiecībā uz nekustamo īpašumu pāriet pēc to nostiprinājuma zemesgrāmatā, taču nekustamā īpašuma pirkuma līgums saista pats par sevi.⁹ Tā kā īpašuma tiesības nepāriet uzreiz pircējam, tad pastāv pirkuma līguma iekšējo trūkumu risks vai nelikumīgas rīcības risks. Taču J. Rozenfelds šajā sakarā ir norādījis, ka konkrētajā gadījumā ir jānodala nekustamā īpašuma atsavināšanas darījuma iekšējos trūkumus izraisījusi nelikumīga darbība, jo tas nenozīmē, ka pats šāds darījums kvalificējams kā darījums, kas slēgts pretēji likumam.¹⁰ Īpašuma tiesības attiecībā uz nekustamo īpašumu pāriet pēc to nostiprinājuma zemesgrāmatā, taču nekustamā īpašuma pirkuma līgums saista pats par sevi. Tāpēc šis līgums ne vienmēr ir tikai privāta lieta, t.i., lauksaimniecības zemes pirkuma līgumi skar arī sabiedrības intereses, tāpēc normatīvajos aktos ir noteikti līgumu brīvības ierobežojumi un institūcijas, kas kontrolē vai vajadzības gadījumā piemēro piespiedu līdzekļus, lai panāktu likumu ievērošanu. Iepriekš minētajām privāttiesiskajām attiecībām jābūt atbilstoši noformētām.

Civillikuma 1483. pantā ir definēts, ka rakstiska forma ir jāpiemēro gadījumos, kad: rakstiska forma ir zināmu darījumu būtiska sastāvdaļa; darījumi ir jātaisa iestādēs vai pie amatpersonām, kuras minētas Civillikuma 1474. pantā; manta ir jāieraksta zemesgrāmatā; tā ir nosacījuma prasība, kas izriet no darījuma pamata. Visi lauksaimniecības zemes pirkuma līgumi ir saistīti ar pirkuma līguma priekšmetu – nekustamo īpašumu, kas ir obligāti jāieraksta zemesgrāmatā, saskaņā ar Civillikuma 1487. pantu. Arī juridiskajā literatūrā atzīst, ka pirkuma līguma noslēgšana un nostiprināšana zemesgrāmatās uzskatāma par atsevišķu darījuma formu (rakstiska forma plus koroborācija).¹¹ Jāsecina, ka lauksaimniecības zemes pirkuma līgumam rakstiskā forma ir obligāta, tomēr patiesībai var neatbilst pieņēmums, ka visi ievēro šo prasību. Gadījumos, ja tomēr pirkuma līguma rakstiskā forma netiek ievērota, tad sekas nosaka Civillikuma normas, piemēram, Civillikuma 1477. un 1478. pants.

Turpmāk var vērtēt darījuma pušu atbildību līguma formas ievērošanai. Gadījumā, ja līgumu ir izpildījusi viena vai abas puses, tad sekas nosaka Civillikuma 1488. pants. Izņēmums ir tikai gadījums, kad darījuma puses ir vienojušās par darījuma citu spēkā stāšanās un spēkā esamības nosacījumu. Lai novērstu likumā noteiktās darījuma formas neievērošanas

9 Torgāns K. Saistību tiesības. II daļa. – Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2008. – 22. lpp.

10 Rozenfelds J. Labticīgais ieguvējs un zemesgrāmatu ieraksta publiskā ticamība// Jurista Vārds.– Nr. 38 (2017), 18. lpp.

11 Torgāns K. Līgumu un deliktu tiesību problēmas.– Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2013.– 63. lpp.

sekas, var izdarīt grozījumus darījumā, kuram likums uzliek par pienākumu ievērot noteiktas formas prasības. Arī grozījumiem darījumam, kuram ir ievērotas darījuma sekas, ir jāievēro tādi pati forma, proti, rakstveida pirkuma līgumam grozījumi arī ir jāveic rakstiski. Ja šī forma netiks ievērota, tad grozījumi nebūs spēkā un saistoši darījuma pusēm. Lai ievērotu darījuma otru darījumu (koroborāciju zemesgrāmatā), pusēm ir jāievēro, ka koroborācijas turpmākā neievērošana var izraisīt nelabvēlīgas sekas. Tas ir saistīts ar Civillikuma 1487. pantā nostiprināto obligāto rakstisko formu, kuras rezultātā arī pašu darījumu noteiktos gadījumos var atzīt par spēkā neesošu. Tādēļ arī juridiskajā literatūrā atzīst, ka jebkurai no darījuma pusēm ir tiesības prasīt gan ievērot darījuma formu, gan prasīt taisīt attiecīgo koroborācijas aktu un prasīt novērst formas neievērošanas izpausmes un sekas: līgums nav spēkā (Civillikuma 1484. pants), bet puse var prasīt tā noformēšanu attiecīgajā formā (Civillikuma 1485. pants); rakstiskas formas nav, bet līgums izpildīts un izpildīto nevar prasīt atpakaļ (Civillikuma 1488. panta pirmā daļa); rakstiskas formas nav, bet viena puse līgumu ir izpildījusi (Civillikuma 1488. panta otrā daļa); rakstiskas formas nav, bet neviena no pusēm līgumu nav izpildījusi (Civillikuma 1488. panta trešā daļa); līgums nav koroborēts (Civillikuma 1487. pants); nav parastas notariālās formas (Civillikuma 1486. pants).

Kopumā jāsecina, ka uz lauksaimniecības zemes pirkuma līguma aspektu ir attiecināmi visi tie paši Civillikuma nosacījumi par tiesiska darījuma formu, taču atšķirībā no pārējiem atsavinājuma līgumiem, uz šo līgumu neattiecas darījumu formas brīvības princips, kas izriet no Civillikuma 1473. panta. Darījuma pusēm ir jāievēro Civillikuma 1483. pantā noteiktā darījuma rakstiskā forma un jāveic turpmāka tā koroborācija zemesgrāmatā.

Jāatzīmē, ka Civillikuma 1474. panta pirmā daļa paredz pienākumu ievērot noteiktu darījuma noslēgšanas kārtību, bet nepasaka tās tālāku realizāciju. Tas nozīmē, ka, iepriekš konstatētā darījuma rakstiskās formas otrās daļas izpildē (koroborācija zemesgrāmatā) ir iespējama atšķirīga interpretācija, piemērojot citus normatīvos aktus: Notariāta likumu, Elektronisko dokumentu likumu. Notariāta likuma 82.¹ pants definē, ka zvērināti notāri apliecina gribas izteikumu un par to taisa notariālu aktu. Savukārt, Notariāta likuma 108. panta trešā daļa paredz, ka notāri apliecina parakstu īstumu. No tā izriet, ka darījuma puses pie notāra var izvēlēties – taisīt notariālu aktu vai arī apliecināt parakstu īstumu. Pusēm pastāv izvēles un rīcības brīvība. Arī Civillikuma 1474. pantā minētā “notariālā kārtība” ietver abas šīs rīcības un atstāj rīcības brīvību to piemērošanas izvēlē. Taču

kopumā būtu jāizvēlas viens veids. Ņemot vērā tehnoloģiju attīstību, vienlaikus ir jāizvērtē, vai Civillikuma 1474. pants nav jāpapildina ar speciālo tiesību normu par dokumentu elektronisko formu. Šobrīd Elektronisko dokumentu likuma 3. panta pirmā daļa definē, ka elektroniskais dokuments atzīstams par noslēgtu rakstiski, ja tam ir elektroniskais paraksts un tas atbilst citos normatīvajos aktos noteiktajām prasībām. Tātad elektroniska dokumentu forma ir pielīdzināma rakstiskai formai.

Nekustamā īpašuma pirkuma līgums kā divpusēja vai daudzpusēja gribas izpausme sastāv no noteikumu kopuma (apsolījumiem, uzņemtām saistībām, detalizētiem norādījumiem par to, kādām izmaiņām tiesiskajās attiecības jānotiek sakarā ar darījumu, un nosacījumiem, kas atceļ vai aptur seku iestāšanos), ko noformulējušas pirkuma līguma puses vai kas izriet no normatīvo aktu prasībām. Šos noteikumus sauc par darījuma sastāvdaļām jeb konkrētajā gadījumā pirkuma līguma sastāvdaļām.

Civillikuma 1469. pants definē tiesiska darījuma sastāvdaļas: būtiskas, dabiskas un nejaušas. Civillikums nedod atbildes uz jautājumiem par lauksaimniecības zemes pirkuma līguma sastāvdaļu saturu. Minētā līguma kontekstā par būtiskām sastāvdaļām var uzskatīt pušu vienošanos par lauksaimniecības zemes vienību un darījuma cenu. Lai pilnvērtīgi sagatavotu lauksaimniecības zemes pirkuma līgumu, darījuma pusēm vispirms ir jāiepazīstas ar normatīvajiem aktiem, kas speciāli regulē lauksaimniecības zemes darījumus Latvijā, proti: likums "Par zemes privatizāciju lauku apvidos"; likums "Par zemes reformu Latvijas Republikas pilsētās"; Ministru kabineta 2014. gada 2. decembra noteikumi Nr. 748 "Noteikumi par darījumiem ar lauksaimniecības zemi"; Ministru kabineta 2008. gada 22. septembra noteikumi Nr. 787 "Noteikumi par maksājumiem, izpērkot (pērkot) lauku apvidus zemi"; Ministru kabineta 2007. gada 8. maija noteikumi Nr. 299 "Kārtība, kādā publicējamie zemes īpašumu rādītāji"; Ministru kabineta 2007. gada 9. decembra noteikumi Nr. 412 "Noteikumi par neatsavināto zemes īpašumu turpmākas izmantošanas un atsavināšanas kārtību lauku apvidos un pilsētās".

Lauksaimniecības zemes pirkuma darījuma gadījumā iepriekš uzskaitīto speciālo normatīvo aktu izpēte ļauj turpināt darbu pie pirkuma līguma sastāvdaļu satura, lai līdz šim vispārīgo Civillikuma regulējumu papildinātu vai aizstātu ar izvērstāku. Juridiskajā literatūrā norādīts, ka Latvijā jāņem vērā, ka atšķirībā no angļu-amerikāņu tiesībām, rakstiskās tiesības ir nošķirtas no līgumsaistībām.¹² Tāpēc ir jāapsver, cik lielā mērā normatī-

12 Torgāns K. Līgumu un deliktu tiesību problēmas.— Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2013.— 195. lpp.

vo aktu noteikumi, kas nepieciešami darījumos ar lauksaimniecības zemi, būtu jāattiecinā arī uz līguma saturu kā nepieciešamu darījuma daļu.

Lauksaimniecības zemes pirkuma līgumā par būtiskajām sastāvdaļām ir uzskatāma konkrēta vienošanās par noteikto lauksaimniecības zemes objektu un maksa par tās atsavinājumu. Saskaņā ar Civillikuma 2004. pantu, pirkuma līgums jau būtu uzskatāms par noslēgtu, kad abas puses vienojušās par pirkuma priekšmetu un maksu. Būtībā nekustamā īpašuma darījumos, šo divu elementu identificēšana uzskatāma par būtisku sastāvdaļu un turpmākās vienošanās par blakus nosacījumiem būs dabiskas vai nejaušas, kas izteiktas likumā noteiktajā darījuma formā – rakstveida pirkuma līgumā. Juridiskajā literatūrā pat tiek atzīts, ka pēc vienošanās par būtiskajām darījuma sastāvdaļām izteikšanas atzīstams, ka darījums ir noslēgts.¹³ Turpmākās blakus norunas vēl nav spēkā, bet tas ļauj darījuma pusēm prasīt noslēgt darījumu un panākt vienošanos arī par citām darījuma sastāvdaļām.

Citā gadījumā ir jāvērtē, ja praksē pastāv, piem., nomaksas pirkums – vai šāda vienošanās par maksājumu terminētu dalīšanu ir uzskatāma par būtisku sastāvdaļu. Maksājumu terminēta sadalīšanu kļūst par darījuma būtisku sastāvdaļu, jo kāda no pusēm varēja arī nepiekrīst šādai kārtībai, taču ja abas puses tam labprātīgi piekrīt, tad šāda noruna kļūst par līguma būtisku sastāvdaļu.

Līgumam par dabiskām darījuma sastāvdaļām tiek uzskatītas tādas sastāvdaļas, kuras pēc vienošanas par būtiskajām sastāvdaļām kļūst par to dabiskām sekām vai papildinājumiem.¹⁴ Šīs sastāvdaļas darījuma puses var brīvi atcelt vai grozīt ar savstarpēju vienošanos. Atšķirībā no līguma būtiskajām sastāvdaļām, par kurām darījumā ir jāvienojas pašām tā pusēm, dabiskās darījuma sastāvdaļas ietilpst līgumā pašas no sevis. Kādas ir katra atsevišķā līguma dabiskās sastāvdaļas, nosaka likums. Dabiskās sastāvdaļas no būtiskām atšķiras arī ar to, ka dabiskās sastāvdaļas var pilnīgi atcelt vai grozīt, bet tikai ar līguma pušu abpusējo piekrišanu. Kā visos konsensuāllīgumos tā ir pušu gribas izpausme un saskanīgs izteikums. Strīdu gadījumā darījuma pušu gribas noskaidrošana un vienošanās nosacījumu patiesās jēgas noskaidrošana būs svarīgākais juridiskais jautājums. Tāpēc darījumos būtu jāizvairās no neatrunātu saīsinājumu izmantošanas vai neskaidru terminu lietošanas. Šāda prakse rada risku, ka netiks precīzi fiksēts pušu gribas izteikums.

13 Civillikuma komentāri. Ceturtā daļa. Saistību tiesības/ zin. red. K. Torgāns. – Rīga: Mans īpašums, 2000. – 59. lpp.

14 Turpat – 58.–60.lpp.

Nemot vērā to, ka būtiskā daļa ir samaksas noteikšana, tad dabiskā sastāvdaļa, kas no tās izriet, ir cenas noteikšana. Cenu puses nosaka pēc saviem ieskatiem. Praksē gan vajadzētu izvairīties no pirkuma līguma aizstāšanas ar dāvinājuma līgumu, izvairoties no valsts uzlikto nodokļu un nodevu samaksas, ja tāda ir piemērojama. Risks slēpt patieso darījumu rada pavisam citas darījuma juridiskās sekas, kas pēc tam var radīt strīdus starp pusēm.

Pēc tam, kad puses ir vienojušās par darījuma cenu, pusēm dabiski izriet arī lietas nodošanas pienākums.¹⁵ Šis ir pārdevēja pamatpienākums – nodot lietu un īpašuma tiesības uz to. Pircējam pretī pastāv pienākums dot atlīdzību (samaksu) par iegādāto lietu. Tā abpusējās nodošanas pienākums izriet dabiski un pusēm īpaši nav jāatrunā tas līgumsaistībās. Piem., ir precīzi jānodedinē lietas nodošanas brīdis, jo ne Civillikums, ne citi normatīvie akti to nenosaka. Civillikuma 2027. pants vien definē pienākumu nodrošināt tiesību uz lietu. Lietas nodošanas pienākums dabiski arī rada tiesību prasīt lietas nodošanas procesu izpildīt tiesas ceļā, gadījumā, ja kāda no darījuma pusēm atsakās vai rada šķēršļus apsollīto izpildīt. Jānorāda, ka tieši pircēja pienākums ir iepazīties ar zemes robežām un pārdevējam nebūtu jāuzņemas risks, ka šāda darbība nav veikta. Vēl jo vairāk, šāds pušu pienākums izriet no Civillikuma 2029. panta un tas nedrīkst būt nejaušs vai pušu izvēles brīvība.

Pirkuma līguma nejaušās sastāvdaļas ir līguma gan būtisko, gan dabisko sastāvdaļu paplašinājums vai ierobežojums. Praksē ar tām saprot visus tos pirkuma līguma noteikumus, kurus darījuma puses pēc abpusējās gribas iestrādā pirkuma līguma projektā. Saskaņā ar Civillikuma 1548. pantu, pusēm ir izvēles tiesības attiecībā uz dažādiem blakus noteikumiem. Saskaņā ar Civillikuma 1549. pantu pirkuma līgumos ir iespējami arī nosacījumi. Taču jāatzīst, ka juridiskajā literatūrā norāda, ka Civillikuma 1549. pantā lietotais jēdziens “nosacījums” ir tāds līguma noteikums, ar kuru līguma spēks ir darīts atkarīgs no kāda nākoša un nezināma vai vismaz par tādu domājama notikuma.¹⁶

Tas nozīmē, ka nosacījums ietver varbūtību, un ja tas nākotnē neiestājas, tad attiecīgo juridisko seku nebūs, bet ja notikums kļūst par īstenību, tad pusēm būs saistošas arī ar šo varbūtību saistībās pirkuma līgumā norunātās sekas. Lauksaimniecības zemes iegādes darījumos būtiski ir paredzēt šos nosacījumus, kas izriet no iepriekš uzskaitītajiem speciālajiem normatīvajiem aktiem. Darījuma pusēm būtu jāuzskaita pirkuma līguma projektā

15 Civillikuma komentāri: Ceturtā daļa. Saistību tiesības/ zin. red. K. Torgāns.— Rīga: Mans īpašums, 2000.— 425. lpp.

16 Torgāns K. Saistību tiesības. I daļa.— Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2006.— 54. lpp.

obligāti nosacījumi, pie kuriem noslēgtais lauksaimniecības zemes pirkuma līgums ir spēkā, ievērojot ierobežojumus, kuri jāpārbauda turpmākajā darījuma gaitā. Tieši jēdzieniskā atšķirība starp “noteikumiem” un “nosacījumiem” ir strikti jāievēro lauksaimniecības zemes atsavinājuma darījuma pusēm, lai darījumus vispār varētu stāties spēkā atbilstoši speciālo normatīvo aktu prasībām.

Pirkuma līgumu darījumos pusēm ir jāizvēlas aprakstīt gan saistību pārkaļķšanas sekas, gan darījuma pušu rīcības spējas un tiesības spējas motīvus, gan aprakstīt atbildības par īpašumtiesību nostiprināšanas kārtību un atbildību, jāierobežo vai jānosaka nākotnes nosacījumi. Šāda pieeja neliedz pusēm celt prasības nākotnē, bet apdraud iespēju noslēgt darījumu līdz galam, ja kāda no pusēm nav ievērojusi, nav zinājusi vai noklusējusi par šķēršļu esamību darījuma īstenošanai.

Līdzēju tiesiskās attiecības, kas izriet no lauksaimniecības zemes pirkuma līguma: ierobežojumi, pircēja un pārdevēja pienākumi

Līdzēju tiesisko attiecību, kas izriet no lauksaimniecības zemes pirkuma līguma, tiesiskā regulējuma virsmērķis ir vērsts uz Latvijas zemes resursu ilgtspējīgu saglabāšanu – lauksaimniecības zemes un augsnes degradācijas samazināšanu un degradācijas riska novēršanu, konkurētspējīgākas lauku saimniecību struktūras radīšanu, uz zemes izmantošanas struktūras uzlabošanu uz nākotni vērstā veidā, uz lauksaimniecībā izmantojamo zemju aktīvu izmantošanu lauksaimnieciskās ražošanas nodrošināšanai, uz zemes izmantošanu lauksaimnieciskajā ražošanā, kā arī uz to, lai ar katru lauksaimniecībā izmantojamās zemes hektāru tiktu radīta pievienotā vērtība, apzinoties šīs zemes saglabāšanas un izmantošanas nozīmību kopējā pasaules kontekstā.

Dažādās tiesību sistēmās pastāv atšķirīgs tiesiskais regulējums, kas nosaka īpašuma atsavināšanu, noslēdzot tiesisku darījumu. Latvijā pastāvošā īpašuma atsavināšanas tiesiskā regulējuma pamatā ir nodošanas jeb tradīcijas sistēma.¹⁷ Katrai no darījuma pusēm ir savi pienākumi, kas jāizpilda attiecībā uz otru pusi.

Taču ne visas fiziskas un juridiskas personas ir tiesīgas slēgt pirkuma līgumus par jebkura veida nekustamā īpašuma iegādi. Piem., likuma “Par zemes privatizāciju lauku apvidos” 28. pantā ir noteikti ierobežojumi un ir uz-

17 Sinaiskis V. Latvijas civiltiesību apskats. Lietu tiesības. Saistību tiesības. - Rīga: Latvijas Juristu biedrība, 1996. -46.lpp.

skaitīts, kuras fiziskas un juridiskas personas ir tiesīgas iegūt īpašuma zemi Latvijas Republikā. Minētā likuma 29. pantā ir noteikti arī citi ierobežojumi darījumiem ar zemes īpašumiem. Līdzīgi darījumu subjekti kā likuma “Par zemes privatizāciju lauku apvidos” 8. pantā ir noteikti arī likuma “Par zemes reformu Latvijas Republikas pilsētās” 20. pantā. Eksistē arī juridiska atšķirība starp zemes veidiem, kuriem pastāv ierobežojumi likumos.

Lai efektīvāk izprastu līdzēju tiesiskās attiecības, kas izriet no lauksaimniecības zemes pirkuma līguma, pirmkārt, ir jāaplūko normatīvajos aktos noteiktie ierobežojumi. Ņemot vērā to, ka zemes lietošanas mērķis – lauksaimniecībā izmantojamā zeme – var pastāvēt arī pilsētu robežās, tad zināmi ierobežojumi, kas attiecas uz lauksaimniecības zemes iegādi ir minēti arī likuma “Par zemes reformu Latvijas Republikas pilsētās” 20. pantā. Normatīvajos aktos nav noteikts pienākums pusēm pirms darījuma slēgšanas noskaidrot – vai darījuma noslēgšana ir iespējama un neiestāsies turpmāki ierobežojumi. Puses aizmirst, ka Civillikuma 1076. pants definē, ka valsts īpašnieka atsavināšanas tiesību var aprobežot ar aizliegumiem, kas noteikti vai ar likumu, vai tiesas lēmumu, vai testamentu, vai līgumu.

Juridiskajā literatūrā tiek atzīts, ka atšķirībā no aizliegumiem, kuri noteikti ar tiesas nolēmumu, testamentu vai līgumu, tie aizliegumi, kuri noteikti likumā, ir vispārzināmi, un neviens nevar atsaukties uz to nezināšanu, tāpat nevar atsaukties uz likuma nezināšanu.¹⁸ Darījuma puses var noslēgt arī atcēlēju līgumu saskaņā ar Civillikuma 1863. pantu. Pusēm tad būtu jāpielīgst tieši šāda tiesība pirkuma līgumā, lai pēc tam to varētu realizēt, gadījumā, ja iestājas kāds no speciālajos normatīvajos aktos noteiktajiem ierobežojumiem, līdz lauksaimniecības zemes ierakstīšanai zemesgrāmatā. Taču darījuma pusēm ir jāievēro, ka lauksaimniecības zemes pirkuma līguma gadījumā šī līguma noslēgšanai ir vajadzīga sevišķa forma, tad tāda pati jāievēro arī, to atceļot, saskaņā ar Civillikuma 1864. pantu. Puses nevar pielīgt sev tiesību, ka var atcelt lauksaimniecības zemes pirkuma līgumu ar mutisku vienošanos. Pusēm, kuras organizē lauksaimniecības zemes pirkuma līgumu, jāparedz pirkuma līgumā obligātas atcēlēja līguma tiesības, gadījumā, ja iestājas jebkurš no speciālajos normatīvajos aktos noteiktajiem ierobežojumiem un lauksaimniecības zemes atsavinājuma darījums nevar notikt. Tas ļautu izvairīties arī no ilgstošas tiesāšanās starp pusēm.

Bez tam likuma “Par zemes privatizāciju lauku apvidos” 28.¹ pants nosaka atšķirīgus papildus nosacījumus fiziskajām un juridiskajām personām,

18 Grūtups A. Latvijas Republikas Civillikuma komentāri. Īpašums (927.–1129. p.). – Rīga: Mans īpašums, 1996. – 168. lpp.

kuras grasās iegādāties lauksaimniecības zemi. Darījuma pusēm ir jāievēro, ka Ministru kabineta 2014. gada 2. decembra noteikumi Nr. 748 “Noteikumi par darījumiem ar lauksaimniecības zemi” paredz, ka likuma “Par zemes privatizāciju lauku apvidos” 28.¹ pantā noteiktie ierobežojumi prasa pārbaudi un arī turpmāku to īstenošanas apliecinājumu. Tiesiskais regulējums paredz darījumu ar lauksaimniecības zemi izskatīšanas kārtību, datu iegūšanas kārtību no valsts informācijas sistēmām, kas nepieciešami pašvaldības komisijai attiecīgā lēmuma pieņemšanai, lai vispār varētu notikt darījuma turpmākā virzība normatīvajos aktos noteiktajā kārtībā. Lauksaimniecības zemes iegādes ierobežojumi nepastāv tikai attiecībā uz lauksaimniecības zemi. Tāpat var salīdzināt līdzējiem uzliktos zemes iegādes ierobežojumu veidus, kuriem pastāv ierobežojumi normatīvajos aktos.

Saskaņā ar šiem ierobežojumiem ir jāievēro, ka gadījumā, ja kāda no pusēm neizpilda blakus norunas darījumā, bet darījuma galvenā daļa (vienošanās par darījuma būtiskām sastāvdaļām) izteikta likumā noteiktajā formā, darījums ir atzīstams par noslēgtu, bet blakus noruna – par spēkā neesošu. Tomēr, pastāvot šaubām, vai noteikums ir būtiska darījuma sastāvdaļa, jāizvērtē, vai puses būtu slēgušas šo darījumu, ja šajā daļā nebūtu panākušas vienošanos.

Kopumā pārdevēja pienākumi ir definēti Civillikumā no 2027. panta līdz 2032. pantam. Civillikuma 2027. pants definē, ka ir noteikts, ka pārdota lieta īstā laikā un vietā jānodod pircējam ar visiem piederumiem, ka arī ar visu to, kas var nodrošināt tiesību uz šo lietu. Pārdevējam ir jāapzinās, ka līdz ar lietu jānodod arī visi galvenās lietas piederumi. Piem., pārdodot nekustamo īpašumu ir jānodod inventarizācijas plāns, dokuments, uz kāda pamata pārdevējam pieder nekustamais īpašums, kā arī citi dokumenti, kas vajadzīgi īpašuma tiesību noformēšanai (korborācijai) un pierādīšanai. Pirkuma līgumos vajadzētu precīzi norādīt nododamo dokumentu pircējam uzskaitījumu.

Pārdodot lauku zemes vienību, uzskatāms par pārdotu viss, kas atrodas uz tās pirkuma noslēgšanas laikā un noder saimniecībai vai uzņēmuma par labu un ir bijis pārdevējam vajadzīgs, atradies viņa lietošanā vai krājumā un bijis viņa īpašums, saskaņā ar Civillikuma 2028. pantu. Juridiskajā literatūrā tiek atzīts, ka ar Civillikuma 2028. pantā lietoto terminu “kā tie stāv”, saprot pamatlietu ne tikai kopā ar piederumiem, bet arī ar jebkurām citām lietām, kas uz pirkuma līguma noslēgšanas brīdi atrodas pārdodamajā objektā un pieder pārdevējam.¹⁹ Salīdzinājumam jāatzīmē, ka, piem.,

19 Civillikuma komentāri. Ceturtā daļa. Saistību tiesības/ zin. red. K. Torgāns.— Rīga: Mans īpašums, 2000.— 425. lpp.

pārdodot māju, mēbeles, kas atrodas mājā nav pieskaitāmas pie mājas piederumiem, izņemot gadījumu, ja ir speciāli iekļautas pirkuma objektā pēc darījuma pušu vienošanās. Papildus iekļautajām lietām var noteikt šo priekšmetu atsevišķu cenu vai iekļaut to pirkuma līguma kopējā maksā. Tas pats princips attiecas uz lauksaimniecības zemei piekritīgajiem priekšmetiem, piem., nožogojumu, ierīkotajām būvēm, u.c. objektiem, kas atrodas uz lauksaimniecības zemes. Gadījumā, ja tāda vienošanās par pirkuma maksu par šīm blakus lietām nav noteikta, uzskatāms, ka tās ir nodotas pircējam bez atlīdzības.

Pārdevējam piederošo nekustamajā īpašumā esošo priekšmetu nodošanas nosacījumus ir nepieciešams atrunāt pirkuma līgumā. Piem., tiek definēta savstarpējā atruna par to, ka uz lauksaimniecības zemes atrodas trešo personu būves, kas pieder trešajām personām, pircējs par to ir informēts un viņam nav pretenziju. Arī juridiskajā literatūrā apzīmējums “kā tā stāv” vai “kāda tā ir” līgumos dažkārt lieto arī, lai izslēgtu vēlākas pretenzijas sakarā ar lietas trūkumiem.²⁰

Pārdodot zemes gabalu, pārdevējam jānorāda pircējam robežas, ja tās jau nav redzamas no šā zemes gabala apraksta vai plāna, saskaņā ar Civillikuma 2029. pantu. Pirms īpašuma tiesību nostiprināšanas zemesgrāmatās tiek veikta zemes gabala inventarizācija un attiecīgi zemes ierīcības darbi, kā rezultātā valsts zemes dienests izvieto robežzīmes, kā arī atzīmē robežas zemes gabala plānā.

Pirmkārt, lauksaimniecības zemes pircējam ir jābūt pilnībā pārliecinātam par speciālajos normatīvajos aktos noteikto ierobežojumu neesamību un lauksaimniecības zemes iegādes izpildes kritēriju īstumu. Ņemot vērā to, ka minētie fakti tiek pārbaudīti, gan pieprasot izziņu par atteikumu no pašvaldības pirkuma tiesībām, gan prasot nostiprinājuma līgumu zemesgrāmatā, atzīme par papildu nosacījumu izpildi tiek aprakstīta nostiprinājuma līguma veidlapas 5. sadaļā “Papildu nosacījumi”, kā arī Ministru kabineta 2014. gada 2. decembra noteikumos Nr. 748 “Noteikumi par darījumiem ar lauksaimniecības zemi” noteiktajā kārtībā. Tajā tiek uzskaitīts vai fiziskā vai juridiskā persona kvalificējas kā lauksaimniecības zemes īpašnieks (ieguvēja) saskaņā ar normatīvajiem aktiem. Tostarp, piem., juridiskām personām ir jāapstiprina, ka to pamatkapitāls 100% pieder Latvijas Republikas pilsonim, ka nekustamā īpašuma sastāvā dominējošā platība ir lauksaimniecības zeme, ka juridiskas personas īpašumā lauksaimnie-

20 Civillikuma komentāri. Ceturtā daļa. Saistību tiesības/ zin. red. K. Torgāns. – Rīga: Mans īpašums, 2000. – 426. lpp.

cības zeme pēc attiecīgā darījuma noslēgšanas nepārsniegs 2000 ha, u.c. nosacījumi.

Otrkārt, pircēja pienākumus nosaka Civillikuma 2033.–2038. pants. Saskaņā ar Civillikuma 2033. pantu, pircējam vispirms jāsamaksā pirkuma maksa, kas, ja pirkums nav noslēgts ar terminētu atmaksu vai ja samaksai nav norunāti sevišķi termiņi, jāizdara nekavējoties – lietu saņemot. Jāatzīmē, ka pirms samaksas saņemšanas pārdevējam lieta nav jānodod, bet praksē lauksaimniecības zemi jau pircējam faktiski nenodod. Tāpēc pirkuma līguma pusēm ir jāvienojas par nekustamā īpašuma nodošanas kārtību un termiņiem.

Atšķirība ir apstākļi, ka zināmas grūtības rodas pēc pirkuma līguma noslēgšanas, – pašvaldības pirkuma tiesību realizācijas procesā, kad pārbauda speciālajos normatīvajos aktos noteiktos ierobežojumus, korborācija zemesgrāmatā, kur nostiprinājumā lūgumā ir vēlreiz jāuzskaita un jāizslēdz iespējamie ierobežojumi.

Pirmpirkuma tiesību realizācijas process

Saskaņā ar likuma “Par zemes privatizāciju lauku apvidos” 30.¹panta ievaddaļu, ar lauksaimniecības zemi veikto darījumu tiesiskumu uzrauga novada pašvaldības komisija. Lai saprastu, vai šāds papildu pienākums darījuma pusēm ir ierobežojums, demokrātiskā sabiedrībā ir jāvērtē valsts pamatlikumā – Satversmē – rakstītais. Satversmes 105. pants nosaka: “Ikvienam ir tiesības uz īpašumu. Īpašumu nedrīkst izmantot pretēji sabiedrības interesēm. Īpašuma tiesības var ierobežot vienīgi saskaņā ar likumu. Īpašuma piespiedu atsavināšana sabiedrības vajadzībām pieļaujama tikai izņēmuma gadījumos uz atsevišķa likuma pamata pret taisnīgu atlīdzību.”

Satversmes tiesa savos spriedumos ir secinājusi, ka Satversmes 105. pants paredz gan īpašuma tiesību netraucētu īstenošanu, gan arī valsts tiesības sabiedrības interesēs ierobežot īpašuma izmantošanu (sk. Satversmes tiesas 2002. gada 20. maija sprieduma lietā Nr.2002-01-03 secinājumu daļu).²¹ No vienas puses, valsts pienākums ir veicināt un atbalstīt īpašuma tiesības, proti, pieņemt tādus likumus, kas nodrošinātu šo tiesību aizsardzību. Taču no otras puses – valstij ir arī tiesības noteiktā apjomā un kārtībā iejaukties īpašuma tiesību izmantošanā (sk. Satversmes tiesas 2005. gada

21 Par Ministru kabineta 2001. gada 31. jūlija noteikumu Nr.349 “Grozījumi Ministru kabineta 1995. gada 3. oktobra noteikumos Nr. 291 “Sūņu un kaķu turēšanas noteikumi”” atbilstību Satversmes 105. pantam un Ministru kabineta iekārtas likuma 14. panta 3. punktam, 20.02.2002. Latvijas Republikas Satversmes tiesas spriedums lietā Nr.2002-01-03. // Latvijas Vēstnesis.– Nr. 75 (2002, 21. maijs).

16. decembra sprieduma lietā Nr.2005-12-0103 21. punktu).²² Satversmes 105. panta pirmais teikums aizsargā personas likumīgi iegūto īpašumu, tomēr otrais un trešais teikums atļauj valstij ar likumu ierobežot īpašuma tiesības sabiedrības interesēs (sk. Satversmes tiesas 2015. gada 8. aprīļa sprieduma lietā Nr.2014-34-01 12.3. apakšpunktu²³ un Satversmes tiesas 2016. gada 9. decembra sprieduma lietā Nr.2016-08-01 secinājumu daļu²⁴).

Līdz ar to tiesiskais regulējums, kas ierobežo lauksaimniecības zemes darījuma pušu pienākumu vērsties pašvaldības izveidotajā komisijā ir leģitīms ierobežojums un nostiprināts caur Satversmes tiesas atziņām.

Latvijā normatīvajos aktos nav noteikts pienākums, kurai no darījuma pusēm būtu jāpārliecinās par normatīvajos aktos noteikto ierobežojumu izpildes kritērijiem:

- pārdevējam, kurš plāno veikt atsavināšanas darījumu vai
- pircējam, kurš turpmāk kļūs par lauksaimniecības zemes īpašnieku.

Lai gan jāatzīmē, ka likuma nezināšana neatbrīvo darījuma puses no tā ievērošanās. Taču praksē šis pienākums nerakstīti piekrīt arī vietējām pašvaldībām, caur pirkuma tiesību realizācijas procesu. Tāpēc ir jāaplūko gan tiesisko, gan praktisko šī pirkuma tiesību procesa ietekmi uz darījumiem ar lauksaimniecības zemi, kā arī – kādas ir darījuma pušu un pašvaldības tiesības lauksaimniecības zemes pirkuma līguma slēgšanas gadījumā.

Jāatzīmē, ka pašvaldībai konkrētajā gadījumā strikti jānošķir sava loma publisko un privāto tiesību jomā. Juridiskajā literatūrā ir noteikts, ka gadījumos, kad administratīvajam aktam ir nozīme privāttiesiskās attiecībās, t.sk., civiltiesiska strīda risināšanai vai civiltiesiskam darījumam, tad administratīvais akts šajā gadījumā ir uzskatāms kā fakts un tikai tiesa var lemt par šī fakta nozīmi un ietekmi uz privāttiesiskajām attiecībām.²⁵

22 Par Ministru kabineta 2005. gada 11. janvāra noteikumu Nr. 17 "Grozījumi likumā "Par nekustamā īpašuma piespiedu atsavināšanu valsts vai sabiedriskajām vajadzībām" un 2005. gada 9. jūnija likuma "Grozījumi likumā "Par nekustamā īpašuma piespiedu atsavināšanu valsts vai sabiedriskajām vajadzībām" atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 1. un 105. pantam. 16.12.2005. Latvijas Republikas Satversmes tiesas spriedums lietā Nr.2005-12-0103. // Latvijas Vēstnesis.– Nr. 203 (2005, 20. decembris).

23 Par Krimināllikuma 36. panta otrās daļas 1. punkta, 42. panta un 177. panta trešās daļas vārdu "konfiscējot mantu vai bez mantas konfiskācijas" atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 105. panta otrajam un trešajam teikumam. 08.04.2015. Latvijas Republikas Satversmes tiesas spriedums lietā Nr.2014-34-01. // Latvijas Vēstnesis.– Nr. 70 (2015, 10. aprīlis).

24 Par likuma "Par nekustamā īpašuma "Kaktiņi", Lēdmanes pagastā, Lielvārdes novadā, daļu atsavināšanu sabiedrības vajadzībām, valsts autoceļa E22 posma Rīga (Tīnūži)-Koknese rekonstrukcijas projekta īstenošanai" atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 105. pantam. 09.12.2016. Latvijas Republikas Satversmes tiesas spriedums lietā Nr. 2016-08-01. // Latvijas Vēstnesis.– Nr. 243 (2016, 13. decembris).

25 Danovskis E. Publisko un privāto tiesību dalījuma nozīme un piemērošanas problēmas Latvijā.– Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2015.– 132. lpp.

Lai realizētu pirkuma tiesību procesu pašvaldībā, lauksaimniecības zemes pircējam pēc būtības ir jārēķinās ar vairākām svarīgām procesa kategorijām: kritēriji dominējošās zemes lietošanas kategorijas noteikšanai; iesniegumā par darījumu ar lauksaimniecības zemi iekļaujamā informācija un tam pievienojamie dokumenti; kārtība, kādā lauksaimniecības zemes nomnieks un Latvijas zemes fonda pārvaldītājs īsteno pirkuma tiesības (ja nepieciešams); pašvaldības komisijas pienākumi un tiesības, lēmumu pieņemšanas kārtība par lauksaimniecības zemes iegūšanu īpašumā; lauksaimniecības zemes pircēja iesniegtā informācija tiks pārbaudīta izmantojot valsts informācijas sistēmas, jo ir paredzēta kārtība, kādā iegūstami pašvaldības izveidotās komisijas lēmuma pieņemšanai nepieciešamie dati no valsts informācijas sistēmām.

Saskaņā ar likuma “Par zemes privatizāciju lauku apvidos” 30.¹ panta ievaddaļu izveidotā ar lauksaimniecības zemi veikto darījumu tiesiskumu uzraugošā novada pašvaldības komisija, darbojas saskaņā ar Ministru kabineta 2014. gada 2. decembra noteikumiem Nr.748 “Noteikumi par darījumiem ar lauksaimniecības zemi”, kas nosaka kritērijus dominējošās zemes lietošanas kategorijas noteikšanai darījumos ar lauksaimniecības zemi, lai personai būtu pienākums iesniegt novada pašvaldībā likumā noteikto iesniegumu, ja tā vēlas iegūt īpašumā lauksaimniecības zemi vai zemi, kurā lauksaimniecības zeme ir dominējošā zemes lietošanas kategorija. Savukārt, zemes lietošanas kategorijas ir noteiktas Ministru kabineta 2007. gada 21. augusta noteikumos Nr. 562 “Noteikumi par zemes lietošanas veidu klasifikācijas kārtību un to noteikšanas kritērijiem”.

Ministru kabineta 2014. gada 2. decembra noteikumi Nr. 748 “Noteikumi par darījumiem ar lauksaimniecības zemi” nosaka iesniegumā par darījumiem ar lauksaimniecības zemi ietveramo informāciju un tam pievienojamos dokumentus, kas apliecina personas tiesības iegūt īpašumā lauksaimniecības zemi. Fiziskā persona iesniegumu sagatavo, aizpildot Ministru kabineta noteikumiem pievienoto 1. pielikumu, bet juridiskā persona – 2. pielikumu. Bez tam obligāts nosacījums ir darījuma akta par lauksaimniecības zemes iegūšanu īpašumā pievienošana iesniegumam. Lauksaimniecības zemes pircējam ir jāņem vērā, ka gadījumā, ja ar vienu darījuma aktu atsavināmā zeme atrodas vairāku novadu pašvaldību administratīvajās teritorijās, zemes pircējas iesniedz iesniegumu atsevišķi katrai novada pašvaldībai, kuras teritorijā atrodas attiecīgā atsavināmā zeme.

Jāatzīmē, ka šobrīd izmaiņas zemesgrāmatu procesā ir saistītas arī ar grozījumiem likumā “Par zemes privatizāciju lauku apvidos” 2017. gada

18. maijā (stājās spēkā 2017. gada 1. jūlijā). Proti, ir mainīta pirmpirkuma tiesību kārtība, lai atvieglotu zemes iegādi pašmāju lauksaimniekiem.

Jaunais tiesiskais regulējums paredz, ka gadījumos, ja īpašnieks vēlēšies savu zemi pārdot, pirmpirkuma tiesības uz to būs zemes nomniekam un Latvijas Zemes fonda pārvaldītājam. Pašvaldības no 2018. gada neapbūvētu lauksaimniecības zemi varēs iznomāt ar izpirkuma tiesībām. Zemi varēs nomāt uz laiku līdz 12 gadiem, nosakot nomas maksu gadā 4,5% apmērā no zemes kadastrālās vērtības. Uz šādu zemes iegādes kārtību varēs pretendēt fiziskā persona, kura gada laikā pēc nomas līguma noslēgšanas sāks zemes apsaimniekošanu. Zemi izpirkt varēs ne agrāk kā ceturtajā gadā. Lai nepieļautu daudzu tūkstošu hektāru lauksaimniecības zemes īpašumu koncentrēšanos viena vai cieši saistītu cilvēku rokās, zemes iegādes kārtība papildināta ar jaunu ierobežojumu – saistītās personas turpmāk drīkstēs iegūt īpašumā līdz 4000 hektāru lauksaimniecības zemes. Pašvaldības, pamatojoties uz attīstības prioritātēm, varēs noteikt savus ierobežojumus.

Vēl viens svarīgs posms, kas pārcelts uz pirmpirkuma tiesību realizācijas procesu ir saistīts ar to, ka ārzemniekiem, kuri pirks lauksaimniecības zemi Latvijā, būs jāprot valsts valoda vismaz atbilstoši B līmeņa 2. pakāpei. Valsts ir vēlējusies nostiprināt valsts valodas prasības ārzemniekiem, kuri vēlas iegādāties zemi Latvijā. Tāpat ir precizētas prasības par zemes plāna prezentēšanu pašvaldību komisijās. Grozījumi nosaka, ka pašvaldību komisijas to varēs prasīt, nepieciešamības gadījumā uzaicinot personas valsts valodā prezentēt zemes turpmāku izmantošanu lauksaimnieciskajā darbībā. Tā kā no likuma “Par zemes privatizāciju lauku apvidos” ir izslēgts nosacījums, ka zemi drīkst pirt personas, kuras vismaz pēdējo trīs gadu laikā ir saņēmušas Eiropas Savienības tiešos maksājumus, tad izslēgta ir arī norma, kas paredz saimniecībām vai uzņēmumiem zemes iegādē nosacījumu par to, ka ieņēmumiem no lauksaimnieciskās ražošanas jāveido vismaz 1/3 no kopējiem saimnieciskās darbības ieņēmumiem pēdējo trīs gadu laikā. Tāpat juridiskajām personām vairs neprasīs, lai vismaz vienam īpašniekam vai pastāvīgam darbiniekam ir atbilstoša profesionālā izglītība.

Šos visus iepriekš uzskaitītos nosacījumus un to pārbaudi likumdevējs ir pārnēsis praksē uz pirmpirkuma tiesību realizācijas procesu pašvaldībā. Faktiski likuma “Par lauksaimniecības zemes privatizāciju lauku apvidos” piemērošanā ir identificētas problēmas, kas saistītas ar to, ka lauksaimniecības zemes iegādes brīdī juridiskā persona atbilst likuma nosacījumiem, toties vēlāk, mainoties kapitālsabiedrības īpašniekiem, tās jaunais īpaš-

nieks vairs neatbilst to subjektu lokam, kas tiesīgi iegūt īpašumā lauksaimniecības zemi, tiek pārnestas uz pirkuma tiesību realizācijas procesu un tiek radīts slogs pašvaldībām.

Pēc pozitīva lēmuma par atsavināšanas atļauju lauksaimniecības zemei par labu pircējam saņemšanas, pircējam ir jānostiprina savas īpašumtiesības zemesgrāmatā. Taču arī šajā procesā lauksaimniecības zemes atsavinājuma darījumam ir savas īpatnības.

Lauksaimniecības zemes pirkuma līguma reģistrācija zemesgrāmatā

Civillikuma 1487. pants nosaka, ka, ja rakstiska forma vajadzīga tādēļ, ka darījums zināmos gadījumos nevar būt spēkā bez ierakstīšanas zemesgrāmatā, tad darījums saista pats par sevi arī bez tā izteikšanas rakstiskā formā, tiklīdz starp tā dalībniekiem notikusi vienošanās par visām būtiskām sastāvdaļām. Juridiskajā literatūrā tiek atzīts, ka tā kā abas puses vienojās par pirkuma būtiskajām sastāvdaļām, nevienai no pusēm nav tiesības vienpusēji atkāpties no vienošanās izpildes un abām bija tiesība prasīt, lai otra taisa attiecīgu aktu, ja darījums būtu jāreģistrē zemesgrāmatā.²⁶

Ar jēdzienu “zemesgrāmata” saprot nostiprināšanas (koroborēšanas) tiesības uz nekustamiem īpašumiem, saprotot ar tiesībām arī tiesību nodrošinājumu un aprobežojumus atbilstoši likumam.²⁷ Iepriekš minētais pārdevēja pienākums nodot lietu nenozīmē, ka pircējam uzreiz iestājas īpašuma tiesības uz lauksaimniecības zemi. Saskaņā ar Civillikuma 993. pantu, lietas nodošana vien vēl nenodibina nekustamā īpašuma ieguvējam īpašuma tiesību – to iegūst tikai ar iegūšanas tiesiskā pamata un par to izgatavotā akta ierakstīšanu zemes grāmatās. Ar jēdzienu “ierakstīšana zemes grāmatās” saprot fizisku ierakstu zemesgrāmatās, saskaņā ar Civillikuma 994. pantu, bet pašu ierakstīšanas zemesgrāmatā procesu reglamentē Zemesgrāmatu likums un likums “Par nekustamā īpašuma ierakstīšanu zemesgrāmatā”.

Zemesgrāmatas ieraksts nodrošina informācijas publisku ticamību un pieejamību trešajām personām. Praksē zemesgrāmatas tiesnesis rūpīgi pārbauda ierakstāmo ziņu juridisko pamatojumu, jo līdz pirkuma līguma ierakstīšanai zemesgrāmatai lietu tiesības īpašnieks attiecībā pret trešajām personām vēl joprojām ir lauksaimniecības zemes pārdevējs nevis lauksaimniecības zemes pircējs. Faktiski arī īpašuma tiesība līdz ieraksta zemesgrāmatā izdarīšanas ir palikusi lauksaimniecības zemes pārdevējam,

26 Torgāns K. Saistību tiesības. I daļa. – Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2006. – 140.–141. lpp.

27 Juridisko terminu vārdnīca/ zin. red. U. Krastiņš, V. Šules. – Rīga: Nordik, 1998. – 300. lpp.

neskatoties uz jau samaksāto pirkuma maksu no lauksaimniecības zemes pircēja puses.

Zemesgrāmatas ierakstu procesa dēļ problēmas var rasties arī gadījumos, kad lauksaimniecības zemi iegādājas secīgi – pa daļām. Proti, atbilstoši Zemesgrāmatu likuma 15. panta 1. punktam, nekustamais īpašums un tā sastāvs tiek norādīts zemesgrāmatas nodalījuma pirmās daļas pirmajā iedaļā, tad saskaņā ar Zemesgrāmatu likuma 16. panta 1. punktu – nekustamā īpašuma īpašnieks, īpašuma tiesību pamats un summa, par kādu iegūts nekustamais īpašums, – norādāms zemesgrāmatas nodalījuma otrās daļas pirmajā iedaļā. Atšķirībā no ierakstiem par visām citām zemesgrāmatā nostiprināmajām tiesībām, līdz 2014. gadam Zemesgrāmatu likums neparedzēja ierakstu par īpašuma tiesību grozīšanu vai dzēšanu, t.i., zemesgrāmatas nodalījumā netika dzēsts vai grozīts ieraksts par bijušo īpašnieku, bet gan izdarīts jauns ieraksts, kurā norādīja, ka īpašuma tiesības bijušajam īpašniekam izbeigušās, bet jaunajam īpašniekam – nostiprinātas. Šāda kārtība ļāva vieglāk lasīt nodalījumu (tas kļuva pārredzamāks) un saprast, kura persona no kuras nekustamo īpašumu ieguvusi. Gadījumos, kad tika atsavināta tikai nekustamā īpašuma daļa, par atsavinātāju zemesgrāmatas nodalījumā norādīja, ka īpašuma tiesība ir samazinājusies par atsavināto domājamo daļu un kāda domājamā daļa paliek atsavinātāja īpašumā.

Kā negatīvā iezīme šādai kārtībai bija neskaidrība, kas rodas gadījumos, kad īpašnieks nekustamo īpašumu atsavina vai iegādājas pa daļām. Tādējādi nodalījumā vairākas reizes tiek veikti ieraksti par to, ka personai nostiprināta īpašuma tiesība uz nekustamā īpašuma daļu vai samazinājusies īpašuma tiesība uz nekustamā īpašuma daļu, kas nereti ir darījumos ar lauksaimniecības zemi. Turklāt, visi ieraksti ir spēkā esoši. Aktuālais ieraksts ir tas, kurš veikts pēdējais. Gadījumā, ja ierakstu nodalījumā nav daudz, konstatēt vai un uz cik lielu nekustamā īpašuma daļu konkrētai personai nostiprinātas īpašuma tiesības nebūs grūti. Taču gadījumos, kad nekustamajam īpašumam ir vairāki desmiti kopīpašnieku un nodalījumā veikti vairāki simti ierakstu par nostiprinātajām īpašuma tiesībām, konstatēt kādas konkrētas personas īpašuma tiesības jau būs nesamērojami grūtāk pat pieredzējušam juristam.

Problēmas risinājumam 2014. gadā ir veikti grozījumi Zemesgrāmatu likumā. Šobrīd Zemesgrāmatu likuma 126.¹–126.⁴ pants paredz zemesgrāmatas nodalījuma aktualizāciju – norādīt ierakstus tikai par nekustamā īpašuma pašreizējo sastāvu, īpašnieku, nostiprinātajām tiesībām, kā arī šo tiesību nodrošinājumiem un aprobežojumiem. Šobrīd izmaiņas zemesgrāmatu

procesā ir saistītas arī ar jau iepriekš minētajiem grozījumiem likumā “Par zemes privatizāciju lauku apvidos”. Galvenā atšķirība – līdz ar izmaiņām šai likumā ir noteikts, ka pašvaldībām būs jāuztur zemes iegādes darījumu reģistrs. Tas attieksies uz darījumiem, kas noslēgti līdz 2014. gada 31. oktobrim un nav reģistrēti zemesgrāmatā līdz 2017. gada 30. jūnijam. Reģistrā norādīs darījuma priekšmetu un līguma noslēgšanas datumu, un tas būs publiski pieejams pašvaldību mājaslapās. Šādiem darījumiem ierakstīšanai zemesgrāmatā būs nepieciešama pašvaldības komisijas izziņa par darījuma reģistrēšanu pašvaldībā līdz 2017. gada 31. decembrim. Savukārt, no 2018. gada 1. janvāra šādi darījumi ierakstīšanai zemesgrāmatā būs derīgi tikai tad, ja tiem būs pievienots pašvaldības komisijas lēmums par piekrišanu lauksaimniecības zemes iegūšanai īpašumā.

Šajā sakarā ir jāparedz risks, ka atkal tiks slēgti lauksaimniecības zemes pirkuma līgumi ar atpakaļejošu spēku, lai iekļautos iepriekš spēkā esošajā tiesiskajā regulējumā, jo darījuma pušu rīcības brīvība nav aprobežota ar pienākumu noteiktā termiņā nostiprināt savas īpašuma tiesības zemesgrāmatā.

Secinājumi un priekšlikumi

Līdzējiem lauksaimniecības zemes pirkuma līguma priekšmetā ir jāiekļauj ziņas no zemesgrāmatas apliecības: nekustamā īpašuma veids, adrese, kadastra numurs, zemesgrāmatu nodalījuma numurs, dati par nekustamā īpašuma sastāvu no zemesgrāmatas apliecības I sadaļas 1. daļas (nekustamais īpašums, servitūti un reālnastas). Pašvaldībai konkrētajā lauksaimniecības zemes darījumu vērtēšanā strikti jānošķir sava loma publisko un privāto tiesību jomā: no vienas puses realizējot pirkuma tiesību realizācijas procesu, bet no otras – pārbaudot pircēja atbilstības kritērijus būt par lauksaimniecības zemes īpašnieku, lai pašvaldības izveidotā komisija varētu pieņemt lēmumu par atļauju atsavināt lauksaimniecības zemi par labu pircējam.

Pastāv risks, ka Saeimā 2017. gada 18. maijā pieņemtie grozījumi likumā “Par zemes privatizāciju lauku apvidos” veidos praksi, ka tiks slēgti lauksaimniecības zemes pirkuma līgumi ar atpakaļejošu spēku, lai iekļautos iepriekš spēkā esošajā tiesiskajā regulējumā, jo darījuma pušu rīcības brīvība nav aprobežota ar pienākumu noteiktā termiņā nostiprināt savas īpašuma tiesības zemesgrāmatā.

Autors ierosina izdarīt grozījumus likumā “Par nekustamā īpašuma nodokli” aizstājot visā normatīvā akta tekstā jēdzienu “lauksaimniecībā

izmantojamā zeme” ar jēdzienu “lauksaimniecības zeme”. Civillikuma 1471. pantu būtu nepieciešams papildināt ar otro daļu sekojošā redakcijā: *“Lauksaimniecības zemes iegādes atsavinājuma darījumos, dabiskas darījuma sastāvdaļas papildina ar speciālajos normatīvajos aktos noteiktajiem nosacījumiem”*.

Civillikuma 1474. panta pirmā daļa aiz vārda “notariālā”, pēc autora domām, ir jāpapildina ar vārdiem iekavās *“(taisa notariālu aktu vai apliecina parakstu īstumu)”*, jo darījuma puses pie notāra var izvēlēties – tai-sīt notariālu aktu vai apliecināt parakstu īstumu. Civillikuma 1474. pantā minētā “notariālā kārtība” ietver abas šīs rīcības un atstāj rīcības brīvību to piemērošanas izvēlē. Civillikuma 1474. panta pirmo daļu nepieciešams papildināt ar atsauci uz elektronisko dokumentu sekojošā redakcijā: *“Darījuma dalībnieki var darījuma noslēgšanu organizēt atbilstoši Elektronisko dokumentu likuma prasībām”*.

Jāpapildina likuma “Par zemes privatizāciju lauku apvidos” 28.¹ pantu ar piekto daļu šādā redakcijā: *“Šī panta pirmās daļas nosacījumi ir pārbaudāmi 5 gadu periodā no lauksaimniecības zemes īpašnieku maiņas dienas”*, jo lauksaimniecības zemes iegādes nosacījumu ievērošanas prakses pārbaudi nevar turpināt neierobežoti ilgi.

AGRICULTURAL LAND PURCHASE AGREEMENT

Keywords: *agricultural land, purchase, contracts, legislative amendments.*

Summary

The aim of this article is to examine and analyse legislation and jurisprudence of purchase agreements concluded for the purchase of agricultural land and to present the author's conclusions and proposals for improvements in existing legislation and jurisprudence.

The content of the agricultural land purchase agreement and related theoretical aspects and topical issues are being assessed, as well as commentary on regulation on form and content of agricultural land purchase agreements are being presented.

The author examines the concept of agricultural land and provides a general description on agricultural purchase agreements by analysing the concept, form and components of it. In the article, the parties' legal relations, which derive from the agricultural land purchase agreement, are discussed by emphasizing statutory restrictions on parties relations and additionally describing obligations for both – buyer and seller. From a legal perspective, issues in relation to pre-emption right and registration of purchase agreement in the Land Register are also discussed.

*Irina Moisejeva*Zinātniskā vadītāja: Mg. sc. *Iveta Puķīte*

DZĪVOJAMO MĀJU PĀRVALDĪŠANAS UN KOMUNĀLO PAKALPOJUMU PARĀDU PIEDZIŅAS AKTUALITĀTE UN KĀRTĪBA, VEIDOŠANAS CĒLOŅI, NEATGŪSTAMO PARĀDU RISKI

Atslēgvārdi: parādu piedziņa, dzīvojamo māju pārvaldīšana, komunālie pakalpojumi, parādu veidošanās cēloņi, neatgūstamo parādu riski.

Rakstā tiek apskatīti dzīvojamo māju pārvaldīšanas un komunālo pakalpojumu parādu piedziņas cēloņi un riski.

Sabiedrībā katru dienu rodas civiltiesiskās attiecības ar no tām izrietošām pušu saistībām. Civiltiesiskus līgumus slēdz, lai sasniegtu noteiktu ekonomisku rezultātu – iegūtu kādu lietu īpašumā, vienotos par konkrēta darba izpildi, iespēju lietot svešu lietu u.tml. Otru līdzēju parasti interesē atlīdzība par viņa doto precī (lietu, darbu, pakalpojumu).¹

Raksta tapšanas laikā aktualitātes noteikšanai tika izmantoti Latvijas tiesu portāla www.manas.tiesas.lv dati. Gan tiesu iestādes, gan nolēmumi ir izvēlēti izlases kārtībā. Rakstā tiks analizēti pētījuma rezultāti, kas iegūti skatot Rēzeknes tiesas, Daugavpils tiesas, Rīgas pilsētas Kurzemes rajona tiesas, Rīgas pilsētas Latgales priekšpilsētas tiesas, Rīgas pilsētas Vidzemes priekšpilsētas tiesas, Rīgas pilsētas Ziemeļu rajona tiesas, Valmieras rajona tiesas, Alūksnes rajona tiesas, Valkas rajona tiesas, Bauskas rajona tiesas, Jelgavas tiesas, Kuldīgas rajona tiesas, Ventspils tiesas, Liepājas tiesas² pieņemtos lēmumus laikposmā no 2017. gada janvāra līdz jūnijam. Kopumā tika apskatīti 500 pieņemtie nolēmumi. Rakstā tiek sniegti priekšlikumi uzņēmuma turpmākai darbībai, lai uzlabotu saistību izpildes rezultātus.

Ievads

Katrs uzņēmums, kas sniedz dzīvojamās mājas pārvaldīšanas un komunālos pakalpojumus, nereti saskaras ar problēmu – pakalpojuma apmaksu.

1 Torgāns K. Saistību tiesības: Mācību grāmata. I daļa.– Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2006.– 59. lpp.

2 Anonimizētu nolēmumu atlase.– <https://manas.tiesas.lv/eTiesasMvc/nolemumi>.– (Resurss apskatīts 15.06.2017.).

Veikto pētījumu un aktuālu datu par to, cik šī problēma ir aktuāla mūsdienās, nav daudz, jo līdz šim valsts līmenī neviens statistisks pētījums netika veikts, izņemot Ekonomikas ministrijas informatīvo ziņojumu par pasākumiem ar dzīvokļa īpašuma lietošanu saistīto parādu problēmas risināšanai. Taču te jāpiebilst, ka ziņojumā esošā informācija ir novecojusi, jo tajā tika analizēti dati tikai par siltumapgādi laikā no 2006. gada līdz 2010. gadam.³ Ekonomikas ministrijas tīmekļa vietnē ir pieejami informatīvie ziņojumi par situāciju saistībā ar siltumapgādes pakalpojumiem 2015. gadā,⁴ 2014. gadā⁵ un 2013. gadā,⁶ kuros ir analizēta siltumapgādes parādu veidošanās dinamika. Tas norāda uz to, ka valsts līmenī tiek pētītas tikai neizpildītās saistības par siltumapgādes pakalpojumiem, bet par kanalizācijas un ūdens apgādes parādiem vai par dzīvojamo māju pārvaldīšanas parādiem datu nav.

Raksta mērķis – izpētīt dzīvojamo māju pārvaldīšanas un komunālo pakalpojumu parādu piedziņas aktualitāti, noteikt šo parādu rašanās cēloņus, atgūšanas iespējas, un apzināt neatgūstamo parādu veidošanās riskus.

Nozares aktualitāte parādu atgūšanas jomā

Lai novērtētu dzīvojamo māju pārvaldīšanas un komunālo pakalpojumu parādu atgūšanas aktualitāti, nepieciešams izskatīt to statistiskos rādītājus. Minēto datu iegūšanai tika izmantoti Latvijas tiesu portāla www.manas.tiesas.lv dati. Apkopojot iegūtos rezultātus, visi nolēmumi ir sadalīti sešās grupās:

- 1) prasība celta par zaudējumu atlīdzības piedziņu;
- 2) prasība celta par aizdevuma atmaksu;
- 3) prasība celta par uzturlīdzekļu piedziņu;
- 4) prasība celta par maksātnespējas procesa pasludināšanu;
- 5) prasība celta par dzīvojamās mājas pārvaldīšanas, apsaimniekošanas un saņemto pakalpojumu (ūdensapgāde, siltumapgāde, elektro-

3 Informatīvais ziņojums par pasākumiem ar dzīvokļa īpašuma lietošanu saistīto parādu problēmas risināšanai.– https://www.em.gov.lv/lv/nozares_politika/majokli/informativie_zinojumi/.– (Resurss apskatīts 20.06.2017.).

4 Informatīvais ziņojums par situāciju saistībā ar siltumapgādes pakalpojumiem 2015. gadā.– https://www.em.gov.lv/lv/nozares_politika/majokli/informativie_zinojumi/.– (Resurss apskatīts 20.06.2017.).

5 Informatīvais ziņojums par situāciju saistībā ar siltumapgādes pakalpojumiem 2014. gadā.– https://www.em.gov.lv/lv/nozares_politika/majokli/informativie_zinojumi/.– (Resurss apskatīts 20.06.2017.).

6 Informatīvais ziņojums par situāciju saistībā ar siltumapgādes pakalpojumiem 2013. gadā.– https://www.em.gov.lv/lv/nozares_politika/majokli/informativie_zinojumi/.– (Resurss apskatīts 20.06.2017.).

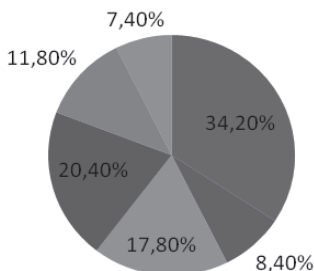
enerģijas un gāzes apgāde, atkritumu apsaimniekošana) maksājumu parāda piedziņu;

- 6) prasība celta par cita veida parāda piedziņu (avansa atmaksa, preces apmaksa, algas atmaksa utt.).

Kā redzams 1. attēlā, visbiežāk prasības tikušas celtas par dzīvojamās mājas pārvaldīšanas, apsaimniekošanas un saņemto pakalpojumu (ūdens apgāde, siltumapgāde, elektroenerģijas un gāzes apgāde, atkritumu apsaimniekošana) maksājumu parāda piedziņu, no 500 pārskatītiem nolēmumiem tie sastāda 34,20% (170 gadījumi). Visretāk prasības celtas par cita veida parāda piedziņu – 7,40% (37 gadījumi). Prasība par aizdevuma atmaksu celta 90 gadījumos (17,80%), par zaudējumu atlīdzības piedziņu – 42 gadījumos (8,40%), par uzturlīdzekļu piedziņu – 102 gadījumos (20,40%), par maksātnespējas procesa pasludināšanu – 59 gadījumos (11,80%).

1. attēls

Celto prasību tiesā grupu sadalījums

- prasība celta par dzīvojamās mājas pārvaldīšanas, apsaimniekošanas un saņemto pakalpojumu (ūdensapgāde, siltumapgāde, elektroenerģijas un gāzes apgāde, atkritumu apsaimniekošana) maksājumu parāda piedziņu
- prasība celta par zaudējumu atlīdzības piedziņu
- prasība celta par aizdevuma atmaksu
- prasība celta par uzturlīdzekļu piedziņu
- prasība celta par maksātnespējas procesa pasludināšanu
- prasība celta par cita veida parāda piedziņu

Tāds kvantitatīvs rezultāts apliecina, ka jautājums par dzīvojamās mājas pārvaldīšanas un komunālo pakalpojumu parādu atgūšanu ir ļoti aktuāls, jo pārsniedz visas kategorijas, kas attiecas uz parādu atgūšanas jomu. Tomēr, pēc kvalitatīva rezultāta šī prasība sastāda tikai 20,47 % no kopējās pieprasītās summas un atrodas otrajā vietā aiz prasībām par aizdevuma atmaksu. Tas liecina par to, ka pārvaldīšanas, apsaimniekošanas un saņemto pakalpojumu parādi attiecas uz samērā lielu Latvijas iedzīvotāju grupu ar nelieliem ienākumiem un zemu maksātspēju. Šajā vērtējumā prasības par uzturlīdzekļu piedziņu un par maksātnespējas procesa pasludināšanu netiek ņemtas vērā, jo tajās nav noteiktas pieprasītās kopsomas un līdz ar to nav iespējams salīdzināt ar pārējām prasībām pēc kvalitatīvā rādītāja. Pārskatīto nolēmumu kopējā prasības summa sastāda 1123086,94 eiro.

1. tabulā redzams, ka par dzīvojamās mājas pārvaldīšanas, apsaimniekošanas un saņemto pakalpojumu (ūdensapgāde, siltumapgāde, elektroenerģijas un gāzes apgāde, atkritumu apsaimniekošana) maksājumu parāda piedziņu kopējā prasības summa sastāda 229122,19 eiro. Ar nosacījumu, ka pēc Centrālās statistikas pārvaldes datiem Latvijā šobrīd iedzīvotāju skaits ir 1941300⁷ (dati uz 2017. gada maiju), no tiem 386541 ir bērni līdz 19 gadiem,⁸ secināms, ka katram Latvijas iedzīvotājam, kurš ir vecāks par 19 gadiem, nosacīti ir parāds par dzīvojamās mājas pārvaldīšanu un komunālajiem pakalpojumiem 0,15 eiro apmērā.

1. tabula

Kopējās prasības summas sadalījums grupās

Nr.	Nolēmumu grupa	Pieprasītā summa (eiro)	% no kopējās pieprasītās summas
1	Prasība celta par zaudējumu atlīdzības piedziņu	58479,06	5,21
2	Prasība celta par aizdevuma atmaksu	776216,11	69,03
3	Prasība celta par dzīvojamās mājas pārvaldīšanas, apsaimniekošanas un saņemto pakalpojumu maksājumu parāda piedziņu	229122,19	20,47
4	Prasība celta par cita veida parāda piedziņu	59269,58	5,29
Kopā		1123086,94	100

7 Iedzīvotāju skaits un dabiskās kustības rādītāji. – <http://www.csb.gov.lv/statistikas-temas/iedzivotaji-galvenie-raditaji-30260.html>. – (Resurss apskatīts 05.07.2017.).

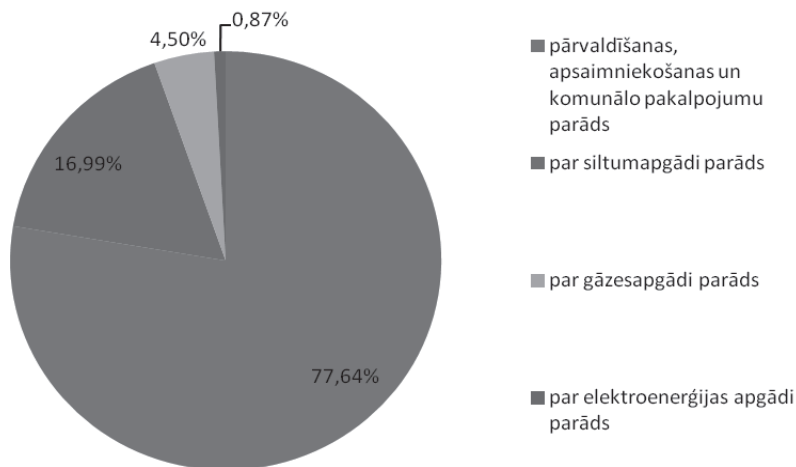
8 Bērni Latvijā. – http://www.csb.gov.lv/sites/default/files/nr_12_berni_latvija_2016_16_00_lv_en.pdf. – (Resurss apskatīts 05.07.2017.).

Atbilstoši pakalpojumiem, kas nepieciešami dzīvojamās mājas uzturēšanai, un pamatojoties uz parādu piedzinēju datiem, izveidojušos parādus var sadalīt sekojošās grupās:

- dzīvojamo māju pārvaldīšanas un komunālo pakalpojumu parāds (parāda piedzinējs ir uzņēmums, kas sniedz pārvaldīšanas un apsaimniekošanas pakalpojumus, nodrošina ūdens apgādi, kanalizāciju, un kā starpnieks arī sadzīves atkritumu izvešanu, piemēram, SIA “Rīgas namu pārvaldnieks”, SIA “Ūdeka”, SIA “Ventspils labiekārtošanas kombināts”, SIA “Melnstila 10”, SIA “Namu pārvaldīšana”, SIA “Valmieras namsaimnieks”, SIA “Valkas namsaimnieks” u.c.);
- siltumenerģijas apgādes parāds (parāda piedzinējs ir uzņēmums, kas ražo un piegādā siltumenerģiju, piemēram, AS “Rīgas siltums”, SIA “Bauskas siltums”, AS “Rēzeknes siltumtīkli” u.c.);
- elektroenerģijas apgādes parāds (parāda piedzinējs ir uzņēmums, kas piegādā elektroenerģiju, piemēram, AS “Sadales tīkls”);
- gāzes apgādes parāds (parāda piedzinējs ir uzņēmums, kas piegādā gāzi, piemēram AS “Latvijas gāze”).

Pēc prasītās summas redzams, ka mazākie parādi ir par elektroenerģiju (kopā 2000,32 eiro) un gāzi (pārskatīto nolēmumu kopējā prasītā summa ir 10315,72 eiro). Vislielākie parādi ir par pārvaldīšanu un komunālajiem pakalpojumiem, kur kopējā prasītā summa sastāda 177883,60 eiro. Par siltumenerģiju kopējais pieprasītais parāds sastāda 38922,55 eiro. 2. attēlā redzams, ka pārvaldīšanas un komunālo pakalpojumu parāds sastāda 77,64%, siltumenerģijas parāds – 16,99%, gāzes parāds – 4,50% un elektroenerģijas parāds tikai 0,87% no kopējās prasītas summas. No minētā secināms, cik aktīvi parādu piedzinēji strādā ar parādnikiem. No procentuālā sadalījuma redzams, ka visprogresīvākā programma darbam ar parādnikiem ir ieviesta uzņēmumos, kuri nodarbojas ar elektroenerģijas un gāzes apgādi.

Šīs programmas ietvaros tiek aktīvāk īstenotas preventīvās darbības, kuras virzītas uz to, lai parādi neveidotos, mazāk veicot korektīvās darbības, kas vērstas uz parādu piedziņu. Radītāji 4,50% un 0,87% liecina par to, ka programmas ir ieviestas un strādā efektīvi, attiecīgi uzņēmumiem nav nepieciešama tērēt resursus parādu piedziņai.

2. attēlsPārvaldīšanas, apsaimniekošanas un saņemto pakalpojumu
parādu procentuāls sadalījums

No minētā secināms, ka jautājums par dzīvojamās mājas pārvaldīšanas un komunālo pakalpojumu parādu piedziņu ir ļoti aktuāls, jo kvantitatīvi pārsniedz visas izskatītās kategorijas parādu atgūšanas jomā. Faktiski veidojas situācija, ka tiesā apmēram katrs trešais parādu piedziņas lēmums tiek pieņemts par dzīvojamās mājas pārvaldīšanas un komunālo pakalpojumu parādu piedziņu.

Parādu atgūšanas iespējas

Latvijā parāda atgūšanai pastāv vairākas iespējas. Pirms parādu piedziņas prasības celšanas tiesā, vienmēr pastāv iespēja vienoties par parāda atmaksu savstarpēji. Lai panāktu parāda atmaksu savstarpēji vienojoties atbilstoši Civillikumam, nepieciešams visu darījuma dalībnieku saskanīgs gribas izteikums.⁹ Savstarpējā vienošanās ir visātrākais un finansiāli visizdevīgākais variants salīdzinājumā ar pārējiem, jo var vienoties par abām pusēm – gan piedzinējam, gan parādniekam – pieņemamām atmaksas summām un izdevīgiem termiņiem, kā arī nav nepieciešami papildu tēriņi, kas saistīti ar mediatora pakalpojumu atmaksu vai valsts nodevu un tiesas izdevumu samaksu.

⁹ Civillikums. Ceturtā daļa. Saistību tiesības (pieņemts 28.01.1937.), 1427. pants// Valdības Vēstnesis.– Nr. 41(1937, 20. februāris).

Ja piedzinējam un parādniekam neizdodas savstarpēji vienoties par parāda atmaksu, ir lietderīgi izmantot mediatora pakalpojumus, bet tad rodas papildizmaksas.

Gadījumos, kad parādnieks ne tikai atsākas maksāt, bet pat neatzīst parādu saistības, tad vienīgā iespēja, kā piedzīt parādu, ir celt prasību tiesā.

Civilprocesa likums paredz saīsinātu parādu piedziņas veidu – saistību piespiedu izpilde brīdinājuma kārtībā. Tādā gadījumā lieta tiek skatīta ātri. Ja pēc brīdinājuma saņemšanas 14 dienu laikā nav iesniegti iebildumi vai pierādījumi par samaksu, tajā norādītā saistība tiks nodota piespiedu izpildei. Tomēr ir noteikti gadījumi, kad saistību piespiedu izpilde brīdinājuma kārtībā nav pieļaujama, tad piedzinējam jāceļ prasība par parāda piedziņu tiesā.

Vissarežģītāk ir piedzīt parādu caur tiesu, jo šis process prasa vairāk laika un papildus finansējumu. Pirms celt prasību tiesā, jāizvērtē riski un tiesāšanās lietderība. Tā, piemēram, tiesāšanās var izrādīties arī pilnīgi bezjēdzīga, ja parādnieks ir pasludināts par maksātnespējīgu. Tādā gadījumā būs iztērēti līdzekļi, bet parādu atgūt neizdosies.

Parādu veidošanās cēloņi

Pamatojoties uz iedzīvotāju aptaujas rezultātiem, var izdalīt sekojošos parādu veidošanās cēloņus:

- ilglaicīgs bezdarbnieka statuss;
- vāja maksājumu disciplīna;
- ģimenes ienākumi ir mazāki par iztikas minimumu;
- ģimenei radušies neparedzēti izdevumi (ģimenes locekļa slimība, bēres, neparedzēts dzīvokļa remonts avārijas seku likvidēšanai, u.c.).

No aptaujas rezultātiem secināms, ka lielākā daļa parādu veidošanās cēloņu saistīti ar izdevumiem. Biežāk pieminētais cēlonis ir – bezdarbs, zemi ienākumi, kas norāda uz ekonomiska rakstura problēmām novadā. Vēl kā parāda iemesls aptaujā tiek minēti arī tā saucamie “neparedzētie izdevumi”. Tas skaidrojams gan ar paaugstinātiem un negaidītiem izdevumiem, līdzekļu nepietiekamību, gan arī ar īpašnieku prioritātēm, kur pārvaldīšanas un komunālo maksājumu apmaksa ne vienmēr būs prioritāra izdevumu ziņā. Savukārt, maksājumu vājā disciplīna norāda uz to, ka uzņēmums, kurš nodrošina namu pārvaldīšanu, nepietiekami kvalitatīvi un savlaicīgi strādā ar saviem klientiem, lai nodrošinātu regulāru maksājumu veikšanu.

Neatgūstamo parādu riski

Parādu atgūšanas jomā vienmēr pastāv arī neatgūstamo parādu daļa. Šis risks parādās tad, kad parādnieks ir maksātnespējīga persona un viņam nepietiek ienākumu, uz kuriem var piemērot parāda piedziņu. Šajā gadījumā lēmums par maksājumu saistību nodošanu piespiedu izpildīšanai ir pieņemts, bet tiesas izpildītājam parādu piedzīt nav iespējams, jo parādnieks vai nu slēpj savus reālos ienākumus, vai viņš ir bezdarbnieks, kam piešķirts mazturīgas personas statuss. Tad, lai nepieļautu parāda palielināšanu, ja parādnieks ir īrnieks, ir iespēja celt prasību ne tikai parādu piedziņai, bet arī īres līguma laušanai un parādnieka izlikšanai no dzīvokļa. Tas, diemžēl, neatrisina problēmu, jo bieži vien maksātnespējīgais parādnieks atbilst likumā "Par pašvaldību palīdzību dzīvokļa jautājumu risināšanā" noteiktajam statusam un attiecīgi pašvaldība atkal viņam izirē pašvaldībai piederošas dzīvojamās telpas, bet parādnieks turpina nemaksāt. Rezultātā tas negatīvi ietekmē maksājumu disciplīnu arī citiem klientiem un parādu apjoms turpina augt.

Ja parādnieks ir dzīvokļa īpašnieks, tad prasība par parāda piedziņu tiek celta uz mantu vai nekustamo īpašumu. Šajā gadījumā parādās risks, ka parāds praktiski var kļūt par neatgūstamu, ja parādniekam ir hipotekārais kredīts vai citas parādu saistības, jo Civilprocesa likums nosaka ka, ja no parādnieka piedzītās summas nepietiek, lai apmierinātu visus prasījumus pēc izpildu dokumentiem, šī summa sadalāma starp piedzinējiem šajā likumā noteiktajā secībā, ja atsevišķā likumā kādiem piedzinējiem nav noteiktas priekšrocības un katras nākamās kārtas prasījumi tiek apmierināti pēc iepriekšējās kārtas prasījumu pilnīgas apmierināšanas¹⁰. No naudas, kas saņemta par pārdoto ar ķīlu apgrūtinātu kustamo mantu, vispirms sedzami sprieduma izpildes izdevumi, pēc tam apmierināmi prasījumi šādā secībā: 1) ar ķīlu nodrošinātais prasījums; 2) pārējie prasījumi Civilprocesa likumā noteiktajā secībā.¹¹ Vispirms apmierināmas pirmās kārtas piedziņas, t.i., prasījumi par uzturlīdzekļu piedziņu bērnam vai vecākam, tad otrās kārtas – prasījumi par nodokļiem un nenodokļu maksājumiem budžetā, trešās kārtas – prasījumi par tādu zaudējumu atlīdzināšanu, kas nodarīti mantai ar noziedzīgu nodarījumu vai administratīvo pārkāpumu, un tikai tad ceturtās kārtas piedziņas – apmierināmi visi pārējie prasījumi, pie kuriem pieder pārvaldīšanas un komunālo maksājumu parādi.

10 Civilprocesa likums (pieņemts 14.10.1998.), 622. pants// Latvijas Vēstnesis.– Nr. 326/330 (1998, 11. marts).

11 Turpat – 627. pants.

Trešo nozīmīgo riska grupu veido bezmantinieki, jo pēc viņu nāves, ja mirušai personai nepiederēja kustama vai nekustama manta, uz kuru var vērst piedziņu, parāds kļūst par neatgūstamo parādu. Tas negatīvi ietekmē pensijas vecuma cilvēku maksājumu disciplīnu, neskatoties uz to, ka pensionāri tiek uzskatīti par disciplinētākajiem klientiem, bieži veidojas situācija, kad komunālo maksājumu apmaksa viņiem vairs nav prioritāra, jo cilvēks, kuram nav mantinieku, nozīmē vientuļu cilvēku, tātad pensija arī nereti ir zemāka par noteikto iztikas minimumu.

Visu minēto risku pamatā ir sabiedrības noslāņošanās, augsts bezdarba līmenis, īpaši reģionos. Būtiska ietekme ir iedzīvotāju izglītības līmenim, jo ar pamatizglītību vai bez tās cilvēkiem ir maz iespēju atrast darbu, un tajā pašā laikā celt savu izglītības līmeni (piemēram, iegūstot augstāko izglītību) viņi nevar sava finansiālā stāvokļa dēļ.

Kopumā parādi veidojas cilvēkiem ar zemiem un vidējiem ienākumiem, piemēram, kad ģimenē ar bērniem strādā tikai viens no vecākiem, vai gadījies ilgstoši būt bezdarbnieka statusā, ir ilgstoša slimība, atlaišana no darba u.c. iemesli. Parādu atgūšana ir iespējama, tikai nepieciešama efektīvu preventīvo un korektīvo darbību izstrāde un ieviešana. Minētā parādnieku grupa ir atkarīga kā no ārējiem faktoriem, kas var negatīvi ietekmēt viņu ienākumu līmeni: nodokļu likmes pieaugums, inflācija, uzņēmumu un štata vietu likvidācija, tā arī no iekšējiem – ģimenes faktoriem, kas ietekmē ģimenes izdevumu plānošanu, piemēram, kāda ģimenes locekļa negaidīta saslimšana, bēres, citi notikumi, kas prasa neparedzētus izdevumus, jo nav uzkrājumu, ar ko varētu rēķināties ārkārtas situācijās.

Te jāpiebilst, ka dzīvojamo māju pārvaldīšanas un komunālo pakalpojumu parādi veidojās arī turīgiem iedzīvotājiem. Tādu parādnieku īpatsvars nav liels, tāpat kā viņu parādu summas. Attiecīgi no šiem parādniekiem ir vieglāk atgūt parādus, jo tie radušies tikai zemas maksājumu disciplīnas dēļ, piemēram, maksājumi tikuši veikti daļēji vai neregulāri. Strādājot ar tādiem parādniekiem, iespējama veiksmīga un ātra parādu atgūšana, jo saņemot brīdinājumu, viņi nekavējoties dzēš parāda summu pilnā apmērā, negaidot tālākās darbības – pieteikuma izskatīšanu un lēmuma par saistības piespiedi izpildi pieņemšanu.

Pamatojoties uz pētījumu rezultātiem secināms, ka dzīvojamo māju pārvaldīšanas un komunālo maksājumu parādu rašanos ietekmē kā ārējie (t.i., tarifu pieaugums, vispārējā inflācija, nodokļi, uzņēmumu likvidācija, bezdarbs), tā iekšējie faktori (īrnieka/īpašnieka maksājumu disciplīna, ienākumu samazinājums, uzkrājumu trūkums zemu ienākumu dēļ, neparedzēti izdevumi utt.).

Secinājumi un priekšlikumi

Lai nodrošinātu saistību izpildi, neveicinātu jaunu parādu rašanos, kā arī atvieglotu parādu piedziņu katram uzņēmumam, kas nodarbojas ar dzīvojamu māju pārvaldīšanu un komunālo pakalpojumu sniegšanu, ir nepieciešams veikt gan korektīvās, gan preventīvās darbības.

Jau savlaicīgi nepieciešams izstrādāt un ieviest preventīvos pasākumus, kas nepieļautu jaunu parādu izveidošanos, piemēram, uzturēt aktīvu dialogu ar iedzīvotājiem, skaidrojot, cik svarīga kvalitatīvai pārvaldīšanas uzdevuma izpildei ir savlaicīga maksājumu saņemšana. Jāatzīst, ka stingri jāseko maksājumu disciplīnai, piemēram, izstrādājot un ieviešot darbā elektronisko atgādinājumu programmu (nesaņemot maksājumus noteiktā laikā, elektroniski tiek sūtīta atgādinājuma vēstule uz e-pastu vai tālruni). Sadarbībā ar pašvaldību ieteicams izstrādāt un ieviest sociālo programmu, tādējādi sniedzot palīdzību ne tikai maznodrošinātajiem un trūcīgajiem iedzīvotājiem, bet arī ģimenēm, kuros viens no diviem pilngadīgajiem ģimenes locekļiem ir zaudējis darbu, tomēr ienākumu apjoms neļauj iegūt maznodrošinātas ģimenes statusu.

Runājot par korektīvam darbībām, autore ierosina izstrādāt un ieviest efektīvu parādu piedziņas procedūru, kurā būs noteikta rīcība parādu piedziņai, izpildes termiņi un atbildīgā persona. Īpaši svarīgi ir noteikt termiņus, kad jāuzsāk parādu piedziņa (piemēram, 3 mēnešu laikā no parāda izveidošanās), jo laikam ejot parāda apjoms tikai palielināsies un atgūt to būs daudz sarežģītāk.

THE TOPICALITY AND PROCEDURE OF REAL ESTATE MANAGEMENT AND UTILITY SERVICE DEBT COLLECTION, CAUSES OF FORMATION, RISKS OF NON-RECOVERABLE DEBTS

Keywords: *debt collection, customer satisfaction, evaluation methods, real estate management and utility services, residential houses.*

Summary

This article discusses the need to determine customer satisfaction, and how to use it in non-mortgage asset management companies. The awareness of the customer's opinion and attitude is a continuous process – in today's changing world, the demands of society are growing day by day and the achievements of yesterday are already considered norm today. Real estate management companies should also be able to provide their customers with high-quality services in order to make contract fulfilment as convenient, easy and enjoyable as possible. The aim of the paper is to find out the essential elements of customer satisfaction assessment, their necessity and impact on future operations for real estate companies, as well as to assess customer satisfaction in a company that provides residential houses.

A customer satisfaction survey, which enables the management company to gain information about customer needs and control the quality of provided services, is essential for successful operation of the companies in order to maintain a high standard in one of the fundamental values – quality of customer service. The present article analyses the results of the research obtained by interviewing the clients of the real estate management company. In the conclusion, proposals are made for methods to continue to improve customer satisfaction.

Inga Muraševa

Zinātniskā vadītāja: *Ph. D. edu., Mg. iur. Intra Lūce*

VIENLĪDZĪBAS PRINCIPA NODROŠINĀJUMS DARBA TIESISKAJĀS ATTIECĪBĀS

Atslēgvārdi: darbs, diskriminācija, darba tiesiskās attiecības, vienlīdzības princips, atšķirīga attieksme, vienlīdzības principa pārkāpumi, pierādīšanas īpatnības, “apgrieztā pierādīšana”.

Darba nozīme ikviena cilvēka dzīvē ir milzīga, bet ja darbs ir netīkams, tas pamatā kalpo tikai kā ienākumu avots. Kad cilvēks strādā sev tīkamā profesijā, tad darbs spēj sniegt arī emocionālu gandarījumu un piepildījumu. Profesionālajā vidē cilvēks mūsdienās pavadā aptuveni 76 800 stundas no savas dzīves, tātad aptuveni trešdaļu no sava nomoda laika ikviens velta darbam, kas sastāda ievērojamu mūža daļu.¹ Darba svarīgumu un nozīmību cilvēka dzīvē uzsver profesors V. Sinaiskis, norādot, ka darba loma cilvēkam ir liela kopumā un sevišķi personiskajā plāksnē – viņa dzīvē, veselībā, goda ziņā.²

Nenoliedzams ir fakts, ka ikvienam indivīdam darba tiesisko attiecību jomā ir svarīgi atrasties un realizēt sevi līdzsvarotā tiesiskā vidē. Neilgi pēc neatkarības atgūšanas Latvija kļuva par pilntiesīgu starptautisko organizāciju dalībnieci un uzņēmās atbilstošas saistības. Starptautiskie cilvēktiesību dokumenti atzīst katra indivīda tiesības uz darbu, vienlīdzības jeb nediskriminācijas principu darba tiesiskajās attiecībās, kā arī personu tiesības uz taisnīgiem un labvēlīgiem darba apstākļiem. Latvija, ratificējot šos dokumentus, ir uzņēmusies pilnīgu atbildību par tajos ietverto tiesību nodrošināšanu.

Latvijas Universitātes asociētā profesore K. Dupate un sociālā darba maģistre G. Garokalna-Bihela atzīst, ka līdztiesības un diskriminācijas novēršanas tiesības ir balstītas uz Aristoteļa paradigmu. Saskaņā ar to tiek noteikts, ka līdzīgās situācijās ir jāizturas līdzīgi, bet atšķirīgās – atšķirīgi, samērā ar atšķirību.³

1 Izdegšana vai izdzīvošanas režīms.— <https://www.prakse.lv/article/203/izdegšana-vai-izdzīvošanas-rezīms>.— (Resurss apskatīts 10.05.2016.).

2 Sinaiskis V. Latvijas civiltiesību apskats. Lietu tiesības. Saistību tiesības.— Rīga: Latvijas Juristu biedrība, 1995, 136. lpp.

3 Dupate K., Garokalna-Bihela G. Es un sabiedrība – mūsu iespējas un tiesības: Diskriminācijas novēršanas rokasgrāmata juridiskajām profesijām.— Rīga: Latvijas Tiesnešu mācības centrs, 2014.— 14. lpp.

Diskriminācija rada negatīvas psiholoģiskās, sociālās, ekonomiskās un politiskās sekas, jo šai gadījumā personai tiek nodarīta emocionāla, psiholoģiska trauma, indivīds tiek atstumts un pazemots. Ekonomiskā ziņā diskriminācija nozīmē cilvēkresursu optimālu neizmantošanu, bet politiskā – tiek veicināta atsvešināšanās, mazinās uzticēšanās valsts iestādēm, var veidoties dziļi sociālie konflikti.⁴

Vienlīdzības principa vēsturiskā attīstība

Kopš eksistē saprātīgais cilvēks un sabiedrība, kopumā notiek cīņa starp labo un ļauno. Ļaunumu un noziegumus sabiedrība apkaro, izvēloties savai attīstības pakāpei un kultūrai atbilstošus aizsardzības līdzekļus. Par efektīvāko tiesību un interešu aizsardzības līdzekli tiek uzskatīts sods. Taču sabiedrības priekšstatī par soda raksturu, uzdevumiem un nozīmi laika gaitā ir būtiski mainījušies. Gadsimtiem ilgi pastāvēja Taliona princips – ekvivalenta atmaksa par nodarīto ļaunumu, “acs pret aci, zobs pret zobu”, kad sodam bija izteikts atriebības un iebiedēšanas raksturs.⁵ Ar laiku šis princips tika abstrahēts un tālāk attīstīts kā “zelta likums”, kas vispārīgā formā nosaka, ka cilvēkam ir jāizturas pret citiem tā, kā viņš vēlas, lai citi izturētos pret viņu.⁶

Pirmais par taisnīguma ideju sāka runāt Aristotelis, kurš izdalošā taisnīguma gadījumā ieteica vienādu sadali “uz galviņām” (aritmētiskā vienlīdzība). Tātad vienādās situācijās attieksmei ir jābūt vienādai, bet atšķirīgās situācijās jābūt atšķirīgai attieksmei. Aristoteļa teorija jeb paradigma līdz ar to iezīmēja taisnīguma un vienlīdzības principa struktūru, kas arī ir pamatā modernajai principa izpratnei. E. Levits vienlīdzības principu sasaista ar cilvēktiesību ideju. Ja cilvēkiem no dabas (no dzimšanas) pienākas tiesības, tad tās pienākas visiem. Ja tās pienākas visiem, tad tās pienākas visiem vienādā mērā.⁷

Vienlīdzības principa būtība

Vienlīdzības princips pēc savas struktūras nevar tikt piemērots patstāvīgi, bet gan tikai kopā ar kādu citu tiesību normu, šī principa realizācijai

4 Par demokrātisku darba vidi un tiesisku darba attiecību nostiprināšanu Latvijā.– Rīga: Imanta, 2003.– 15. lpp.

5 Škavronska D. No Taliona principa līdz resocializācijai// Jurista Vārds.– Nr. 50 (2010), 5. lpp.

6 Latvijas Republikas Satversmes komentāri. VIII nodaļa. Cilvēka pamattiesības/ R. Balodis u.c.– Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2011.– 77. lpp.

7 Turpat – 77.–78. lpp.

nepieciešama tāda tiesību norma, kas kaut ko materiāli noregulē.⁸ Tiesiskās vienlīdzības princips neierobežoti darbojas publisko tiesību jomā, attiecībās starp valsti un privātpersonu. Valstij izdodot, piemērojot un interpretējot tiesību normas, kas skar privātpersonas, jāievēro princips, ka visi cilvēki ir tiesiski vienlīdzīgi, ar vienādām tiesībām un pienākumiem.⁹ Vienlīdzības princips ir saistošs visiem trim valsts varas atzariem – likumdevējam, izpildvarai, tiesu varai.¹⁰

Satversmes tiesa 2001. gada 5. decembra spriedumā lietā Nr. 2001-07-0103 secina, ka vienlīdzības princips liedz valsts institūcijām izdot tādas normas, kas bez saprātīga pamata pieļauj atšķirīgu attieksmi pret personām, kuras atrodas vienādos un pēc noteiktiem kritērijiem salīdzināmos apstākļos. Vienlīdzības princips pieļauj un pat prasa atšķirīgu attieksmi pret personām, kuras atrodas atšķirīgos apstākļos, kā arī vienādos apstākļos, ja tam ir objektīvs un saprātīgs pamats.¹¹ Savukārt, spriedumā lietā Nr. 2003-23-01 Satversmes tiesa atzīst, ka “lai noskaidrotu, vai un kuras personas vai personu grupas atrodas vienādos un pēc noteiktiem kritērijiem salīdzināmos apstākļos, nepieciešams atrast šīs grupas vienojošo pazīmi.”¹²

Turpretim privātajās tiesībās vienlīdzības princips darbojas tikai atsevišķās situācijās. Privāto tiesību jomā galvenais ir privātautonomijas princips, kas pieļauj, ka privātpersonām attiecībās ar citām privātpersonām nav jāņem vērā vienlīdzības princips un privātpersona drīkst izturēties pret citām personām nevienlīdzīgi, tajā skaitā arī izturēties dažādi atkarībā no kritērijiem, kas tiek uzskatīti par aizliegtiem un tādēļ par diskriminējošiem un kurus valsts savās attiecībās ar privātpersonām nedrīkst izmantot. Tomēr

8 Atzinums par iespējamu tiesību pārkāpumu, noraidot vēstnieka kandidatūru. Latvijas Republikas tiesībsarga 2008. gada 20. oktobra atzinums – www.diena.lv/upload/manual/vestniekuierobejojumi-paegle.doc – (Resurss apskatīts 01.05.2016.).

9 Levits E. Par tiesiskās vienlīdzības principu // Latvijas Vēstnesis. – Nr. 68 (2003), 13. lpp.

10 Latvijas Republikas Satversmes komentāri. VIII nodaļa. Cilvēka pamattiesības / R. Balodis u.c. – Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2011. – 75. lpp.

11 Par likuma “Par izziņas iestādes, prokuratūras vai tiesas nelikumīgas vai nepamatotas rīcības rezultātā nodarīto zaudējumu atlīdzināšanu” 2. panta un Ministru kabineta 1998. gada 31. augusta noteikumu Nr. 327 “Pieteikumu iesniegšanas un izskatīšanas, lēmumu pieņemšanas, darba garantiju un sociālo garantiju atjaunošanas un zaudējumu atlīdzības izmaksas kārtība” 3. punkta 1. apakšpunkta atbilstību Satversmes 91. un 92. pantam: 05.12.2001. Satversmes tiesas spriedums lietā Nr. 2001-07-0103. – http://www.satv.tiesa.gov.lv/wp-content/uploads/2016/02/2001-07-0103_Spriedums.pdf – (Resurss apskatīts 24.01.2018.).

12 Par likuma “Par pašvaldībām” 43. panta pirmās daļas 6. punkta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 91., 106. un 107. pantam: 21.05.2004. Satversmes tiesas spriedums lietā Nr. 2003-23-01. – http://www.satv.tiesa.gov.lv/wp-content/uploads/2016/02/2003-23-01_Spriedums.pdf – (Resurss apskatīts 01.05.2016.).

noteiktās izņēmuma situācijās vienlīdzības princips var ierobežot privātautonomiju. Izņēmumi parasti ir konkrēti formulēti likumos.¹³

Satversmes 91. pantā netiek uzskaitīti kritēriji, pēc kuriem persona nedrīkst tikt diskriminēta, tas tiek atstāts teorijas un tiesu prakses ziņā.

Vienlīdzības princips vispirms prasa salīdzināt divas situācijas: to situāciju, kuru pārbauda, ar kādu citu (jau pastāvošu) situāciju. Pirmā situācija ir dota, bet otrā (jau pastāvošā) situācija ir jāizvēlas pareizi. Taču divas situācijas nekad nav pilnīgi identiskas. Tādēļ salīdzināšanai ir jāizvēlas situācija, kurai ir viens vai vairāki kopēji elementi ar pārbaudāmo situāciju. Šim elementam ir jāapvieno abas situācijas zem viena virsējdziena. Pateikt, vai atšķirības, kas pastāv starp divām situācijām, ir nozīmīgas, var tikai balstoties uz kritērijiem, kas atrodas ārpus paša vienlīdzības principa. Šie kritēriji ir sabiedriski priekšstatī un vērtējumi, kas balstās uz sabiedrības atziņām un vērtību skalas. Tādēļ tie ir pakļauti attīstībai un var būt atšķirīgi gan laikā, gan telpā.¹⁴

Atšķirīga attieksme divās salīdzināmās situācijās ir attaisnojama, ja ir izpildīti trīs nosacījumi: pirmkārt, tai ir saprātīgi iemesli, otrkārt, tai ir leģitīms mērķis un, treškārt, tā ir samērīga.¹⁵

Vienlīdzības principa nozīmība un atšķirīgas attieksmes aizliegums ir iekļauts virknē starptautisku dokumentu, kā arī Latvijas nacionālajos tiesību aktos. Diskriminācijas pamata kritēriji tiek definēti, taču normatīvo aktu analīze pierāda, ka diskriminējošo apstākļu uzskaitījumam ir tendence palielināties.

Vienlīdzības principa nozīme darba tiesiskajās attiecībās

Latvijas Republikas Satversme nosaka, ka cilvēka tiesības tiek īstenotas bez jebkādas diskriminācijas. Ikvienam ir tiesības brīvi izvēlēties nodarbošanos un darbavietu atbilstoši savām spējām un kvalifikācijai, kā arī ikvienam darbiniekam ir tiesības saņemt veiktajam darbam atbilstošu samaksu.¹⁶

Vienlīdzīgu tiesību princips iekļauts Darba likuma 7. pantā, kurā noteiktas ikvienas personas tiesības uz darbu, taisnīgiem, drošiem un veselībai nekaitīgiem darba apstākļiem, kā arī uz taisnīgu darba samaksu. Minētās tiesības tiek nodrošinātas bez jebkādas tiešas vai netiešas diskrimi-

13 Latvijas Republikas Satversmes komentāri. VIII nodaļa. Cilvēka pamattiesības/ R. Balodis u.c. – Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2011. – 93. lpp.

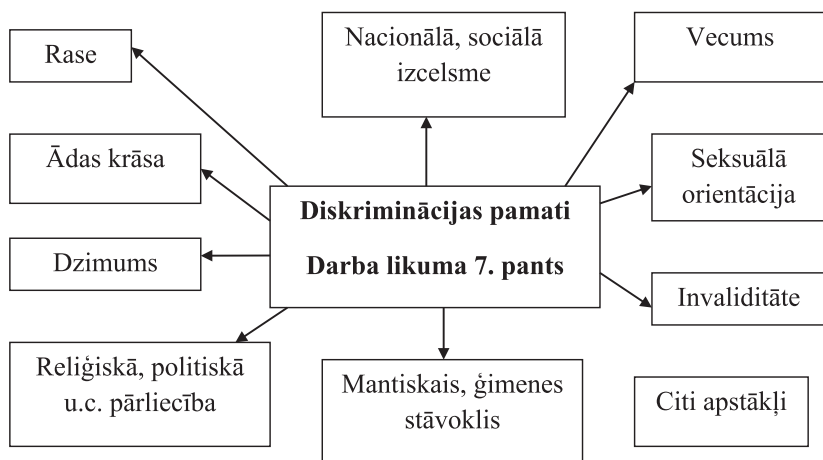
14 Turpat – 94. lpp.

15 Turpat.

16 Latvijas Republikas Satversme (pieņemta 15.02.1922.), 91., 106., 107. pants// Latvijas Vēstnesis. – Nr. 43 (1993, 1. jūlijs).

nācijas.¹⁷ Tiesību normā nosauktas konkrētas personas īpašības, apstākļi, uz kuriem nedrīkst balstīties darba devēja atšķirīgā attieksme pret personu (sk. 1. attēlu).

1. attēls

Diskriminācijas pamati saskaņā ar Darba likuma 7. pantu

Diskriminācijas aizlieguma garantija ir plašāka un aizsargā pret diskrimināciju arī tajos gadījumos, kad diskriminācija notikusi uz tāda pamata, ko likums nenosauc starp uzskaitītajiem aizliegtajiem kritērijiem.

Diskriminācijas aizliegums ir juridiskais mehānisms, kas salīdzināmās situācijās izslēdz vai stingri ierobežo atšķirīgās attieksmes attaisnojumu.¹⁸ Darba likumā diskriminācijas aizliegums tiek saukts arī par atšķirīgas attieksmes aizliegumu. Saskaņā ar Darba likuma 29. pantu atšķirīga attieksme atkarībā no darbinieka dzimuma ir aizliegta, dibinot darba tiesiskās attiecības, kā arī darba tiesisko attiecību pastāvēšanas laikā, it īpaši paaugstinot darbinieku amatā, nosakot darba apstākļus, darba samaksu, profesionālo apmācību vai kvalifikācijas paaugstināšanu, kā arī uzteicot darba līgumu. Atšķirīga attieksme atkarībā no darbinieka dzimuma ir pieļaujama tikai tādā gadījumā, ja piederība pie noteikta dzimuma ir attiecīgā darba

17 Darba likums (pieņemts 20.06.2001), 7. pants// Latvijas Vēstnesis.— Nr. 105 (2001, 6. jūlijs).

18 Levits E. Par līdztiesību likuma un tiesas priekšā un diskriminācijas aizliegumu. Par Satversmes 91. pantu.— <http://providus.lv/article/par-lidztiesibu-likuma-un-tiesas-prieksa-un-diskriminācijas-aizliegumu-par-satversmes-91-pantu>.— (Resurss apskatīts 31.05.2016.).

veikšanas vai nodarbošanās objektīvs un pamatots priekšnoteikums, kas ir samērīgs ar tā rezultātā sasniedzamo tiesisko mērķi.¹⁹

Pastāv atsevišķi gadījumi, kuros likumdevējs pieļauj atšķirīgu attieksmi, kas pamatota ar dzimumu. Tā var tikt pieļauta, ja piederība pie noteikta dzimuma ir objektīvs un pamatots priekšnoteikums. Tomēr atšķirīga attieksme nav pieļaujama un pamatojama tikai uz sabiedrībā valdošajiem pieņēmumiem, ka noteiktu darbu veic tikai sievietes vai tikai vīrieši. Latvijā nav spēkā noteikumi, kuri noteiktu ierobežojumus sievietēm veikt konkrētus darbus. Ierobežojumi var tikt noteikti, ņemot par pamatu personas individuālās spējas, nevis piederību pie viena vai otra dzimuma.

Vienlīdzības principa pārkāpumi darba tiesiskajās attiecībās

Darba sludinājumi

Darba sludinājums ir darba devēja paziņojums par brīvajām darba vietām²⁰ un tam jāatbilst normatīvo aktu prasībām. Saskaņā ar Darba likuma 33. panta 1. daļu noteikts, ka darba sludinājums nedrīkst attiekties tikai uz vīriešiem vai tikai uz sievietēm, izņemot gadījumu, kad piederība pie noteikta dzimuma ir attiecīgā darba veikšanas vai attiecīgās nodarbošanās objektīvs un pamatots priekšnoteikums, kā arī aizliegts norādīt vecuma ierobežojumus.²¹ Dzimuma norādīšana darba sludinājumā atļauta un tā netiks uzskatīta par dzimumu diskrimināciju, ja tai ir objektīvs un pamatots iemesls.²²

Latvijas Republikas Profesiju klasifikatorā profesijas klasificētas grupās atbilstoši Starptautiskās Darba organizācijas kodiem, kā arī noteiktas to kvalifikācijas pamatprasības un profesionālās darbības pamatuzdevumi. Tajā aprakstītas galvenās prasības, kas ir jāzina un jāprot ikvienam cilvēkam, uzsākot darbu attiecīgajā profesijā. Profesiju klasifikatorā sagrupēti arī profesiju standarti. Minētajā dokumentā visu profesiju nosaukumi ir norādīti vīriešu dzimtē.²³ Balstoties uz šo normatīvo aktu, iespējams secināt, ka par tiešu pārkāpumu nav uzskatāma situācija, kad darba sludinājums tiek norādīts tikai vienā – vīriešu dzimtē.

19 Darba likums (pieņemts 20.06.2001), 29. pants// Latvijas Vēstnesis.– Nr. 105 (2001, 6. jūlijs).

20 Turpat – 32. pants.

21 Turpat – 33. pants.

22 Mīze V. Rokasgrāmata dzimumu līdztiesības principa ieviešanai uzņēmuma personālvadībā.– Rīga: Labklājības ministrija, 2003.– 12. lpp.

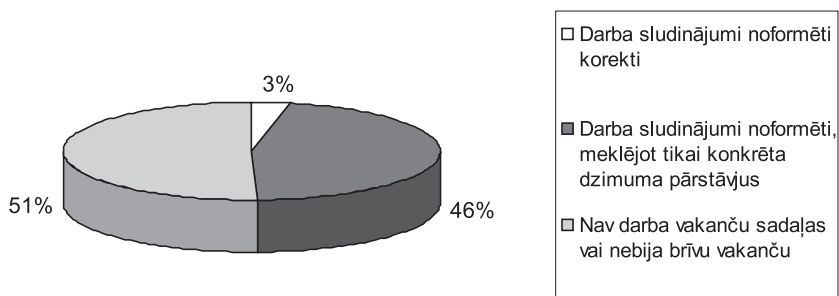
23 Noteikumi par Profesiju klasifikatoru, profesijai atbilstošiem pamatuzdevumiem un kvalifikācijas pamatprasībām un Profesiju klasifikatora lietošanas un aktualizēšanas kārtību: Ministru kabineta noteikumi Nr. 461 (pieņemti 18.05.2010.)// Latvijas Vēstnesis.– Nr. 84 (2010, 28. maijs).

Tomēr “Rokasgrāmatas dzimumu līdztiesības principa ieviešanai uzņēmuma personālvadībā” autore – juriste V. Mīze nepiekrīt šādai pozīcijai, paužot uzskatu, ka darba sludinājumā jānorāda profesija gan vīriešu, gan sieviešu dzimtē, lai neradītu pamatu šaubām par dzimumu līdztiesības principa ievērošanu.²⁴

Tika veikts pētījums, lai noskaidrotu, kā informācija tiek atspoguļota darba sludinājumos. Pētījuma autore analizēja Latvijas novadu pašvaldību mājas lapās esošos darba piedāvājumu sludinājumus, pievēršot uzmanību vai sludinājums tiek adresēts abu dzimumu pretendentiem.

2. attēls

Vakanču noformējums pašvaldību mājas lapās

No aplūkotojām 119 pašvaldību tīmekļa vietnēm vakanču sadaļas nebija vai uz pētījuma veikšanas dienu nebija brīvu darba vietu 60 jeb 51% no visām pašvaldībām, bet 55 jeb 46% pašvaldību mājas lapās bija atrodamī sludinājumi par darbinieku meklēšanu, taču tie bija noformēti tikai vienā, visbiežāk vīriešu, dzimtē. Tikai četru pašvaldību mājas lapās visas piedāvātās vakances uz pētījuma veikšanas brīdi bija noformētas korekti, darba sludinājumu rakstot abās dzimtēs.

Ir sastopami gadījumi, kad darba sludinājumos, papildus CV un pieteikuma vēstules iesniegšanai, kandidātam tiek prasīts iesniegt arī fotogrāfiju. Normatīvajos aktos, arī Darba likumā nav speciāla regulējuma par fotogrāfiju izmantošanu personāla atlases procesā. Tomēr Valsts darba inspekcija šādu prasību vērtē kā diskriminējošu pazīmi. Tiesības prasīt iesniegt fotogrāfiju ir tikai specifiskos gadījumos, piemēram, pieņemot darbā aktierus vai modeļus.

24 Mīze V. Rokasgrāmata dzimumu līdztiesības principa ieviešanai uzņēmuma personālvadībā.– Rīga: Labklājības ministrija, 2003.– 14. lpp.

Darba intervijas

Saskaņā ar Darba likumu darba intervija ir darba devēja sagatavota mutvārdu vai rakstveida aptauja pretendenta piemērotības novērtēšanai.²⁵ Atšķirīgu definējumu šai personāla atlases procesa sastāvdaļai sniedz personāla speciālisti, atzīstot, ka darba intervija ir divu vai vairāku vienlīdzīgu profesionāļu diskusija par savstarpēju piemērotību, definējumā uzsverot intervijas kā divvirzienu ceļa nozīmi.²⁶ Darba likuma 33. pants reglamentē darba intervijas norises pamatprincipus, nosakot, kādus jautājumus darba devējam nav tiesību uzdot pretendentam.²⁷

Autore, vēloties aplūkot darba interviju praktisko pusi, empīriskā pētījuma ietvaros veica sociālo eksperimentu, pati piedaloties 4 darba intervijās pie atšķirīgiem darba devējiem. Pētījumā tika noskaidrots, ka interviju laikā vairākkārt tika pārkāpts vienlīdzības princips, jo potenciālie darba devēji uzdeva jautājumus par mazu bērnu esamību, noskaidroja horoskopa zīmi (norādot, ka pastāv “nepareizās” zīmes), vēlmi turpināt studijas, radniecību utt. Pārkāpumi darbinieku atlases procesā tiek pieļauti, dažreiz vienkārši aiz kāda intervētāja personīgas ziņkāres, bet reizēm diskriminācija parādās rupjā un pilnīgi nepieņemamā veidā.

Darba samaksa

Saskaņā ar Darba likuma 60. pantu darba devējam tiek uzlikts pienākums noteikt vienlīdzīgu darba samaksu vīriešiem un sievietēm par tādu pašu darbu vai vienādas vērtības darbu.²⁸ Vienāda atalgojuma nozīmību uzsver Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta senatore I. Skultāne un lektore V. Slaiņa norādot, ka nevienlīdzīga darba samaksa uzņēmumā izraisa nevajadzīgu spriedzi un konfliktus, kas mazina darbinieka darbaspējas un nodara kaitējumu uzņēmuma darbībai kopumā.²⁹

Autore anketēja izglītības iestāžu sociālos pedagogus Koku novadā (nosaukums mainīts). Pedagoģijas profesore A. Vilciņa sociālo pedagogu raksturo kā profesionāli, kurš veicina bērnu socializāciju, nodrošina izglītojamo tiesību aizsardzību. Sociālā pedagoga uzdevums izglītības iestādē ir palīdzēt izglītojamam sasniegt izglītības mērķus un attīstīt sevi par sabiedrībā dzīvotspējīgu cilvēku.³⁰ Ministru kabineta noteikumi Nr. 354

25 Darba likums (pieņemts 20.06.2001), 33. pants// Latvijas Vēstnesis.– Nr. 105 (2001, 6. jūlijs).

26 Darba interviju ētika.– http://www.workingday.lv/lv/karjeras-akademija/karjerai/?p=3&item_id=914.– (Resurss apskatīts 18.07.2016.).

27 Darba likums (pieņemts 20.06.2001), 33. pants// Latvijas Vēstnesis.– Nr. 105 (2001, 6. jūlijs).

28 Turpat – 60. pants.

29 Slaiņa V., Skultāne I. Darba tiesības.– Rīga: Zvaigzne ABC, 2011.– 158. lpp.

30 Vilciņa A. Sociālā pedagoga funkcijas, loma un vieta izglītības iestādēs// Dzīves jautājumi I.– Rīga: SDSPA “Attīstība”, 1995.– 46. lpp.

“Noteikumi par pedagogu profesiju un amatu sarakstu” nosaka un precizē pedagogu profesijas un amatu sarakstus. Saskaņā ar šo dokumentu tiek noteikts, ka sociālā pedagoga amats ir pedagogu amatam pielīdzināts amats izglītības iestādē.³¹

Anketēšanas rezultātā noskaidrots, ka sociālajiem pedagogiem, kuru darbs tiek finansēts no pašvaldības līdzekļiem, algas likme nepārsniedz minimālo pedagoģiskajam darbiniekam noteikto likmi. Finansējums no pašvaldības rada situāciju, kad darbiniekam, kurš izglītības iestādē veic gan sociālā pedagoga, gan pedagoga pienākumus, darba samaksa tiek rēķināta, balstoties uz dažāda apmēra algas likmēm.

Sociālajiem pedagogiem ir nācies aizvietot pedagogus, strādāt virsstundas, kad jāpiedalās izglītojamo vecāku sapulcēs, jāveic skolēnu apmeklējumi mājās un jādežūrē skolā pasākumu laikā. Par virsstundām un papildus amata aprakstā noteiktajiem darba pienākumiem piemaksas pie darba algas netiek veiktas.

Sociālajiem pedagogiem netiek piešķirts iestādes apmaksāts telefons vai segti izdevumi par personīgā tālruņa izmantošanu darba vajadzībām, kā arī netiek segti izdevumi degvielas iegādei, ja ir nepieciešamība veikt izglītojamā mājas apstākļu apsekošanu. Taču Darba likuma 76. pants to paredz, uzliekot darba devējam par pienākumu atlīdzināt tos darbinieka izdevumus, kuri nepieciešami darba veikšanai.³²

Pierādīšana vienlīdzības principa pārkāpumu gadījumos

Diskriminācija parasti neizpaužas atklātā un viegli atpazīstamā veidā. Nereti to ir grūti pierādīt. Lai būtu vieglāk pierādīt, ka atšķirīgā attieksme ir pamatota ar aizsardzības iemeslu, Eiropas diskriminācijas novēršanas tiesības atļauj dalīt pierādījumu sniegšanas pienākumu. Kad sūdzības iesniedzējs pierāda faktus, saskaņā ar kuriem var pieņemt, ka ir notikusi diskriminācija, pierādījumu sniegšanas pienākums pāriet uz atbildētāju, kam jāpierāda pretējais.³³

2004. gada 8. maijā stājās spēkā Darba likuma 9. panta otrā daļa, kas ieviesa tā saukto “apgrieztais pierādīšanas pienākums”. Eiropas Savienības tiesību akti, piemēram, Padomes 2000. gada 27. novembra Direktīva 2000/78/EK, kas nosaka kopējo sistēmu vienādei attieksmei pret nodarbi-

31 Noteikumi par pedagogu profesiju un amatu sarakstu: Latvijas Republikas Ministru kabineta noteikumi Nr. 354 (pieņemti 10.05.2011.)// Latvijas Vēstnesis.– Nr. 73 (2011, 12. maijs).

32 Darba likums (pieņemts 20.06.2001), 76. pants// Latvijas Vēstnesis.– Nr. 105 (2001, 6. jūlijs).

33 Eiropas diskriminācijas novēršanas tiesību rokasgrāmata.– Luksemburga: Eiropas Savienības Publikāciju birojs, 2011.– 121.–122. lpp.

nātību un profesiju, nosaka gadījumus, kad pierādīšanas pienākums ir darba devējam. Pamatojoties uz to, ka direktīvas normas jāievieš nacionālajās tiesībās, šāds princips tika iekļauts Latvijas Republikas tiesībās – Darba likumā.³⁴

Minētais princips ir nozīmīgs darbinieka aizskarto tiesību aizsardzības nodrošināšanai, jo darbiniekam būtu sarežģīti iesniegt tiesai visus pierādījumus, kas apliecina, ka viņam radītas nelabvēlīgas sekas. Princips, ka atbildētājam jāpierāda, ka pārkāpums nav noticis, piemērojams tikai gadījumos, kad likumdevējs šādu kārtību noteicis. Citos gadījumos, kad pierādīšanas pienākums nav darba devējam, jāievēro Civilprocesa likuma 93. panta pirmās daļas princips, kas nosaka: katrai pusei jāpierāda tie fakti, uz kuriem tā pamato savus prasījumus vai iebildumus.³⁵ Darba likuma 29. panta 3. daļa regulē pierādīšanas kārtību strīda situācijā, nosakot, ka strīda gadījumā darbinieks norāda uz apstākļiem, kas varētu būt par pamatu viņa tiesai vai netiesai diskriminācijai atkarībā no dzimuma, bet darba devēja pienākums ir pierādīt, ka atšķirīgās attieksmes pamatā ir objektīvi apstākļi, kas nav saistīti ar darbinieka dzimumu, vai arī to, ka darbinieka piederība pie noteikta dzimuma ir attiecīgā darba veikšanas vai attiecīgās nodarbošanās objektīvs un pamatots priekšnoteikums.³⁶

Taču būtiski ir norādīt, ka “apgrieztās pierādīšanas” princips nevar tikt piemērots neierobežoti, proti, darba devējam nav jāpierāda, ka darbinieks atbalsta konkrētu reliģiju vai uzskatus, ka viņam ir noteikta invaliditāte, un ka viņam ir konkrēts vecums vai seksuālā orientācija.³⁷

Augstākās tiesas Senāta Civillietu departaments 2012. gada 6. jūnija spriedumā lietā Nr. SKC-684/2012 sniedz tēzi, nosakot, ka diskriminācijas lietās pierādīšanas pienākuma pāreja no darbinieka uz darba devēju nosakāma pēc darbinieka norādes uz apstākļiem, kas var pirmšķietami liecināt par iespējamo diskrimināciju.³⁸

Augstākās tiesas Senāta Civillietu departaments 2011. gada 26. oktobra sprieduma lietā Nr. SKC-921/2011 atzīst, ka neskatoties uz to, ka

34 Darba likums ar komentāriem.– Rīga: Latvijas Brīvo arodbiedrību savienība, 2010.– 24.–25.lpp.

35 Civilprocesa likums (pieņemts 14.10.1998.), 93. pants// Latvijas Vēstnesis.– Nr. 326/330 (1998, 3. novembris).

36 Darba likums ar komentāriem.– Rīga: Latvijas Brīvo arodbiedrību savienība, 2010.– 25. lpp.

37 Padomes 2000. gada 27. novembra direktīva 2000/78/EC, kas nosaka kopējo sistēmu vienādaī attieksmei pret nodarbinātību un profesiju.– <http://cilvektiesibas.org.l/padomes-direktiva-200078ec/>.– (Resurss apskatīts 20.05.2016.)

38 Apgrieztās pierādīšanas princips, ja darbinieks norāda uz apstākļiem, kas pirmšķietami (prima facie) var liecināt par iespējamo diskrimināciju (Darba likuma 29. panta trešā daļa): 06.06.2012. Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta spriedums lietā Nr. SKC-684/2012.

civilprocesā darbojas sacīkstes princips, attiecībā uz darba strīdiem Darba likuma 125. pants nosaka izņēmumu no tā, proti, darba devēja pierādīšanas pienākumu. Minētais izriet no principa, ka darba devēja un darbinieka savstarpējās tiesiskajās attiecībās darbinieks ir vājākā vai neaizsargātā līgumslēdzēja puse, kas attiecas arī uz lietas izskatīšanu tiesā.³⁹

Līdzīgu viedokli izsaka Augstākās tiesas Senāta Civillietu departaments 2013. gada 8. maija spriedumā lietā Nr. SKC-1482/201, atzīstot, ka vadoties no Eiropas Savienības tiesību efektivitātes principa, kas dalībvalstīm uzliek pienākumu nodrošināt, lai jebkurš indivīds varētu efektīvi realizēt ar Eiropas Savienības normatīvajiem aktiem piešķirtās tiesības, darba tiesībās ir noteikts apgrieztais pierādīšanas pienākums gadījumā, ja prasītājs (darbinieks) ir norādījis uz faktiem vai apstākļiem, kas varētu liecināt par nelabvēlīgu seku radīšanu viņam vai varbūtēju diskrimināciju. Darba devējam ir jāspēj pierādīt, ka pret darbinieku vērstā attieksme, uzsakot darba līgumu, uzliekot disciplinārsodu, izsakot mutiskus aizrādījumus, nav saistīta ar darba devēja nepamatotu, tendenciozu, diskriminējošu attieksmi pret konkrēto darbinieku.⁴⁰

Secinājumi un priekšlikumi

Vienlīdzības princips ir viens no senākajiem tiesību principiem, kas sākotnēji formulēts kā Taliona princips – “aci pret aci, zobu pret zobu”. Tiesiskās vienlīdzības princips prasa izskatāmo situāciju salīdzināt ar kādu citu jau pastāvošu situāciju, izvirzot virsjēdzienu, saskaņā ar kuru nepieciešams sniegt salīdzināšanai nepieciešamos kritērijus. Salīdzināšanas rezultātā iespējams secināt, vai attieksme vienādās situācijās ir bijusi vienāda vai atšķirīga.

Atšķirīga attieksme salīdzināmās situācijās nav attaisnojama un uzskatāma par diskrimināciju, izņemot, ja tai ir saprātīgi iemesli, leģitīms mērķis, tā ir samērīga. Diskriminācija rodas situācijās, kurās pret personu izturas atšķirīgi bez objektīva iemesla un attaisnojuma, vai situācijās, kuras ir atšķirīgas pret personu izturas vienādi. Atšķirīgās attieksmes motivācija un nolūks ir nebūtiski faktori, svarīga ir diskriminējošās attieksmes radītā ietekme.

39 Par pierādīšanas pienākumu strīdos, kas izriet no darba tiesiskajām attiecībām. 26.10.2011. Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta spriedums lietā Nr. SKC-921/2011.– at.gov.lv/files/uploads/files/archive/departament1/2011/921-11.doc. – (Resurss apskatīts 02.05.2016.).

40 Pienākums pierādīt, ka darbinieks nav diskriminēts, ir darba devējam: 08.05.2013. Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta spriedums lietā Nr. SKC-1482/201.– at.gov.lv/files/files/1482-skc-2013.doc.– (Resurss apskatīts 02.05.2016.).

Valsts pārvaldē nav viennozīmīgas un skaidras izpratnes par to, kas ir diskriminācija, kā ar to cīnīties un to novērst. Pētījumā noskaidrots, ka daļa reģionālo institūciju pārstāvju nespētu atpazīt diskriminējošas pazīmes un nezinātu kā atšķirīgas attieksmes situācijā rīkoties. Atšķirīga attieksme ir aizliegta dibinot darba tiesiskās attiecības, pārbaudes laikā, nosakot darba samaksu, paaugstinot darbinieku amatā, plānojot profesionālo izaugsmi, kā arī uzsakot darba līgumu.

Latvijas novadu pašvaldību mājas lapās ievietoto darba sludinājumu analīzes rezultātā, tika secināts, ka 46% no vakanču piedāvājumiem bija noformēti nekorekti, informāciju norādot tikai vienā, visbiežāk vīriešu, dzimtē. Pētījuma ietvaros apmeklētās darba intervijas pierāda, ka ne vienmēr personāla atlase notiek saskaņā ar normatīvo aktu un ētikas normu prasībām. Intervijas laikā pretendentiem tiek uzdoti gan Darba likumā par aizliegtiem atzīti jautājumi, gan jautājumi, kas vērtējami kā neētiski, jo nesniedz informāciju par kandidāta kompetenci, izglītību vai pieredzi, bet tikai apmierina intervētāja personisko interesi un ziņkāri.

Koku novada izglītības iestādēs sociālo pedagogu algas likme ir zemāka, salīdzinot ar citu tās pašas iestādes pedagogu algas likmēm. Šādas atšķirības darba samaksā tiek pamatotas ar faktu, ka sociālajiem pedagogiem darba samaksu finansē no pašvaldības budžeta, savukārt pedagogu algas tiek maksātas no valsts mērķdotācijām. Izņēmums ir sociālie pedagogi, kuri strādā internātpamatskolās, viņu darbs tiek apmaksāts no mērķdotācijām, līdz ar to algas likmes atbilst pārējo skolas pedagogu algas likmēm. Aptaujātie sociālie pedagogi norāda, ka viņiem netiek piešķirtas piemaksas pie darba algas, kā arī netiek segti izdevumi degvielas iegādei, tālruņa rēķina apmaksai, ja darbinieks savu transportlīdzekli vai tālruni ir izmantojis darba vajadzībām.

Sākotnēji pienākums uzrādīt pierādījumus, kas apliecina atšķirīgas attieksmes faktu, ir sūdzības iesniedzējam. Pēc tam pierādījumu sniegšanas pienākums tiek uzlikts iespējamajam pārkāpējam, kuram jāsniedz pierādījumi, kas apliecina, ka mazāk labvēlīgā attieksme pret personu nav tikusi pamatota ar kādu no aizsardzības iemesliem. Diskriminācijas gadījumos tiek pieļauts “apgrieztās pierādīšanas pienākums”, kad darba devējam ir pienākums pierādīt, ka vienlīdzības principa pārkāpuma gadījumā vai atšķirīgās attieksmes pamatā ir objektīvi un leģitīmi kritēji. Ja pret darbinieku tikusi pieļauta atšķirīga attieksme, tad tam ir tiesības prasīt zaudējumu atlīdzināšanu, kā arī atlīdzību par morālo kaitējumu, kura apmēru strīdus gadījumā nosaka tiesa pēc sava ieskata.

Pētot vienlīdzības principa aizsardzību un pārkāpumus darba tiesiskajās attiecībās, autore iesaka veidot speciālu normatīvo aktu, kura mērķis būtu efektīvi nodrošināt aizsardzību pret diskrimināciju, saskaņā ar starptautisko un nacionālo tiesību normām, uzskaitot diskriminācijas kritērijus un paredzot no diskriminācijas cietušās personas tiesības uz savu tiesisko interešu aizsardzību.

Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodeksā autore rekomendē iestrādāt pantu, kurā paredzēta atbildība par diskriminācijas aizlieguma pārkāpumiem darba tiesiskajās attiecībās, nosakot atšķirīgu sankciju apmēru par pirmreizēju un atkārtotu pārkāpumu.

Labklājības ministrijai regulāri vajadzētu rīkot izglītojošas kampaņas, kurās informētu sabiedrību par diskriminācijas problēmu, iepazīstinātu ar aizsardzības iemesliem, iedrošinātu privātpersonas ziņot par diskriminācijas gadījumiem un aizsargāt savas tiesības, norādot, kuras institūcijas īsteno aizskartās personas tiesisko interešu aizsardzību.

Pēc autores domām Izglītības un zinātnes ministrijai nepieciešams papildināt sociālo zinību un veselības mācības standartu, iekļaujot mācību priekšmeta obligātajā saturā komponentu “Diskriminācija”, mācību procesa ietvaros paredzot informācijas sniegšanu par diskriminācijas veidiem, izpausmēm, iespējamām sekām un risinājuma veidiem, radot izglītojamās zināšanas un veicinot izpratni par tolerances nozīmību un atšķirīgas attieksmes nepieļaujamību sabiedrībā, darba tiesiskajās attiecībās.

Valsts pārvaldes iestādēs ieteicams izstrādāt apmācības programmu un veikt regulāru darbinieku izglītošanu, ceļot viņu kompetences līmeni, sniedzot informāciju par aizsardzības iemesliem, veidojot spēju atpazīt diskriminācijas pazīmes un iepazīstināt ar rīcības taktiku, kura pielietojama, saskaroties ar situāciju, kad pret personu pieļauta atšķirīga attieksme.

THE PROVISION OF THE PRINCIPLE OF EQUALITY IN EMPLOYMENT RELATIONSHIPS

Keywords: *labor, discrimination, employment relationships, principle of equality, different attitude, violations of the principle of equality, specifics of proving, “inverse proving”.*

Summary

This paper examines the historical development and legal framework of the principle of equality in national law. A description of the principle of equality is given and its importance in employment relations is evaluated. Several different attitude violations are analyzed and the specifics of proving are viewed in cases that violated the principle of equality.

The study results show that in job advertisements vacancies are depicted in only one gender – mainly male. Employers sometimes demand submitting a photograph and during job interviews specific questions are asked, which do not characterize the skills and experience of the applicant, but satisfy the curiosity and personal interest of the interviewer.

The author believes that violations of the principle of equality in employment relationships can be reduced by creating a specific normative act, defining a harsher penalty for multiple offences, organizing educational campaigns and performing preventive measures – educating students about discrimination.

Kristīna Pavlova

Zinātniskā vadītāja: *Mg. oec. Santa Kreišmane*

RAŽOŠANAS UZŅĒMUMA SAIMNIECISKĀS DARBĪBAS IZVĒRTĒJUMS

Atslēgvārdi: uzņēmējdarbības finansēšanas avoti, aprēķini, saimnieciski finansiālās darbības analīze, organizatoriska struktūra, tirgus, finanšu resursi, ekonomiskās efektivitātes paaugstināšana, uzņēmumu vadīšana.

Raksta struktūra ir veidota, balstoties uz izvirzītajiem uzdevumiem, tiek apkopoti teorētiskie aspekti par uzņēmējdarbības finansēšanas avotiem un to raksturojums, atspoguļoti uzņēmuma saimnieciski finansiālās darbības analīzes teorētiskie aspekti, kur, pamatojoties uz teorētisko bāzi, tiek veikti aprēķini praktiskajā daļā. Pētījuma laikā tika analizēts ražošanas uzņēmuma saimnieciskās darbības raksturojums, lai noskaidrotu uzņēmuma organizatorisko struktūru, vēsturi un pamatdarbības veidu, kā arī veikta uzņēmuma saimnieciski finansiālās darbības analīze.

Pētāmā tēma ir aktuāla ne tikai Latvijā, bet visā pasaulē, jo uzņēmuma darbības rezultāts vienmēr ir atkarīgs no tā, cik precīzi ir izpētīts tirgus, cik efektīvi izmantoti uzņēmuma finanšu resursi. Uzņēmuma saimnieciski finansiālā analīze ir būtiska ekonomiskās efektivitātes paaugstināšanā un uzņēmumu vadīšanā.

Ievads

Katra uzņēmuma darbības mērķis ir tā vērtības palielināšana, vienlaikus gūstot iespējami lielāku peļņu. Pozitīvs rezultāts biznesā ir atkarīgs no tā, cik liela ir konkurence un kā uzņēmums ar to tiek galā. Ikvienam uzņēmuma vadītājam jāspēj ātri un precīzi pieņemt būtiskus lēmumus biznesā. Lai to panāktu, jāprot izvēlēties un pielietot vajadzīgās finansēšanas metodes, kas palielina uzņēmuma vērtību.¹ Uzņēmuma darbības rezultāts vienmēr ir atkarīgs no tā, cik precīzi ir izpētīts tirgus un cik efektīvi tiek izmantoti finanšu resursi.

Galvenais saimnieciskās darbības analīzes mērķis ir novērtēt finansiālā riska pakāpi, laicīgi novērst trūkumus un uzlabot finansiālo stāvokli, kā arī iegūt visu nepieciešamo informāciju svarīgo lēmumu pieņemšanai.

1 Bērziņa L. Finanšu rādītāju un pārskatu izpratne – palīgs uzņēmuma vērtības palielināšanā. – <http://www.kontubirza.lv/?cat=3&valoda=1&raksts=7&valoda=1>. – (Resurss apskatīts 30.05.2017.).

Autore ir apkopojusi teorētiskos aspektus par uzņēmējdarbības finansēšanas avotiem, pētījusi uzņēmuma saimnieciski finansiālās darbības analīzes teorētiskos aspektus, analizējusi uzņēmuma vispārējo darbību, veikusi saimnieciski finansiālās darbības analīzi, vērtējusi uzņēmuma attīstības iespējas un finanšu situācijas uzlabošanas iespējas, kā rezultātā sniedz secinājumus par uzņēmuma darbības rezultātiem un izvirza priekšlikumus tā darbības pilnveidei.

Pētījuma hipotēze: regulāra uzņēmuma saimnieciski finansiālās darbības analīze palīdz efektīvai uzņēmuma darbībai.

Pētīšanas metodes: dokumentu analīze, absolūto un relatīvo lielumu metode, indukcijas analīze.

Finanšu analīze

Bilance un peļņas un zaudējumu aprēķins satur svarīgu informāciju par uzņēmuma darbības rezultātiem un tā finansiālā stāvokļa stabilitāti. Autore analizējot ražošanas uzņēmuma finanšu stāvokli, šo analīzi veica, balstoties uz komercreģistrā iesniegtajiem uzņēmuma gada pārskatiem.² Dinamikas analīze tika veikta par laika posmu no 2014. gada 1. janvāra līdz 2016. gada 31. decembrim, pielietojot izpētes horizontālās un vertikālās metodes.³

Pamatojoties uz analīzes rezultātiem, ir secināms:

- pircēju parādi ir palielinājušies par 4,33% (t.i., 166105 eiro), kas ir iespējams, jo uzņēmumam pieaudzis apgrozījums;
- izejvielas un palīgmateriāli ir palielinājušies par 3,98, salīdzinājumā ar 2015. gadu, kas vērtējams negatīvi, jo 2016. gadā ir bijis vairāk “iesaldētas” naudas izejvielās un krājumu aprīte bijusi lēnāka;
- kopējie debitoru parādi ir pieauguši – 2015. gadā par 21,53% (821985 eiro), 2016. gadā par 1,37% (63550 eiro), no kā secināms, ka uzņēmumam ir lēna krājumu aprīte. Uzņēmumam ir krājumi, kas nonāk realizācijā lēni, vai nenonāk vispār un nenes peļņu. Uz šo lēno aprīti norāda arī krājumu aprītes koeficients.⁴

2 Finanšu analīze.– <https://www.lursoft.lv/lv/finansu-analizes-piemers>.– (Resurss apskatīts 19.06.2017.).

3 Uzņēmuma finanšu rādītāju analīzes metodes zinātniski pētnieciskajos darbos. Mg. oec. L. Leitāne.– http://www.bvef.lu.lv/fileadmin/user_upload/lu_portal/projekti/evf/Skoleniem/skoleni_2015/LL_Skoleniem.pdf.– (Resurss apskatīts 08.06.2017.).

4 Finanšu koeficienti.– <http://buzzhairs.blogspot.com/2013/11/finansu-koeficienti.html> .– (Resurss apskatīts 02.08.2017.).

1. tabula

Krājumu aprites koeficienta un aprites perioda aprēķins

Pārskatu postenis	2014	2015	2016
Pārdotās produkcijas ražošanas izmaksas	36248381	32342222	34959957
Krājumi	5333015	5566269	5341313
Rādītājs	6,80	5,81	6,55
Aprites periods dienās	53,70	62,81	55,77

Kā redzams pēc 1. tabulā esošajiem rādītājiem, vislielākais krājumu aprites koeficients ir 2014. gadā, t.i., krājumi gada laikā apritējuši 6,80 reizes ar aprites ilgumu 53,70 dienas, kas norāda uz nākamā gada materiālo krājumu realizācijas pasliktināšanos uzņēmumā salīdzinot ar 2014. gadu. Autore uzskata, ka lēnu krājuma apriti veido pārmērīgs taras uzkrājums, t.i., vairāk nekā uzņēmums spēj realizēt, kā rezultātā rodas veidojās šī lēnā krājumu aprite un “iesaldēta” nauda.

- Visstraujāk pēdējos gados ir kāpis radniecīgo sabiedrību parāds: t.i., 18,34% 2016. gadā un 452,48% 2015. gadā.
- Debitoru parādi parāda, ka no klientiem nauda neienāk tik ātri, kā vajadzētu. Izskatās, ka uzņēmums ir spiests aizņemties naudas līdzekļus no radniecīgās sabiedrības, jo uzņēmuma krājuma lēnā aprite un debitoru naudas samaksa ir negatīva. Papildus tika izpētīts debitoru aprites koeficients, kas pierāda, ka ražošanas uzņēmumā nauda neienāk tik ātri, kā vajadzētu.⁵

2. tabula

Debitoru parādu aprites koeficients un aprites periods

Pārskatu postenis	2014	2015	2016
Neto apgrozījums	46852309	44578219	47313941
Debitoru parādi	3818302	4640287	4703837
Rādītājs	12,27	9,61	10,05
Aprites periods dienās	29,75	38,00	36,29

Pēc veiktajiem aprēķiniem var secināt, ka debitoru parādu aprites ilgums ir samazinājies, 2015. gadā tas sastāda 9,61 reizes gadā, bet 2016. gadā – 10,05 reizes. Vidējais prasību apmaksas laiks ir 34 dienas.

5 Finanšu koeficienti. – <http://buzzhairs.blogspot.com/2013/11/finansu-koeficienti.html>. – (Resurss apskatīts 02.08.2017.).

Visātrākais aprites periods ir bijis 2014. gadā – līdz 30 dienām, kas ir labs rādītājs, jo uzņēmums ir spējis saņemt samaksu mēneša laikā. Turpretim nākamajos divos gados aprite ir palēninājusies – 2015. gadā līdz 38 dienām un 2016. gadā līdz 36 dienām. Liela debitoru aprites perioda dēļ uzņēmums kavē naudas līdzekļu iekasēšanu uzņēmumā, ar no tā izrietošām problēmām ar īstermiņa saistību samaksu.

- Uzņēmuma kreditoru kopsumma ir mazinājusies, 2016. gadā par 16,34% (2566275 eiro), 2015. gadā par 9,69% (1685048 eiro). Straujš kreditoru samazinājums palielina likviditātes kopējos rādītājus.
- Pašu kapitāls ir pieaudzis – 2016. gadā par 15,80% (2377644 eiro), 2015. gadā par 18,81% (2383215 eiro), kas norāda, ka uzņēmuma finanšu struktūra ir stabila, tādēļ kreditori atbalsta kreditēšanā, ja ir vajadzība. Uzņēmumam paveras iespēja piekļūt lētākiem un lielākiem finanšu resursiem.
- Balance parāda, ka ražošanas uzņēmums ir ekonomiski aktīvs. Pārskata un iepriekšējo gadu peļņa 2016. gadā ir palielinājusies par 45,95% (1992967 eiro), 2015. gadā par 54% (1520827 eiro), kas nozīmē, ka ir bijusi peļņa, kura netika izmaksāta dividendēs, bet ir reinvestēta uzņēmuma attīstībā. Par uzņēmuma tendenci uz attīstību liecina arī viens no visvarīgākajiem uzņēmuma rādītājiem – aprēķinātā aktīva rentabilitāte.⁶

3. tabula

Ekonomiskā jeb aktīva rentabilitāte

Pārskatu postenis	2014	2015	2016
Pārskata perioda peļņa	1520827	2383215	2784698
Aktīvu kopsumma	30047647	30745814	30557183
Rādītājs %	5,06 %	7,75 %	9,11 %

Pamatojoties uz veiktajiem aprēķiniem, autore secina, ka uzņēmums ik gadu gūst arvien lielāku peļņu, balstoties uz vienu aktīvu vienību. Uzņēmums spēj strādāt un paaugstināt saimnieciskās darbības efektivitāti saskaņā ar uzstādītajiem mērķiem. 2015. gadā efektivitāte salīdzinājumā pret 2014. gadu ir palielinājusies par 2,69%, bet gadu vēlāk, vēl par 1,36%.

- No visas aktīvās apgrozāmo līdzekļu bilances kopsummas pamatlīdzekļi 2014.gadā sastāda 30,90%, 2015. gadā – 34,24%, 2016. gadā – 34,84%. Šāda pamatlīdzekļu sadale bilances aktīvā parāda, ka uzņēmumam ir savs īpašums. Katru gadu apgrozāmie līdzekļi palielināja savu īpatsvaru – 2015. gadā par 3,34% un 2016. gadā par 0,6%.
- Apgrozāmo līdzekļu izmaiņas ir saistītas arī ar naudas līdzekļu situāciju uzņēmumā. Gan 2014. gadā, gan 2015. un 2016. gadā ir vērojams naudas līdzekļu palielinājums: 2014. gadā tas ir 0,44%, tad 2015. gadā pieaug līdz 1,04% un 2016. gadā rādītājs ir 1,97%, kas liecina par augstu uzņēmuma likviditāti. Tomēr pārmērīgs naudas līdzekļu apjoms liecina par līdzekļu neefektīvu izmantošanu.
- Krājumu īpatsvars trijos gados ir bijis mainīgs: 17,75% 2014. gadā, 18,10% 2015. gadā un īpatsvars ir krities uz 17,48% 2016.gadā, kas vērtējams pozitīvi, jo uzņēmums ir nedaudz uzlabojis krājumu apriti.
- Pētāmajā periodā ir vērojams pircēju un pasūtītāju parādu pieaugums. 2014. gadā pircēju un pasūtītāju parādi sastādīja 1,24%, 2015. gadā 12,46%, 2016. gadā 13,08%. Parasti šīs izmaiņas ir saistītas ar pircēju maksāspējas samazinājumu, kas ir vērtējams negatīvi, bet iespējams, šī uzņēmuma gadījumā pircēju un pasūtītāju parādu rādītājus ir ietekmējis apgrozāmo līdzekļu kāpums.
- Postenis “Citi debitori” parāda, ka 2014. gadā rādītājs ir 1,30%, 2015. gadā tas ir samazinājies līdz 0,42% un 2016. gadā 0,43%. Debitoru rādītāju kritums parāda, ka uzņēmums ir spējīgs segt savas saistības laicīgi, bez kavējumiem.
- Uzņēmumam ir pozitīvi rādītāji pašu kapitāla īpatsvaram bilancē. Katru gadu tas tiek palielināts: 2015. gadā pašu kapitāls ir pieaudzis par 6,79%, bet 2016. gadā par 8,08%, jo ar katru gadu palielinās uzņēmuma pārskata gada peļņa.
- Atkarības koeficients raksturo uzņēmuma finansiālo atkarību no kreditoriem, kur no aprēķiniem redzams, ka aizņemtais kapitāls ir samazinājies.⁷ To parāda arī aprēķinātais finansiālās atkarības koeficients. Rezultātā secināms, ka uz aizņemtā kapitāla rēķina tika iztērēts mazāk līdzekļu nekā pērn, kā arī trīs gadu laikā uzņēmums ir spējis nodrošināt tādu piesaistītā kapitāla izmantošanas pakāpi, lai no saviem ieņēmumiem savlaicīgi norēķinātos ar aizņemtā kapitāla īpašniekiem.

7 Uzņēmuma finanšu rādītāju analīze zinātniski pētnieciskajos darbos.– http://www.bvef.lu.lv/fileadmin/user_upload/lu_portal/projekti/evf/Skoleniem/skoleni_2015/LL_Skoleniem.pdf.– (Resurss apskatīts 27.06.2017.).

4. tabula

Finansiālās atkarības koeficients

Pārskatu postenis	2014	2015	2016
Saistības	17383891	15698843	13132568
Bilances kopsumma	30047647	30745814	30557183
Rādītājs	0,57	0,51	0,43

Trīs bilances zelta likumi

Tā kā pasīvu pusē ir redzami uzņēmuma rīcībā esošo līdzekļu finansēšanas avoti, tad to apskatu jau varētu saukt par virspusēju kapitāla struktūras analīzi. Lai cerētu uz veiksmīgu un ilgtspējīgu uzņēmuma darbību, ir vērts padomāt par pareizas kapitāla struktūras izveidi jau darbības pašā sākumā. Šeit ļoti noder bilances zelta likumu ievērošana, kuri ir tikai trīs.⁸

5. tabula

Pirmā bilances zelta likuma aprēķins 2014.–2016. gadam (eiro)

Pārskatu postenis	2014	2015	2016
Pašu kapitāls	12663756	15046971	17424615
Ilgtermiņa ieguldījumi	20762823	20218877	19911465
Novirze (eiro)	-8099067	-5171906	-2486850

Novirze parāda, ka uzņēmums apskatāmajā laika posmā nebija spējīgs segt visus ilgtermiņa ieguldījumus no pašu kapitāla. Novirze tika segta no radniecīgas sabiedrības aizņēmumiem. Toties tas parāda, ka līdzekļi tiek izmantoti racionāli, iegādājoties papildus pamatlīdzekļus, kas nākotnē nēsīs peļņu.

6. tabula

Otrā bilances zelta likuma aprēķins 2014.–2016. gadam (eiro)

Pārskatu postenis	2014	2015	2016
Pašu kapitāls	12663756	15046971	17424615
Ilgtermiņa ieguldījumi	20762823	20218877	19911465
Ilgtermiņa kreditori	13110182	11147462	7950568
Novirze (eiro)	5011115	5975556	5463718

8 Uzņēmuma bilance.– <http://www.njratio.lv/2012/10/uznemuma-bilance/>– (Resurss apskatīts 10.06.2017.).

Apskatot otro bilances zelta likuma aprēķinu var secināt, ka ilgtermiņa rīcībā esošais kapitāls ievērojami pārsniedz ilgtermiņa ieguldījumus: 2014. gadā par 5011115 eiro, 2015. gadā par 5975556 eiro un 2016. gadā par 5463718 eiro. Uzņēmums spēj nosegt ilgtermiņa ieguldījumus ar kreditoru palīdzību, kas viņu gadījumā ir radniecīgo sabiedrību saistības. Jo lielāka ir šī finansējuma pozitīvā novirze, jo lielāku pašu kapitālu var izmantot apgrozāmo līdzekļu finansēšanai.

7. tabula

Trešā bilances zelta likuma aprēķins 2014.–2016.gadam (eiro)

Pārskatu postenis	2014	2015	2016
Īstermiņa saistības	4273709	4551381	5182000
Apgrozāmie līdzekļi	9284824	10526937	10645718
Novirze (eiro)	-5011115	-5975556	-5463718

Īstermiņa līdzekļi ir ievērojami mazāki nekā apgrozāmo līdzekļu summa. 2014. gadā apgrozāmie līdzekļi bija par 5011115 eiro vairāk, tad 2015. gadā par 5975556 eiro vairāk, un 2016. gadā – par 5463718 eiro. Autore iesaka palielināt apgrozāmo līdzekļu apriti. Tas pazeminās uzņēmuma likviditāti, bet paaugstinās pašu kapitāla rentabilitāti.

Secinājumi un priekšlikumi

Uzņēmuma izejvielu un palīgmateriālu apjoms 2016. gadā ir palielinājies par 3,98%, salīdzinot ar 2015. gadu, kas vērtējams negatīvi. 2016. gadā ir bijis vairāk “iesaldētas” naudas izejvielās un krājumu aprīte ir bijusi lēnāka. Kopējie debitoru parādi ir pieauguši – 2015. gadā par 21,53% (821985 eiro), 2016. gadā par 1,37%, (63550 eiro). No tā secinājums, ka uzņēmumam ir lēna krājumu aprīte un debitori neatmaksā naudu tik ātri, kā tas nepieciešams. Naudas līdzekļu pieaugums par 87,45% 2016. gadā un 139,97% 2015. gadā nozīmē, ka ir uzlabojusies ātrā likviditāte.

Pārskata perioda un iepriekšējo gadu peļņa 2016. gadā ir palielinājusies par 45,95% (1992967 eiro), 2015. gadā par 54% (1520827 eiro), kas nozīmē, ka ir bijusi peļņa, kura netika izmaksāta dividendēs, bet ir reinvestēta uzņēmuma attīstībā. Uzņēmuma kreditoru kopsumma ir samazinājusies 2016. gadā par 16,34% (2566275 eiro), 2015. gadā par 9,69% (1685048 eiro). Tāds straujš kreditoru samazinājums paaugstina likviditātes kopējos rādītājus.

Debitoru rādītāju kritums (2014. gadā rādītājs ir 1,30%, 2015. gadā tas ir samazinājies uz 0,42%, bet 2016. gadā – 0,43%) parāda, ka uzņēmums ir spējīgs segt savas saistības laicīgi un bez kavējumiem.

Secināms, ka ražošanas uzņēmumam ir pozitīvi rādītāji pašu kapitāla īpatsvaram bilancē. Katru gadu tas tiek palielināts, 2015. gadā pašu kapitāls ir pieaudzis par 6,79%, bet 2016. gadā par 8,08%, t.i., ar katru gadu palielinās uzņēmuma pārskata gada peļņa. Ilgtermiņa rīcībā esošais kapitāls ievērojami pārsniedz ilgtermiņa ieguldījumus: 2014. gadā par 5011115 eiro, 2015. gadā par 5975556 eiro un 2016. gadā par 5463718 eiro. Uzņēmums spēj nosegt ilgtermiņa ieguldījumus ar kreditoru palīdzību, kas viņu gadījumā ir radniecīgo sabiedrību saistības.

Nemot vērā visu iepriekšminēto autore iesaka:

- laikā, kad notiek klientu līgumu pārskatīšana, pagarināšana, uzņēmumam ir jāizvirza jauns rēķinu samaksas termiņš (ne vairāk kā 30 dienas);
- uzņēmuma vadībai ir jāizvērtē iespējas, kā atbrīvoties no liekās tarras, kura kavē krājumu apriti;
- vadībai jāpievērš uzmanība nemateriālo ieguldījumu pieaugumam, vēlams izvērtēt naudas līdzekļu tēriņus – pirms lietojumprogrammatūras iegādes ir jāizvērtē tās lietderība un cena;
- uzņēmuma naudas līdzekļu ienesīgums ir atkarīgs no sezonalitātes, līdz ar to nepieciešams ik mēnesi veikt saimnieciskās darbības analīzi, tādējādi iegūstot jaunus datus par uzņēmuma stabilitāti, kurus varēs izmantot uzņēmuma darbības plānošanai;
- autores izvirzītā izpētes hipotēze ir apstiprinājusies – finanšu analīze palīdz laicīgi prognozēt iespējamus finanšu riskus uzņēmumā un veikt korektīvās darbības.

ОЦЕНКА ЭКОНОМИЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПРОИЗВОДСТВЕННОЙ КОМПАНИИ

Ключевые слова: источники финансирования бизнеса, расчеты, анализ экономического финансового анализа, организационная структура, финансовые ресурсы, повышение экономической эффективности, управление бизнесом.

Аннотация

В статье обобщаются теоретические аспекты источников финансирования бизнеса и их характеристики, теоретические аспекты анализа экономической финансовой деятельности компании, а также даны расчеты. В ходе исследования были проанализированы характеристики экономической деятельности компании по производству, чтобы выяснить организационную структуру, историю и тип основной деятельности компании. Проведен анализ экономических финансовых показателей компании.

Тема актуальна не только в Латвии, но и во всем мире. Таким образом, результат компании всегда зависит от точности изучения рынка, а также – насколько эффективно используются финансовые ресурсы компании.

Экономический финансовый анализ компании имеет важное значение для повышения экономической эффективности и корпоративного управления.

*Evita Pētersone**Zinātniskais vadītājs: Mg. iur. Normunds Grūbis*

PAŠVALDĪBAS TIESĪBAS UN PIENĀKUMI DARBĀ AR VIDĒI DEGRADĒJOŠĀM ĒKĀM

Atslēgvārdi: vidi degradējošās ēkas un būves, vidi degradējošās teritorijas, īpašums, pašvaldības kompetence, likumdevējs, tiesvedība.

Vidi degradējošās ēkas un būves jeb tautā sauktie “grausti” ir visā Latvijā. Tā ir aktuāla problēma, kuru nevar un nedrīkst ignorēt, tās ir 20. gadsimta sekas, ar kurām nākas cīnīties šodien. Novārtā pamestie īpašumi ir reāls drauds ikvienam garāmgājējam. Viens no vidi degradējošo objektu rašanās objektīviem iemesliem ir vispārējā ekonomiskā situācija visā mūsu valstī, kas izveidojās 20. gadsimta beigās, Latvijai kļūstot valstiski neatkarīgai, tai objektīvi un smagnēji pārstrukturizējoties no vairāku desmitgadu iepriekš pastāvošās sociālisma sistēmas uz reālo ikdienas un naudas līdzekļu pieprasīto kapitālismu.

Privatizācijas process, kas aizsākās līdz ar Latvijas valstiskās neatkarības atgūšanu, ir radījis iespējas ne tikai atsevišķām privātpersonām kļūt turīgākām, bet reizē ar pastāvīgi pieaugošās konkurences efektu arī situāciju, kurā atsevišķi tiesiskie subjekti, savlaicīgi nespējot tikt galā ar komercbankās paņemto kredītu atmaksas termiņiem, savā īpašumā ir paņēmuši objektus, kas neapsaimniekoti un nesakopti, rada draudus apkārtējai sabiedrībai. Lielā mērā tās ir cilvēku privātās mantrausības sekas, ar kurām mums visiem nākas rēķināties un cīnīties arī šodien.

Lielākais degradēto teritoriju īpatsvars ir Latvijas lauku teritorijās. Tās ir pamestas muižas, padomju laiku fermas un nepabeigtie daudzdzīvokļu nami, kuri laika gaitā kļuvuši apkārtējiem iedzīvotājiem nedroši. Vizuāli par vidi degradējošām ēkām noteikti ir jāuzskata arī viensētas, kuras lielā skaitā ir pamestas dažādu iemeslu dēļ, šodien izskatās spocīgi, netieši atgādinot par agrāko laiku labklājību un pārticību. Pilsētās degradētās teritorijas pārsvarā veido lielie rūpniecības uzņēmumi, kuri privatizācijas gaitā tika iegūti īpašumā, bet laika gaitā dažādu iemeslu dēļ ir pamesti novārtā. Daudzi no šodienas “jaunbagātniekiem”, veiksmīgi izmantoja privatizācijas laikus, iegūstot savā īpašumā namus, kurus, diemžēl, nespēja atjaunot.

Degradētās teritorijas parasti rodas valstī notikušu industriālu vai struktūrālu pārmaiņu rezultātā. Šo teritoriju atjaunošana ir ilgtermiņa problēma.

Tikai atbilstoši izglītoti profesionāli spēj strādāt šajā sfērā ar maksimālu efektivitāti.¹ Ņemot vērā, ka īpašumu atjaunošana nav notikusi privātpersonu iecerētajos īstermiņu biznesa plānos, tā ir izvērsusies par visas sabiedrības ilgtermiņa problēmu.

Vidi degradējošās un bīstamās būves

Vidi degradējošās un bīstamās ēkas un būves bojā ne tikai estētisko izskatu ikvienai pilsētai vai lauku teritorijai, bet ietekmē arī sociālo un ekonomisko situāciju, jo kurš gan grib dzīvot vai attīstīt savu uzņēmējdarbību blakus “graustu rajonam”. Sakārtota pilsētvide ir viens no noteicošajiem faktoriem tam, lai noturētu iedzīvotājus un piesaistītu tūristus.

Sarežģītāk pozitīvu risinājumu panākt “graustu” jautājumā ir tajos īpašumos, kuri nodoti maksātnespējas administratoriem vai arī pastāv kā kopīpašumi jeb daudzdzīvokļu mājas, kuras iepriekš tikušas pamatīgi nolaistas. Tas saistīts, pirmkārt, ar finansējuma trūkumu, jo maksātnespējas gadījumā uzņēmuma administratoram ir citas prioritātes nevis īpašumu vai to teritoriju sakopšana. Savukārt daudzdzīvokļu mājās dzīvokļu īpašnieki, ja arī apsaimniekošanai paredzētus līdzekļus izdevies uzkrāt, nemāk/nespēj/nevar/negrib vienoties par secīgiem pasākumiem kopīpašuma sakārtošanā.²

Autore, pētot jautājumu par vidi degradējošām un bīstamām būvēm, secina, ka termini “vidi degradējošās būves” un “bīstamās būves” nav viennozīmīgi likumā vai Ministru kabineta noteikumos. Šie termini tiek lietoti arī pilsētu un novadu izdotajos saistošajos noteikumos un katrā gadījumā tie tiek interpretēti savādāk.

Vidi degradējošo būvju iedalījums valstī faktiski ir līdzīgs – tās ir pilsētvidi degradējošās būves un vidi degradējošās būves. Par pilsētvidi degradējošu būvi uzskata pilnīgi vai daļēji sabrukušu ēku vai būvi, kā arī tādu būvi, kurā tiek veikti pasākumi tās sakārtošanai, bet pilsētas ainavu bojājošā ietekme tomēr nav novērsta. Savukārt vidi degradējoša būve ir nepdzīvota vai saimnieciskajai darbībai neizmantota, sākotnēji ilgstošai lietošanai paredzēta būve, kas konstruktīvi cieši saistīta ar zemi. Te pieskaitāmi arī nepabeigti objekti, kam būtiski bojātas nesošās vai norobežojošās konstrukcijas, kas var apdraudēt dzīvību un veselību, kā arī būvobjekti,

1 Degradētās teritorijas: Rokasgrāmata.– <http://www.adam-europe.eu/prj/4102/prj/rokasgramata.LV.pdf/>.– (Resurss apskatīts 02.07.2016.).

2 Izvērtē bīstamo un nekopto būvju sakārtošanas procesu Liepājā.– http://www.liepaja.lv/page/49&news_id=30433&mode=print.– (Resurss apskatīts 14.06.2016.).

kam ilgstoši netiek ievērotas atbilstošās uzturēšanas prasības un objekts pārvērties par graustu³.

Runājot par graustiem, bieži vien jautājums jāskata kompleksi, kas nozīmē, ka jārunā par vidi degradējošām teritorijām. Lai samazinātu šo teritoriju skaitu, valstī ir jāmaina politiskā nostāja šajā jautājumā. Ņemot vērā, ka daudz vidi degradējošo teritoriju pieder tieši valstij, privātpašniekiem rodas iespaids, ka, ja jau valsts nerūpējas par saviem īpašumiem, arī viņi var savu īpašumu atstāt novārtā. Autore konstatē, ka ir jāpapildina un jāmaina normatīvie akti, lielāku uzmanību pievēršot tam, lai pašvaldībai būtu "brīvas rokas" cīņā ar negodīgajiem īpašniekiem. jāizstrādā dažādas stratēģijas, programmas, atbalsta projekti, kas ieinteresētu īpašniekus minētās teritorijas sakārtot, modernizēt, pārplānot, attīstīt.

Latvijā ir 119 pašvaldības un katra no tām regulējumu veido atbilstoši savai izpratnei un pieredzei. Pašvaldības loma ir īpaši svarīga pilsētplānošanas un infrastruktūras attīstības projektu izstrādē un piesaistē.

Īpašnieku tiesības, pienākumi un atbildība

Ar 1991. gada 21. augustu, kad Latvijas Padomu Sociālistiskās Republikas Augstākā padome izdeva deklarāciju "Par Latvijas Republikas neatkarības atjaunošanu", aizsākās posms, kad Latvijas iedzīvotāji varēja atgūt savus īpašumus, uzsākt zemju un īpašumu privatizāciju, lai valstī attīstītos tautsaimniecība, tiktu ieviesta tirgus ekonomika. Šī mērķa sasniegšanai tika uzsākta īpašuma tiesību atjaunošana (denacionalizācija) un valsts un pašvaldību īpašuma masveida privatizācija, kas radīja un veicināja privāto uzņēmējdarbību. Tāpat lauku apvidos un pilsētās tika uzsākta zemes reforma.⁴ Valsts noteiktais mērķis, realizējot privatizācijas procesu, bija, mainot valsts un pašvaldības īpašuma īpašniekus, radīt labvēlīgu vidi privātā kapitāla attīstībai Latvijas tautsaimniecības interesēs un sašaurināt darbību, ko valsts un pašvaldība veic kā uzņēmējs.⁵ Daudzām privātpersonām radās iespēja iegūt īpašumā bijušos lielos uzņēmumus, ēkas, atgūt īpašumus.

Latvijas Republikas Satversmes 105. pants nosaka, ka ikvienam ir tiesības uz īpašumu. Īpašumu nedrīkst izmantot pretēji sabiedrības interesēm. Īpašuma tiesības var ierobežot vienīgi saskaņā ar likumu. Īpašuma piespiedu atsavināšana sabiedrības vajadzībām pieļaujama tikai izņēmuma

3 Grausti pilsētā.— <http://www.abc.lv/article/grausti-pilseta/>. — (Resurss apskatīts 14.06.2016.).

4 Privatizācijas process.— https://www.em.gov.lv/lv/nozares_politika/privatizacijas_procesa/.— (Resurss skatīts 20.06.2016.).

5 Turpat.

gadījumos uz atsevišķa likuma pamata pret taisnīgu atlīdzību.⁶ Minētais pants aizsargā īpašnieka tiesības, neierobežojot tās, kas lielā mērā ir par pamatu tam, ka veidojas graustu rajoni, ar kuriem cīnīties pašvaldībai ir ļoti apgrūtināši, jo tas ir valsts aizsargātais "īpašums".

Īpašums ir vispilnīgākā un visaptverošākā lietu tiesība, kādu pazīst mūsu tiesiskā iekārta, tā piešķir īpašniekam visplašāko lietošanas un rīcības iespēju pār lietu. Īpašums ir pilnīgas varas tiesības par lietu, tas ir tiesība valdīt un lietot to, iegūt no tās visus iespējamus labumus, ar to rīkoties un noteiktā kārtā atprasīt to atpakaļ no katras trešās personas ar īpašuma prasību.⁷

Agrākās komandējoši administratīvās sistēmas ietvaros nekustamā īpašuma jēdziens bija saistīts ar valsts ekskluzīvām tiesībām uz to un tikai atsevišķos gadījumos (dzīvojamās mājas, saimniecības ēkas, individuālās garāžas) tās tika noformētas uz pilsoņa vārda. Taču ar tirgus ekonomikas parādīšanos, par nekustamo īpašumu Latvijā jau var runāt kā par precī, kura ir brīvā tirgū un kuras pāriešana cita īpašumā var notikt tikai un vienīgi, veicot attiecīgu darījumu.⁸

Neskatoties uz to, ka īpašniekam ir pilnīga vara pār savu īpašumu, tiesības iejaukties nesaimnieciskas darbības vai bezdarbības gadījumos ir arī pašvaldībai. Civillikuma 1084. pants nosaka, ka vienlaikus: "Katram būves īpašniekam, lai aizsargātu sabiedrisko drošību, jātur sava būve tādā stāvoklī, ka no tās nevar rasties kaitējums ne kaimiņiem, ne garāmgājējiem, ne arī tās lietotājiem. Ja par būvi, kas rada apdraudējumu, pastāv īpašuma tiesību strīds, tad šo briesmu novēršanai nepieciešamie soļi tūlīt un vēl pirms prāvas beigām jāspēr tam, kas šo būvi tajā brīdī valda, ar tiesību vēlāk prasīt izdevumu atlīdzību. Ja būves īpašnieks vai valdītājs, pretēji attiecīgās varas prasījumam, nenovērš draudošās briesmas, tad attiecīgai iestādei, raugoties pēc apstākļiem, būve jāsaved kārtībā vai arī pavisam jānojauc uz īpašnieka rēķina."⁹

Pašvaldības ir tiesīgas izdot saistošos noteikumus, kas ir saistoši visām privātpersonām un juridiskajām personām attiecīgajā administratīvajā teritorijā.¹⁰ Pašvaldības saistošie noteikumi ir ārējais normatīvais akts pašval-

6 Latvijas Republikas Satversme (pieņemta 15.02.1922.), 105. pants// Latvijas Vēstnesis.— Nr. 43 (1993, 1. jūlijs).

7 Grūtups A., Kalniņš E. Civillikuma komentāri. 3. daļa. Lietu tiesības. Īpašums.— Rīga, 2002.— 23. lpp.

8 Joksts O., Janovskis A. Personu īpašums un tā aizsardzība.— Rīga, 2002.— 88. lpp.

9 Civillikums. Trešā daļa. Lietu tiesības (pieņemts 28.01.1937.), 1084. pants//Valdības Vēstnesis.— Nr. 44 (1937, 24. februāris).

10 Tiesību avoti.— https://e-justice.europa.eu/content_member_state_law-6-lv-maximizeMS-lv.do?member=—(Resurss apskatīts 15.06.2016.).

dības funkciju izpildē, brīvprātīgo iniciatīvu un ar normatīvajiem aktiem deleģēto pienākumu īstenošanā. Ņemot vērā to, ka pašvaldības saistošie noteikumi ietilpst normatīvo aktu hierarhijas zemākajā līmenī, tiem ir jāatbilst augstāka juridiskā spēka normatīvajiem aktiem. Atbilstoši likuma “Par pašvaldībām” 43. panta trešajā un ceturtajā daļā noteiktajam, Dome var pieņemt saistošos noteikumus, lai nodrošinātu pašvaldības autonomo funkciju un brīvprātīgo iniciatīvu izpildi.¹¹

Degradēto ēku sakārtošana no pašvaldības un likumdevēja puses

Grausti mēdz būt “ilgdzīvotāji” un šī iemesla dēļ rada virkni problēmu pilsētu pašvaldībām, jo graustu sakārtošana nav ātri risināms jautājums. Minēto būvju savešanu kārtībā, un atbildību par noteikumu pārkāpšanu, paredz gan likums, gan Ministru kabineta noteikumi, gan katrā Latvijas pašvaldībā šim nolūkam izdoti saistošie noteikumi. Šo noteikumu izstrādi paredz likums “Par pašvaldībām” (spēkā no 19.05.1994.), kur saskaņā ar 43. panta 5. apakšpunktu Dome ir tiesīga izdot saistošos noteikumus, paredzot administratīvo atbildību par to pārkāpšanu, ja tas nav paredzēts likumos, un šādi noteikumi attiecināmi arī uz namu, to teritoriju un būvju uzturēšanu. Savukārt, saskaņā ar likuma “Par nekustamā īpašuma nodokli” grozījumiem, kuri stājās spēkā ar 2012. gada 1. janvāri, un likuma “Par nekustamā īpašuma nodokli” pārejas noteikumu 41. punktu, pašvaldībām ir piešķirtas tiesības ēkām, kuras klasificētas kā vidi degradējošas būves, piemērot paaugstināto nekustamā īpašuma nodokļa (turpmāk NĪN) likmi (3%). Kopš 2014. gada 1. janvāra spēkā ir iepriekšminētā likuma grozījumi, kas nosaka arī to, ka tiek pieļauta valsts aizsargājamo kultūras pieminekļu aplikšana ar nekustamā īpašuma nodokli, ja tas netiek uzturēts atbilstoši kultūras pieminekļu aizsardzības prasībām. Tāpat uz “graustu jautājumu” visā valstī attiecināma Civillikuma trešā daļa, Būvniecības likums, Administratīvā procesa likums, Civilprocesa likums.

2013. gadā pieņemtais Būvniecības likums nosaka katras institūcijas kompetenci būvniecības jomā. Likuma mērķis ir kvalitatīvas dzīves vides radīšana, nosakot efektīvu būvniecības procesa regulējumu, lai nodrošinātu ilgtspējīgu valsts ekonomisko un sociālo attīstību, kultūrvēsturisko un vides vērtību saglabāšanu, kā arī energoresursu racionālu izmantošanu.¹²

11 Pašvaldību saistošo noteikumu un iekšējo normatīvo aktu izstrāde: Metodiskais materiāls. – Rīga: SIA NK konsultācijas birojs. 2014. – 5. lpp.

12 Būvniecības likums (pieņemts 09.07.2013.), 5.–6. pants// Latvijas Vēstnesis. – Nr. 146 (2013, 30. jūlijs).

Šo noteikumu 5. pantā noteikta Ministru kabineta kompetence būvniecības jomā, 6. pants nosaka valsts pārvaldes institūciju kompetenci, bet 6.¹ pants runā par būvniecības valsts kontroles biroja kompetenci. Neviena no iepriekšminētajām institūcijām nenodarbojas ar degradēto būvju jautājumiem, to uzdevums ir kontrolēt būvniecības procesus, sertifikātus, materiālus, pārraudzīt būvdarbus un pieņemt būves ekspluatācijā. Likuma 7. pants nosaka vietējās pašvaldības kompetenci, kurai ir uzticēts nodrošināt būvniecības procesa tiesiskumu. Pašvaldībai ir tiesības pieņemt lēmumus (2. punkts) par turpmāko rīcību ar tās teritorijā esošām būvēm, kuras ir pilnīgi vai daļēji sagruvušas vai nonākušas tādā stāvoklī, ka to lietošana ir bīstama vai tās bojā ainavu.¹³

Gadījumos, kad nekustamais īpašums rada sabiedriskās drošības un kārtības apdraudējumu un ilgstoši degradē pilsētvidi, Dome pieņem lēmumu par nekustamā īpašuma piespiedu sakārtošanu uz īpašnieka rēķina. Atbilstoši nekustamā īpašuma lielumam un veicamo darbu apjomam, īpašniekiem vispirms tiek izteikts brīdinājums un dots laiks īpašuma sakārtošanai. Visbiežāk tie ir seši mēneši. Pēc tam, kad īpašnieks saņēmis pašvaldības komisijas lēmumu par īpašumam noteikto vidi degradējošas būves statusu, viņam ir vēl viens mēnesis laika un iespēja sakārtot savu īpašumu, kā arī pārsūdzēt komisijas pieņemto lēmumu. Tikai tad, ja nenotiek nekāda darbība, tiek veikts nodokļu pārrēķins un īpašnieks saņem rēķinu, bet rēķina apmaksa neatbrīvo īpašnieku no būves sakārtošanas pienākuma. Diemžēl, neraugoties uz minētajām darbībām, daudzi īpašnieki par sava īpašuma stāvokli neliekas ne zinīs.

Procesu, kā Kuldīgas novadā notiek “graustu” piespiedu sakārtošana no pašvaldības puses, atspoguļo konkrēts gadījums Kuldīgā ar īpašumu Kalpaka ielā 1., kur kopš 2007. gada ēkas konstrukcijas atradās kritiskā stāvoklī, radot reālu apdraudējumu iedzīvotājiem, jo celtne atrodas Kuldīgas pilsētas centrā sabiedrisko ēku un ielas tiešā tuvumā. Par ēkas neuzturēšanu pienācīgā kārtībā, no 2008. gada līdz 2014. gadam Kuldīgas novada pašvaldības Attīstības pārvaldes Būvniecības nodaļas būvinspektori sastādījuši 11 atzinumus par būves pārbaudi, uzdodot par pienākumu īpašniekam veikt neatliekamas darbības ēkas sakārtošanai, konservācijai un norobežošanai.

Pamatojoties uz sastādītajiem aktiem, īpašnieks vairākkārtīgi tika saukts pie administratīvās atbildības par Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodeksa 152. panta piektajā daļā paredzētā pārkāpuma izdarīšanu,

13 Būvniecības likums (pieņemts 09.07.2013.), 7. pants// Latvijas Vēstnesis.— Nr. 146 (2013, 30. jūlijs).

proti, par uzbūvēto konstrukciju konservācijas vai norobežošanas neveikšanu, kā rezultātā tiek samazināta būves konstrukcijas drošība, nestspēja vai noturība,¹⁴ un par Kuldīgas novada Domes saistošajos noteikumos Nr. 2010/9 “Saistošie noteikumi par sabiedrisko kārtību Kuldīgas novadā” 12. punktā “Par Kuldīgas pilsētas apbūves noteikumu pārkāpšanu” noteikto prasību neievērošanu attiecībā uz ēkas uzturēšanu.¹⁵ 2013. gadā pašvaldība pasūtīja sertificētam būvinženierim sagatavot ēkas Kalpaka ielā 1., tehniskās apsekošanas atzinumu, kura ietvaros tika izstrādāta arī ēkas konservācijas koncepcija un konservācijas būvdarbu tāme. 2013. gada 28. novembrī Kuldīgas novada Domes sēdē tika pieņemts lēmums “Par nedzīvojamās ēkas Kalpaka ielā 1., Kuldīgā, konservācijas pasākumu veikšanu”, bet 2014. gada 8. janvārī pašvaldībai tika izsniegta būvatļauja Nr. 01/2014 ēkas glābšanas darbu veikšanai.

Lai novērstu ēkas bīstamību un neapdraudētu sabiedrības drošību, cilvēku dzīvību un veselību, pašvaldība nekavējoties uzsāka ēkas glābšanas darbus. Kopējais izmaksu apmērs, kas pašvaldībai radies sakarā ar ēkas Kalpaka ielā 1. sakārtošanu, ir 280987,80 eiro.

Tiesvedība

Kuldīgas novada pašvaldība pēc būvniecības darbu pabeigšanas, kas tika veikti, lai novērstu ēkas bīstamību Kalpaka ielā 1., ar izmaksām saistītos attaisnojuma dokumentus (apsekošanas aktus, speciālistu atzinumus, būvatļauju, līgumus, darbu nodošanas-pieņemšanas aktus u.c.) nosūtīja īpašniekam. Tad 2014. gada 23. maijā īpašniekam tika nosūtīts rakstveida brīdinājums, kurā bija izvirzīta prasība – nekavējoties, bet ne vēlāk kā 15 kalendāro dienu laikā, nokārtot radušos parādu 280987,80 eiro apmērā. Papildus brīdinājumā minēts, ka gadījumā, ja norādītajā termiņā parāds pilnā apmērā netiks samaksāts, pašvaldība uzskatīs, ka savstarpējo sarunu ceļā strīdu atrisināt nav iespējams, un būs spiesta vērsties tiesā par parāda pamatsummas, likumisko procentu un tiesāšanās izdevumu piedziņu. Īpašnieks brīdinājumā izvirzīto prasību netika izpildījis pat ne daļēji apmērā un netika vērsies pie pašvaldības ar priekšlikumiem par parādsaistību nokārtošanu.

Civillikuma 1. pants nosaka – tiesības izlietojamas un pienākumi pilddāmi pēc labas ticības,¹⁶ bet saskaņā ar Civillikuma 1084. pantu: “(1) Kat-

14 Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodekss (pieņemts 07.12.1984.), 152. pants// Valdības Ziņotājs.– Nr. 51 (1984,20. decembris).

15 Turpat.

16 Civillikums.Trešā daļa.Lietu tiesības.(pieņemts 28.01.1937.) 1084. pants//Latvijas Republikas Saeimas un Ministru kabineta Ziņotājs.– Nr. 22/23 (1993,10. jūnijs).

ram būves īpašniekam, lai aizsargātu sabiedrisko drošību, jātur sava būve tādā stāvoklī, ka no tās nevar rasties kaitējums ne kaimiņiem, ne garāmgājējiem, ne arī tās lietotājiem. (3) Ja būves īpašnieks vai valdītājs, pretēji attiecīgās varas pieprasījumam, nenovērš draudošās briesmas, tad attiecīgai iestādei, raugoties pēc apstākļiem, būve jāsaved kārtībā vai arī pavisam jānojauc uz īpašnieka rēķinu.”¹⁷

Būvniecības likuma (redakcija bija spēkā no 01.07.2013. līdz 30.09.2014.) 31. panta pirmā daļa noteica, ka, ja būve ir pilnīgi vai daļēji sagrūvusi vai nonākusi tādā stāvoklī, ka tās lietošana ir bīstama vai tā bojā ainavu, īpašniekam saskaņā ar attiecīgās pašvaldības lēmumu tā jāsaved kārtībā vai jānojauc atbilstoši Civillikuma 1084. panta noteikumiem. Saskaņā ar šī panta otro daļu pašvaldības lēmumu var pārsūdzēt tiesā viena mēneša laikā no tā paziņošanas dienas. Savukārt likuma trešā daļa paredz, ja būves īpašnieks līdz noteiktajam laikam nav izpildījis pašvaldības lēmumu, pašvaldība organizē šīs būves savešanu kārtībā vai nojaukšanu. Ar savešanu kārtībā vai nojaukšanu saistītos izdevumus sedz būves īpašnieks.¹⁸

Pašvaldībai, sakarā ar ēkas Kalpaka ielā 1. sakārtošanu radušās izmaksas ir atzīstamas par zaudējumiem un ēkas īpašniekam ir jāatlīdzina atbilstoši Civillikuma 1770.–1775. pantā paredzētajām normām:

“1770. Ar zaudējumu jāsaprot katrs mantiski novērtējams pametums.

1771. Zaudējums var būt vai nu tāds, kas jau cēlies, vai tāds, kas vēl stāv priekšā; pirmajā gadījumā tas dod tiesību uz atlīdzību, bet otrajā uz nodrošinājumu.

1772. Jau cēlies zaudējums var būt vai nu cietušā tagadējās mantas samazinājums, vai arī viņa sagaidāmās peļņas atrāvums.

1773. Zaudējums ir tiešs, kad tas ir prettiesīgas darbības vai bezdarbības dabiskās un nepieciešamās sekas, netiešs – kad tas cēlies sagadoties sevišķiem apstākļiem vai attiecībām, nejaušs – kad tā cēlonis ir nejaušs notikums vai nepārvaramā vara.

1774. Nejaušs zaudējums nevienam nav jāatlīdzina. Tādēļ, ja nejaušs šķērslis kavē kādu izpildīt uzņemto saistību, jāatzīst, it kā viņš būtu to izpildījis, ja vien viņš līgumā nav uzņēmis nejaušības risku.

1775. Katrs zaudējums, kas nav nejaušs, ir jāatlīdzina.”¹⁹

17 Civillikums.Trešā daļa.Lietu tiesības.(pieņemts 28.01.1937.) 1084. pants//Latvijas Republikas Saeimas un Ministru kabineta Ziņotājs.– Nr. 22/23 (1993,10. jūnijs).

18 Būvniecības likums (pieņemts 09.07.2013.), 31. pants// Latvijas Vēstnesis.– Nr. 146 (2013, 30. jūlijs).

19 Civillikums. Trešā daļa. Lietu tiesības (pieņemts 28.01.1937.), 1070.–1075. pants// Latvijas Republikas Saeimas un Ministru kabineta Ziņotājs.– Nr. 22/23 (1993,10. jūnijs).

Apkopojot visus faktiskos apstākļus un normatīvajos aktos paredzēto regulējumu, autorei ir pamats secināt, ka pašvaldības rīcība ir pilnīgi atbildusi tā laika Būvniecības likuma 31.panta trešajai daļai, kā arī Civillikuma 1084. pantā paredzētajai normai. Rezultātā pašvaldībai ir radušies zaudējumi (ar būves sakārtošanu saistītās izmaksas) 280987,80 eiro apmērā, kas, sašķaņā ar tiesību aktos noteikto regulējumu, ir piedzenami no ēkas īpašnieka.

2014 .gada 18. jūnijā Kuldīgas novada pašvaldība iesniedza Rīgas pilsētas Vidzemes priekšpilsētas tiesai prasības pieteikumu (par ar būves sakārtošanu saistīto izdevumu piedziņu) pret U. T.

2015. gada 2. aprīlī tika saņemts Latvijas Republikas Rīgas pilsētas Vidzemes priekšpilsētas tiesas sprieduma noraksts Civillietā Nr. C30466614 Kuldīgas novada pašvaldības prasībā pret U. T. par ar būves sakārtošanu saistīto izdevumu piedziņu. Saskaņā ar Civilprocesa likuma 8.,9.,41.,193.,204.¹ pantu tiesa nosprieda: prasību pilnībā apmierināt, piedzīt no U. T. par labu Kuldīgas novada pašvaldībai zaudējumus 28987,80 eiro apmērā un tiesāšanās izdevumus 1215,47 eiro, tātad kopā 30 203,27 eiro.

Izpētot visu ēkas sakārtošanas procesu no sākuma līdz beigām, autore nonākusi pie secinājuma, ka šis ceļš ir samērā garš un sarežģīts. Likumdevējs nav paredzējis nekādus atvieglojumus, lai šo procesu padarītu pašvaldībām “draudzīgāku”. Pašvaldība apzinās, ka normatīvais risinājums ir komplicēts un būtu kopskatāms ar nepieciešamajām izmaiņām, kas saistītas ar īpašumtiesību ierobežošanu sabiedrības interesēs. Iespējams, būtu jāpārskata īpašuma atsavināšanas likuma normas, paredzot kārtību, kādā īpašums, kas apdraud iedzīvotāju drošību un kurā pašvaldība spiesta ieguldīt līdzekļus, varētu bez ierobežojumiem pāriet pašvaldības īpašumā.

Secinājumi un priekšlikumi

Privatizācijas process, kas aizsākās līdz ar Latvijas valstiskās neatkarības atgūšanu, ir radījis ne tikai iespējas atsevišķām privātpersonām kļūt turīgākām, bet reizē ar pastāvīgi pieaugošās konkurences efektu arī situāciju, kurā atsevišķi tiesiskie subjekti, savlaicīgi nespējot tikt galā ar komercbankās paņemto kredītu atmaksas termiņiem, savā īpašumā ir paņēmuši objektus, kurus nespēj pienācīgi apsaimniekot un tādējādi rada apdraudējumu sabiedrībai.

Valstī nav vienoti atrunāts jautājums par vidi degradējošām un bīstamām būvēm. Termins “vidi degradējošas būves” un “bīstamas būves” tiek lietoti pilsētu un novadu izdotajos saistošajos noteikumos, un katrā gadījumā tie tiek interpretēti citādi.

Bīstamo būvju īpašnieki nesakārto savus īpašumus dažādu apstākļu dēļ. Vieni to nedara apjomīgu finanšu ieguldījumu dēļ, nesaredzot izdevīgumu. Otrs iemesls – īpašniekiem reāli nav naudas, lai tos atjaunotu. Pozitīvu risinājumu “graustu” jautājumā ir sarežģīti panākt tajos īpašumos, kuri nodoti maksātnespējas administratoriem vai arī kopīpašumos jeb daudzdzīvokļu mājās, kuras iepriekš dažādu iemeslu dēļ ir ļoti nolaistas. Tas saistīts, pirmkārt, ar finansējuma trūkumu, jo maksātnespējas gadījumā uzņēmuma administratoram ir citas prioritātes nevis īpašumu vai to teritoriju sakopšana. Savukārt daudzdzīvokļu mājās dzīvokļu īpašnieki, ja arī apsaimniekošanai paredzētus līdzekļus izdevies uzkrāt, nemāk/nespēj/nevar/negrib vienoties par secīgiem pasākumiem kopīpašuma sakārtošanā.

Normatīvajos aktos jāiekļauj izmaiņas, lai ne tikai sodītu, bet arī ieinteresētu degradēto un bīstamo būvju īpašniekus rūpēties par saviem ilgstoši novārtā atstātajiem īpašumiem. Pašreiz likums “Par nekustamā īpašuma nodokli” paredz iespēju pašvaldībai paaugstināt nekustamā īpašuma likmi par 3% ēkām un būvēm, kas klasificētas kā cilvēku drošību apdraudošas, vidi degradējošas būves vai pilnīgi sagruvušas būves. Tomēr tas nav risinājums, lai piespiestu īpašniekus rīkoties. Pēc autore domām, ļoti labs risinājums būtu finansiāls pašvaldības atbalsts, piem., ja pašvaldība varētu īpašniekiem, kuriem nav naudas savu graustu atjaunošanai, piešķirt to kredīta veidā, un īpašnieks īsākā vai garākā termiņā to varētu atmaksāt, bez milzīgiem banku procentiem. Par kredīta lielumu un atmaksas grafiku lemtu Dome, paredzot budžetā noteiktu summu šim mērķim. Autore uzskata, ka desmit gadu laikā graustu skaits krietni samazinātos. Tas nozīmē, ka būtu jāgroza likums “Par pašvaldībām”.

Degradēto būvju glābšanas iespējām no pašvaldību puses jābūt daudz vienkāršākām, bez milzīgajām birokrātiskajām saskaņošanām. Neskatoties uz to, ka Civillikums pieļauj pašvaldībai glābt šādas ēkas, prakse pierādījusi, ka bez dažādiem aktiem, atzinumiem, tehniskiem apsekojumiem un vēstuļu kaudzēm nekādas darbības veikt nav iespējams, jo tas ir prettiesiski, t.i., tiek pārkāptas īpašnieku tiesības, ka mūsu valstī ir “svētas”. Pēc autore domām, viens no mehānismiem, kā panākt to, lai piespiestu degradēto ēku un būvju īpašniekus savus graustus sakārtot, ir izdodot pašvaldības saistošos noteikumus, kuros būtu atrunāts veids, kā sakārtot šīs bīstamās un vidi degradējošas būves. Tomēr, autorei nākas atzīt, un, kas praksē bieži vien ir pierādījies, ka pret saistošajiem noteikumiem, tādus, kādus tos gribētu redzēt pašvaldības, varētu iebilst Vides aizsardzības un reģionālās attīstības ministrija. Konkrētajā gadījumā iebildums no ministrijas varētu būt tāds,

ka atbilstoši Ministru kabineta noteikumu Nr. 500 "Vispārīgie būvnoteikumi" un likuma "Par pašvaldībām" prasībām, Dome saistošajos noteikumos var noteikt tikai prasības būves ārējam izskatam, fasādei un citu ārējo konstrukciju tehniskajam stāvoklim. Svarīgi ir iedzīvotājiem pareizi nodefinēt kārtību, kādā būves sakārtojamas, konservējamās vai nojaucamas, un to var panākt ar labi izstrādātiem saistošiem noteikumiem, kuri ir jāievēro visiem, kam pieder īpašums konkrētā teritorijā. Citos normatīvajos aktos šie jautājumi nav pietiekami skaidri atrunāti.

Lai samazinātu degradēto teritoriju skaitu, valstī ir jāmaina politiskā nostāja šajos jautājumos. Ņemot vērā, ka daudz degradēto teritoriju pieder tieši valstij, privātīpašniekiem rodas iesaids, ja jau valsts nerūpējas par saviem īpašumiem, arī viņi var tāpat savu īpašumu atstāt novārtā. Pašvaldībai, pamatojoties uz likumu "Par nekustamā īpašuma nodokli", ir tiesības piemērot paaugstināto nekustamā īpašuma nodokļa 3% likmi nesakārtoto graustu īpašniekiem, bet valstij un pašvaldībai par saviem nesakārtotajiem īpašumiem nodokļa likuma priekšā nav jāatbild, jo nodoklis vispār nav jāmaksā. Pēc autores domām, minētajā likumā būtu jāparedz gadījumi, kad arī valsts un pašvaldība maksātu nodokļus par saviem novārtā atstātajiem graustiņiem. Ja patreiz valsts un pašvaldību objekti ar nodokli netiek aplikti, tad vajadzētu paredzēt gadījumus, kuros to drīkstētu un vajadzētu darīt.

Jāmaina normatīvie akti, lielāku uzmanību pievēršot tam, lai pašvaldībai būtu "brīvākas rokas" cīņā ar negodīgajiem īpašniekiem. Jāizstrādā dažādas stratēģijas, programmas, atbalsta mehānismi, kas ieinteresētu īpašniekus minētās teritorijas modernizēt, pārplānot, attīstīt. Svarīga ir pašvaldības loma – pilsētplānošanas un infrastruktūras attīstības projektu izstrādāšana un piesaistīšana. Pašvaldības speciālistiem, kuri nodarbojas ar šo būvju jautājumu ir jāorganizē dažādas diskusijas, semināri, konferences, kurās iedzīvotāji jāinformē par šo problēmu, kā arī jāpiedāvā risinājumi, kā problēmu atrisināt.

Pozitīvi ir tas, ka pašvaldības ir izstrādājušas un ieviesušas pilsētās un novados dažādus finanšu piesaistes instrumentus, ar kuru palīdzību iedzīvotāji, ar pašvaldības finansiālu atbalstu, paši saviem spēkiem var atjaunot, restaurēt vai glābt savus īpašumus no bojāejas.

Pēc autores domām, ir jāizstrādā jauni normatīvie akti "graustu" sakārtošanas jautājumā vai ir jāveic grozījumi spēkā esošajos normatīvajos aktos, iekļaujot tajos iespēju pašvaldībām atgūt savā īpašumā tos īpašumus, par kuriem īpašnieki nerūpējas, un kā rezultātā rodas apdraudējums sabiedrībai. Ir jāiekļauj normas, kas regulē tādu iespējamību, kā piem.,

zināms laika periods, kas pagājis no īpašuma tiesību nostiprināšanas zemesgrāmatā līdz brīdim, kad ēka vai būve jau kļuvusi bīstama. Iespējams, vajadzētu izstrādāt jaunus Ministru kabineta noteikumus, kuros būtu atrunāts, kad un kādos gadījumos būve, kura kļuvusi bīstama, un kuru glābj pašvaldība, pāriet tās īpašumā pēc būvdarbu pabeigšanas. Šie gadījumi, pēc autores domām varētu būt vairāki:

- 1) ja īpašnieks atsakās maksāt izdevumus, kurus pašvaldība izlietojuši glābjot vai konservējot ēku;
- 2) ja pašvaldībai šī ēka varētu būt nepieciešama pašvaldības funkciju veikšanai;
- 3) ja ēkas īpašnieks ir iegādājies īpašumu izsoles ceļā no pašvaldības, un vismaz 5–10 gadus par to nav rūpējies, pieļaujot situāciju, ka ēka kļuvusi bīstama. Iespējams, nosacījumi varētu būt krietni vairāk, ja tiktu veidota darba grupa, kura strādā pie šī jautājuma.

RIGHTS AND OBLIGATIONS OF A MUNICIPALITY WORKING WITH BUILDINGS THAT DEGRADE THE ENVIRONMENT

Keywords: *buildings and structures that degrade the environment, territories that degrade the environment, municipality competence, legislator, legal process.*

Summary

Buildings that degrade the environment and dangerous buildings affect everyone. It is a burning problem which cannot and must not be ignored, those are the consequences of the 20th century with which we have to fight today. The state of neglected properties can tragically affect every passerby. Property rights are regulated by numerous laws and normative acts, which should be followed by everyone who own a property.

The goal of this paper is to examine and analyze the legal framework of properties and its implementation in practice, as well as to recognize existing flaws and possible imperfections in the normative acts that account for property maintenance in a manner that does no harm to the society and does not endanger the lives or health of any members of the society.

In this paper the author reflects the influence of the municipality regarding this problem and its possibilities to affect the private laws of owners. Likewise, the concept of buildings that degrade the environment is formulated, an insight is given into the rights and obligations of owners, the normative acts that must be followed to take up the fight against “slum owners” are examined and the legal process which gives a notion about how a municipality has the right to initiate the process of hazard containment on private property is depicted.

*Arta Rozīte**Zinātniskais vadītājs: Mg. iur. Aigars Sniedzītis*

PIESPIEDU PIEDZIŅA UZ NEKUSTAMO ĪPAŠUMU

Atslēgvārdi: piespiedu piedziņa, elektroniskās izsoles, zvērināts tiesu izpildītājs, izpildu lietvedība, nekustamā īpašuma izsoles.

Tiesu izpildītāju darbs vienmēr ir bijis uzmanības centrā, it īpaši tajos gadījumos, kad neliela parāda dēļ piedziņa tiek vērsta uz nekustamo īpašumu. Sabiedrības vairākums uzskata, ka piedziņas vēršana uz nekustamo īpašumu ir nesamērīga. Piedziņas vēršana uz nekustamo īpašumu tiek veikta, lai panāktu tiesas un citu institūciju nolēmuma izpildi par labu prasītājam. Tiesu izpildītāja darbu, kas saistās ar piedziņas vēršanu uz nekustamo īpašumu, nosaka Civilprocesa likums, un pārmetumi par to, ka tiesu izpildītājs rīkojas savās interesēs, neiztur kritiku. Tiesu izpildītāja darbs ir vērsts uz tiesas un citu institūciju lēmumu izpildi, t.i., tiesu izpildītājs ir vidutājs starp parādnieku un piedzinēju.

2015. gadā mainījās nekustamo īpašumu izsoles kārtība. Tiesu izpildītāji no izsolēm, kas notika klātienē – tiesu izpildītāju prakses vietās, pārgāja uz elektroniskajām izsolēm. Šo izsoļu mērķis – novērst problēmas ar negodīgiem izsoļu dalībniekiem, jo gan zvērinātu tiesu izpildītāju biroju, gan administratoru vai pašvaldību rīkotajās izsolēs jau ilgāku laiku darbojās negodīgi izsoļu dalībnieki jeb tā dēvētie *sportisti*.¹ Tie bija cilvēki ar mērķi nevis iegādāties nekustamo īpašumu, bet gan nopelnīt naudu bez īpašas piepūles. Šāda situācija radīja negodīgu konkurenci, kā arī būtiski ietekmēja atgūtos naudas līdzekļus par nekustamo īpašumu parādnieka prasījuma segšanai.

Elektronisko izsoļu vietne bija nepieciešama, lai juridiskām un fiziskām personām padarītu izsoles norisi ērtāku, ekonomiskāku, novēršot iepriekš minētās problēmas.

Izpildu lietvedības ierosināšana un sagatavošana izpildei

Vēršoties pie tiesu izpildītāja, piedzinējs cer atgūt naudas līdzekļus, kurus parādnieks līdz tam brīdim pats labprātīgi nav samaksājis. Kamēr lieta nav iesniegta tiesu izpildītājam, parādniekam vēl ir pietiekami daudz

1 Parādnieka mantas pārdošana: pirmās e-izsoles no 1.jūlija.– <http://m.lvportals.lv/visi/likumi-prakse?id=271244>.– (Resurss apskatīts 16.08.2017.).

laika, lai nomaksātu savu parādu bez piespiedu piedziņas. Kad lieta jau ir iesniegta tiesu izpildītājam, parādniekam tas rada papildus izmaksas, jo piespiedu piedziņa notiek uz parādnieka rēķina, kā to nosaka Civilprocesa likuma 568. panta pirmā daļa. Tiesu izpildītāja amata atlīdzību reglamentē Ministru kabineta noteikumi Nr. 451 "Noteikumi par zvērinātu tiesu izpildītāju amata atlīdzības taksēm". Šī atlīdzība ir atkarīga no piedzenamās summas apmēra, kā arī no veicamajām darbībām piespiedu piedziņas lietā.

Tiesu izpildītājs uzsāk izpildu darbības pēc piedzinēja rakstveida pieteikuma un likumā noteiktajos gadījumos pēc Latvijas Zvērinātu tiesu izpildītāju padomes, atbildīgās iestādes vai pēc tiesas iniciatīvas, pamatojoties uz izpildu dokumentu.² Civilprocesa likums nosaka, ka izpildu lietvedību var ievest ne tikai uz Latvijas Republikas tiesu un citu institūciju izsniegtajiem izpildu dokumentiem, bet arī citu ārvalstu izsniegtajiem dokumentiem. Tādēļ būtu maldīgi uzskatīt, ka pārceļoties dzīvot uz citu valsti, parādnieks varēs izvairīties no savu parādsaistību pildīšanas.

Katram saņemtajam izpildu dokumentam tiesu izpildītājs ieved atsevišķu izpildu lietu. Tiesu izpildītāji strādā vienotā sistēmā – Izpildu lietu reģistrā, kas ir valsts informācijas sistēma zvērinātiem tiesu izpildītājiem, un tajā ir iespējams reģistrēt visas izpildu lietas Latvijā un ar tām saistīto korespondenci, datus par izpildes gaitu un iznākumu, kā arī vest depozītu summu uzskaites grāmatu elektroniski.³ Ievedot izpildu lietu, tiek sagatavots paziņojums par pienākumu izpildīt nolēmumu 10 dienu laikā, kas tiek nosūtīts vai izsniegts parādniekam. Paziņojuma par pienākumu izpildīt nolēmumu mērķis ir informēt parādnieku, ka piedzinējs ir vērsies pie tiesu pildītāja, kurš uz iesniegtā izpildu dokumenta pamata ievedis izpildu lietu, un uzsācis piespiedu izpildi.⁴ Lielākoties ierakstītie pasta sūtījumi tiek atgriezti atpakaļ tiesu izpildītājam tādēļ, ka parādnieki neizņem savu korespondenci un pastā beidzas to uzglabāšanas laiks. Neskatoties uz to, ir vai nav parādnieks saņēmis paziņojumu, lai ātri un kvalitatīvi pildītu tiesas un citu institūciju nolēmumus, tiesu izpildītājs jebkurā izpildes procesa stadijā var:

- pieprasīt, lai parādnieks deklarē savu mantisko stāvokli un pārmaiņas tajā pēdējā gada laikā, brīdinot parādnieku par krimināl-atbildību;

2 Civilprocesa likums (pieņemts 14.10.1998.), 549. panta 1. punkts//Latvijas Vēstnesis.– Nr. 326/330 (1998, 3. novembris).

3 Izpildu lietu reģistrs.– <https://ilr.ta.gov.lv>.– (Resurss apskatīts 24.09.2017.).

4 Civilprocesa likuma komentāri. III daļa (61.–86. nodaļa).– Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2014.– 284. lpp.

- apķīlāt parādnieka mantu, tai skaitā apķīlāt naudas līdzekļus un noguldījumus kredītiestādē vai pie citiem maksājumu pakalpojumu sniedzējiem, naudas līdzekļus, kas pienākas no citām personām, vai mantu, kas atrodas pie citām personām;
- iesniegt nostiprinājuma lūgumu zemesgrāmatu nodaļai piedziņas atzīmes ierakstīšanai zemesgrāmatā, vai nosūtīt rīkojumu citam publiskam reģistram atsavināšanas vai citu darbību aizlieguma ierakstīšanai.⁵

Tiesu izpildītājiem ir vairāki rīki, kā izpildīt iesniegtā izpildu dokumenta lēmumu. Nosakot piespiedu piedziņu uz noguldījumiem kredītiestādēs, likumdevējs ir bijis lojāls, un ir noteicis saglabājamo apmēru, kas ir vienas minimālās mēneša algas apmērā, izņemot lietas, kurās tiek piedzīti uzturlīdzekļi, kur saglabājamais apmērs ir tikai 50% apmērā no minimālās mēneša algas. Saglabājamais apmērs ir arī noteikts, vērsot piespiedu piedziņu uz darba samaksu, kura lielums ir atkarīgs no izpildu lietvedības veida. Atšķirībā no piespiedu piedziņas uz kredītiestādēm, vērsot piedziņu uz darba samaksu, papildus ir arī jāsaglabā uz katru apgādībā esošo nepilngadīgo bērnu līdzekļus valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta apmērā. Papildus šiem ierobežojumiem likumdevējs ir noteicis virkni ienākumus, uz kuriem vispār nevar vērst piespiedu piedziņu, piemēram, atlaišanas pabalstu, apbedīšanas pabalstu, sociālās palīdzības pabalstiem, bērna uzturlīdzekļiem u.c.

2014. gadā veiktie grozījumi par minimālās algas apmēra saglabāšanu un naudas līdzekļu saglabāšanu par katru apgādībā esošu nepilngadīgu bērnu valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta apmērā, nedisciplinē sabiedrību. Pēc autores domām, likumdevējs pārlieku aizsargā parādnieka intereses, aizmirstot par prasītāju un tā tiesībām atgūt naudas līdzekļus. Sabiedrības lielākā daļa apzinās, ka paņemot aizdevumu, tā neatdošanas gadījumā, no viņa piedziņas process būs neiespējams. Autore ierosina veikt grozījumus Civilprocesa likumā un noteikt minimālo saglabājamo apmēru, ņemot par pamatu valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta apmēru un papildus arī par katru apgādībā esošu nepilngadīgu personu. Šāda rīcība disciplinētu sabiedrību izvērtēt savas saistības, kā arī piedzinējiem būtu lielāka iespēja atgūt naudas līdzekļus.

Ja ir bijis dots rīkojums kredītiestādei un bankas kontā jau ieskaitīts kāds no ienākumiem, uz kuriem nevar vērst piedziņu, tad par naudas līdzek-

5 Civilprocesa likums (pieņemts 14.10.1998.), 555. panta 7. punkts //Latvijas Vēstnesis.– Nr. 326/330 (1998, 3. novembris).

ļū izcelsmi, parādniekam savlaicīgi ir jāinformē zvērināts tiesu izpildītājs,⁶ jo tiesu izpildītājs jau neredz bankas konta saturu.

Ja piespiedu piedziņa uz noguldījumiem kredītiestādēs un darba samaksu ir bijusi nesekmīga, tiesu izpildītājs var vēl vērst piedziņu uz kustamu mantu un nekustamo īpašumu.

Paziņojums par piedziņas vēršanu uz nekustamo īpašumu

Piedziņas vēršana uz parādnieka nekustamo īpašumu pieļaujama, ja, piemērojot citus piespiedu izpildes līdzekļus, piedzinēja prasījumu saprātīgā termiņā nav iespējams apmierināt.⁷ Pēc būtības lēmumu rīkot izsoli tiesu izpildītājs nepieņem pats. To uzsākt ir iespējams tikai, pamatojoties uz tiesu izpildītājam izpildei iesniegtu izpildu dokumentu, kā arī pēc kreditora rakstveidā izteikta lūguma. Vēršot piedziņu uz nekustamo īpašumu, ir jāievēro samērīguma princips no tiesu izpildītāju puses, nevis, balstoties tikai uz piedzinēja iesniegumu vērst piedziņu uz šo īpašumu.

Uzsākot piespiedu piedziņu uz nekustamo īpašumu, tiesu izpildītājs nosūta ierakstītā sūtījumā parādniekam paziņojumu par piedziņas vēršanu un uzaicina viņu nokārtot parādu. Sastādot paziņojumu par piedziņas vēršanu uz nekustamo īpašumu tiesu izpildītājs iesniedz zemesgrāmatu nodaļai nostiprinājuma lūgumu par piedziņas atzīmes ierakstīšanu. Paziņojumā tiek norādītas darbības, kuras parādniekam ir aizliegtas darīt.

Reizēm pēc šī paziņojuma saņemšanas parādnieks beidzot sāk komunicēt ar tiesu izpildītāju. Tiesu izpildītāja uzdevums nav pēc iespējas ātrāk visu notirgot, bet gan parādu piedzīt ātri un efektīvi. Līdz ar to, ja parādnieks atsaucas uz šo paziņojumu un var piedāvāt parāda atmaksu samērīgā termiņā, tiesu izpildītājs var arī nevērst tālāk piedziņu uz nekustamo īpašumu, bet ļaut parādniekam to nomaksāt pašam labprātīgi. Dažādu apstākļu dēļ vēl joprojām daudzi nekustamie īpašumi ir reģistrēti tikai Valsts zemes dienestā. Taču tāda īpašumtiesību nesakārtotība nav par šķērslī piedziņas vēršanai uz nekustamo īpašumu, tādēļ pirms nekustamā īpašuma aprakstīšanas tiesu izpildītājs pārliecinās par tā piederību vai tā valdītāju, pieprasot ziņas no Valsts zemes dienesta vai attiecīgās pašvaldības.⁸ Ja saņemtajās

6 Parādniekam jāinformē zvērināts tiesu izpildītājs.— <http://m.lvportals.lv/e-konsultacijas.php?id=11418>.— (Resurss apskatīts 13.07.2017.).

7 Civilprocesa likums (pieņemts 14.10.1998.), 570. panta trešā daļa/Latvijas Vēstnesis.— Nr. 326/330 (1998, 3. novembris).

8 Piedziņas vēršana uz zemesgrāmatā neregistrētu nekustamo īpašumu. 30.03.2017. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Civillietu departamenta lēmums lietā Nr. C04354612.— <http://at.gov.lv/lv/judikatura/judikaturas-nolemumu-arhivs/senata-civillietu-departaments/klasifikators/civilprocesa-likums/e-dala/cetrupadsmiata-sadala/#73>.— (Resurss apskatīts 12.08.2017.).

ziņās ir norādīts, ka parādnieks ir nekustamā īpašuma īpašnieks vai tiesiskais valdītājs, tad tiesu izpildītājs var vērst piedziņu uz šo īpašumu.

Nepieļaujot piedziņas vēršanu uz nekustamo īpašumu, kas nav ierakstīts zemes grāmatā, būtu iespējams izvairīties no piedziņas vēršanas uz īpašumu, apzināti ilgstoši nenostiprinot īpašuma tiesības zemesgrāmatā.

Nekustamā īpašuma novērtēšana

Pirms izsoles izsludināšanas nepieciešams nekustamā īpašuma novērtējums, lai noteiktu izsoles sākumcenu. Pēc tiesu izpildītāja pieprasījuma sertificēta nekustamā īpašuma vērtētājs novērtē šo īpašumu, nosakot piespiedu pārdošanas vērtību – naudas summu, kuru iespējams saņemt par īpašumu situācijās, kad īpašuma pārdevējs tādu vai citādu iemeslu dēļ ir ierobežots ar piespiedu kārtā izvirzītiem nosacījumiem par īpašuma realizācijas kārtību un/vai realizācijas laiku.⁹ Piespiedu pārdošanas gadījumos darbojas vairāki faktori (riski), kas neļauj izsoles objektu pārdot par tirgus vērtību.

Riski ir tie faktori, kas nosaka, ka nekustamā īpašuma piespiedu pārdošanas vērtībai ir jābūt zemākai par tā tirgus vērtību. Piespiedu pārdošanas vērtība ir nekustamā īpašuma cena, kura saprātīgi apmierinātu pircēju un būtu augstākā iespējamā no izsoles dalībnieka viedokļa.

Vērtējot objektu piespiedu izsolei, visbiežāk vērtētāji netiek ielaisti ēkās un būvēs, lai veiktu iekšējai apskati, kā arī tiem tiek radīti papildus šķēršļi objekta apsekošanai. Taču iepriekšminētais nav par šķērslī, lai sagatavotu pilnvērtīgu vērtējumu. Līdz ar to vērtējums tiek gatavots uz esošo dokumentu un rūpīgas ārējās apskates materiāliem, cenšoties no ārējām pazīmēm izveidot pietiekami argumentētu spiedumu par īpašuma kvalitāti.¹⁰

Pēc vērtējuma saņemšanas tiesu izpildītājs paziņo par novērtējumu parādniekam, piedzinējam un hipotekārajam kreditoram. Tiesu izpildītājam nav ne tiesības, ne pienākums izvērtēt nekustamā īpašuma vērtētāja darbu, vai pašam pēc savas iniciatīvas koriģēt noteikto summu, tādēļ parādniekam, piedzinējam un hipotekārajam kreditoram ir tiesības 10 dienu laikā no paziņojuma nosūtīšanas dienas lūgt nekustamā īpašuma atkārtotu novērtēšanu. Šai gadījumā tiek pieaicināts cits sertificēts nekustamā īpašuma vērtētājs. Persona, kura lūgusi atkārtotu novērtēšanu, sedz novērtēšanas izdevumus tiesu izpildītāja noteiktajā termiņā. Ja izdevumi netiek segti lai-

9 Freibergs J., Žuromskis V. Nekustamo īpašumu vērtēšanas teorija un prakse.– Rīga: SIA Eiroeksperts, 2013.– 37. lpp.

10 Vērtējumi tiesu izpildītājiem izsoles vajadzībām.– http://www.vertetaji.lv/uploads/filedir/Vertesana%20tiesu%20izpilditajiem%20izsoles%20vajadzibam20140806_0000.pdf.– (Resurss apskatīts 07.07.2017.).

kus, tad lūgumu par atkārtotu novērtēšanu noraida. Ja lietā ir divi nekustamā īpašuma novērtējumi, tad par izsoles sākumcenu tiek ņemta augstākā novērtētā piespiedu pārdošanas cena.

Elektroniskās izsoles izziņošana un kārtība

Atšķirībā no kustamas mantas izsolēm, kas notiek tiesu izpildītāju noteiktā vietā un laikā, nekustamā īpašuma izsoles kopš 2015. gada 1. jūlija notiek elektroniski elektronisko izsoļu vietnē <https://izsoles.ta.gov.lv>, kuru administrē un uztur Tiesu administrācija. Elektronisko izsoļu ieviešanas mērķis – pēc iespējas ātrāk un par augstāku cenu realizēt parādnieka mantu, izsoles dalībniekiem savā starpā sacenšoties anonīmi. Jaunais mehānisms nodrošina godīgāku konkurenci izsoles dalībnieku vidū, padarot to pieejamāku un ekonomiskāku, kā arī būtiski ierobežo tā saucamo izsoļu reiderismu.¹¹ Piedaloties elektroniskajās izsolēs, tās dalībnieks, neizejot no mājas vai biroja, var iegādāties nekustamo īpašumu jebkurā Latvijas vietā.

Sludinājumu par nekustamā īpašuma izsoli tiesu izpildītājs nosūta publicēšanai oficiālajā izdevumā “Latvijas Vēstnesis” un ievieto elektronisko izsoļu vietnē. Vienlaikus ar šo sludinājumu, tiesu izpildītājs paziņo par izsoli parādniekam un piedzinējam, nekustamā īpašuma īpašniekam, kopīpašniekam, hipotekārajam kreditoram un personai, kuras labā nostiprināta ķīlas tiesību vai aizlieguma atzīme, ja tāda ir. Tiesu izpildītājs var noteikt izsoles soli ne mazāku par 1% un ne lielāku par 10% no nekustamā īpašuma izsoles sākumcenas. Likums nenosaka procedūru, kādus apstākļus izvērtēt, lai noteiktu izsoles soli, bet tikai tā procentuālo lielumu, līdz ar to tiesu izpildītājiem ir brīva izvēle. Tomēr praksē tiesu izpildītāji izvērtē dažādus apstākļus, piemēram, ņemot vērā līdzīgu nekustamo īpašumu iepriekšējās izsoles, tirgus tendences, piespiedu pārdošanas vērtību u.c.

Lai piedalītos izsolē, personai jāreģistrējas elektronisko izsoļu vietnes izsoles dalībnieku reģistrā. Reģistrējoties tajā, turpmāk nebūs katru reizi jāreģistrējas atsevišķi katrai izsolei. Reģistrācija ir obligāta, lai varētu ņemt dalību izsolē, bet pierēģistrējoties nav obligāti jāpiedalās izsolē.

Persona, kura vēlas piedalīties nekustamā īpašuma izsolē, 20 dienu laikā no nekustamā īpašuma izsoles sludinājumā norādītā izsoles sākuma datuma iemaksā izsoles sludinājumā norādītā tiesu izpildītāja depozīta kontā nodrošinājumu 10% apmērā no nekustamā īpašuma novērtējuma un, izmantojot elektronisko izsoļu vietni, nosūta tiesu izpildītājam lūgumu

11 Plāno ieviest e-izsoles.– http://ifinances.lv/raksti/aktuali/svarigi/plano-ievies-e-izsoles/html/swed_finance/index.html.– (Resurss apskatīts 25.08.2017.).

autorizēt to dalībai izsolē.¹² Nodrošinājuma iemaksa ir kā garants no vienas puses tam, ka izsolē piedalās maksāspējīga persona, kā arī kā disciplinējošs līdzeklis, jo izsoles uzvarētājs, neieskaitot visu no viņa pienākošos summu, zaudē šo iemaksāto nodrošinājumu.

Lai varētu piedalīties izsolē, dalībniekam papildus vēl ir jāveic 20,00 eiro samaksa Tiesu administrācijai par piedalīšanos izsolē.¹³ Pēc dalības maksas ieskaitījuma apstiprināšanas un nodrošinājuma saņemšanas, tiesu izpildītājs autorizē personu dalībai izsolē piecu darbdienu laikā. Ja nodrošinājums vai autorizācijas lūgums nav saņemts norādītajā termiņā vai personai nav tiesību piedalīties izsolē, tiesu izpildītājs atsaka personas autorizāciju dalībai izsolē. Izsolē nav tiesību piedalīties parādniekam, viņa aizbildnim vai aizgādnim, vērtētājam, kurš veicis novērtēšanu, kā arī tiesu izpildītājam, kurš rīko izsoli. Par citos normatīvajos aktos noteikto ierobežojumu ievērošanu attiecībā uz nekustamo īpašumu iegādi ir atbildīgi paši izsoles dalībnieki.

Izsoles sākumcena ir vērtējumā noteiktā piespiedu pārdošanas vērtība, kuru nosaka sertificēts nekustamā īpašuma vērtētājs. Elektroniskās izsoles ir anonīmas, un pārējie lietotāji, izņemot tiesu izpildītāju un tiesu administrāciju, neredz dalībnieku vārdus, līdz ar to izslēdzot izsoles dalībnieka iespaidošanu. Izsoles dalībnieks var sākt solīt, kad ir autorizēts izsolei līdz brīdim, kad tā ir noslēgusies. Lai atvieglotu dalībnieku piedalīšanos izsolēs (dalībnieks var piedalīties vairākās izsolēs vienlaicīgi), par maksu ir iespējams abonēt pakalpojumu “izsoles aģents”. Izsoles dalībniekam ir iespēja norādīt vēlamu summu (maksimālo summu par kuru viņš vēlētos iegādāties nekustamo īpašumu) un aktivizēt izsoles aģentu. Aktivizētais izsoles aģents automātiski reģistrēs solījumu, ja pēdējais lietotāja solījums tiks pārsolīts. Šāda darbība tiks veikta līdz lietotāja maksimāli norādītajam solim. Izsoles aģentu dalībnieks izsoles norises laikā var apturēt, kā arī aktivizēt to atkārtoti, bet izsoles dalībnieks nevar atcelt tos solus, ko izsoles procesā viņa aktivizētais izsoles aģents ir reģistrējis. Ja izsoles procesā tiek aktivizēti vairāki izsoles aģenti, tad izsoles procesa uzvarētājs (izsoles pārsolītājs) tiek noteikts pēc “paritātes principa” – solījumi tiek reģistrēti pēc to aktivizēšanas kārtas.¹⁴ Šāda veida pakalpojums ļauj izsoles dalībniekam vienlaikus piedalīties vairākās izsolēs, bez pilnvaroto personu palīdzības, kā arī pašam kontrolēt izsoļu gaitu, nevis paļauties uz citu personu.

12 Civilprocesa likums (pieņemts 14.10.1998.), 607. panta pirmā daļa// Latvijas Vēstnesis.– Nr. 326/330 (1998, 3. novembris).

13 Tiesu administrācijas maksas pakalpojumu cenrādis: Latvijas Republikas Ministru kabineta noteikumi Nr. 343 (pieņemti 20.06.2017.), pielikums//Latvijas Vēstnesis, Nr. 124 (2017, 22. jūnijs).

14 Izsoles aģenta lietošanas noteikumi.– <https://izsoles.ta.gov.lv/noteikumi/1000>.– (Resurss apskatīts 16.08.2017.).

Izsolei beidzoties, iemaksāto nodrošinājumu izsoles uzvarētājam ieskaita pirkuma maksā. Pārējiem dalībniekiem nodrošinājumu pēc izsoles noslēgšanās nekavējoties atskaita atpakaļ. Ja izsoles uzvarētājs viena mēneša laikā neieskaita pārējo pirkuma summu un izdevumus, kas saistīti ar nekustamā īpašuma iegādi, to neatgriež, un šī summa tiek ieskaitīta parādnieka parāda dzēšanai. Šādā veidā disciplinējot izsoles dalībniekus veikt savus izsoles soļus ar apdomu, lai neveidotos situācijas, kad izsoles cena tiek sasolīta ļoti augsta un pēc tam vairs nevar norēķināties par izdarīto solījumu, vai arī tādā veidā ļaunprātīgi netiktu novilcināta nekustamā īpašuma izsolīšana labticīgam izsoles dalībniekam.

Pēc izsoles noslēguma pēc 24 stundām sistēma automātiski sagatavo izsoles aktu un to tiesu izpildītājs nosūta izsoles uzvarētājam uz viņa norādīto e-pastu. Pēc tam, kad izsoles uzvarētājs samaksājis visu no viņa pienākošos summu, tiesu izpildītājs pieteikumu par nekustamā īpašuma nostiprināšanu uz ieguvēja vārda elektroniski iesniedz rajona (pilsētas) tiesas zemesgrāmatu nodaļā un lūdz nostiprināt īpašuma tiesības zemesgrāmatā uz ieguvēja vārda. Lietu par nekustamā īpašuma nostiprināšanu uz ieguvēja vārda tiesa izskata rakstveida procesā 30 dienu laikā (atkarībā no tiesas noslogotības) no tiesu izpildītāja pieteikuma iesniegšanas tiesā.

Pēc izsoles uzvarētāja (nekustamā īpašuma ieguvēja) lūguma tiesa lemj arī par ievēšanu nekustamā īpašuma valdījumā. Parasti šo lūgumu pievieno uzreiz pie lietas, kur tiek izskatīts pieteikums par nekustamā īpašuma nostiprināšanu uz ieguvēja vārda. Ja to neizdara savlaicīgi, tad pēc tam atkal ir jāgaida, kad tiesa izskatīs jauno lietu par ievēšanu nekustamā īpašuma valdījumā, kas prasa laiku, un jaunais īpašnieks nevar sākt valdīt pār savu jauniegūto īpašumu.

Spēkā neesoša un nenotikusi izsole

Nosūtot iesniegumu rajona (pilsētas) tiesas zemesgrāmatu nodaļai, tai ir rūpīgi jāizvērtē, vai tiesu izpildītājs nav izdarījis būtiskus pārkāpumus, un ir ievērojis procesuālo darbību atbilstoši Civilprocesa likuma 73. nodaļas prasībām, kā arī vai nav iesniegta sūdzība par izsoles atzīšanu par neesošu. Noraidot pieteikumu par nekustamā īpašuma nostiprināšanu uz ieguvēja vārda, tiesa atzīst izsoli par spēkā neesošu un līdz ar to izsoles akts netiek apstiprināts. Pēc šāda noraidījuma tiesu izpildītājs rīko atkārtotu izsoli pēc tās izsoles noteikumiem, kura atzīta par spēkā neesošu.

Ne vienmēr nekustamie īpašumi tiek nosolīti, tādēļ izsole nereti tiek atzīta par nenotikušu. Ja izsolei nav autorizējies neviens dalībnieks, vai

neviens no dalībniekiem, kas ir autorizēti šai izsolei, nepārsola sākumcenu, tiesu izpildītājs sastāda aktu un paziņo parādniekam un nekustamā īpašuma īpašniekam. Šādos gadījumos tiesu izpildītājs nekavējoties paziņo par nenotikušu izsoli visiem kreditoriem un parādnieka līdzīpašniekiem, uzaicinot viņus paturēt nekustamo īpašumu sev par nenotikušās izsoles sākumcenu. Katram kreditoram un parādnieka līdzīpašniekam ir tiesības divu nedēļu laikā no tiesu izpildītāja uzaicinājuma nosūtīšanas dienas paziņot tiesu izpildītājam par nekustamā īpašuma paturēšanu sev.¹⁵

Noteiktā termiņā nesamaksājot visu summu, kas pienākas no nosolītāja, tiesu izpildītājs arī sastāda aktu un paziņo nosolītājam, parādniekam un nekustamā īpašuma īpašniekam. Šādā gadījumā tiesu izpildītājs nekavējoties paziņo par to pēdējam pārsolītajam solītājam, uzaicinot viņu paturēt nekustamo īpašumu par viņa solīto augstāko cenu. Pēdējam pārsolītajam solītājam ir tiesības divu nedēļu laikā no tiesu izpildītāja uzaicinājuma nosūtīšanas dienas paziņot tiesu izpildītājam par nekustamā īpašuma paturēšanu sev. Ja viņš nav likumā noteiktajā termiņā paziņojis par nekustamā īpašuma paturēšanu vai atteicies paturēt nekustamo īpašumu, tad katram kreditoram vai parādnieka līdzīpašniekam ir tiesības divu nedēļu laikā no tiesu izpildītāja uzaicinājuma nosūtīšanas dienas paziņot par nekustamā īpašuma paturēšanu sev par rīkotās izsoles sākumcenu.¹⁶

Zvērinātu tiesu izpildītāju darba grupa ir izstrādājusi priekšlikumus likuma grozījumiem par kustamas mantas izsoli, kuri autores ieskatā daļēji būtu piemērojami arī uz nekustamā īpašuma izsolēm. Grozījumi paredzētu, ka gadījumos, kad pirmā izsole atzīta par nenotikušu dēļ tā, ka nosolītājs termiņā nesamaksā visu summu, kas no viņa pienākas, un pēdējais pārsolītājs atteicies mantu paturēt par savu augstāko nosolīto cenu, rīkot otro izsoli, nevis ļaut piedzinējam mantu paturēt par izsoles sākumcenu. Tādējādi tiktu novērsta situācijas, kad piedzinējs ir ieinteresēts fiktīvā solīšanā ar mērķi pēc nenotikušas izsoles iegūt mantu par mantas izsoles sākumcenu. Kā solītājus papildus disciplinējošu līdzekli darba grupa aicina ieviest noteikumu, saskaņā ar kuru arī pēdējais pārsolītais solītājs zaudē iemaksāto nodrošinājumu, ja pēc nenotikušas izsoles atsakās paturēt mantu par savu augstāko solīto cenu.¹⁷

15 Civilprocesa likums (pieņemts 14.10.1998.), 615. panta pirmā daļa/Latvijas Vēstnesis, Nr. 326/330 (1998, 3. novembris).

16 Turpat.

17 Par priekšlikumiem Civilprocesa likuma 71. nodaļas pilnveidošanai. – http://www.lzti.lv/media/documents/4450/zv%C4%93rin%C4%81tu-tiesu-izpild%C4%ABt%C4%81ju-darba-grupas-izstr%C4%81d%C4%81tie-priek%C5%A1likumi-nepieci_mdxBd2q.pdf. – (Resurss apskatīts 30.08.2017.).

Secinājumi un priekšlikumi

Tiesu izpildītāju institūtu ir radījusi un ļāvusi tam attīstīties pati sabiedrība, kas godprātīgi nav pildījusi savas parāda saistības, kas izriet no aizņēmumiem, naudas sodiem, uzturlīdzekļu nemaksāšanas u.tml.

Tiesu izpildītāju institūts nepārtraukti piedzīvo reformas. Pēdējās vērienīgākās reformas skāra izsoles procedūru, ieviešot elektroniskās nekustamā īpašuma izsoles.

Piedzīņas vēršana uz nekustamo īpašumu ir stingri noteikta Civilprocesa likumā, kur teikts, ka piedziņas vēršana uz parādnieka nekustamo īpašumu pieļaujama, ja, piemērojot citus piespiedu izpildes līdzekļus, piedzinēja prasījumu saprātīgā termiņā nav iespējams apmierināt. Autore uzskata, ka likuma norma ir nepilnīga, jo atstāj iespēju tiesu izpildītāja manipulācijām ar šo normu. No likuma normas neizriet, kā iespējams konstatēt faktu, ka prasījumu nav iespējams apmierināt saprātīgā termiņā.

Autore iesaka iekļaut Civilprocesa likuma regulējumā samērīguma principu vēršot piedziņu uz nekustamo īpašumu, kā arī noteikt papildus darbības vai termiņus, kad drīkst vērst piedziņu uz nekustamo īpašumu.

Lai novērstu situācijas, kad piedzinējs ir ieinteresēts atzīt izsoli par nenotikušu, nepieciešams izteikt Civilprocesa likuma 615. panta otro daļu šādā redakcijā: *“Ja izsole atzīta par nenotikušu šā likuma 614. panta pirmās daļas 3. punktā paredzētā iemesla dēļ, tiesu izpildītājs nekavējoties paziņo par to pēdējam pārsolītajam solītājam, uzaicinot viņu paturēt nekustamo īpašumu par viņa solīto augstāko cenu. Pēdējam pārsolītajam solītājam ir tiesības divu nedēļu laikā no tiesu izpildītāja uzaicinājuma nosūtīšanas dienas paziņot tiesu izpildītājam par nekustamā īpašuma paturēšanu sev. Ja pēdējais pārsolītais solītājs nav likumā noteiktajā termiņā paziņojis par nekustamā īpašuma paturēšanu vai atteicies paturēt nekustamo īpašumu, iemaksātais nodrošinājums pievienojams kopējai par mantu saņemtajai summai, un ir rīkojama otrā izsole.”*

Civilprocesa 607. panta ceturto daļu autore iesaka izteikt šādā redakcijā: *“Nodrošinājumu, ko iemaksājusi persona, kura izsolē nopirkusi nekustamo īpašumu, ieskaita pirkuma maksā. Pārējiem izsoles dalībniekiem, izņemot pēdējo pārsolīto solītāju, iemaksāto nodrošinājumu pēc izsoles noslēguma nekavējoties izsniedz atpakaļ.”*

Autore ierosina mainīt esošo normatīvo regulējumu par saglabājamo naudas līdzekļu apmēru, veicot ieturējumus no darba algas, t.i., noteikt, ka saglabājamais apmērs ir valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta apmērā, kā arī papildus saglabājot uz katru apgādībā esošo nepilngadīgo bērnu līdzekļus valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta apmērā.

COMPULSORY RECOVERY OF REAL ESTATE

Keywords: *compulsory recovery, online auction, certified law enforcement officer, executive recordkeeping, real estate auctions.*

Summary

This paper describes the executive recordkeeping process in order to carry out compulsory recovery of real estate. The purpose of this paper is to analyze compulsory recovery of real estate, determine existing problems and recommend solutions to this problem, as well as to analyze the benefits of online auctions, introduced on July 1, 2015. While writing this paper, the author has drawn conclusions and stated proposals for increasing work efficiency of law enforcement officers, such as:

- whilst drawing compulsory recovery on liquid assets, apply national social benefit as a conservable amount;
- modify specific law norms, stating them in a new edition;
- set additional actions or deadlines when it is possible to draw compulsory recovery of real estate if the value of the property greatly exceeds the real value of the property, considering the principle of proportionality.

Legislative acts and internet resources are mainly used in this paper. The main legislative act used is the Civil Procedure Act, as it regulates the activity of law enforcement officers.

*Gints Šukteris**Zinātniskā vadītāja: Mg. iur. Līga Mizovska*

ENERGOEFEKTIVITĀTES PASĀKUMU ĪSTENOŠANA

Atslēgvārdi: energoefektivitāte, renovācija, siltināšana, daudzdzīvokļu mājas, ALTUM.

Renovācija ir energoefektivitātes procesu īstenošana, komunikāciju sakārtošana un mājas vizuālā izskata atjaunošana, un tas viss kopā ļauj būtiski samazināt izmaksas par apkuri, kas saistīts gan ar renovācijas tehnoloģiju, gan ar racionālu un taupīgu saņemtā siltuma izlietošanu, kuru var regulēt paši iedzīvotāji. Būtiski ir – nejaukt renovāciju ar siltināšanu, jo siltināšana ir tikai viena no renovācijas procesa sastāvdaļām. Īstenojot daudzdzīvokļu dzīvojamās mājas renovāciju, ieguvumi būs vairāki:

- renovētā mājā turpmākajos 20 gados nebūs vajadzīgi kārtējie remontu;
- siltumenerģijas patēriņš samazināsies līdz pat 60%;
- samazināsies ēkas ekspluatācijas izmaksas;
- iedzīvotāji paši varēs regulēt temperatūru dzīvoklī;
- uzlabosies mājas iekšējais klimats un komforts;
- palielināsies nekustamā īpašuma vērtība.

Lai veiktu mājas renovāciju, jāveic priekšdarbi, līdz nonākam līdz būvniecībai. Ja dzīvojamā māja likumā noteiktā kārtībā ir sadalīta dzīvokļu īpašumos, tad lēmumu – īstenot energoefektivitātes paaugstināšanas pasākumus – pieņem dzīvojamās mājas dzīvokļu īpašnieki Dzīvokļa īpašuma likumā noteiktajā kārtībā. Saskaņā ar Dzīvokļa īpašuma likuma 18. panta otro daļu dzīvokļu īpašnieku kopība lēmumus var pieņemt sekojošā veidā:¹

- 1) Dzīvokļu īpašnieku kopsapulcē (likuma 19. pants). Dzīvokļu īpašnieku kopsapulcē ir lemttiesīga, ja tajā piedalās dzīvokļu īpašnieki, kuri pārstāv vairāk nekā pusi no visiem dzīvokļu īpašumiem. Ja uz kopsapulci neierodas noteiktais dzīvokļu īpašnieku skaits, tā uzskatāma par nenotikušu. Ja kādam dzīvokļa īpašniekam nav iespējas piedalīties kopsapulcē, viņš var pilnvarot citu personu pārstāvēt sevi kopsapulcē, noformējot par to rakstveida pilnvarojumu, kurā jābūt norādītam pilnvarojuma apjomam;

1 Dzīvokļa īpašuma likums (pieņemts 28.10.2010.)// Latvijas Vēstnesis. – Nr. 183 (2010, 17. novembris).

- 2) Nesasaucot dzīvokļu īpašnieku kopsapulci – aptaujas veidā (likuma 20. pants). Par balsošanas rezultātiem aptaujas ierosinātais sagatavo balsošanas protokolu, kurā norāda lēmuma projekta nosūtīšanas dienu un dzīvokļu īpašnieku balsošanai noteikto termiņu, pieņemto lēmumu un ar to saistītās balsošanas rezultātus, citas būtiskas ziņas par balsojumu.
- 3) Citādi savstarpēji vienojoties (likuma 21. pants). Dzīvokļu īpašnieku kopības lēmuma pieņemšana, citādi savstarpēji vienojoties, ir visu dzīvokļu īpašnieku savstarpēja vienošanās. Tas nozīmē, ka visu dzīvokļu īpašnieku piekrišanas gadījumā nav jāievēro tās likumā noteiktās lēmumu pieņemšanas procedūras, kas attiecinātas uz lēmumu pieņemšanu aptaujas formā vai kopsapulcē.

Gadījumā, ja energoefektivitātes pasākumu īstenošana tiek veikta piesaistot Eiropas Savienības finansējumu, kuru administrē finanšu institūcija ALTUM, tad jāizpilda virkne birokrātisku procedūru. Aplūkojot dokumentu apjomu un sarežģītību, autors secina, ka procedūra Eiropas Savienības līdzekļu piesaistīšanai paliek aizvien sarežģītāka un birokrātiskāka. Šķietami nepamatoti ir pieprasīt no dzīvokļu īpašniekiem tādu informāciju, kas ir pārbaudāma bez maksas un publiski pieejama. Autora pieredze rāda, ka lielais dokumentu daudzums tikai atbaida dzīvokļu īpašniekus un rada neuzticību, sevišķi vecāka gadu gājuma iedzīvotājos. Sākotnēji izstrādāto un aizpildāmo dokumentu versiju, kur tika apkopota informācija par dzīvokļu īpašnieku kā politisku personu vai tiem pietuvinātu personu statusu, konsultējoties ar apsaimniekotāju pārstāvjiem, ALTUM ir pārskatījis un mainījis atbilstoši normatīviem. Taču joprojām ir aktuāls jautājums par saimnieciskās darbības veicēja statusu. Realizējot praksē šos projektus rodas jautājums – vai dzīvokļu īpašnieku pilnvarotajai personai ir jāuzņemas valsts iestāžu kompetence, kuru darbības jomā ir nodokļu iekasēšana vai korupcijas apkarošana.

Ja nepieciešams, dzīvokļu īpašnieku kopība noslēdz pilnvarojuma līgumu, kurā tiek atrunāti pilnvarotās personas pienākumi, pilnvarojuma apjoms un tās atbildība. Šo dokumentu paraksta dzīvokļu īpašnieki, kas pārstāv vairāk nekā pusi no dzīvojamā mājā esošajiem dzīvokļu īpašumiem vai arī viena kopības pilnvarotā persona. Dzīvokļa īpašnieku pienākumi citu pārvaldīšanas izdevumu, tai skaitā arī dzīvojamās mājas energoefektivitātes paaugstināšanai paredzēto izdevumu atlīdzināšanā, ir noteikti Dzīvokļa īpašuma likuma 13. panta otrajā daļā. Šī norma paredz, ka dzīvokļa īpašnieks atbilstoši viņa īpašumā esošajam kopīpašuma domājamās

daļas apmēram sedz uz dzīvokļu īpašnieku kopsapulces lēmuma pamata noteiktos izdevumus citu pārvaldīšanas darbību veikšanai, kas nodrošina dzīvojamās mājas uzlabošanu un attīstīšanu, veicina optimālu tās pārvaldīšanas izdevumu veidošanu un attiecas uz dzīvojamās mājas elementu, iekārtu vai komunikāciju nomaiņu, kā rezultātā samazinās mājas uzturēšanas izmaksas, kā arī uz pasākumiem, kuru veikšanas rezultātā samazinās izdevumi par pakalpojumiem, kas saistīti ar dzīvokļa īpašuma lietošanu. Tātad jebkuram dzīvokļa īpašniekam, pat ja attiecīgais dzīvokļa īpašnieks nav piedalījies balsošanā vai arī ir balsojis “pret”, ir pienākums atlīdzināt tikai tādu citu pārvaldīšanas izdevumu veidus, kas ir minēti Dzīvokļa īpašuma likuma 13. panta otrajā daļā. Ņemot vērā to, ka energoefektivitātes pasākumu veikšanas rezultātā samazinās izdevumi par pakalpojumiem, kas saistīti ar dzīvokļa īpašuma lietošanu (siltumenerģiju), šie izdevumi ir jāsedz visiem dzīvokļu īpašniekiem, ja par šo pasākumu veikšanu ir balsojusi vismaz puse no dzīvokļu īpašnieku skaita. Tāpat likums nosaka, ka, pieņemot lēmumu par dzīvojamās mājas siltināšanu, dzīvokļu īpašnieku kopībai ir jāizvērtē dokumenti, kas pamato attiecīgo darbību izmaksu efektivitāti. Ja dzīvokļa īpašnieks nepiekrīt pieņemtajam lēmumam, viņš var celt prasību tiesā par kopības lēmuma atzīšanu par spēkā neesošu. Tiesa, pamatojoties uz dzīvokļa īpašnieka pieteikumu, var atzīt dzīvokļu īpašnieku kopības lēmumu par spēkā neesošu, ja lēmums vai tā pieņemšanas procedūra ir pretrunā ar minētā likuma noteikumiem. Prasību var celt triju mēnešu laikā no dienas, kad attiecīgā persona uzzināja vai tai vajadzēja uzzināt par dzīvokļu īpašnieku kopības lēmumu, bet ne vēlāk par gadu no lēmuma pieņemšanas dienas.² Līdz brīdim, kamēr nav spēkā stājies tiesas spriedums, kopības lēmums ir spēkā esošs.

Dzīvojamās mājās, kuras nav sadalītas dzīvokļu īpašumos un kurām ir vairāki kopīpašnieki, lēmumu par renovāciju dzīvokļu īpašnieki var pieņemt tikai visi kopā, jo saskaņā ar Civillikuma 1068. pantu, rīkoties ar kopīpašuma priekšmetu kā kopumā, tā arī noteiktās atsevišķās daļās, drīkst tikai ar visu kopīpašnieku piekrišanu.³ Bet, ja kāds no viņiem rīkojas atsevišķi, tad šī rīcība ne vien nav spēkā, bet arī uzliek pēdējam pienākumu atlīdzināt pārējiem zaudējumus, kas viņiem ar to nodarīti. Kopīpašnieku lēmumu pieņemšanai likums neizvirza īpašu pieņemšanas procedūru.

2 Dzīvokļa īpašuma likums (pieņemts 28.10.2010.)// Latvijas Vēstnesis.— Nr. 183 (2010, 17. novembris).

3 Civillikums. Trešā daļa. Lietu tiesības (pieņemts: 28.01.1937.)// Valdības Vēstnesis.— Nr. 44 (1937, 24. februāris).

Pretendējot uz daudzdzīvokļu māju energoefektivitātes programmas atbalstu ar Eiropas Savienības līdzfinansējumu, dzīvokļu īpašnieku lēmumā ir jābūt iekļautai papildinformācijai:

- par dalību programmā;
- par pilnvaroto personu, kura dzīvokļu īpašnieku vārdā būs pilnvarota īstenot konkrēto projektu programmas ietvaros, tajā skaitā sagatavot tehnisko dokumentāciju, saņemt atzinumu par to, pieteikties atbalstam, parakstīt ar atbalsta saņemšanu saistīto dokumentāciju, tajā skaitā līgumus, kā arī veikt būvkomersanta, būvuzrauga un citu piegādātāju atlasī, pieteikties finansējuma saņemšanai;
- par konkrētā projekta tehniskās dokumentācijas un atlases rezultātā noteikto būvkomersanta, būvuzrauga, un citu piegādātāju apstiprināšanu;
- par projekta izmaksām;
- par aizdevuma saņemšanu, tā nosacījumiem un pilnvarojumu parakstīt dzīvokļu īpašnieku vārdā ar aizdevuma izsniegšanu saistītos juridiskos dokumentus, tajā skaitā aizdevuma līgumu, pieprasījumu naudas līdzekļu izsniegšanai un citus;
- par pilnvarojumu vadīt energoefektivitātes projekta realizācijas pasākumus un ar to saistītās izmaksas;
- par energoefektivitātes pasākumu sadārdzinājuma apmaksu.

Visiem dzīvokļu īpašnieku kopības lēmumiem ir vienāds juridisks spēks. Atbilstoši Dzīvokļa īpašuma likuma 16. panta trešajai daļai, dzīvokļu īpašnieku kopības lēmums ir saistošs ikvienam dzīvokļa īpašniekam, ja “par” balsojuši dzīvokļu īpašnieki, kas pārstāv vairāk nekā pusi no dzīvojamā mājā esošajiem dzīvokļu īpašumiem.⁴ Jāņem vērā, ka pieņemot lēmumus kas saistīti ar pilnvarojumu dzīvokļu īpašnieku vārdā saņemt Eiropas Savienības atbalstu daudzdzīvokļu māju energoefektivitātes programmas ietvaros, “par” jānobalso 2/3 dzīvokļu īpašnieku.

Apkopojot iepriekšminēto secināms, ka energoefektivitātes pasākumu realizēšana ir sarežģīts process, kam ir virkne birokrātisku procedūru un apliecinājumu, kas lielākai daļai dzīvokļu īpašnieku nav izprotami. Nevar noliegt, ka lēmumu pieņemšanā dzīvokļu īpašnieki saskaras ar virkni problēmu. Daudzdzīvokļu māju dzīvokļu īpašnieku sapulces un aptaujas ir laikietilpīgas, turklāt, objektīvu iemeslu dēļ dzīvokļu īpašnieki nevar sniegt izsmeltošu viedokli par māju energoefektivitātes jautājumiem mazās

4 Dzīvokļa īpašuma likums (pieņemts 28.10.2010.)// Latvijas Vēstnesis.— Nr. 183 (2010, 17. novembris).

ieinteresētības dēļ. Lielas grūtības sagādā iedzīvotāju pasivitāte, jo reti kad pirmajā sapulcē izdodas pieņemt lēmumu – nav kvoruma. Liela daļa namu pārvaldnieku pārzina gan māju renovācijas un energoefektivitātes paaugstināšanas jautājumus, gan ir lietas kursā par daudzu dzīvokļu īpašnieku vēlmēm un pārstāv viņu intereses, taču bez kompleksas un mērķtiecīgas informācijas kampaņas valsts mērogā ir grūti runāt par kvalitatīvu un pārdomātu lēmumu pieņemšanu energoefektivitātes jautājumos. Ir nepieciešami papildus stimuli procesa veicināšanai, kā piemēram:

- pazeminātas aizdevuma procentu likmes;
- valsts vai pašvaldību līdzfinansējums projekta dokumentācijas izstrādei;
- nekustamā īpašuma nodokļa atlaides pēc procesa realizācijas.

Ēku tehniskā stāvokļa novērtēšana

Pirms lēmuma pieņemšanas par mājas renovāciju, ir jānovērtē tās tehniskais stāvoklis.⁵ Sākotnēji jāveic būves un inženierkomunikāciju vispārīga vizuālā apskate, bet detalizētākam mājas novērtējumam un tehniskā stāvokļa analīzei – mājas energoaudits un tehniskā apsekošana. Vispārīgo vizuālo apskati izdara ēkas pārvaldnieks, tās laikā fiksējot un novērtējot redzamos būves bojājumus. Mājas vizuālo apskati ieteicams veikt divas reizes gadā, bet, ja notikušas dabas katastrofas – plūdi, vētras vai stipras vētras, tad apsaimniekotājam jāveic mājas ārkārtas apsekošana. Pēc vizuālās apskates ēkas pārvaldniekam ir jāapkopo rezultāti, jāsagatavo apsekošanas akts, ieteicama ir arī fotofiksācija.

Ēkas energoaudits ietver ēkas energoefektivitātes novērtējumu saskaņā ar ēkas energoefektivitātes aprēķina metodi un enerģijas taupīšanas iespēju piedāvājumu.⁶ Tiek ņemta vērā ēkas norobežojošo konstrukciju siltuma caurlaidība, enerģijas patēriņš apkures, karstā ūdens sagatavošanas, gaisa kondicionēšanas, ventilācijas un iebūvētās apgaismes sistēmas vajadzībām, ņemts vērā arī ēkas novietojums, iekšējais mikroklimats un ārējie klimatiskie apstākļi.

Būvju tehniskā apsekošana ir būvju, to daļu, kā arī iebūvēto būvizstrādājumu tehniskā stāvokļa apzināšanas un izvērtēšanas darbu komplekss.⁷

5 Dzīvojamo māju pārvaldīšanas likums (pieņemts 04.06.2009.)// Latvijas Vēstnesis.– Nr. 96 (2009, 19. jūnijs).

6 Ēkas energoefektivitātes aprēķina metode: Ministru kabineta noteikumi Nr. 348 (pieņemti 25.06.2013.)// Latvijas Vēstnesis.– Nr. 132 (2013, 10. jūlijs).

7 Noteikumi par Latvijas būvnormatīvu LBN 405-15 “Būvju tehniskā apsekošana”: Ministru kabineta noteikumi Nr. 337 (pieņemti 30.06.2015.)// Latvijas Vēstnesis.– Nr. 125 (2015, 30. jūnijs).

Būves apseko pirms to atjaunošanas, pārbūves vai restaurācijas būvprojekta izstrādes, arī pirms būvprojekta minimālā sastāva sagatavošanas vai pirms dokumentu izstrādes vienkāršotai ēkas fasādes atjaunošanai, lai noteiktu būves bojājumu apjomu, kā arī atbilstību būves izmantošanas mērķim un spēkā esošajiem normatīvajiem aktiem. Mājas tehnisko apsekošanu pasūta ēkas pārvaldnieks vai ēkas īpašnieks, noslēdzot līgumu ar ēkas apsekotāju. Būves apseko būvspeciālists. Apsekotājam ir pienākums kvalitatīvi veikt apsekošanu. Apsekošanas rezultātus viņš apkopo tehniskās apsekošanas atzinumā, kura ieteicamais saturs noteikts Ministru kabineta noteikumos Nr. 337. Atzinumā jāsniedz vispārīgas ziņas.

Ēku tehniskā stāvokļa novērtēšanai ir būtiska loma turpmāko lēmumu pieņemšanā par mērķtiecīgu ēkas uzlabošanu. Lai korekti varētu noteikt nepieciešamos pasākumus energoefektivitātes uzlabošanai, būvspeciālistam ir jākonstatē visas problēmu vietas ēkā.

Projekta dokumentācijas sagatavošana

Pamatojoties uz energoaudita rezultātiem, tiek izdarīta fasāžu siltināšanas tehnisko risinājumu izvēle. Šobrīd ir pieejami divu veidu risinājumi – tā sauktās ventilējamās fasādes un zemapmetuma fasāžu siltināšanas sistēmas. Galvenā atšķirība – ventilējamās fasādes tiek veidotas no diviem atsevišķiem slāņiem, t.i., no siltumizolācijas materiāla un apdares kārtas, starp kuriem brīvi cirkulē gaiss, bet apmetās fasādes veido vienu veselu sistēmu, kurā apdares kārtā, apmetums balstās tieši uz siltumizolācijas materiāla.

Būvniecības likums nosaka būvniecības procesa kārtību, iesniedzamo dokumentu apjomu un lēmumus, kādus jāpieņem būvvaldēm, izskatot dzīvojamo māju renovācijas projektus.⁸ Būvniecības ieceres realizācijai nepieciešamos dokumentus ir tiesīgs izstrādāt būvprojekta izstrādātājs – būvkomersants vai būvspeciālists. Savukārt pasūtītājam ir pienākums būvniecības ieceres realizācijai pasūtīt būvprojektu, kas ietver visus būvdarbu veikšanai nepieciešamos konstruktīvos risinājumus un mezglus, lai nodrošinātu būves atbilstību Būvniecības likumā noteiktām būtiskām prasībām. Būvprojektā ir jāietver:

- vispārīgā daļa – būvprojektēšanas uzsākšanai nepieciešamie dokumenti un materiāli, paskaidrojuma raksts ar būves tehniskajiem rādītājiem un norādi par būves galveno lietošanas veidu atbilstoši Būvju klasifikācijai;

8 Būvniecības likums (pieņemts 09.07.2013.)// Latvijas Vēstnesis.– Nr. 146 (2013, 30. jūlijs).

- arhitektūras daļa – teritorijas sadaļa, arhitektūras sadaļa, tai skaitā būves telpu grupu lietošanas veida eksplikācija, kuru pievieno konkrētā stāva plānam, izvietojums;
- inženierisinājumu daļas – būvkonstrukcijas, ūdensapgāde un kanalizācija, apkure, vēdināšana un gaisa kondicionēšana, elektroapgāde, siltumapgāde, gāzes apgāde, telekomunikācijas, signalizācijas sistēmas, iekārtu vadības un automatizācijas sistēmas, vides aizsardzības pasākumi, citi inženierisinājumi, būvizstrādājumu un būvmateriālu specifikācijas;
- ekonomikas daļa – būvdarbu apjomi, izmaksu aprēķins (tāme);
- darbu organizēšanas projekts.

Tāme ir viens no galvenajiem dokumentiem, kurā tiek atspoguļoti veicamie būvdarbi un palīgdarbi. Šis dokuments jā sagatavo pēc iespējas detalizētāk, precīzi atspoguļojot visus darbus un izmantojamās materiālus, kā arī norādot atalgojuma un nodokļu izmaksas.⁹

Ēku renovācijas darbu veikšana

Renovācijas procesa ietilpīgākā daļa ir fasāžu siltināšana, tāpēc ir būtiski izvēlēties sev atbilstošāko siltināšanas metodi. Daudzdzīvokļu ēku fasāžu siltināšanas risinājumus var iedalīt divās grupās – ēku siltināšana, izmantojot apmetamās fasādes risinājumus, vai ēku siltināšana, izmantojot ventilējamās fasādes risinājumu. Esošo daudzdzīvokļu ēku sienas parasti sastāda lielāko norobežojošo konstrukciju daļu. Lielākoties Latvijā tiek izmantots apmetamās fasādes risinājums, kurš ir relatīvi lētāks. Tomēr vajadzētu izskatīt arī ventilējamās fasādes risinājumu. Lai arī sākotnējās izmaksas ir par 20–30% lielākas, tomēr, ja darbi tiek veikti kvalitatīvi, tad šāda fasāde kalpo ilgāk. Gan apmetās, gan pēdējā laikā arvien lielāku popularitāti iegūstošās ventilējamās fasādes uzstādīšanu reglamentē ETAG standarts. Līdz ar to ir konkrētas vadlīnijas materiāliem, būvniecības metodēm, ko ievērojot tiks panākts kvalitatīvs, ilgmūžīgs rezultāts. Ēkas energoefektivitāte ekspluatācijas laikā, protams, ir vissvarīgākais aspekts, taču būvniecībā izmantoto materiālu izvēlei un pašam būvniecības procesam ir būtiska nozīme ietekmē uz vidi.

Būvniecības darbu veikšanas ilgumu nosaka gan būvnieka kompetences, gan resursi, gan darba organizācija. Ja būvnieks ir specializējies siltināšanas darbos, tad visus siltināšanas būvdarbus četru kāpņu telpu mājai

9 Noteikumi par Latvijas būvnormatīvu LBN 501-15 “Būvizmaksu noteikšanas kārtība”: Ministru kabineta noteikumi Nr. 330 (pieņemti 30.06.2015.)// Latvijas Vēstnesis.– Nr. 125 (2015, 30. jūnijs).

var paveikt aptuveni 2 mēnešu laikā. Siltināšanas projektos ir svarīgi būt gataviem strādāt mainīgos laika apstākļos. Nepieciešams savlaicīgi nodrošināties pret potenciāliem nokrišņiem, kas varētu radīt kaitējumu atsegtajām virsmām, īpaši akmens vatei. Sevišķi būtiska būvniecības procesā ir plānošana, lai jau preventīvi tiktu veikti nepieciešamie pasākumi, kas ļautu īsā laikā reaģēt uz neparedzētu laika apstākļu maiņu. Var teikt, ka 50% no veiksmīga projekta realizācijas ir atkarīga no plānošanas. Laika apstākļi lielākoties ir kritiski fasādes un jumta remonta darbu veikšanai. Tomēr bez tiem renovācijas projektā ir vēl virkne citu darbu: pagraba siltināšana, logu nomaiņa, kāpņu telpu renovācija, apkures sistēmas rekonstrukcija, un citi, kas ir mazāk atkarīgi no klimatiskajiem apstākļiem. Tādēļ, saplānojot darbu izpildi, renovācijas projektu iespējams paveikt īsākos termiņos.

Ēkas renovācijas darbu veikšanai un labam rezultātam ir būtiski izvēlēties pareizo būvnieku. Ir vērts precīzi pārdomāt cenu piedāvājumus, veikt pietiekamu tirgus izpēti un pārbaudīt potenciālo būvfirmu vēsturi. Noteikti jānosaka arī būvniecības pabeigšanas termiņš, jāpieprasa apdrošināšana, jānoslēdz būvniecības līgums, kurā atrunāti vispārējie procesi un iespējamo problēmu risinājumi. Var šķist, ka būvnieka izvēle ir garš un stresa pilns process, taču pareizā izvēle garantē vēlamo rezultātu un mierīgāku būvniecības periodu.

Šķietami problēmas var radīt iepirkumos noteiktais zemākās cenas princips, ko pārsvarā nosaka iedzīvotāju zemās maksātspējas dēļ. Nosakot kā piedāvājuma izvēles kritēriju zemāko cenu, pasūtītājs potenciālajiem būvniekiem norāda, ka tas izvēlēsies lētāko no piedāvājumiem, ja tas atbilst visām iepirkuma dokumentācijā noteiktajām minimālajām prasībām. Loģiski, ka šajā gadījumā pretendenti sacenšas nevis ar kvalitāti, bet ar piedāvāto cenu. Taču, ja pasūtītājs tehniskajā specifikācijā var pietiekami precīzi aprakstīt nepieciešamo kvalitāti un apjomus, tad zemākās cenas kritērijs ir pamatots.

Nav noslēpums, ka ēku energoefektivitātē arī kvalitātes ziņā esam pieļāvuši daudz kļūdu un atrodamies vēl mācību procesā. Kā norāda ēku energoefektivitātes eksperti – dažas ēkas, kas renovētas pirms vairākiem gadiem, vēl pēc pāris gadiem nāksies renovēt vēlreiz un tad jau ar krietni lielākām izmaksām nekā šobrīd. Līdz ar to nopietni jāpievēršas darba un materiālu kvalitātei un jāveicina profesionāla projektu vadība, lai ieguvumi būtu ilgtermiņā. Ir jāatrod veids, kā samazināt nekvalitatīvu projektu īstenošanu. Pasākumiem būtu jāfokussējas uz konkrētu energoefektivitātes rezultātu sasniegšanu, nevis tikai procedūru ievērošanu. Protams, jāveicina iedzīvotāju izpratne par iespējām energoefektivitātes pasākumu īstenošanai.

Ēku renovāciju finansēšana

Dzīvojamo ēku energoefektivitātes un kvalitātes uzlabošanai nepieciešamo finansējumu var nodrošināt divos veidos – ar iekšējiem finanšu līdzekļiem un ārējiem finanšu līdzekļiem.

Iekšējie finanšu līdzekļi ir uzkrājumi un mērķa maksājumi. Finanšu līdzekļus var uzkrāt dažādiem mērķiem, kas saistīti ar ēkas tehniskā stāvokļa uzlabošanu, piemēram, jumta remontam vai renovācijai, kāpņu telpu atjaunošanai un citiem darbiem. Taču uzkrāšana prasa ilgu laiku, un ar uzkrājumiem vien var būt par maz, lai paveiktu uzreiz visus renovācijas darbus. Uzkrājumu veidošanu uzsākot, ne vienmēr jānosaka to izmantošanas mērķis nākotnē, taču, lai uzkrājumus izmantotu, lēmums ir jāpieņem kopsapulcē. Uzkrājumus var veidot no apsaimniekošanas maksas, paredzot noteiktu summu, kas papildus apsaimniekošanas maksai tiek iekasēta no dzīvokļu īpašniekiem vai komercdarbībai izmantotās nedzīvojamās platības, iekasējot atskaitījumu no saņemtās nomas maksas.

Par mērķa maksājumu lemj dzīvokļu īpašnieku kopsapulcē, kur apsaimniekotājs kopīgi ar iedzīvotājiem izšķiras par noteiktas summas iemaksu mājas kontā konkrētu darbu veikšanai ēkā. Lai iekšējās finansēšanas modelis varētu sekmīgi un ekonomiski izdevīgi darboties, ir jāņem vērā, ka vajadzīgajam naudas daudzumam ir jābūt pieejamam tieši tajā brīdī un tieši tādā apmērā, kā to prasa darbu plāna izpilde.

Ārējo finanšu līdzekļu piesaistes veidi ir četri:

- 1) bankas aizdevums;
- 2) pašvaldības atbalsts;
- 3) trešās puses finansējums;
- 4) Eiropas Savienības sniegtais atbalsts.

Bankas piedāvā saviem klientiem finansējumu ēku renovācijas pasākumiem. Aizdevuma mērķis ir daudzdzīvokļu māju kopīpašumā esošo daļu remonts, rekonstrukcija, atjaunošana un energoefektivitātes palielināšana. Šiem mērķiem kredīti tiek izsniegti ar atmaksas termiņu līdz 15 gadiem, un ir iespējams projektu finansējums līdz pat 100% apmērā. Šāda finansējuma priekšrocība ir tā, ka dzīvokļi nav jāiekļīl un par pamatu kredīta izsniegšanai kalpo regulāra finanšu plūsma par apsaimniekošanas pakalpojumiem bankas kontā. Lai saņemtu aizdevumu bankā, ir nepieciešama 2/3 dzīvokļu īpašnieku piekrišana. Lai saņemto kredītu varētu nomaksāt, tiek noteikta maksa aizdevuma dzēšanai, kas atspoguļojas rēķinos. Līdz ar to šie kredīti no nodrošinājuma viedokļa ir ar paaugstinātu kredītrisku, tāpēc bankas ļoti piesardzīgi izvērtē konkrētās mājas dzīvokļu īpašnieku spēju segt

renovācijas kredīta maksājumus ilgtermiņā. Savukārt, pateicoties Eiropas Savienības fondu līdzfinansējumam, daudzdzīvokļu dzīvojamo māju siltuma noturības uzlabošanas aktivitātes ietvaros, ēku renovācijas projektu kredītrisks būtiski samazinās, jo iedzīvotāji var samazināt kredīta apjomu līdz pat 50%.

Valsts vai pašvaldības var sniegt palīdzību energoaudita veikšanai, kā arī ēku renovācijai vai rekonstrukcijai saskaņā ar energoaudita atzinumu.¹⁰ Latvijā darbojas dažādas pašvaldību atbalsta programmas, kas palīdz iedzīvotājiem īstenot ēku renovācijas pasākumus un sedz daļu no izdevumiem. Pašvaldības atbalstu ēku energoefektivitātes pasākumu īstenošanai sākotnēji sniedza Daugavpils, Liepājas, Rēzeknes, Rīgas un Ventspils pašvaldības, bet šobrīd šādu pašvaldību skaits ir krietni palielinājies. 2015. gadā 13 pašvaldībās bija iespējams saņemt pašvaldības atbalstu energoefektivitātes pasākumu veikšanai dzīvojamās mājās. Valsts vai pašvaldību atbalsts Latvijā līdz šim budžeta finansējuma piesaistē ēku energoefektivitātes pasākumu īstenošanai bijis salīdzinoši neliels. Kā iemeslus jāmin ierobežotās budžeta iespējas, kā arī to, ka valsts un pašvaldību budžets tiek plānots salīdzinoši īsos termiņos.

Trešās puses finansējumu energoefektivitātes projektos nodrošina trešās puses uzņēmums, kas var būt energoservisa kompānija, kura uzņemas daļu riska, lai uzlabotu energoefektivitāti ēkās, un samaksa par tās sniegtajiem pakalpojumiem tiek segta no gūtajiem enerģijas ietaupījumiem. Energoservisa kompānija darbojas kā ārējais finanšu avots, lai īstenotu ēkas renovācijas projektu un paaugstinātu ēkas energoefektivitāti. Nauda par investīcijām tiek atmaksāta, izmantojot finanšu ienākumu plūsmu no enerģijas izmaksu ietaupījumiem, kas sedz projekta investīciju izmaksas. Energoservisa līgums ir veids, kā iedzīvotāji var sākt mājas renovāciju, neieguldot savus finanšu līdzekļus un neuzņemoties arī projekta tehnisko un vadīšanas risku.

Eiropas Savienības sniegto atbalstu energoefektivitātes projektiem dzīvojamo māju energoefektivitātes programmas ietvaros atbalstu var saņemt dzīvokļu īpašnieki ar pilnvarotās personas starpniecību. Pilnvarotā persona ir juridiska persona, kuru dzīvokļu īpašnieki pilnvarojusi dzīvokļu īpašnieku vārdā īstenot energoefektivitātes paaugstināšanas pasākumus, kā arī slēgt līgumus un ar tiem saistītos darījuma dokumentus par aizdevumu, garantiju un grantu saņemšanu un veikt šo līgumu izpildi. Lai pilnvaro-

10 Ēku energoefektivitātes likums (pieņemts 06.12.2012.), 5. pants// Latvijas Vēstnesis.— Nr. 201 (2012, 21. decembris).

tu minēto personu pieteikties atbalstam, nepieciešams dzīvokļu īpašnieku kopības lēmums ar 2/3 dzīvokļu īpašnieku balsojumu “par”. Programmas ietvaros var veikt visdažādākos mājas renovācijas darbus, bet svarīgi, lai ietaupījums no energoefektivitātes pasākumiem 20 gadu laikā būtu lielāks par renovācijas pasākumu izmaksām.

Veicot ēkas renovāciju, ir iespējams siltumenerģijas patēriņu samazināt vidēji par 40%. Protams, katrai ēkai šis rādītājs var atšķirties. Lai gan tagad tiek piedāvāts finansiāls atbalsts no pašvaldībām un Eiropas Savienības fondiem, iedzīvotāji nesteidzas ar savu ēku pieteikšanu renovācijai. Šeit būtisks šķērslis ir tas, ka ar ēku iedzīvotāju pašu līdzekļiem un uzkrājumiem vien nepietiek, lai segtu visus izdevumus, un Eiropas Savienības fondi sedz tikai daļu no izdevumiem. Tādējādi ir nepieciešams bankas kredīts, bet iedzīvotāji baidās uzņemties šādas saistības, jo arvien vēl nav pārliecināti par daudzdzīvokļu ēku renovācijas nepieciešamību. Nereti dzīvokļu īpašnieki neapzinās visu ēku kā savu īpašumu, neuzticas un baidās no dažādiem renovācijas finansēšanas modeļiem, kā arī nepārzina renovācijas procesu un tehniskos risinājumus.

CARRYING OUT ENERGY EFFICIENCY EFFORTS

Keywords: *energy efficiency, renovation, insulation, apartment building, ALTUM.*

Summary

Renovation is a process of carrying out energy efficiency efforts, organizing communications and restoring the appearance of a house. Renovation allows to significantly decrease costs on heating, connected to the renovation technology and a rational and economical usage of received heat, which can be adjusted by the residents. It must be indicated that the fulfillment of the normative heat technical requirements are not always ensured, because of the low quality of construction work and the mistakes made in the construction plans. This paper collects actions that need to be made to carry out energy efficiency efforts.

JURIDISKĀS KOLEDŽAS IZDEVUMI

Mācību līdzekļi

1. Levits E. Eiropas Savienības tiesību principi un to ieviešana Latvijā.- Rīga: Juridiskā koledža, 2001.- 78 lpp.
2. Tauriņš G. Politika. 1.daļa: Politoloģijas pamati.- Rīga: Sociālo tehnoloģiju augstskola; Juridiskā koledža, 2001.- 368 lpp.
3. Tauriņš G. Politika. 2.daļa: Politikas filozofija.- Rīga: Sociālo tehnoloģiju augstskola; Juridiskā koledža, 2001.- 516 lpp.
4. Kliedere I. Lietišķā informātika: Metodiskais materiāls. – Rīga: Juridiskā koledža, 2001.- 40 lpp.
5. Stucka A. Administratīvo tiesību pamati: Lekciju kurss.- Rīga : Juridiskā koledža, 2002.- 116 lpp.
6. Tauriņš G. Politika. 3.daļa: Politiskās domas vēsture.- Rīga: Sociālo tehnoloģiju augstskola; Juridiskā koledža, 2002.- 592 lpp.
7. Kliedere I. Microsoft ACCESS 2000: Datu bāzes veidošana piemēros.- Rīga : Juridiskā koledža, 2003.- 115 lpp.
8. Stucka A. Ievads administratīvajās tiesībās un administratīvā procesa tiesībās.- Rīga : Juridiskā koledža, 2003.- 167 lpp.
9. Deksnis E.B. Eiropas Savienības institūcijas: Shēmas un palīgmateriāli Juridiskās koledžas studentiem studiju kursā „Eiropas tiesības”.- Rīga: Juridiskā koledža, 2004.- 43 lpp.
10. Eiropas tiesības.- Rīga : Juridiskā koledža, 2004.- 388 lpp.
11. Sniedzītis A. Metodiskais materiāls civilprocesā.- Rīga: Juridiskā koledža, 2004.- 84 lpp.
12. Kliedere I. Lietišķā informātika. – Rīga: Juridiskā koledža, 2005.- 154 lpp.; il.
13. Stucka A. Administratīvās tiesības.- Rīga: Juridiskā koledža, 2006.- 209 lpp.
14. Studiju kursa palīgmateriāls: Lietvedība (Lietišķā komunikācija).- Rīga: Juridiskā koledža, 2005.- 88 lpp.
15. Kliedere I. Lietišķā informātika/ 2., papildin.izd.- Rīga: Juridiskā koledža, 2006.- 185 lpp.; il.
16. Latvijas tiesību avoti. Teksti un komentāri. 2.sēj.: Poļu un zviedru laiku tiesību avoti (1561-1795).- Rīga: Juridiskā koledža, 2006.- 408 lpp.
17. Eiropas tiesības/ 2., papildin. izd.- Rīga : Juridiskā koledža, 2007.- 627 lpp.

18. Kļiedere I. Lietišķā informātika/ 3. izd.- Rīga: Juridiskā koledža, 2006.- 185 lpp.; il.
19. Mizovska L. Metodiskais materiāls lietu (īpašuma) tiesībās.- Rīga: Juridiskā koledža, 2007.- 76 lpp.
20. Mekša R. Metodiskie norādījumi konstitucionālajās tiesībās.- Rīga: Juridiskā koledža, 2007.- 82 lpp.
21. Bolis J. Mediācija.- Rīga: Juridiskā koledža, 2007.- 121 lpp.
22. Kļiedere I. Lietišķā informātika/ 4., papildin. izd.- Rīga: Juridiskā koledža, 2007.- 212 lpp.; il.
23. Deksnis E.B. Lisabonas līgums un Eiropas Savienības konstitucionālie pamati.- Rīga: Juridiskā koledža, 2008.- 153 lpp.
24. Kļiedere I. Lietišķā informātika/ 5., atk. izd.- Rīga: Juridiskā koledža, 2008.- 212 lpp.; il.
25. Dzīvojamo māju pārvaldīšanas likums.- Rīga: Juridiskā koledža, 2009.- 23 lpp.
26. Stucka A. Administratīvās tiesības/ 2., pārstr. un papildin. izd.- Rīga: Juridiskā koledža, 2009.- 352 lpp.
27. Krogzeme H. Finanses un kredīts.- Rīga: Juridiskā koledža, 2010.- 412 lpp.
28. Tauriņš G. Profesionālas politikas konjunktūra.- Rīga; Štutgarte: Juridiskā koledža, 2011.- 224 lpp.
29. Tauriņš G. Demokrātija bez tautas.- Rīga; Štutgarte: Juridiskā koledža, 2012.- 142 lpp.
30. Tauriņš G. Demokrātijas nākotne.- Rīga; Štutgarte: Juridiskā koledža, 2013.- 143 lpp.
31. Kļieders J. Datorzinības: Mācību līdzeklis.- Rīga: Juridiskā koledža, 2015.- 262 lpp.
32. Bolis J., Gereiša Z. Mediācija un sarunas.- Rīga: Juridiskā koledža, 2015.- 132 lpp.
33. Vasiļevska D. Kvalitātes nodrošināšanas vadība.- Rīga: Juridiskā koledža, 2017.- 234 lpp.
34. Kļieders J. Datorzinības. Microsoft Office 2013/2016.- Rīga: Juridiskā koledža, 2018.- 296 lpp.

Juridiskās koledžas organizēto konferenču materiāli

1. Tiesību jaunrades un piemērošanas problēmas: Zinātniskās konferences ziņojumi.- Rīga: Sociālo tehnoloģiju augstskola; Juridiskā koledža, 2001.- 74 lpp.
2. Tiesību teorijas un vēstures, justīcijas iestāžu darbības aktuālās problēmas: Ziņojumi studentu pirmajā zinātniskajā konferencē 2001.g. 19. maijā.- Rīga: Juridiskā koledža, 2001.- 70 lpp.
3. Politika un tiesības: Zinātniskās konferences ziņojumi.- Rīga: Sociālo tehnoloģiju augstskola; Juridiskā koledža, 2002.- 90 lpp.
4. Aktuālas tiesību problēmas Latvijā: Studentu zinātniskās konferences ziņojumi.- Rīga: Juridiskā koledža, 2002.- 107 lpp.
5. Aktuālas tiesību problēmas: Absolventu zinātniskās konferences ziņojumi.- Rīga: Juridiskā koledža, 2003.- 96 lpp.
6. Politics and Law in the Context of the European Integration: Proceedings of the international conference, 15-16 February 2003.- Riga: Baltic Centre for Strategic Studies; Latvian Academy of Sciences; Law College; Latvian Lawyer's Association, 2003.- 237 p.
7. Aktuālas tiesību problēmas Eiropas integrācijas kontekstā: Zinātniskās konferences ziņojumi.- Rīga: Juridiskā koledža, 2004.- 73 lpp.
8. Aktuālas tiesību problēmas Eiropas integrācijas kontekstā: Studentu zinātniskās konferences ziņojumi.- Rīga: Juridiskā koledža, 2004.- 79 lpp.
9. Pirmais gads Eiropas Savienībā: Aktuālas komerczinību, personālvadības un tiesību problēmas: Studentu zinātniskās konferences ziņojumi.- Rīga : Juridiskā koledža, 2005.- 66 lpp.
10. First Year in the European Union: Current Legal Issues. Proceedings of the international conference 29-30 April 2005.- Riga: Latvian Academy of Sciences; Mykolas Romeris University; Law College, 2005.- 464 p.
11. Juridiskās koledžas zinātniskie raksti. 2006.- Rīga: Juridiskā koledža, 2006.- 319 lpp.
12. Third Year within the European Union: Topical Problems in Management of Economics and Law. Proceedings of the International Conference, 27-28 April 2007.- Riga: Latvian Academy of Sciences; Mykolas Romeris University; College of Law, 2007.- 344 p.
13. Juridiskās koledžas zinātniskie raksti. 2008.- Rīga: Juridiskā koledža, 2008.- 240 lpp.

14. The Fifth Year as European Union Member States: Topical Problems in Management of Economics and Law. Proceedings of the International Conference, 8-9 May 2009.- Riga: Latvian Academy of Sciences; Mykolas Romeris University; College of Law, 2009.- 416 p.
15. Juridiskās koledžas zinātniskie raksti. 2010.- Rīga: Juridiskā koledža, 2010.- 176 lpp.
16. The Seventh Year as European Union Member States: Economics, Politics, Law. Proceedings of the International Conference, 6-7 May 2011.- Riga: Latvian Academy of Sciences; Baltic Centre for Strategic Studies; Riga Stradiņš University; College of Law, 2011.- 376 p.
17. Juridiskās koledžas zinātniskie raksti. 2012.- Rīga: Juridiskā koledža, 2012.- 196 lpp.
18. The Baltic States in the European Union: ten years as Member States. Proceedings of the International Conference, 25-26 April 2014.- Riga: Latvian Academy of Sciences; Mykolas Romeris University; Riga Stradiņš University; College of Law.- 2014.
19. Juridiskās koledžas zinātniskie raksti. 2014.- Rīga: Juridiskā koledža, 2014.- 231 lpp.
20. Juridiskās koledžas zinātniskie raksti. 2016.- Rīga: Juridiskā koledža, 2016.- 324 lpp.